

BERDE MÁRIA

A HAJNAL

EMBEREI

243576

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

BERDE MÁRIA

A hajnal emberei

ERDÉLYI IRÁSOK

UJ IDŐK IRODALMFINTÉZET R.-T. (SINGER ÉS WOLNER)

Erdély nagy irónője, aki a megszállás idején bátran írta az elszakított magyarság életéről szóló regényeket: most, a felszabadulás éveiben fordult vissza a történelemhez.

A hajnal emberei Erdély és Magyarország uniójának előkészítéséről szól. Közeli kor, mindössze 100 egynéhány év választ el tőle s mégis alig ismerjük.

A regény hőse Szász Károly, az enyedi professzor, akinek keze alól Kemény Zsigmond is kikerült. A nagy tudós- és költőnemzetség ősenek életregénye emberi szempontból is megragadja az olvasót.

A ma is aktuális történelmi probléma mellett az emberi szívek története teszi mély lelki élménnyé ezt a regényt.

eres. 123
BERDE MÁRIA

A HAJNAL EMBEREI

Regény

Első kötet

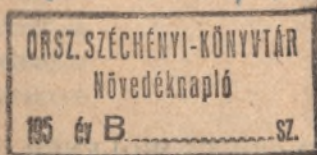
SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra-
alkalmazás és filmesítés jogát is

Copyright by Singer és Wolfner
Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1943

243576

Felelős kiadó: Hampó József

9335.43. Hungária Nyomda Rt., Budapest

Felelős: vitéz Bánó Lehel igazgató

ELSŐ KÖTET

SZIGLIGETBEN FOGUNK ÉLNI

OSZK

Első fejezet

CSENGETNEK

Felrázó, költögető frisseséget áraszt szét a harangnak is beillő nagycsengetyű torka. Öles, izmos a szeres-diák, aki a karcsú, tornyos haranglábba állva, a kötelet rángatja. Az ütemes csendülés hulláma egyszer visszapattan a várpiac-forma kúriá zárt falairól, aztán megtorlódva, beloccsan Oxoniumba, Edinburgba, Ephesusba — és a még méltóságosabb nevű kamarákba, jól nyakonöntve a kemény surgyékon, keskeny fenyőfaágyakban és falipolcokon szendergő dominékat és fikákat. Jól felerősödve a schola fölé nyúló Őrhegy meredek oldalától: kibuggyan aztán a város felé. Végiglebbenti a hírt az aluvó polgárságnak is, hogy pitymallik.

Átellenben a schola épületével, a piac szegletén álló emeletes ház sarokszobájában kiugrik az ifjú professzor a dívánra vetett ágyból. Pattan, mint a gummi labda, és szalasztja inasát át a „kolégyom“ udvarára. Csak a havasaljból cserépcsöveken lehozott hús forrásvízből lehet jót inni, amelyet két ragyogó rézhattyúfej fújtat az apró szolgálóiakok korsóiba. Csak abból lehet igazi tisztára mosdódni.

A fikák most vannak a legnagyobb tülekedésben: Mátyás, a burgbeli palotáshuszár éppen megérkezett Anna grófnő címeres ezüst kantájával, hogy úrnője a

reggeli kávéra frisset igyék. Olyat, amitől jeges harmatot izzad ki a pohár. A kicsi mezfűlábasok abban mesterkednek, hogy a töltés közben kiloccsanó vízből bár egy kortyocská cseppenjen valahogy az ő nyomorult zöld csicseskorsóikba.

A professzor inasa merészebb. Egyfaluba való a palotáshuszárral, hát meginstállja:

— Egy csurrantást, Mátyás bácsi. Hadd hozzon szerencsét gazdámra, mer' ma van a nagy napja.

A huszár bő sugárral ereszt az ezüstkantából a fehér bádogedénybe.

Egy vízből isznak reggelire a grófnő és a professzor!

Visszatérve a sarokházba, az inas csak odaállítja a kantát a szoba küszöbére. A parancsot is az ajtón át kapta. Senkinek sem szabad belépni, amíg a professzor meg nem tartotta a reggeli öltözködést.

Bent a fiatal férfi már alágyujtott a szeszégőn álló kis vasfazéknak. Mialatt a piperéhez való víz átlangyosodik, tükröt akaszt le a két ablak közül, és kiáll vele a pirkadó világosságba. Óvatosan vizsgálgatja arcát. Haja: egyenletes-sűrű, sötétszőke, hullámos hajzat, amelyre a fésülésen túl nem kell külön gondot fordítani. Magától hull hátra természetes fürtökben.

Csak szemöldökén kezdődik el a természet furcsa játéka: a balfelöli egy árnyalattal világosabb. Ezt a tréfát a bajusz komolyabban folytatja. Már a szakállt okvetlenül el kell tüntetni: az alig ütköző borosta egyik oldalon vörösszőkén csillog a ráeső hajnali fényben, míg túlfelől szelíd gesztenyebarnán pelyhezik.

Mily különös meglepődés volt neki, amikor a férfiúi kor eljöttével ráébredt a rendellenességre. Ismerte a barbár babonát:

— Őrizkedj attól, akit a természet megjegyzett!
De hogyan őrizkedjék valaki önmagától?

— Ej, ez is csak előftélet, mint volt a boszorkányhit. Ugyan ki ad effélére a világosodó század hajnalán?

A szappanhab alatt eltűnt és elfelejtődött a különösség. Míg a pengével bánt, a csengetyűre figyelt. A kollégiumi csengetyűszóra. Amikor először hallotta jó tizennégy év előtt, hitte volna ezt a napot? Hogy erre is beharangozzon valaha? Hányszor szeretne volna meghúzni, mint kisdíák, *fika*, ahogy itt nevezik! Hányszor találgatták egymás között Bernában, ahova az első helyezéskor lakásra beosztották: vajjon mit is izen az a csengetyűszó? Sipos Pali komája azt állította, csak annyit mond:

— Kolicsingling... kolicsingling!

Ő nem így hallotta. Néha mintha éppen azt harsónázná:

— Fegyverrel! Fegyverrel!

Valamelyik józan osztálytársa kikacagta.

— Minden csengetyű egyet visibál. Amit a falusi fakereplő: Szent Antal! Nagy-bottal! Bélgyánné — főzz lencsét!

És mégis, mintha akkor is kiáltott volna valamit, és ma is kiáltana:

— Ébredjetek! Sorakozzatok!

Igazság szerint minden harcias vezérszó megy reája. De ez is csak üres elmejáték, amit a harang szabályos ritmusa ébreszt az érzékekben.

Megreggelizett, felöltötte viselő ruháját, és rávette bársonygalléros, bő posztóköpenyét.

— Amíg odajárok, készítsd elő ünneplőmet. A fekete frakkot, a leszedett előinget és a fehérselyem mellényt. A cilindert gyengén töröld át.

— Melyik nyakkendőt parancsolja clarissime?

— A széles fehéret és hozzá a jáspistút. A félcipőmet pedig nehogy bemázold! A cipő addig új, amíg nem szorul kenőcsre.

A professzor közben le nem vette szemét az ablakról, melyen át a piactérre, pontosan a várkapura látott. Éppen most forgatja el a nehéz, vasalt tölgyfaszárnyakat Segesdi, a kapuőr. Mert csak szolgálatom az egyházak részéről, hogy megengedték a közlekedést a váron keresztül. Tulajdonképpen a városi hivatalnok urakért nyitnak ki nappalra, akik így rövidíteni tudnak a tanácsházba vivő útjukon. Lent az utcán pirosra csókolja a támadó nap a hepehupás krumpliköveket. A várban, az öreg nagytemplom árnyékában még csíp a levegő, és ezüstös harmatban állanak a duzzadt, gyantás rügyekkel rakott vadgesztenyefák.

Tömör, régi szabású úriház könyököl ki a templomtól jobbkézre, a várudvarra. Maga is kis kastély, menedék. Ablakait vajszerű kőkeretek foglalják be, s a két ablak közt, mint szép dámák homlokán a láthatatlan láncon függő díszkő: tojásdad formájú embléma ékeskedik Isten Bárányának faragott alakjával. Valaha a fejedelmi posták megszálló háza lehetett, s híre jár, hogy a föld alá több emeletnyi pincéje nyúlik.

Sokat izgatta ez a fiatal professzort boldoguit diákkorában! Ma azonban eszébe sem jut a katakomba. Sokkal fontosabb neki az öregasszony, aki a vártérre nyíló pinceajtón előbukkan és a kapukulcsot hozza. Úgy jelenik meg hirtelen, mint a szellem.

— A tekintetes professzor úr már várja a tekintetes professzor urat.

Régi, bizalmas cseléd, akit a házban lakó gyermekek szája nyomán az egész város Dadusnak szólít.

A ház előtti kicsikertben rügytelenül alusznak a patyolatrózsabokrok. Ide még mindig nyirkos, nehéz árnyékot vet a templom. Homályban tartja a kőkerekes ablakot is, melyen a fiatalember csak mélyen lehúzott, sűrű függönyt láthat. Odább, túl az árnyékon

sarjad a fű, az ibolyalapu. Ez itt már a professzor külön telke. Trágyás istállóudvarból szakított ki, és rendezte be magának a várbeli Szentlélek-bástya aljában. Keskeny ösvényen járnak itt át az avult erődhöz a bástya tulajdonosai, a Kalandosok Társaságának tagjai, hogy ki- és behordják füstölt szalonnáikat. Mert a szép, hosszú békeidő óta már csak ilyesmi őrződik itt a hajdani harci készletek, fegyverek, puskapor, golyó-bisok helyett.

A vendég megtorpant hirtelenjében. A ficserkélő veréblármát és a harsány pinty-trillákat két üde gyermekhang szötte át dallammal. Mintha a mesebeli zsolttármondó madarak zengedeznének emberi szóval! Köteles professzor zenével kezdi a napot, ahogy a krotoni szelíd bölcs, Pythagoras tanítja, a harmóniát tévén minden bölcelem alapjául. Szász maga is csendes áhítatra kelt a tisztalelkű környezetben. A télizöld, mindig sűrű tujabokron át, mely őt magát eltakarta: jól odalátott a kavicsal meghordott, napban fürdő ösvényre. Ott állott a kiszálló méhecskével egyszerre kelő „hajnal embere“. Földig érő, dohányszínű posztóköntösben, hajadonfőn. Friss légjárat játszadozott vállra omló, féligősz hajával, és elefántcsontszínű, nemesvonalú arcát megszínezte. Tartásának méltóságán az sem változott, hogy valami írás fölé hajolt. A jövevénynek önkénytelenül jutott eszébe a professzor egyik sokat idézett tanítása. „Az egész külső ember jelentse a virtus tiszteletét. A belső tisztaságnak ki kell hatni a külső emberre is. Ehhez képest kötelességünk, hogy beszédünkben, magunkviseletében, állásunkban, járásunkban, főleg köntösünkben is légyünk erkölcsiképen tiszták és szemérmesek“. A vendég szívdobogva ismert rá, hogy a merített, nagyalakú ívpapiros, melybe a gondbamerült arc figyelt: saját kézírata.

A zsolttár dallama most elszakadt. Akár fecske-

fiókák: dugta elő fejét két kisleány a tar vadszőlő-gallyakkal befutott filegóriából.

— Édesapám, — csicseregte a magas, üveghangú szoprán — itt van Károly bácsi!

— Csitt! Annál szebben kell fújni! Az ő tisztele-tére, — intette őket vissza Köteles professzor. — Elhes-segetitek a múzsát, ha elhallgattok! Majd én elibe-megyek.

Az ének, ott, ahol imént megszakadt, újból fel-csendült, bár a szoprán mintha duzzogva folytatná:

„Hol vagytok hát, okos szűzek?
Föl, föl, hisz itt a vőlegény!
Lobbanjon lámpátokba fény!
Halleluja, készüljetek,
Menyasszonyköntöst öltsetek,
Itt az idő:
Hogy elibe siessetek!“

... A két férfi fel-alá járt a kavicsos ösvényen. Professzor Köteles újból csendesen végigböngészte a kéziratot, és a plajbásszal tett jegyzeteknél egyet-mást megkérdezett. Végül, egy keményebb jelnél összefogta az írást.

— Ezt a passzust jól meg kell rágnunk, édes fiam.

A fiatalember elpirult, és röstelkedő várakozással nézett idősebb barátja szemébe. Vajjon ostobaságot, vagy túlságos nagy merészséget írt le? Elvetette a súly-kot? Ó, a szó... az ember lelki kohójában mindig csillogva bukik fel, s ha kikapjuk, világ elé visszük: oly sokszor nem mutat többet, mint rút kavicsdarab!

— Lehet gyöngyszem, és lehet pök, amit a szádon kihullatsz, — szokta mondani sokszor az öreg Neme-geyi professzor.

— „Amit én fekete lével a fejr papirosra írok, azt a hódoltatók 200.000 íródiákkal, vértentával és golyóbis-rézporral a zöld mezőbe írják: a nemzetek megsértett jussait.“

Felolvasva e sorokat, Köteles kérdezőn kémlt a fiatalember tekintetébe.

— A jog tanítója által hirdetett eszmék szabnak utat a történelemnek. Ezt én, mint a jurisprudentia professzora hiszem, — szólta a fiatal vendég elpirulva.

— Én pedig azt mondom neked, s ne érezd keserű ízét a leckének, mert nem leckéztetni kívánlak, csak mint idős s tapasztaltabb barátod intelk: nincs most a mennyeknek boltján bár egy árva fellegfodorka, nincs a levegőben annyi viharzag, amennyi illatot bocsát az esti viola, kihez ugyanvalóst lehajolni kényszerülsz, hogy lélekzetét felszífhasd. Európa kivért a hosszú háborús évtizedekben. A sajtó gúzsban hever, és az írott szó az egyszerűbb emberhez el sem juthat a betű nagy ára miatt. Hogyan öntsünk tehát lelket és lelkesedést a nemzetekbe? A nápolyi liberális constitutio megbukott: az osztrák ármádiának még dolga sem akadt a lázadók leverésével, csak alkalma adódott a kegyetlenkedésre. Piemont nem volt igazi nemzeti, csak katonai megmozdulás!

Csüggedten legyintett.

— A világ legnagyobb hatalmai fogtak kezét a békesség őrizetére, és ezt a békességet úgy tartják fent, mint a rossz pesztra a csecsemő álmát: mákfejből ópiumos hűlepet főzve nékie. S az aztán butít is, nem csupán altat...

— Az ilyen békesség haláll — tört ki a fiatalemberből. — Magát a világot sorvasztják, gyilkolják le, az Isten teremtette emberiséget!

— Nehéz szót mondtál ki, de túlságosat is egyben. Az emberiség históriája nem esmér elmúlást. Csak az egyes népek szenvedhetnek halált, s azért vigyázni ajánlatos, hogy a nemzetek mélyen el ne aludjanak, mert náluk a mély álom, mint a gyermekágyas nőnél, valóban a kimúlásba torkolhat. Mármost vigyázd meg,

édes fiam, saját nemzetünknel a lelkek tökéletesen tespedt állapotát! Az elalélt, de még élő nemzetek felsajdulnak a vihar előérzetében, mint a köszvényes. Nálunk pedig mindenki belégyőződött a mai síma állapotba, mely külső színét tekintve a dolgoknak: nem okoz fejtörést, és nem ítéel küzdelemre, amitől a kényelmes emberi természet mindétig is óvakodik.

— És ha ez az állapot átalmégyen valóságos halálba? Itt trombitaszó kell, riadó! Vadnépek körme alá szoktak szúrni a tetszhalottnak, s úgy ugratják talpra, keserves fájdalom árán!

— Az erők ezzel mégsem térnek vissza a megropant testbe.

Habozott abban, amit most mondani szándékozott, mert nem szívesen beszélt önmagáról.

— Te is tapasztalhattad, fiam, hogy Hegedűs kolégával egyetemben, ketten tenger ódiomot vettünk magunkra úgy előjáróságunk, a főkonzisztórium részéről, mint főkurátorainktól, s jelesen a mostanítól, Bethlen Imre gróf úr ő excellenciájától. Honi édes magyar nyelvünkön írt kurzusainkat, magyarul tartott előadásainkat hibáztatják abban, hogy a scholából rendre kikoptak a havasalföldi és görögországi jeles boér ifjak, kik innen vevék és vivék a szent tüzet és jóhírünket országunkba. De mi tudjuk, amint tudta Cartesius, hogy a tudomány az édes anyanyelven hirdetve, Illés próféta tüzes szekerén vágtat bé a lelkekbel Vagy nem úgy véli-é Apácza, dicső elődöm a filozófiai katedrán, hogy olyan szerencsétlen nép, amely a tudományokhoz csak idegen nyelven jut, vagy későn, vagy soha nem emelkedik a tudomány tökéletességére...?! A vásárhelyi scholában, hol a Logikátska egy szúrágta példányát őriztük: hányszor cirógattam én e szegényes külsejű, de gyémántnál többet érő könyvet! Igen, igen, a hazai história és a filozófia tanítóinak oly szó-

val kell tanítani, mely a lélek legmélyebb aknáiból szíja fel az éltető nedveket.

Az ifjú professzor mint próféciába, figyelt a szavakba. Amit növendék korában jól sejtett: azt most vallomás gyanánt hallotta. Ezért küszködtek hát kedves mentorai a nehézkes, hajlíthatatlan magyar tudományos nyelvvel! Ezért hallotta magát Kötelest munkaközben úgy ízlelgetni az új kifejezéseket, mint a szakácmester a lakoma kóstoló falatait.

— Vannak mindenek felett való szempontok, s ezek elsőben is a nemzet életéért valók, — vallott tovább a nagy professzor. — Ha pedig valamely nemzetet életre akarsz kaptatni, előre meg kell indulni a filozófusoknak, hogy a gondolatok útját felszaggassák, azokat járhatóvá tegyék, mert csak úgy sarjadhat a közös értelmesség, mely a hazafiságnak, a jövődjé-jólétnek, mindenekfelett pedig az emberiség iránt való buzgóságnak egyik melegágya. Isméred-e Sheridan szép szavait a szabadságról? „... nem oly növény az, mely hamar kibúvik. Csak az idő érlelheti azt, csak oly földben verhet gyökeret, melyet természete megszennved...» Amely nemzetben a szelíd tudományok kezdenek taníttatni és műveltetni, ott a közhasznú ismeretek a nép nagy sokadalmában új életet hintenek szét, mint ahogyan egy tiszta forrásból eredő csermely, elterjedvén a réteken, sokezer plántáknak viszen új elevenséget. Ezért írok én magyarul, a világ csudájára. Mert így többen használhatják könyveimet, és az efféle próbák által nyelvünk és literaturánk is lassanként csinosabbra formáltatik. És miért műveljük a latin literaturát, filozófiát, idegen mezőket, földeket, holott tulajdon szántóink parlagon hevernek? Mikor legalább egy emberöltőnek kell elmúlni, míg a lelkek parlaga befogadhatja a termő magvakat. Mi filozófusok szántunk, vetünk, trágyázunk... Először rá kell

ébreszteni az embert, hogy Isten őt csak egy fokkal teremté alábbvalónak az angyaloknál, és hogy így nem lehet ugyanakkor embereknek nyomorult rabszolgája. Ha ez minden léleknek tudomására válik, akkor az emberi nem keresni fogja a maga valódi örökrészét. Rousseau s az enciklopédisták meg kell hogy előzzék a jogtudózt, a história tanítóját. A te dolgod már a *második* emberöltő dolga, a törvénytán professzoré! Te aztán, valamint Polybios, a bölcs, nevelte Scipiót, a hadvezért, úgy plántálsz a szívekbe történelemformáló erőket!

A fiatal professzor rábámult atyái barátjára. Hát akkor miért gáncsolja mégis a 200.000 „íródeákról“ szóló szavai miatt?

— Úgy vélem, nem tévedek . . . Te is ezt a szerepet szánod magadnak?

— Ha már a haza géniusza a hazáért kiömlendő magyar vért jobb időkre tartogatja!

— Ne irigyeld ezeket a harcias „jobb időket!“ Látom, orcád lángba borul.

— Van nemes irigység is, bátyám.

— Van. De a tied nemes voltában is oktan volna. *Mi* ne irigyeljünk senkit. Nincs a kisebbik hazában boldogabb helyheztetés a miénknél! Nincs a világon oly külső fény, siker, mely méltó volna, hogy a mi nagy és szent kiváltságainkat véle elcseréljük. Azt kérдем tőled előbbször: tudsz-é valamerre ily tűzhelyről, mint a mi scholánk? Hol van még egy menedék-hely, ahol dicsőséges alapítónk jóvoltából, függetlenül a föld lehúzó gondjaitól, munkálkodhatunk a tudomány ápolásán és a lelkek kiművelésének tágas térein? Hallád-é, ugy-é, mint tőn a kormány a nagyobbik haza pápista primásával, kivel elsőbb zsinatot hivott össze a nevelés jobbítása ügyében, s mert a zsinat — joggal — nem szenvedheté nyakán a kormány

biztosát, hát a püspök urak végzéseit a kormány tudomásul sem vette? S nincs-é nyakukba, mint járom odarakva a Ratio Educationis?! A Ratio, mely nem ösméri el a hazai jogtudományt hasznos stúdiumnak, és a hazai históriát is csak hasznosnak, de nem szükségesnek állítja! Nekünk sikerült és csak minekünk, hogy biztosítsuk magunknak az oktatás szabadságát, és hogy csak lelkiösméretünk ellenőrizete mellett formálhassuk az ifjúi lelkeket! . . . A mi zsinórmértékünk, a Norma Discendi sem ideális alkotás, de kereteibe mégis csak elférnek a hazai nyelvű kurzusok! Nem úgy kell-é hát tekinteni scholánkat, mint a frigyládát tisztelte Mózes népe? És magunkat mint papi rendet, mely inkább mint a keresztyén mártír, elharapja nyelvét, semhogy azzal az ő szentek-szentjének ártója legyen? Értsd meg szavamat: mi, a bethleni schola professzorai soha még a gyanakodás árnyékát sem hozhatjuk a kolégyomra, hogy netán rebellióra neveljük ifjainkat! Mi papok vagyunk és azok maradjunk, fegyvertelen kezű és fullánktalan ajkú vitézei az igazságnak! Mi csak kiröppentjük egymás után a rajokat . . . a többit hadd végezze el a történelem időjárása. A fő, hogy a hazát nagy jutalékával lássuk el azon derék férfiaknak, kik a becsületességgel a míveltséget, a lojalitással a szabadságszeretetet, a tudomány ápolásával a közrehatás lelkes vágyát egyesítik.

Darabig mindkettő mélyen, önmagába figyelt. Így észre se vehették, hogy az egyik énekhang — mely imént is duzzogva fogott belé a zsoltár folytatásába — most végkép elcsitult. Csak a mezzoszoprán fújta, mélyebben és fénytelenebbül.

A fiatalember felsóhajtott. Mintha csak magának beszélne:

— Minő sors, minő osztályrész! Tanítani a scholában, mely a szabad gondolat ősi tűzhelye és utolsó

mentsvára — de ugyanakkor rettegni, hogy véka alá rejtett lángunk felgyujthatja a féltett menedéket!

Az idősebb bólogatott, s szintén csak önnön lelkének válaszolt meg:

— Apáczai őünket toronyból akarták alávetni... Deézsit rakott máglya várta a radnóti piacon... de szállt az örökség nemzedékről nemzedékre... S mi az a torony, az a máglya?! A magunk veszte. De a schola veszte, a szent fundusok megfélemlítése... inkább, mondom, a nyelvünket harapjuk kettébe!

Ismét az ifjúhoz fordult.

— Nem akarom kiherélni remekelt szép orációd. De tágítsd, fiam, az ideák körét. Ne szólj csupán a leendő hősközhöz, mert ez oktalan, és szűkkeblű beszéd is. Szólj minden rendhez, melyeket scholánk nevelni hivatott.

— Dehát akad-e valaki az ünneplők között, aki sanda szívvel s árulkodó szándékkal hallgatná szavaimat?

— A szó gurul, fiam s mint az új pénz: gurultában fényét, színét váltja. De az aggály ne vessen gátat ifjúi lelked lobogásának. Hosszú munkapálya áll előtted! A kegyelem tégedet testedben, mint templomot más épületek közt, oly szilárdra épített, csak lelked legyen hű őrizője e templomnak. És hosszú, hasznos életed regulája ne a szavakban való kicsapongás, hanem a virtusnak gyakorlása és a virtusok zajtalan gyakorlására való ránevelés legyen. Nem is bátorságos, hogy féktelenül nekieresszük magunkat a hév rajongásnak, mint amely kirekeszti az okosságot, az ítélőképességet, a józan és csendes megfontolást. Mikor ugyanis az érzés beszél, akkor hallgat az ítélőtehetség. Sokkal állandóbb s tartósabb az a virtus, mely nyugodt fegyelmen, mérlegelésen és a kötelességnek tiszta

esméretén veti meg alapjait. Az igazi erő nem a felbuzdult, hanem a csendes, mély elmében rejtezik...

Szász érezte, hogy itt már nem a mai beszédre, hanem az egész életre kap irányító szavakat. Hallotta külföldi útjaiban, hogy a hajósnép olajat önt a háborgó tengerre, és az lecsillapodik. Neki is balzsamot akarnak önteni a szók lelke féktelen hullámverésére. Szíve megtelt hálával.

Az ösvényen fordulóhoz értek, és egy felpillantásnál ijedve állottak meg. A romladozó várfal tetején, a hajdani pattantyúsok tornácán, a lőrések nyílásai előtt virító rózsaszínű zászló lebegett. Köteles rémulve ismert rá legkisebbik leánya köntösére. A gyermek két kezével a rozoga mellvédnek támaszkodva fejét égre szegezte, és egyszerre, a sétálók hőkkenését látva, telt torokból rágyújtott a félbehagyott zsoldtárra:

„Ébredjetek, az őr kiállt
A ház ormára s ott kijált:
Ébredj Jeruzsálem!...”

Az apa görcsösen ragadta meg ifjú barátjának kezét:

— Ha megijesztjük, azonnal lebukik! — súgta rekedten.

Odafent vadszőlőindák kapaszkodtak a málló téglákba, és borostyánbokrok sarjadtak ki a repedésekből, de semmiféle korlát nem szegte már a karzatokat. A hajdani mészkölépcsőket rég le is tördelték, hogy ember meg ne kísértse a feljutást a védtelen és veszedelmes galériára. Hirtelen el sem lehetett képzelni, hogyan jutott fel oda a kisleány?

Lilla most megfordult, és kifelé kukucskált egy lőrésen.

— Édesapám! Tudja, ha én jól felágaskodom, belátok a kolégyomba? Bernában Zongor jurátus-bácsi skatulyából pödri a bajuszát. És domine Séra lábvizet

vesz. Huh! de hideg lehet a víz, mind égnek áll a szőr a lábán!

— Le kell csalogatni, — morzsolta professzor Köteles. Úgy látszik, a kolcsos nyitva felejté a bástya felső traktusának ajtaját, s a leányka az állásokon át kúszott fel odáig...

A Szentlélek-bástyát éppen javításba helyezték a kalandosok. A vár felé eső oldalakat vaskapcsokkal összepántolt deszkatornácok övezték.

— A párkányra pedig a bástya szellőzőlyukán át mászhatott ki. — Olyan úton, amelyen senki nem követheti. Mert ugyan ki fér keresztül azon a szűk ablaknyíláson? Csak az olyan vesszőkarcsú ördögöcske, mint a hatesztendős Lilla!

Köteles professzor próbált valamit, ami máskor bevált. Kitérta karját:

Ki jön ide hamarább?
Azt szeretem leginkább!

Lilla azonban erre csak elengedte a vadszőlőtövet, és maga is szétnyitotta karocskáit:

— De ide ki jön hamarább? Az szeret engem leginkább! — És nevetett.

Az ifjú professzor kis kerek skatulyát mutatott fel. Magának vett abban édes törökpuliszkát toroktisztítól. Lilla híres kis nyalánk volt! De most kórosat adott.

Ekkor került elő Lujzika. Szípozott, mintha éppen nyelne némi keserű sírást — de pörlekedő, sőt fenyegető hangon szólt fel hűgának.

— Az éjjel Szuszi macska megfialt, és Dadus mind a patakba akarja dobni a kölyköket!

Lilla szeppenve kérdezte:

— Van köztük tigris-fajta? Mert én nem engedem, hogy azt eldobják!

Lujzika előhúzott köténye zsebéből egy kis szürke, virnyákoló vak macskakölyköt.

Lilla, mint a mókus bújt vissza a bástyarésen! Pillanat alatt ki is bukkant a bejáraton, a legfelső állásra. Két-három lépcsőt is átugrott egyszerre, míg az utolsón elbotlott, arccal vágódva az állás alá hordott kavicsshalomba.

Az apa felemelte a rakoncátlant és arcába kémelt. A csokros, tele kis száj felső ajakába éles kődarab tapadt, s ahogy Lilla odakapva lerántotta: hevesen freccsent ki a seb nyomán a vér.

Lujzika sírni kezdett a réműlettől. Lilla inkább dacolt, s a macskakölyköt követelte.

— Tigerli. Az enyém — szava elakadt a szájába ömlő vértől, mire az apa letapasztotta tiszta fehér zsebkendőjével.

— Látod, látod, így jár, aki nem restelli leány létére diákok után leskelődni!

A ház felől Dadus cibikelt elő, az ő nesztelen, mindenütt jelenvaló lépteivel. A diákok azt állították róla, hogy két példányban van meg, egyik seprűn lovagol, míg a másik őrzi a házat a pincelakásban.

— Jaj teremtőm, mit tudnak mívelni a kisasszankák. A tekintetes asszant öli a csuda, hogy fel találják lármázni Ágnes kisasszant, pedig az este is fájt a feje szeginnek!

— Hol a tekintetes asszony? — kérdezte a professzor.

— Sze' ez az, megkövetem instállam alássan a tekintetes professzor urat. A belső éppen az újmódi köntösök alá való szoknyákat vasalja a mángorlóházban, s a tekintetes asszan azt ügyeli, jól csinálja-é. Ekkor hallók a nagy rívását Lujzika kisasszannak!

Köteles professzor barátjához lépett.

— Várj meg a filegóriában, — mentegetőzött. —

Ölében Lillával bement a házba. Alighogy az ebédlőbe ért, az átjáró szobácska felől, mely a cselédek traktusa felé szolgált, feleségét látta szembejönni. Nem sietve, mint az efféle házibajoknál természetes, inkább most is kimérten, méltóságosan közeledett. A hófehér, széles, hímzett fodrokból álló főkötő, mely arcát egészen körülzárta és csak a halánték vaskos, fényes hajdudorait hagyta szabadon, a fehér flanell házi ruhára ráöltött csipkés otthonka: egész ápolt, reggeli órára szóló kikészítettsége mintha láthatatlan, tiltó abroncsokkal venné körül.

— Jaj, béhozom a szénszagot a téglázó szobából, s Ágnesnek ismét előáll a fejfájása!... Mi történt Lillával, s miért bög Lujzika?

Maga Lilla fejét apja mellébe fúrta, s nem akart anyjával szembefordulni.

— Lebukott az állások grádicsáról.

— És Lujzika hol volt ugyanakkor? És te kis-asszony, mit kerestél az állásokon?

Megragadta a gyermek vállát, és önmaga felé fordította. Látva a zsebkendőn a vért, próbálta levonni azt is, de a gyermek keményen összeharapta foga között a puha batiszt göngyöleget.

— Ejnye, hát kutya vagy te, hogy így kell tőled kiráncigálni, amit szádba kaptál?

Megrázta a leánykát, amire a zsebkendő lehullott a földre.

— Jesszusom! A száját hasította bel! Forradtszájú leányom lesz!

— Kedves Rebekám, — kérlelte a professzor hal-
kan — most ne rémítgesd, hanem segíts rajta!

Dadus került elő váratlanul. Tiszta vizet hozott az arasznyi fémmosdótálban, régi lenruhadarabokat és kis cseréptégelyt. Felágaskodott ő is a gyermekhez.

— Nem lesz semmi baj véle, drága jó tekintetes

asszan. Esgyom-írral ha megkenjük, attól híre-pora se marad a forradásnak. Csak a külső bőr repedt meg, az ajakíny ép maradt.

Hozzálátott a leánykához. Lefektette a dívánra, kimosta a sebet, és bekente a ragacsos zöld zsiradékkal.

Halk, riadt hang szűrődött egyik oldalszobából:

— Mi történt? Ki nyöszörög?

A professzornét előntötte az új bosszúság.

— Hát hogy legyen ma friss és szép Ágnes, amikor már hajnalban felveritek álmából? — Próbáljon még egyet szunyókálni, angyalom! — szólt be az oldalszobába.

Aztán férjeurához fordult, aki Lilla fejét tartotta, mialatt Dadus ügyesen hasított vászon-csíkkal, mint bajuszközlővel tapasztotta le a leányka felső ajakát.

— Ahelyett, hogy könnyítnének rajtam! Mostantól kezdve aztán bévágom én a csapját a betyárkodásnak. A leánygyermek virág. Annak kímélet kell és ápolás. S ezek az enyémeek a kegyelmed kedvéért hajnalban kelnek, mezítláb járnak! Lujzika szeplős, mint a pulykatojás. Ez Köteles Sámuelnek tetszhetik, de nekem, Osdolai Gaál Rebekának: nem gusztusom!

A professzor szelíden figyelmeztetett:

— Teca fiam. (Ez a Dadus volt). Tedd bé az ajtót, mert itt ül a kertben Szász kolléga!

Megcirógatta Lilla képét, és indult kifelé.

Rebeka, mint varázsszóra, elcsitult. Benyitott szemefényéhez, Ágneshez.

Lent az előkertben Köteles csak megállott egy sűrű és magas tujabokor menedékében. Kicsit nehezen lélekezett, nyilván a felindulástól, mintha súlyos követ emelne keble minden kitágultával. Arcáról is letűnt már a hajnali pirosság, viaszszerűen fehér, áttetsző volt megint. Néhány pillanatig viaskodott magával.

— Abstine et sustine! Tűrj és tartóztasd meg magadat, — mormolta Epiktetos bölcs intelmét.

Arca lassan kisímult, szemébe visszaszármaszott a nyájas, kiegyensúlyozott derű. Fiatal kartársát egy napsütötte padon találta. Sebtében jegyzeteket készített.

— Édesanyámék csak féltízre várnak, s addig van időm, hogy módosítsak orációmon.

Még megbeszéltek egyetmást a magatartásról, a hanghordozásról és a jó előadás egyéb titkairól.

Míg ez folyt, ugyanabba a tujabokorba, melynek árnyékában imént Köteles professzor szedte össze magát: Lujzika surrant be.

Körmöst kapott anyjától, hogy mint nagyobb nem ügyelt a szeleburdi Lillára. Csendesen sírdogált, és meg-megfújta fejletlen, kerek gyermekkörmöcskéit, melyek a fiatal halak gyöngyszínű pikkelyeire emlékeztettek.

Senki sem törődött most senkivel a házban. Ágnes reggeli elrendezése folyt, melyhez Rebeka és Dadus mindig bezárkóztak, és melynek sokféle kellékeihez a belsőt a meg-megpattintott ajtón át erre-arra nógatták. Titokzatos, hosszadalmas és izgatott szertartás. A professzor nem is értette, mi szükség van minderre. Ágnes már akkor formás gyermeket ígért, amikor világra jött. Mindig is gyönyörűség volt reá nézni. Minek annyit gyámolítani a teremtő természetet?

De Rebeka nem tűrt ebbe semmi beleszólást.

— Ehhez ti nem értetek. Ez nem a Tiszta Ész Kritikája s egyéb levegőbe épült kiagyaltság. Egyáltalán, mit tudja azt egy férfi, mi a női élet! Ti fiaim, a készre születtek, és ahhoz ültök le világéletekben!

... Ifjú barátja távoztával a professzor betelepült az elárvult filegóriába. Reggeli köntösének zsebéből elővette „Erkölcsei filozófiá“-ját, hogy előkészüljön a másnap reggeli leckére.

„A házasság — mormolta, átfutva a kijelölt részekben, — két egymást megértő, okossággal bíró nem közt önkéntesen és szabad megegyezésből kötött szövetség. Mindkét fél első benne, mert a kettő tökéletesen egy. A házasság a virtusnak igazi vitélő iskolája s az emberi együttélésnek mintegy remek-képe...”

Felpillantott.

— És ha nincs így... így kellene lennie... így kell hirdetni... — mormogta, mérlegelte.

A gazdasági udvar felől recsegni kezdett az útra hintett nedves kavics. Ezt csak Lujzika hallotta meg, de nyomban elő is ugrott titkos búvóhelyéből.

— Álljon meg Ferenc bá', — szaladt utána a darabontnak, aki a konyha felé kanyarodott a frissen fejt, tele sajtár tejjel. Pár perc múlva hozta az apa reggelijét.

A professzor szárnyai földet értek.

— Igazad van fiacskám, ma még semmi nem járt a számban.

Lujzika jókora merőkanállal szedett ki a tejből a rózsás hasascsuporba, és mellétette a közkenyérből levágott dúcot. A tej hófehér volt, a kenyér egészen fekete.

Csend és jóság áradt a reggeliből és a szorgoskodó gyermekből.

— Kis okos szűzem, — mormogta az apa. — Egy-egy kortyot, töredéket ízlelt, és közben forrón oldózkodó szívvel jegyezte:

— Egész ember csak a házasember. Apa és anya csak a gyermek által esméri meg a szívnek önösség híján való legbecsesebb érzelmeit.

Soká maradtak így, kettesben. Míg aztán újból megszólalt a kollégium felől a nagycsengetyű.

Sorakozásra.

Második fejezet

ELYSIUM

Elmenőben a fiatalember újból vetett egy pillantást az ablakra, melyet a korai órában teljesen lefüggönyözve látott. Most valaki odabent szétvonta róla a lazacszínű nehéz szövetredőket, csak a sűrű pókhálóforma csipke takarta. Élet azonban most sem mutatkozott mögötte, de bár egy cserép nyíló virág sem.

Kilépve az utcaajtón, a templom zártan összesorakozó támasztópillérei előtt meglátott vagy tíz-tizenkét apró szolgát. Kurta, másra szabott zekében, magyarnadrágban egyikük-másikuk még a lábbelit is elspórolta magától. Pusmogva, de heves indulatban tanakodtak. A szót láthatóan a kapával-vágott-képű, szíjnű Tóásó, a dobos vitte.

— Ejnye, — pirított rájuk a professzor — hát ti így siettek a dominék reggelijével?

A fiúk kövéváltak. A várpiac tanutlan csendjében nem számítottak semmi háborgatásra. A meglepetés túlságosan nagy volt, hogysem feltalálva magukat, nyomban elő is álljanak panaszukkal. Pedig az őket fenyegető sérelem éppen a professzor személyével függött össze. Csak a szokott köszönés reppent ki szájukon. Huss! megeredtek aztán, mint a megriasztott verrebek. Közben túl a templomon, rájukjött a kacagás,

Röhögtek egész lelkükből, úgy, hogy a szűk déli várkapuban összetorlódva egymásra bukdostak.

— Na Tóásó koma, fene bátor legények teremnek Fiafalván!

— Tapogasd csak meg a nadrágod északi felét!

— Ezek után pedig dobolhatsz nekünk a rézdobon, hogy aki nem lép egyszerre, nem kap cipót reggelre!

— Csak azért... hogy mezítláb voltam! Azért bújtam megétek, na!

Tóásó szégyenében utolsónak ballagott el a torockói kenyeres asszonyokhoz. Levágatta a verthajú dúcot, s meghasíttatta a ruganyos kenyérbelet: odakerül belé a dögpecsenye.

Nagyétű dominét szolgált: két rézgarasra vásárolt neki aztán a bőrös, ropogós sült kövéreséből. Míg a tordai kofanéni tett-vett: maga próbálta kissé megmártani saját tegnapról maradt cipódarabját az egyik sístergő tepsiben. Akkora koppantót kapott a lapátalakú vasforgatóval, hogy a karéjt elejtette. Kétségbeesetten nézett a kofával farkasszemet. A lobogó zsírba utánakapni nem volt éppen tanácsos.

—No, ne... inkább kiadom ígv. orcátlania, mint-hogy piszkos mancsoddal belénvúj a pecsenyészíromba! — szólt Róza mama, és villára szúrta a cipódarabot.

— Mancsnak mancs, de piszkosnak nem piszkos! — nyúlt Tóásó a jófalat után.

— Verjen meg a... zánoreső!

Ez volt a jó ómen. Tóásó feltette volt magában, hogy ha ezt a merényletet símán megússza, akkor továbbra is makacsul kitart tervénél. Folyt a fénves zsír két szájavégén. A többiek csak ujjukat nyaldosták, melyre a dominék reggelijéből csepegett egy-egy szikra szopogatnivaló.

— Becsületemre, ilyen ízű zsír nincs sehol a világon! — kezdte Tóásó előlről a hetvenkedést. — Anyám se tud ilyent kipirítani a szalonnából!

— Igen, mert ebbe belésül a sok drága fűszer-számos kolbász, májas, tüdős; innen a jószaga, ízletességel — ábrándozott Kiliti, a zászlóvivő.

— Adhatnál bár egy falást, — uzsukálta meg alázattal barátját. Gazdája fősvény úrfi volt, aki krajcáros virstlit frustukolt. Neki soha egy falat se maradt.

— Én most erősítem magamat. Mert én becsület-szent Úr Jézus uccségemre ma nem énekelek a nagytemplomban!

Ezt már a nyílt piacon fogadozta, bandukolva a vár árokhátán a kollégium felé.

— Te úgyis csak kukorékolsz, ha fúvod is, s azt is mint a kezdő kakóca a süket hangoddal, — szúrt Kiliti az éhkoppért, amit Tóásótól kapott.

— Jó, hát kukorékolok. Vagyis nem kukorékolok ma a nagy-templomban! Fellázítom én magunk mellett mind az alsó klasszistákat. — S szájába dugta Kilitinek az utolsó zsíros harapást.

Prezentálta egy Köllő úrfinak, gazdájának, a pecsenyét, fölfalta a bőrös maradékokat, s aztán neki látott a takarításnak. Csizmakenő fonnyasztózsírnak, bajúszpedrőnek, friss pecsenyének és a hajkenésre használt faggyúgyertyának szagaitól vágni lehetett volna a levegőt. Kiliti komájával ketten purgáltak, Szájukból csorgatott vízzel, irgalmatlan nyírfaseprűkkel álltak a munkába, ámde Tóásó megtorpant a szorgalomban.

— Csapd össze, ahol a papok táncolnak; nem baj, ha az ördög sem hagyná helybe, — de én futok minden kamarába s felbiztatom az egész herezsiánkat.

Amikor aztán rendbetevődve glédába állottak ki a kúriára: az alsó klasszisták már mind berzenkedtek.

Velük szemben ott pöfögtek a felsősök, és — tudva az alsók mai bús szerepéről — szemtelenül át-átizentek:

— Cúg mars! Forverc! ánzváj-ánzváj!

A baka-vezényszók végkép felpaprikázták Tóásót. Amikor hozzájuk lépett az ügyeletes, hogy elindítsa őket a nagytemplomba, haptákba vágta magát előtte.

— Quid est? — förmedt rá a jurátus.

— Id est jurate Esztelneki, hogy mi nem megyünk ma a templomba. Mert mi is hallani szeretnők professzor Szász iktató beszédét!

Még sörtehaja is beleizzadt ebbe az arcátlanságba, de azért csak kimondta! A jurátusnak leesett az álla. Ilyen se történt a tizenöt év alatt, mióta belépett a kolégiumba.

— Quid est, hogy ti revoltáltok, bakkfülemülék!?

A pajtások döfködtek, bízatták hátulról Tóásót. Olyan jó is az, ha gyáva magunk helyett más merészkedik!

— Ne hadd magad!

— Nem revoltálunk. Csak... csak meg akarjuk instállni szépen a... professzor urat. Mert ez igazságtalanság!

— Hát nem tudod, hogy kicsi az ól és sok a disznó? Hova akartok ti beférni az auditóriumba? Kit akartok kiszorítani megillető helyéből? A főkurátor úr őexcellenciáját? A báróné őnagyságaikat? Vagy a városi dámákat, he?

— Quid est, senkit az uraságok és asszonyságok közül. Hanem nyissák ki nekünk a nagytéka ajtaját, és állítsanak be oda münköt. Onnan is hallunk mindent.

— Hát tudod mit, — vont vállat jurátus Esztelneki, aki a mai ünnepély rendjéről felelt a seniornak: — ha olyan fene nagy bátorság szorult a bögyötökbe, aló át professzor Szászhoz, s instálljátok meg, járjon

közbe a téka felnyílásáért Baritz rektor-professzornál.

A fiúk egyszerre megbolydultak.

— Hejyes! Tóásó dobossal induljanak Kiliti és Csulai zászovivők, nekik kell bátorkoanni! S még valamelyik kürtös!

Jurátus Esztelneki szurkolt is, de kacagott is befelé.

— Majd repülni tanít az inas a grádicsról! — gondolta, — s aztán megkapjátok a szégyentáblát a nyakatokba, ebszülte köykei!

Ám a fiúknak különös szerencsájük volt. A professzor éppen lefelé tartott a lépcsőn, és így váratlanul találtak szembe vele. Tóásó szíve nem kicsit dobant. Egyszerre cserbenhagyta dobosi hetykesége. Mert a jurátusokkal, a seniorokkal könnyű farkasszemet nézni. Azok mindig olyan mogorván pillantanak a fikahadra. De ez a ragyogóan, villámlóan sugaras kék tekintet vakította, mint a nyári égbolt.

— No mi az, fiúk? Küldöttségben jártok?

— Alázatosan meginstállni jöttünk claritásodat... ha nem veszi rossz néven. Szeretnénk mi, alsóklasszisták is ott lenni a mai beiktatón.

— Hát ki akar titeket eltiltani?

— Úgy vagon a parancsolat. De mi... Én... én azt mondtam, forduljunk claritásodhoz. — Hirtelen elhallgatott, s leszegte fejét.

— Na, csak bátran, fiam! Amit ha valaki meg gondol, azt legyen is embere kimondani!

A fiúcska felvelette fejét.

— Mert claritásod azt mondotta egyszer, amikor a társaságbeli jussról beszélt, hogy három fórumtól szabad mindig bátran kérni: a felséges szent Űristentől, a földi szülőtől és az ifjúságnak az ő professzorától!

Kivágtal

— Hát te honnan hallottad ezt? — ámult rá a professzor.

— Beszélük a juristák este magok között, amiket claritásod hirdet nekik. Minig arról puszognak!

Jó meleg tamaat a fiatalember szíve körül. Végignézet a kitudotsegen. Ezek a kis cipóragó grátisták, a fejedelem szabadosai, kik rendszerint a legszegényebb jobbdagsorbeli rekrutálódnak: ime húznak hozzá, bizakodnak benne! Hát ezt főzték ott a várpiacon: akkor meg mezitűb, kopott kis zekékben, most kifagygyúzott tejjel, olvasztózsírral kikent-fent csizmában!

— Küldjétek fel fiaim jurátus Esztelnekit, aztán én elintézem vele a dolgot.

... A Nemegyei portán, ahol az ifjú professzor szülei megszálltak, ezalatt éppen hogy befejeződött az asszonyok ünnepi piperézkedése. Szász főbíróné a nappaliból alakított vendégszobában nézegette magát a forgatható tükörben. Halántékén a «bászták» szép, fényes gesztenyeszínűek. Jaj, mit fésülte is magát ma reggel az ónfésűvel, hogy ki ne tetszedjék a vereseszökesége! Arcán egy kis finomliszttel tüntette el a Vizaknáról való bekocsikázás nyomait, a nap fényében kapott parasztos pirosságot. A cipő, mintha szorítaná, de ezt senki nem látja, s ez a fő. Azt már megtudakolta az öreg Nemegyeinétől, hogy a magakorú, jó negyvenes asszonyok a kalap alatt sem teszik le a főkötőt, és hogy a bársony pompadur járja még, a karra fűzve.

— Mert tudja lelkem Borka néném, — mentegetőzött — a szebeni szásznéktől aztán divatot nem tanul emberfia. Azok, amíg tart benne, a nagyanyjukét viselik. Most is módiban van nállok az atlaszcilinder s a szűk köntös. Más világ ez itten, a világ közepén, ahol

magok minden vasárnap láthatják a burg dámáit a templomban, és elleshetik tőlök, mi a legújabb.

Utolsó a bőrkesztyű begombolása volt: ehhez is segítség kellett, s Szász főbíróné most már tehetetlenül, bilincsben és leszerelten állott. Utóbbi időben hízásnak indult, és a kesztyű erről nem akarva tudomást venni, minden merészebb kézhajlításnál repedéssel fenyegetett. Szó sincs róla, aki nem tud az apró kényelmetlenségekről, melyeket a ritkán felöltött parádé okoz: az jóképű, deli és csinos asszonynak nézheti.

Amikor a fiatal professzor belépett a nagyebéd-lőbe, apja hirtelen elibejött:

— Hallod édes fiam, aztán észre ne vedd, hogy toldás van anyád szoknyáján. Csak a mult héten tudta meg, hogy bővülnek a ruhák, és én tegnapelőtt sebtiben kocsikáztam be Szebenbe a szabóhoz. Az pedig aztán postamunkát végzett . . .

Déborah asszony lánggá pirult, amikor fiát a tükröből megpillantotta. Mint holmi szemérmes hajadon, akit rajtacsípnek a maga kelletésén. Zavarában magárakapta rojtos kázmér nagykendőjét, és úgy fogadta fiának kézcsókját.

Mintha éppen ő volna a mai ünnepe: úgy lépett aztán fekete magyarkás férje és frakkos fia között. Hiába, csak asszony tudja igazán élvezni az övéiről rásugárzó fényességet. Férfit mindig a sajátmaga kivívta dicsőség érdeklő elsősorban.

A Kollégium-utcából, melynek felső végét még Apafi fejedelem záratta el, hogy soha forgalom meg ne zavarja a schola csendjét: jól lehetett látni, mint ömlik a nép a piac irányából az iskola felé. Négylovas zárt batár gördült be a saroknál. Az úriasan, címeresen szerszámozott fekete sárkány-paripák a sárga tölgyfakapu előtt torpantak meg. Déborah asszony bát-

ran közeledett volna a bejárat lépcsőjéhez, de a két férfi egyszerre tartotta vissza.

— A burgbeli hintó, — súgta a fiatal professzor anyjának.

A bakról leugrott a pörgekalapos inas. Kinyitotta az üvegesajtót, melyből először Simon báró lépett ki — aztán kecsesen és méltósággal, az ő segítségével, felesége, Anna grófnő.

Szász főbíróné nagy megnyugvással látta, hogy az ország első dámája is bő szoknyát és bársony pompadurt hord. Csak azután bosszankodott kissé, amikor megállapíthatta: mily csinosan rendeződött el a bécsi főköltő halványzöld hímzett tüllcsipkéje a francia kalap karimája alatt, és hogy négyszögű kendő helyett a nagyasszony hosszú sálat vetett vállára, amit sokkal könnyebb rendben tartani.

— Én is ketté vághattam s egymás végtibe toldhattam volna a kázmér kendőmet — mérlegelte apró bosszúságban.

A grófnőt karcsú, szelíd leányzó követte, szemét folyton földresütve, bár ajkán ott játszadozott valami, még gyermekien bájos mosolygás.

Újabb és újabb batárok robogtak fel: a főispáné, gróf bethleni Bethlen Imre kamarásé, ki egyben a kollégium főkurátora, gróf toroczkószentgyörgyi Thoroczkay Pálé és egy csinos félfedelű hintó is: maroskoppándi Fosztó Ferenc vicekurátoré.

Déborah asszony többé nem tágított senkinek. Végtére mégiscsak az ő fiát iktatják ma! Mindjárt Kemény Simon családja után fellépett a vajszínű kölépcsőkre.

— Ej Déborah, Déborah — csóválta fejét a főbíró — kinek érzed te itt ma magadat?

— Én Máriának a jeruzsálemi templomban, — pattogott vissza az asszony.

— Ó... Te istenkáromló, elbizakodott fehérnép, te! Senki magát fel ne magasztalja!

De itt nem lehetett vitázni. Déboráht elkapta az ár, törtetett előre, és kipirult az izgalomtól. Most, hogy látta: köntösével sem marad alul, első bizonytalansága teljesen elpárolgott.

— Legyen nyugodt édesanyám, — fékezte saját fia. — Nem vásár ez, nem jöhet ide akárki, és magukra kettőjökre itt ma számot tartanak!

Átvágtak a kúrián, mely zsúfoltan feketéllett az ifjúság rendben felállított csoportjaitól. A nagy auditoriumhoz a hátsó szárny lépcsői vezettek. Minden fehér volt, egyszerű a tornácokon. De a terem ajtószemöldöke felett rózsaszínű márványtábla világított: huszonnyolc arannyal kivésett névvel. A híres-neves fűzfadorongos diákoké...

— Ők, akik a legfőbb törvényt vérükkel írták alá, — mormogta Szász főbíró, amiközben kalapját levette.

Odabent valóban foglalt ülőhely várta Déboráht, még pedig díszes helyen, Bodolla püspökné, a professzornék, s a városi vezető asszonyok körében. Nemegyeiné késett. Neki ma vendéglátó gazdasszonyi gondjai is voltak. Déborah ezalatt ráért nézdelődni, mert kérdezősködni restelt az ezer-idegenektől.

Először a középütt ülő főházbéli dámákat vette szemügyre. Feltűnt neki egy aranyporszín köntösös, aki fényes-göndör gesztenyebarna haján átlátszó csontszínű tüllkalapot viselt. Később megtudta, hogy az az alsógáldi Kemény László báróné, született Bánffy leány. A másik: a lila sottisba öltözött, vöröshajú hölgy a főkurátor felesége, a zenész-diákok patrónája. Ó, erről sokminden hallatszott! Ahogy kutatva pillantgatott körül lorgnette-jével, ahogy néha megnedvesí-

tette amúgy is fénylő, vérpiros ajkait: minden mendedmondát el lehetett hinni róla.

Csak azután fordult Déborah figyelme a terem látnivalóira. — Középpütt, főhelyen a fejedelem vitézi köntösben, tudományos szerszámai között. Jobb és balfelől a képen Erdélynek és sajátmagának címere ékeskedik: a gyíkabroncsba zárt paizs, égőkék mezejében az átlótt hattyúpárral. Kezében a schola alapítólevele, rajta az igék:

«Hic est filius meus dilectus, in quo complacui.»

A fundátor fejedelemtől jobbra-balra más fejedelmek és kitűnő alapítványtevők mellett az elhalt híres professzorok képmásai, ezenkívül ezerszínű carkaságként az országos nagy családok címerei, melyeket a halottak emlékezetére szoktak ideküldeni. Wassok, Kendeffyek, Bánffyak, Wesselényiek, Rhédeyek...

— Hm. Bizony csak fejedelmekről, főurakról és professzorokról készülnek ilyen olajbafestett arcképek. Majd a fiamról is, persze. — Jaj Istenem, ne érem én azt meg, s ő se még vagy hetven esztendőig! Mert ehhez bizony elsőbbben meg kell halni!...

Most bevonult az ifjúság. Klasszisok szerint az osztálytanítók vezették be az aprónépet. Az újtógás baglyok még állóhelyre szorultak, ám az öreg reverendások s a világiasan öltöző publikus nemesúrfiak ülőhelyhez jutottak.

Hej, sok szép deli fiatalság nyüzsgött ott, egész kis légió a legmagasabb úri rendből. Déborah rettenően kívánta legeltetni rajtok szemét, csakhogy nem nagyon illett hátratekingetni, és közben megérkezett Borka néneje is, aki jót rándított szoknyáján, nehogy elmulasszon egy fontos pillanatot. Az ajtóban szinte utolsó percre és mégsem elkésve: Köteles Sámuelné és leánya, Ágnes érkeztek meg. Valóban érdemes volt érettük minden bámulnivalótól elszármazni.

Elöl az anya: az ajtónyitogató, mélyen hajlongó jurátusok között. Tartását az ily alkalmakra Mária Terézia képeiről tanulta. Arckifejezése — hátravetett fejével — lenézőnek tetszett. Bámulatot azonban nem ezekkel az ismert tempóival keltett, sem feltűnő ékszereivel, hanem újmódi köntösével. Tudták róla, hogy méregdrága pénzen «zsrnált» járat, amiből kiolvassa a divatot, akár a bárónék. Most tágas, vadgalamszín szoknyájával hökkentette meg asszonytársait. Szinte hallani lehetett, hogy a magára szedett hat-nyolc rend fersing hogyan súrolja a padlót.

— Tisztára a kakas-pulyka, mikor felfújja magát és a földet gürüzdöli tollaival, — súgta Nemegyeiné Déboráhnak. — Pedig a leánya igazán gyöngyalak!

Ágnes zöld atlaszköntösében, s a fehér mullkalapban a júniusi liliumra emlékeztetett. Hibátlanszép, túlhalvány arcát nagy gonddal rendezett, sötétbarna huncutkák övezték. Mintha röstellte volna kissé, hogy úgy megbámulják, megsuttogják; nem is szépségét, hanem inkább azt, hogy öve lejjebb feküdt derekán, mint ahogy eddig volt szokásban. Hogy elterelje magáról a figyelmet, összébb húzta keblén a sálát.

— Jaj lelkem, ez mindig elrendezi még azt is, hogy utolsónak jelenjék meg az asszonyok között. Leseti a vén Dadussal, hogy mikor érkeztek már mind meg a notabilitások!

Utánuk valóban már csak a schola emberei következtek. A kurátorátus tagjai, a tíz professzor, élén Bodolla püspökkel, Baritz rektorral és a különféle tisztviselők. A professzorok mind feketében, palástosan — kivéve az öreg Nemegyeit, akinek tőpörödött, ravaszdi arcát Voltaire-paróka övezte, s aki le nem vetette még a tarka francia módit s a térdnadrágot. Ebben a vise-

letben kapta tudományos érdemeiért a nemességet Lipót királytól, ebben kíván temetkezni is.

Szász főbíró szíve dagadt a látványtól. Odasúgta a mellette ülő városfőhadnagynak:

— Egy barbarus követ, midőn béengedik vala a római szénátusba, azt hívé a szénátorokról, hogy azok valamennyien valóságos felkent fejedelmek — oly dicső volt magatartásuk és öltözőkük. A mi professzoraink társaságát is bátran nézhetné a bé nem avatott szeme magas tudós társaságnak, hol a nemzeti műveltség főpapjai adnak egymásnak találkozót.

— Jaj lelkem, Borka néném, — sóhajtotta ezalatt felesége — tudod, otthon magunk közt sohasem találtam Károlykamat elég szép daliának. De itt a többi férfiú közt tetszik ki, hogy szemrevaló fiút neveltem!

Borka csak nyelt egyet. Ez is egy fajtája a részegségnek: az anyai öröm, de mért kell ezért más emberfiát kisebbiteni?

A fiatal Szász Hegedűs professzor mellé került.

Míg a rendezkedés folyt, észrevette, hogy az öreg Kováts professzor egy kis cédulát tesz Hegedűs elé, az meg továbbcsúsztatta az írást hozzájuk. A gubernium nyugtája volt 86 aranyról, melyet a kollégium Csoma Sándornak indított el Teheránba.

— Imé, hétmérföldes szárnyakon járják be a mi fiaink a világot! — súgta az elaggott Kováts Hegedűsnek. Reszketős öreg feje boldogan bólogatott.

— Na, mikor útrakölt, ugyan nem biztattuk!

— Okosabb vala nálunknál!

Az ifjú Szászra ez mint forró lelki elindítás hatott.

— Igen... úgy kell szólni az ifjúságnak, hogy szárnya növekedjék. Hogy felrepüljön és megtalálja az egyetlen nyugodalmat: a betöltött hivatás önértetét.

Megszólalt az orgona, megdöndültek a falak, megszakították az ablakok! Egy szeres neuternek esze volt, és lopva ablakot nyitott, hogy utat adjon a hangorkának. Ezer férfitörök — majdnem mind fiatal, töretlen — az égboltig bírja és nem az alacsony meszelt boltívekig a zsoldárt.

A katedra lépcsőjére Hegedűs Sámuel hágott. Borka lelkesen magyarázta:

— A guberniumba is ötöt szokták meghíni az urak, hogy szolgáljon nékik Istennek igéjével az ülések heteiben. Hiába, Erdélyország első hitszónoka ő, s még szép ember is, meg kell adni!

A professzor Ezékiel profétából vette fel az avató igét:

«Őrállóul adtalak én téged Izrael házának» . . .

És beszélt, miképha csodálatos hangszer szólalna meg a gyülekezet felett. Nemes tartású termete, domború széles homloka, átható tűzű barna szempárja, szívet indító érchangja, a szép mozdulatoktól repkedő selyempalástja: feketébe öltözött szárnyas arkangyal képét idézte. Beszélt Bethlen Gábor professzorának hivatásáról, akit maga a fejedelem hív el két évszázad óta evvel az igével a schola szolgálatába. Hogy lehessen Isten igazságának védelmezője, a szabad tudományok sáfára, népe világosságának letéteményese.

A fiatal avatandó küszködött. Attól félt, hogy ki találnak buggyanni forró könnycseppjei. Ezek a szívére visszafolyt könnyek voltak valóság szerint az ő örök elkötelezői.

A prédikációt a kántus és a zenekar együttese követte. Bemutakozás volt ez egyben az új hangszerekkel, melyeket Bethlen Imre főkúrátor feleségétől kaptak ajándékba, s melyekhez Ruzitska úrtól, a József huszárok karmesterétől kérték az alkalmi muzsikát.

Amikor Szász megmozdult, hogy az emelvényre kilépjen, Hegedűs odasúgta neki:

— Ez a te kardvágásod, fiam!

Biztatásul szánta ezt, mert észrevette az ifjú elfogultságát. Ámde Szász Károly zavartsága csak addig tartott, míg odaért a zöld posztóval leterített asztal elé. Ékes fiatal arcán kivirultak a romlatlanság: az ép-test, ép-lélek rózsái. Szeme lobbot hányt, mint a felgyújtott lámpás, és papirosát letéve kezéből, mélyet hajolva, szabadon kezdte el orációját:

«A haza géniusza meghívott engemet a polgári Olympiára».

«Egy cserfa-koszorú van letéve az én számomra is, és egy üres hely a hír gyémánt tábláján az én nevemnek is».

Bethlen Imre, a főkurátor erősen szemügyre vette a szónokot. Szász nem az ő jelöltje volt — és csak mert nem akart Kemény Simonnal ujjat húzni, hagyta mentére a dolgokat. Ahány Kemény, az mind Szászt dicsőíti. Valahogy erősen kedvibe esett ennek a familiának. A három testvér: Pál, Ferenc, Farkas — hát Diénes! — ha összeülnek, mindig őt magasztalják. Dehát ez már rossz deákszokás: felfújni valamelyik tanulótársi vagy professzori bálványukat. — Ám mit mondjon Simonról, aki ülnök korában cenzor volt az ifjúnak ügyvédi vizsgáján, és aztán elképedve beszélt, hogy mióta áll a Királyi Tábla, ilyen vizsgát nem hallottak az examinálók. Valósággal boldog, hogy házakörébe vonhatta! Ráadásul Kemény Samu, a tábla elnöke, azzal növeli szarvát, hogy örökkön emlegeti apai nagyapjának testvérbátyját, aki szerinte első prókátora volt azidétt a hazának!

A szónok, mintha példát adna a szerénységből, hálából, most éppen arról beszélt, hogy a fél árkus papiros, melyet a főkonzisztórium 1821 december 26-án

kezéhez indított: olyasmivel dicsekedik, mellyel sok királyi manifestum sem: tartalmával egy boldog embert deklarált.

Bethlen Imre összehúzott szemmel, alászegzett fejjel hallgatta. Rossz kedve csak fokozódott, amikor a szónok kijelentette, hogy nem a nagyokhoz kíván felcsúszni, hanem a kicsinyekhez lehajolni. A külső világ teátrumai helyett világa ezentúl a schola lesz, ahol, mint a valódi Elysiumban a hérosz és az orátor kézenfogva sétálnak. És ekkor rápillantott az aprónépre, az ágrólszakadtakra, Tóásó Gyurira és társaira. «Az a kis gyermek, akinek rámfüggesztett szeme minden mozdulatomat némán utánozza: talán a XIX. század közepének Demosthenes-e, Sheridan-je. Az az eleven fiú, aki a játékban nem szenvedheti az igazságtalanságot, egy jövőendő Cyrus vagy Aristides. Az a gyenge kéz, mely most alig bírja a labdát és a papikbotot: talán az igazság fontját, marsalli pálcát fog tartani, talán sceptrumokkal és a föld golyóbisával fog játszani» . . .

Magasabbra emelte fejét. Következett a serdültek aposztrofálása. Külön-külön pillantott rá arra, akire szavai illettek.

«Abból a gondolkodó homlokból egy Sully, abból a szelíd tekintetből egy Marcus Aurelius sugárzik ki, ez az esméretes derült ábrázat az ifjú Marcellust árulja el . . .»

A fiatalság lázban égett. Ki szólt így valaha hozzájuk? Herepei és Hegedűs professzorok, de nem nyilvánosan, nem annyi szem és fül előtt, nem ilyen dicső alkalommal! És ki beszélt valaha így a mezítlábasoknak, akiket kóberes parasztszékér szed össze évente a havasaljai kunyhókból, akiket lapos máléskenyérrel, csuporka szilvaízzel, s nagy szó, ha még ráadásul egy kis zsírozóval indít útnak a szakadó anyai szív!?

— Ó — mormogta befelé Bethlen Imre, — milyen olcsó orátori fogás: az éretlenek elragadására appellálni! Ezekért a hízelkedésekért istenítik — arról pedig egyetlen zöldfülű sem tud, mily pofoncsapást álltam én ki értük, amikor alapot akartam gyűjteni a katonafiak neveltetésére! Igen is belévesztettem, a főúri rend nem akart zsebébe nyúlni: hogy csak tartsa el Gábor fejedelem a puliszkafaló székelyeit...

A fajtájabeliektől nyert kudarcért még keserűbb méreggel nézte, mint állnak a kicsinyek, akár templomban, és állnak büszkén dobogó szívvel az idősök, maguk a híres nemzetségek fiai is, Barcsayak, Rhédeyek, Bethlenek, Kemények, Inczédyek...

A professzor most letompította szavait. Ha minden oltvány megfoganna itt: az egész plánétát paradicsommá lehetne beültetni, de ha sok el is vész belőle:

„Miért ne gyönyörködne a virágban, attól félve, hogy egy csípős szél elhervasztja, minekelőtte gyümölcsé érik. Miért ne legyen szabad egy világ polgárának ennyi tehetségnek láttára örvendeni abban a gondolatban, hogy az emberiség lerázván egyszer a butító akadályok terheit, eljátszodja azt a szép drámát, melynek a görög és római klasszikus világ csak prologusa volt...“ Most következett a kritikus rész. Pillanatig habozott, úgy érezte, hogy egy szelíd, atyai hang hátulról feléje súgja: megállj!

A hitvallók forró, gáttalan hangja csapott ki hirtelen szájából. Nem tudott féket tenni szavára. Akarata ellenére tán: kimondta életprogrammját. Hogy a juris-professzor tanítása segíti leghathatósabban a nemzeteket a butító járom lerázásában. És a juris-professzor nagy hivatásához:

— Nemcsak a Caiusokat, Titusokat, Grotiusokat, Montesquieuket fogják kifaggatni, mi a jog, az igaz-

ság, hanem felkutatjuk a joghistóriában, melyek a mi külön, nemzeti jussaink! Megkérdezzük a Werbőczyektől, Bethlenektől, Báthoriaktól, Bocskaiaktól: mely igazságok pilléreire építették fel nemzetiségünk megtartó szent templomát: alkotmányunkat! Politikai tudományra, még pedig elsősorban alkotmánytanra van szüksége a nemzetnek, mely politikai küzdelmek előtt áll. A mai felfogás szerint pedig csak az államkabinétek titkos abrakadábrája az. Pénzügytant, gazdaságtudományt tanítanak, de senki nem ismeri a törvényes alapokat, melyen hazája felépült.

— Mi ez? Mi ez? — förmedt fel a vér a főkurátorban, s keble zihált nagymérgesen a Szent Istvánrend keresztje alatt, melyet akkor kapott, mikor az uralkodót végigkalauzolta a kisebbik hazán. Felpiszkálni a rebellió tüzeit, régi s erejét vesztett mérgeket felpezsdítve újból belopni a könnyen részegülő, bolonduló fiatal vérerekbe? Mi kell ennek? Cigány kurucok, szabadosság, garabonca és latorkodás? És nézünk oda: a deákok!

Először csak megdermedt a hallgatóság, mintegy szíventalálva, aztán halk, ünnepélyes igenlő zúgásforma futott át az ifjak sorain. Pedig mindmostanig templomi csend nyugozta őket.

És ennek még egy titka volt: a professzor egyre csak az ifjúságnak szónokolt. Valóban úgy festett a dolog, mintha igazat adna a gyakran kísértő felfogásnak, hogy a schola az ő gazdag patrimoniumával az ifjúság tulajdona, és ők, a professzorok csak alkalmazottai az ifiak köztársaságának. Pályáját Akademos ligetének rajzolta, melyben kézenfogva jár majd tanítványjaival; s mint szerelmes atya az ő gyermekeinek, egy mellképet ad itt át minden ifjúnak; viselje azt magán. És megrajzolta, milyennek óhajtja ő a Bethlen-ifjúságot!

„Az ő homlokának bolthajtása, mint a bástya, és nincsen emberi tekintet, mely előtt ő azt meghajtaná. A tyrannussal szemben egyenesen megáll... Védi az üldözött ártatlanságot, és azokat a válaszfalakat, melyeket az emberiség könnyeivel gyúrt agyagból a felekezetesség épített a különböző nemzeteknek, vallásoknak, polgári rendeknek: ő lerontotta. Szívének nyílt ajtaja egyaránt befogad mindent, kin csak Isten szép ábrázata fénylik.“

Amikor idáig érkezett a szóban: a pillanatnyi szünet idejében különös dolog történt. Egy publikus úrfi halkán, de hallhatóan „áment» mondott. És utána nyomban, mintegy szájából véve a szót, ugyanúgy ki mondta egy másik is.

Minden szem rájuk reppent! Gyönyörű szép leány mind a kettő. Az egyik választékos világi szalonöltözetben, szőke és sugár, s oly tiszta tekintetű, mint a fia-öz. A másik egyszerűbb, viseltesebb magyar köntösben, de ez viszont, ki legelőször szólt: jókiállítású, tűzesszemű, marcona dalia. Sötét, gyűrűs hajában mintha ifjúságának ereje virágoznék.

Példájuk ragadt, mint a tűztől vett tűz.

— Ámen... ámen... hullámozott végig az ifjúságon.

A főkurátor hült-fült. Az ő fia! Az ő István fia! Együtt azzal a fekete, cigányképű András-fia Diénessell

Mind hóbortos népség. András csupa bolondérial Diénesnek a szeme se áll jól! Persze, a Pipás-Keményekből való koldusbáró, nincs mit veszítenie! Szerencsére már kifelé áll szekererúdja a scholából. Legalább nem perzselheti maga körül a többit... az ő szelíd Istvánkáját! Aki eddig kanállal ette a holdvilágot, verseket írt és gitározott, a lóról pedig nem is egyszer lerepült... Anyja fia, de így legalább jól beillik majd, ahova szánta: az udvari környezetbe. No, hiszen kerít-

het majd így nékie útlevelet. Honnan lehessen tudni, nincsen-e rosszindulatú tanuja az ámenezgetésnek. Mintha bizony Sedlnitzky rendőrminiszter csápjai el nem érnének a birodalom e távoli zugába is! És ekkor befűt majd az utrechti, leydai egyetemi esztendőeknek!

Oda se figyelt többé dühében, mialatt Szász a jelenlevő notabilitásokat, asszonyi rendet és városi polgárságot köszöntötte. Csak az utolsó szavak ragadták meg újból fülét, amikor az ifjú professzor odafordult a címeres fejedelmi képhez, és annak tett fogadalmat. Először idézte Bethlen Gábor panaszát, mely ma is épúgy elhangozhatik, hogy „a tudós emberek, kik hazánknak sok fő dolgában hasznosan szolgáltak, a sok disturbiumokban mely igen elfogyatkoztanak közülünk». Éppen azért ígérte szívéből, hogy folytatni kívánja a schola kétszázéves deukalioni munkáját, mely a pusztuló megyei magyarság helyébe felszedi a székelly faluk kallódó, drága fiait, és szent vállain áthajtva őket, alkalmas embereket támaszt belőlük a kisebbik háza javára. Hogy örökkön folytatódjék a hivatás: a nemzet társadalmának szellemi alapokon történő ujoncozása. — Csak e fogadalom után éltette az Ausztriai Házát, de azt is bethleni szóval: „Annál nagyobb az uralkodó, minél érdemesebb emberek fejének láttatik“.

Ez volt egyetlen lojális kijelentése, és ebben is benne volt a régi, büszke fejedelmi Erdély nemes fejfölvetése, szembepillantása.

Harmadik fejezet

NEKTÁR, AMBRÓZIA ÉS BIVALYTEJES KÁVÉ

— Szerencsére, professzor uram, ma az ausztriai sas kiterjesztett szárnyának tollai alatt oly békét élve-zünk, hogy nincs, és nem is igen lesz semmi szükség a claritásod által nevelendő, golyóbissal irogató két-százezer íródeákra. Én a professzor uram program-mjával szemben kívánok Katicát a katedrájához és a minden enyedi professzor békés házi állatait: a vastagon tejelő fejősbivalokat.

Szász elérte a szerencsekívánó főkurátor tréfá-jában a gúnyos leintést. Szerényen, de önérzetesen felelt meg:

— A Katicák nevelik a katonákat, és a fehér bival-tej piros vérré pezsdül a fiatal ereken, excellenciás uram!

Kemény Simonné megérintette legyezőjével Bethlen Imre vállát, és háta megőrl csendesítőleg pillantott a professzorra.

Imre gróf udvariasan félreállott, bár hangulata nem szállott alább semmivel, Anna grófnő azonban nagy respektusban állott nála.

— Szeretném megismerni édesanyját, professzor uram! — kedveskedett a grófnő.

Aztán kezet nyujtva Déboráhnak, prófétai szava-kat idézett neki:

— A bölcsnek anyját boldognak mondják az emberek, főbíróné asszonyom!

Déborah érezte, mint lohad le gőgje a nyájas megnyilatkozástól. Vasárnapi arcot öltve áhítatosan vallotta:

— Én boldog is vagyok, nagyságos grófnő, Isten után, ki így adta, hogy fiam szép kezdetet mutasson.

— Segítse kegyedet tovább a jóra az, aki elindította! Mert sok az aratnivaló, — hajolt hozzá Anna grófnő szinte rokoni melegséggel az ifjú professzorhoz. És ha már claritásod Elysiumnak ábrázolta a scholát, amelynek kötelékébe lépett, engedjen meg egy kérést nekünk világi látogatóknak is. Az Elysiumban drága étkek és italok szolgálnak az idvezülteknek táplálékul, s így a scholának is megvan a maga lelki élőkamrája, melybe én ma szívesen bevezetném felnőtt leányomat. A tékák és múzeumok drága klenódiu-maira gondolok! Hiszem, hogy a többi asszonyságok is kedvet találnak majd a látnivalókban.

Szász professzor érezte, hogy a grófnő villámot hárít. Imre gróf kíméletlen modora mintha bántaná a nagyasszonyt.

— A látnivalók oly sokfélék, és annyi időt kívánnak, hogy legjobb lenne előre megvallani, mely dámákat mi érdekelne leginkább.

Anna grófnő helyeselt. Őt magát ezúttal a gazdasszonysághoz, házi piperékhez és orvosláshoz szükséges növények és egyéb materiák gyűjteménye csalogatja. Főképen szeretné a boldogult jeles Benkő professzornak rózsavíz-főző lombikjait megtekinteni. Be akarná vezetni e szép mesterséget a maga háztartásában is.

Körülnézett a hölgyek között, vajjon ki tart véle. A Naturalium Museum: Benkő professzor híres alkotása odaát van a kiskollégiumban. Bethlen Imréné,

Szász főbíróné s a professzornék mind hozzácsatlakoztak. Nem úgy a gáldi aranybarna úrnő.

— Már én a históriára szavazok. Családi gögből is, — tette hozzá mosolyogva — mert még sohasem láttam a nagy Kemény Simonnak páncélingét. Csak azon szoktam törni fejemet, azonos-é azzal a vérttel, melyet Hunyadi Jánosra adott rá megtévesztésül a szentimrei csatamezőn? Vagy az uraknak akkoriban annyi páncéljuk volt, mint ma köntösük a dámáknak?

— Remélem, okosabbak voltak nálunk, kik a mai szoros időkben is cifrálkodunk, és páncélingben az ein Gott, ein Rock elvét vallották! — szólt Anna grófnő komolyan.

Az asszonyok tehát a Naturalium Museumba tértek, hol az afrikai cibet-macska jószagú zsíráját, a kínai pézsmaszagú illatos köldökét s a svájci kecskék beleiben található szagosító fülabdákat tanulmányozták, egybevetve a sok drága szert a hazai közönséges rózsamuskátából főzött olaj aromájával. A fiatalság ezalatt Szász professzor és egyik altékárius vezetésével csak átment a gyönyörű kitömött állatok: lappföldi gödények, rózsaszín húrosmadarak, csodálatos délszaki pillangók és ezer más ritkaságok termein. Csak itt is el lehetett volna napestig szórakozni, okulni!

— Húnyjuk most be a szemünket, — fordult Szász professzor kérlelőn a szépséges Köteles kisasszonyhoz, akinek pillantása ugyan rajtafelejtkezett az óriási hófehér sarkibaglyon.

Hasonmód kérlelte a gáldi bárónét is, aki a templomi kegyszerek, arany és ezüst emléktáblák, drága vert edények tékái előtt fennakadt, mint hálóban. Nem tudott elmozdulni egy finommívű, aranyozott ezüst evőkészlettől, amelyen titokzatosan homálylott az elmosódott monogramm és évszám:

Sz. E. 1441

— Szilágyi Erzsébet evőkészlete, de ma még ez is érdektelen csecsebecse legyen számunkra. Szenteljük ezt az órát — szíves engedelmükkel — a fundátor fejedelem emlékének, miután az ő házába jöttünk, és az ő vendégei vagyunk.

Igy haladtak hát el a nagy könyvesházak tékái előtt is. Az alkönyvtáros szeretett volna mutogatni, büszkékedni, és nem állotta meg, hogy egy-egy szóval bár ne intsen a gyűjtemények felé, ha látta, hogy valamin megpihen a dámák szeme.

— Az ott a Borosnyai-téka... ez Bethlen Katának, a gyermekeitől erőszakkal megfosztott magyar Nióbénak ajándéka... amaz ottan a Bánffyána... Igen, az olajképek az adományozókat ábrázolják... ott a vasszekrényben Corvinus Mátyás pazar könyveiből őrzünk egyet és egy kéziratot krónikát is, melyből Turóczy mester másolta s nyomtatta a magáét... Ott tartjuk Bisterfeld uram lakattal zárt boszorkányos könyvét is.

Bálványok, szobrok és régi érempenzék tárolói mellett haladtak el. A szellemet gyönyörködtető sok drága javak úgy gyűltek fel itt a nagy idők alatt, mint ahogy alkalmasan megásott mélyedésbe a víz szalad össze mindenfelől.

— A nagy ánglus British Múzeumnál sokkal régiebb idők óta szorgoskodik scholánk a nevezetes régi dolgok, ereklyék gyűjtésében. Legtöbb kincsünket önként, szeretetből hordták egybe a kegyes adományozók és a hálás növendékek.

A raritásokhoz érkeztek, s ott: egy homályos szegletben, két kopott, durva faszerszámhoz. Hogy az idő végkép szét ne vesse, itt-ott vékony zsineggel kötözte össze ízeiket valami gondos tudós-kéz. Valóban a legigénytelenebb látnivalók a gazdagság e ritka kincsházában.

Szász professzor óvatosan elővonta az egyik rozoga faalkotmányt.

— Vicetékárius Benke, kérem álljon oda elejébe s képzelje, hogy beléfogtam borzas kenderkóc madzaggal.

Maga rátette kezét a szerszám kiálló, zsíros, kopott szarvára.

— Ez valami játék-eke, — vélte a gáldi báróné.

— Ime, — magyarázta a professzor — ennél a nyomorú szerszámnál kezdődik a nagy fejedelem discsőségének pirkadása. Ez „Básta szántóvasa“. Evvel a játékszerrel elejébe fogott *emberek* szántottak a garázda korszak idején, mely ez átkos vezér nevéhez fűződik. Mert az állatok utolsóig kipusztultak Enyed vidékéről! — És ebbe a talyigába ugyancsak embereket fogtak be vontatásra. Az ördögök játékszerei, melyekkel a Sátán e hús és vér szerint való fia a mi szerencsétlen népünket játszani tanította!

Néma döbbenet szállta meg a hallgatókat.

— De mi volt ez ahhoz képest, hogy a cipót fakéregből sütötték, és voltak piaci sátrak, ahol emberhúst mértek . . . Hogy akadt anya, aki az éhség kínjaiban felfalta saját kisgyermekét! . . . Örült volt persze, — tette hozzá a professzor, amikor látta, hogy Kata bárókisasszony arcán hirtelen aláfutottak a könnyek.

A fiatalember most rápillantott Köteles Ágnesre. Mintha az is küzdene könnyeivel, de vajjon arcának sápadt hamvát, vagy büszkeségét féltette a sírástól? Nagy, bársonyos fekete szeme, mely úgy hasonlított apjához, szárazon, ijedten meredt a beszélőre. Mintha képzelete sem volna róla, hogy ilyen nyomorúság is lehetett a világon.

— És ebből az országból teremtett a fundátor fejedelem tündérkertet. — Mély hódolat csendült a professzor szavából. — Nem ismeri őt az, aki nem ismeri

az előtte való időket! — És most menjünk hozzá, magához a nagy fejedelemhez.

A belső tékába fordultak, hol a falba rakva hatalmas emlékezet-kő hirdette a fejedelem szerencsés megszületését. A követ az illyei várból küldte ajándékba valamelyik kegyes adományozó. Valódi olasz fehér márványból faragott oszlopai, párkányai koronát tartó angyalpárt emeltek, alattuk a fejedelmi Bethlenek címerének égőkék mezeje ragyogott az átlótt hattyúpárral. Az aranybetűvel rótt latin disztichonokat a háborúban hatalmas és békeességben kegyelmes fejedelem mivoltáról a professzor átültette magyar nyelvre, hogy minden hölgy megértse.

Aztán visszamentek az érmeik tárába, ahol egy ezüsből és egy aranyból vert négyszögű talléron újra olvashatták a nagy auditóriumban függő olajfestmény bibliai jeliségét, a Máté evangéliumából vett idézetet:

«Hic est filius meus dilectus, in quo complacui.»

— A kollégium alapításának emlékére készült pénzek, — magyarázta az alkönyvtáros.

A gáldi báróné csodálkozva kérdezte:

— Nem profánság ilyen szent ígét saját tetteink emlékére vésetni ki?

A fiatal professzor elmerült a tallérok tanulmányozásába, s úgy pillantott aztán a kérdező tekintetébe.

— A biblia igéi minden emberért vannak, nagyságos báróné. Az Úr Jézus éppen ez által üdvözített valamennyiünket már e földi hazában, hogy ő minden emberi szép cselekedet nagy egybefoglalója, és minden ily tett az ő igéivel mérhető. Én így tisztetem őt az én szívemben és értelmemben.

— Én azonban nem értem az összefüggést az ige és az alapítás ténye között, — szólt Kata baronessz őszintén, e közben kicsit el is pirulva. — Nem vagyok nagyon kitűnő latinista sem.

— A fejedelem korán kizáratott a földi apaság örömeiből. Kicsinyeit gonosz kórságok vitték el, és a halál megismertette véle a szedett szőlőtő árvaságát. Ekkor alapítá az ő vitézlő oskoláját: hogy ha testét, vérének, hát lelkét továbbplántálja benne a késői nemzedékeknek. És ezért merte a teremtő Isten legboldogabb igéjét véteni az emlékpénzre: „Ez az én szerelmetes - fiam, akiben én gyönyörködöm». A schola fiú volt neki fiú, és leány volt leány helyett...

Kata szemén mintha újra könnyes fény suhanna át. A gáldi báróné, ki már temetett gyermeket, elkomolyodva bólongatott. Köteles Ágnes ismét csodálkozó, bársonyos pillantással tapadt a magyarázó professzorra. Oly különös volt tekintete: mintha elzárt, néma háznak két setét ablaka világosodnék meg hirtelen egy rövid pillanatra.

Fiatalos, könnyű léptek vertek óvatos zajt a téka padlóján. A karcsú ifjú odaállott a hölgyek mögé, akik egy régi protokollumot böngésztek. Gyöngéden fölbehajolt a fehérruhás baronessznek, aki buzgón jegyzetett, és félhangon fülébe súgta:

— Kemény Simon néni szeretne hazaindulni a tekintetes főbíróval.

Kata visszafordult, arca egész közelről tekintett bele az ifjúéba. Bizony lángba borult, de zavarával együtt nyájas-szép mosolya is felvirult arcán.

— Kérem kedves István, mondja meg, hogy csak néhány percet várakoztatjuk, ugye Ágnika néni?

— Csak éppen befejezzük a fejedelemre vonatkozó emlékek áttekintését, — bólintott a gáldi úrnő.

Ifjú Bethlen István ugyanolyan csendben, szerényen, ahogy jött, eltávozott. Alig pár perc múlva kemény, kényelmes, kire sem tekintő lábak verődtek a göcsös fapadlón. Bethlen Imre főkurátoréi.

— Elindítottam anyádat a batárral, húgom lel-

kem. Te csak okosodj hát itt még vagy egy fertályórát, amíg a fogat visszafordul érted, s akkor hazaviszlek. Nagyon sokat ne töltsön a fejibe, professzor uram! — fordult Szászhoz. — Tudja már, hogy az asszony falt nagyobbat a tudás almájából, hát ő mindent magával hoz a világra, amire szüksége van, s minden egyéb, amit felszippant, csak cölönk rajta, tudá-kossá teszi. Ezt pedig nem szeretném megérni Katával!

A bárókisasszony arcára valami röstelkedő piros-ság szívódott, hogy a főkurátor ilyen atyás közvetlen-séggel bánik vele. Mintha mindez összefüggene azzal a félenk hódolattal, mellyel imént fia közeledett hozzá.

— Különben pedig most segíteni fogok a profesz-szornak az oktatásban. Vajjon megmutatta-é nektek a Myrotheciumot? Nem? Na, ezt pedig muszáj látni min-den kezdő múzeumlátogatónak! Efféle aztán igazán sehol sincs a nagyvilágban!

Türelmetlenül várta meg, míg a komoly okulás-nak vége szakadt, s aztán beterelte a társaságot a csoda-bogarak tárába, sorban előkérve a Kinizsi Pál zabláját, Dzsingiszlán csákóját, Ninivé kulcsát és Lehel sar-kantyúját. Végül is kivette maga egy almáriomból a varratlan, egybeszövött férfiinget, és odanyujtotta Ág-nes bárónénak:

— Vedd csak jól szemügyre, lelkem húgom, biz' Isten, nincsen sehol megöltve . . . No, mit respektárod úgy, hogy kézbe se fogod? Ha sokat kényeskedsz, ki-szedem a párját, és azt nyomom a markodba!

A „párja“ az a hasonlóan varrás nélkül készült lábravaló volt.

— Lám, ezt kéne megtanulni a dámáknak, ahe-lyett, hogy egész télen varrogatjátok még az inasok alsóneműjét is!

Látszott a tréfálón, hogy befelé nevet a kisasszo-

nyok zavarán, kik ilyen ruhadarabot bizonyára még sohasem érintettek.

— Na aztán itt van Lóth feleségének sóvá vált nyelve! Ez a legfontosabb látnivaló fehérnépeknek. Ime a kíváncsiság jutalma! Mert azt csak tudják, kedves kisasszonyaim, hogy Lóthné ténsasszony hátrafordult, hogy lássa Sodoma égését, és így vált sóbálványá!

Tömör kristályt szedett ki egyik falitékából, és Kata elé tartotta. Csakugyan, szakasztott nyelv-formája volt az alakulatnak.

— Különben nem ártana, ha a nők nyelve általában sóvá válnék, nemde professzor uram? Akkor nem hallatszanék minden portáról annyi csőrölés-pörölés, s megbuknék az oláh közmondás is, hogy az asszonyok hátát a nyelvök veri meg.

A főkurátor profán viselkedése Szászt türelmes tartózkodásra intette.

— A nők szép beszéde az élet legszebb muzsikája, excellenciás uram! Nincs szebb, nincs hódítóbb, mint a tiszta, csengő, nemestartalmú szó egy lelkes asszonyi teremtés szájában!

Szinte kérlelve ejtette ki ezt, mintha fájna neki valamiképpen, hogy Ágnes kisasszony egész órában egyetlen igével sem jutalmazta az ő buzgólkodását. Ám a leányzó most is csak lesütötte szemét a titkos izetetre.

— S nem így énekli Horatius is: «Dulce loquentem Lalagen amabo»? Az édes beszédű Lalagét fogom szeretni, míg élek!?

— Hehe! Clarissime nem házas még, és főképp nincsen anyósa! Különben pedig ne terheljem véle, ha választ kérek még egy utolsó kérdésre. Claritástok itt mutogatnak valami evőszerszámokat, hogy azok Szilágyi Erzsébeté lettek volna. Ha e dicső anya ily finom

jóságokkal élt, fiát mért nem tanította mőresre? Vagy ha tanította, akkor honnan jó a szólásmondás, hogy Mátyás király villájával eszik, ki ötujjával lát a pecsenyéhez?

— Mi nem esküszünk meg rá, hogy a villa Szilágyi Erzsébeté. Ez is olyan hiedelem, akár Lóth feleségének nyelvel!

— No, vérbeli haruspexek közt vagyunk hát itt, kik maguk is összekacagnak a saját tudományuk igazságot felett!

... A kollégium előtt Kata baronessz hintóba szállt a csípőskedvű főkurátorral és a gáldi bárónéval. Köteles Ágnes apja-anyja várták, Szász elkísérte őket kapualjokig, ahonnan aztán professzor társával együtt sietett maga is a burgba.

Kicsit félt szemébe nézni atyai barátjának, akinek tanácsát ugyancsak megszegte, ámde az, amikor magukban maradtak, megszorította kezét:

— Neked lett igazad. Az oráció csak így volt tökéletes, s a tűz... a tűz itt a tűzhelyen marad. Nem hinném, hogy volna szél, ami szétvigye. És tűzhelyen a tűz... helyén van.

Igazság szerint, mint a megye adminisztrátorát és a schola főkurátorát: Bethlen Imrét illette volna az iktató áldomásának megrendezése. Csakhogy Simon báró fenntartotta magának, hogy a díszlakoma házigazdája ma ő legyen. Amire Imre gróf profánul jegyezte meg:

— Nam hic est filius tuus dilectus. Ez a *te* szerelmes fiad.

Neki bizony szálka volt szemében a fiatalember. Az a nyugtalanság gyötörte közelében, ha bepillantott villámos kék szemébe, ha látta meglebegni dús, fürtös, vöröses haját, hogy mozgó fáklya, amitől valami véletlenül lobbót vethet.

Az ebéden a professzorokon, a kurátori karon, a főúri rokonság felnőtt tagjain és a városi, megyei előkelőségeken kívül is csak a vizaknai örömszülők vettek részt: Szász főbíró és felesége. Mi több: a burgbeli palotán úgy terítettek, hogy Anna grófnő jobbára Déborah került. Soha ilyen tisztességet! Igyekezett is méltósággal viselkedni, pedig ugyan sokfajta kelletlenséggel küszködött. A talpas csemegéstálaktól, ezüsttől, kristálytól roskadó asztalhoz úgy telepedett le, mint szorongó diák a rigorózum legnehezebb feladatához. Jaj, csak el ne vétse a tempót, a nagyúri étkezés csínját-bínját, amit Borka is csak hallomásból tudott neki elmagyarázni. Amellett a francia konyháról megvolt a maga véleménye. A cifra ételeket egyszerűen pancsnak, «Apám se evett ilyet»-féle «gamatyának» tekintette. De az idegen ízekkel már leszámolt a mai napra, és hősiesen nekilátott a barnalevesnek. Hirtelen aztán nyála futott össze, amikor észrevette, hogy az öreg Nemegyeinek külön csészéből pacal-becsináltat tölt a cérnakesztyűs huszár. És ez aztán így ment végig a lakoma alatt! Az agg voltériánust párnára ültették, és a burgbeli háztáj családi ebédjét ette végig, mert Anna grófnő ismerte gyenge oldalait, gusztusát. Valamikor szegény szolgadiák korában kosztot hordott a publikus úrfiaknak a zsíros polgárnéktól, és a maradékon, a tálban „móresül“ hagyott falatokon éledgelt. Ez a házi főzt járta a burg személyzeténél is. Papnéni, az öreg tiszteletesné dirigálta a külső konyhát, ahonnan most, egyidőben a kocsonyázott tokkal, francia salátával és tatár mártással Nemegyeinek pirosrasült oldalast hoztak, zsírban puhított kocsis-káposztával. Déborah nem is mert arra pillantani, de a füstölthús édeses, finom szaga odakunkorodott orra alá és megcsiklandozta cimpáit. Ízét sem érezhette így a fogolypástétomnak! Legnagyobb csatáját mégis a májvagdalékos palacsin-

tával vívta, mialatt Nemegeyeinek barackíziesen hozták be, külön tálalásban!

Mintha minden párhuzamos fogás az ő egyenes bosszantására volna kimódolva. Közben mégis vigasztalta valami: hogy ilyenformán madármódra keveset eszik, és ebédután nem fogja kínozni a szűk ruha. Mert már úgy szokta meg, hogy otthon kikapcsolatja magát a sziesztához.

Kifelé persze óvta méltóságát, és dagadt is mája a boldog kellemedésben. Mert a beszéd tárgya Károlykája volt mindvégig. Anna grófnő, de a másik két főúri nő is mind csak róla akartak hallani. Igaz-é, hogy a fiú már háromesztendőskorában írt és olvasott, hét évesen pedig magyarból latinra fordított? Hogy klasszista kisfiú korában egy este feladtak neki az idősebbek csomó prózai szót, mint: koppantó, vaskanál, szemétmérő, kenderhám, és ő reggelig ezekből csinos és érzelmes beszélyt írt...? Ó, a Kemény ifjak sokat dicsekedtek idehaza, hogy milyen kitűnő barátjuk van a kolégyomban!

Déborah kipirult, bólogatott, toldta, javította a meséket, míglen a főbíró szerényen közbeszólt:

— Mindez a jó preceptoroknak és elsőben Herepei Jánosnak érdeme, ki Károlyt a Salzmann-féle metódussal oktatta!

Végül is lejárt az ebéd és a feketézés is a sárga nappaliban. Soká időzni nem lehetett a vizaknai párnak, mert készülődni kellett a hazautazásra. Módosan bocsánatot instáltak hát a ház asszonyától, és felkerekedtek.

A rokoni ház is várta már őket „arra a kis kávéra”. Az ozsonnát Borka és Déborah „a nap fénylő pontjának” nevezte, és ezt a meggyőződést Nemegeyi professzor osztotta némikép. Neki felesége naponta már ebéd után elkészítette az óriási hasascsupor kávé,

abba beleaprította a kalácsot, a komlóscipó belét, úgy tette oda melegedni a konyhatűzhelyre, hogy jól össze-rotyogjon, mint valami tálbafőtt. Ehhez a felséges csemegeéhez aztán szabad volt felkötni a félabrosz nagyságú szájtörlőt. Vigan szörcsölve kanalazgatta a dús masszát, és ezúttal Károlykát választotta ki csipkelődése tárgyául. Cirmolta, hergelte az ünnepeltet, hogy a rektor engedelme nélkül becsődítette az iktatóra saját publikumát, az alsó klasszistákat. Baritzot majd a guta ütötte meg mérgében.

— Nem volt már időm a rektor-professzor úr megkeresésére, viszont a fiúk mit sem vétettek az illendőség ellen!

— Baritz ezúttal elnézte önfejű eljárásodat, mert a menyasszonyt sem lehet felpofozni esküvője napján. De ne hidd, hogy az így megyen majd az öreg Kovács-csal és akármelyik mással. Nyerget nem tűrő paripa hírébe keveredell!

Borkát már bántották urának szurkálódásai, s vette észre, hogy Déborah fúvódik fel a sértődéstől.

— Majd rákerül a nyereg, — mint minden paripára. Hogy mondotta a cigány, amikor a nyúl hegynek futott fel? „Házas’meg csak nyúl, maj’ nem futsz!“ Keresünk neki feleségnek valót, ugyi kedves főbíró öcsém? Az majd ráncbaszedi.

Déborah éppen kalácshéjra szedte az ujjnyi vastag tejfelt, s azt harapta be, de rágatlanul ment le a drága jó falat, úgy felizgult egyszerűben.

— Ezt rábizzuk a fiúra, — vélte a főbíró. — Összehozott házasság csára-hajszra megy, mint a rosszul befogott szekér.

— Jaj, dehogy is bizzuk! — csóválta fejét Borka. — Edényt és feleséget csak asszony tud megválogatni. A férfi nem veszi észre, ha repedt a fazék.

— Már én csak azt mondom: ugyancsak magá-

hoz méltóan válasszon az én fiam, — hevült neki Déborah, — s ezt oly komolyan mondta, mint valamelyiket a tíz parancsolatból.

— Persze, persze, itt is törvény van, — szörcsintett nagyot Nemegyei az ázott kalácstömkelegből. — Az ember a házasságban vagy pozitíve, vagy negatíve nyerjen.

— Mi ez a pozitíve-negatíve? — gyanakodott Déborah. — A deák kifejezések mögött mindig férfiuncsúságot sejtett.

— Hát vagy módja legyen a menyecskének, vagy mérsékelt pretenziója.

— Igen? Ez hát a negatíve-nyerés? Amikor Károlykám tiszta, valódi pozitívum? Na hallj te Jancsi bátyámra! Főispán és huszárezredes után Enyeden uraságban a professzorok következnek! Akkora szállás, mint egy rezidencia. 300 pengő forint sallárium. Huszonnégy öl fa. Száztizenhat véka tiszta s ugyanannyi másodbúza! Szemestörő'-búza százhusz, zab százhusz véka! Három hízott sertés, kilenc szekér széna, száz kalangya szalma, százhatvan veder bor, teljes konyháraivaló vetemény, még mustár is! S a heti két bivalyszekér az ingyen határrész megműveléséhez. Méz, vaj, só, túró... túró három mázsával... szilva, kender... kender héhelve s négyszáz új szőlőkaró...

Úgy sorolta fel, mint diák a bemagolt leckét, aprólékos utánagondolásokkal, ki-kijavítva önmagát. Szerencsére azonban mégis elállott, kifogyott a szussza.

— Jézusom, Déborah — csóválta fejét a főbíró restelkedve, — hát te honnan tudod ezt mind így könyv nélkül?

— Jaj fiam, — rázta magát az asszony, — számon tartom én a dolgot, amikor a fiam Isten markába esett! És Jancsi bátyám még negatíve akar nyereszkedni vélel! Még ma, mielőtt indulnánk, megtekintem szállá-

sát is, és előre megállapítom, hány szoba bútort hozzon — pozitíve — a menyasszony!

Nemegyei hátraesett a széken, kávéskanalát is elejtette. Égre emelte szemét, összecsapta tenyerét.

— Miit? Mit beszélsz? Mit kívánsz?

— Bútort, — tromfolt neki Déborah elszántan. Töltött karosszékeket, kanapét, krédencet, kihúzó s kerrek ebédlőasztalt. Politúros ágyakat, kasztent, köntös-tartókat.

— Hogy ezeket a menyed hozza? Eridj már...

— Igen. Ez most kezd így módiba jönni. A házat az asszony rendezze bé. Minél nagyobb uraság a vő, annál jobbszerével.

— Te... te mit hoztál magaddal... Déboráhm, a tornácbéli tulipános nagyládán kívül? — kérdezte a főbíró óvatosan.

— Jaj, akkor olesőbbak voltatok ti férfiak. Most felszökött az áratok a sok háború után!

A főbíró csak rázta a fejét.

— Azt már nem. El ne fogadd, édes fiam, hogy ne a magad holmii közt lakjál. A menyecske hozza csak a ládáját a belévalókkal: ez a magyar szokás, s akkor nem hányja szemedre, hogy a szék is az övé, amire telepszel, s az ágy is, amire kinyujtod csontjaidat!

A fiatal professzor csendesen mosolygott.

— Mért nem számítanak egyéb javakra is? Ládák és almáriumok alkotják a boldogságot? Asztalok és pohárszékek?

— Hohó, hát ezenkívül perszé, hogy a menyemremenőnek formásnak is kell lennie, jóházból is valónak, és főképen hogy imádjon téged! Te ezt mind megérdemled! S ezenkívül — nagy mohóságában elcsuklott a hangja Déboráhnak. Szavait jóízű hahota jutalmazta. Déborah értetlenül és igen komolyan pillantott körül. Miért kacagják?

— Imádni csak Istent szabad, édesanyám!

— És ezenkívül? — kérdezte Borka csipkelődően.

— Melyek további kívánságaid?

— Ezenkívül pedig majd elvárom, hogy családja apádat és engem tenyerén hordozzon, hogy ilyen vőt neveltünk a leányuknak!

— De hátha én nem fogok ilyen ritka teremtésbe szeretni? — incselkedett a fiatal professzor... Hátha idealista vagyok, és a szegény lányokhoz húz a szívem, akiknek se rangos szüleik, se teli ládáik?

— Ez nem idealizmus fiam, ez bolondság. Ti fiatalok a sok holdvilágfaló költő után mind azt képzelitek, hogy csak a szegény leányt lehet szeretni. Itt van a tévedés! Gazdag is lehet jó és kellemes házas társ! — oktatta Nemegyei.

— De ha a sors szegénnyel hoz össze?

— Ez már igazán nem a sorson, hanem egyes-egyedül rajtad múlik, fiam. Járj mindig a módos leányok társaságába, kiktől előre tudod ki fia-borjai, akkor azokból szeretsz belé valamelyikbe.

A főbíró szigorúan pillantott feleségére.

— Nyertél a fiad által. Ne akarj most már a fiadon is nyerni! Legyen csak derék magyar nemes leány, jó gazdasszony: aki Károlykát is, minket is megbecsül, egyebet nem kívánhatunk.

— Hjah, — pillantott Nemegyei Déborah kigyúlt képébe, ki dühösen lóbázta a kávéscsészét, hogy felkavarja benne az aljába üledt nádmézet — háromféle részegség van: a boré, a szerelemé és a kapzsiságé. Az elsőt kialszod, a másodiké lehiggad magától... a harmadik örökös. Habsucht ist die grösste Krankheit... a pénz szerelme a lélek gyötrelme.

— Hagyjuk ezt... fejeljük meg a kávédat, édes Déboráhm — enyhített Borka a kemény szavakon, — látom kifogyóban van. Útra elsősorban a gyomrot kell

jól ellátni, — s te is János, gondolj inkább a hasadra, ne lakj örökké másokban.

Débórah kezdte kifújni magát. Csakugyan, mintha mámorból virradoznék.

Búcsúzónál a fiatalember kezetsókolt mindkét szülőjének. Apja megveregette vállát, mert észrevette, hogy fiának kedvét szegte a sok szófia-beszéd.

— Ráérsz még a huszonnégy esztendőddel, halod-e? Azt tanácslom: egyelőre légy szabad, mint a madár!

... Ugyanebben az órában a Köteles-ház is ott ült a vaníliaszagú bivalytejes kávénál. Már előbb lejárt egy kis lecke Ágnes lazacszínű függönyei mögött, vetkőztetés közben.

— Szépnek szép volt ma, angyalom, — állapította meg az anya, — de magaviseletével nem tudok kibékülni. Nem szabad a férfiúra oly ámuló pillantásokat vetni! Félek, hogy a tékában is nagyon ájtatosan figyelt a szavára. Remélem, legalább semmit nem mondott neki, ami hízelegjen a hiúságának! Úgyis éppen eléggé fejibe ment az ünneplés. Az nyitja ki osztán a férfi szemét!

Ágnes megadóan vallotta:

— Olyan érdekes dolgokról beszélt a tékában, hogy inkább hallgattam, nehogy észrevegye tetszésemet.

— Helyes, fiam, helyes. A paraszt ha kened, döf, s ha döföd: ken. Ez a deák szó áll a férfiakra is.

Rebeka igazi mondanivalói egyelőre benne-rekedtek, mert azokat férjeura számára tartogatta. Ozsonna idejéig úgy gyült benne a sok begybeszedett bosszúság, mint gőzfazékban a fészítő pára. Sűrűdött, és a tarka abrosz, illatos csészék felett kirobbant belőle a méreg. Ezúttal Anna grófnő ellen cikáztak a szárazvillámok.

— Könnyű neki a cifrázkodást elítélni! Majd jól

megfeji a fiújóságokat, Kamarást, Vécset, Csombordot — hogy a lányai adajaitat meglőntsel S meg célzasokat nyerjek el tőle a modira s a luxussal Csepűvászonba pakkoihatja kata és Judit baronesszeket, ugyis túlad rajtok! De mi lesz az enyimekkel, amikor nem vagyunk emberei, hogy egy rossz garast félretegyünk nekik! Szegény leányt csak úgy visznek el, ha szemet-szúr! Azért babázom, ápolom, kényeztetem őket! Mit tudja ezt a grófnő!

Koteles nehezen alkalmazkodott a témához. Lelke tele volt a nap gazdag benyomásaival. Mégis erőtette magát, és leszalolt a kávézóasztal viágába.

— A grófnő igen értelmes asszony, Rebekám. Neki van igaza abban, hogy utóbbi időben, mióta Bánffy gubernátorné diktálja a dámák divatját, nagyfokú luxus kezd lábrakapni polgári köreinkben is. Márpedig a módinak felettébb való vadászása, a cifrázkodás büszkeségből származik, s mint ilyen a nemtelen lelki indulat tükre. A szépet a tisztességgel és az illendővel kell összeegyeztetni, ez az igazság.

— De édesapám, — szólt közbe Ágnes bizonytalanul, — nem úgy van-é, hogy a cselédnek is nagyon ünneplő gúnyája?

— Én nem szólok a tisztességes öltözék, csak a köntösbéli bujálkodás ellen.

— Mi az a bujálkodás? — csattant fel Rebeka. — Tán az én kilenc selyemköntösömet hányja kigyelmed szememre? Vajjon biza nem azokat fogom majd szétfejtteni paplanoknak, ha szerencse áll a házhoz s Ágnesünket férjhez adjuk? Higgye el, jobb kapitális, mint kegyednek sok istenverte könyve, amit a maga zsebére nyomattat ki! Mi tenger sárbadobott pénz fekszik azokban! S hát a könyvtárában! Még a beszerzésük is nagyonba kerül a mostani cenzurázó, bakafántoskodó postával! Mintha nem tudnám, hogy útikölt-

séget ad a peregrináló deákoknak akár Frankhonig is, csak hogy elhozzák egy-egy nagyfejűnek bölcselkedő elmefuttatásait. Hát az mind mire jó? Nem tanult már eleget? Sze' többet tudhat már, mint az egész profesz-szori frekvencial!

— A tudomány halad, s azzal lépést kell tartani, különben megposhad saját lélekkincsünk, és nem állhatjuk meg helyünket a scholában, — holott ez adja kenyerünket, Rebekám.

— Amikor most négy esztendeje átköltöztünk ide Vásárhelyről, azt hittem, itt legalább dúskálni fogunk a módban. De kigyelmed csak jobban beléveszett a könyvfalásba és könyvírásba. Nem is veszi számba, hogy három leányt kell kiállítani. Ha aztán legalább nemességet kapna kigyelmed is a sok, saját költségén kiadott munkáért! Bezzeg Nemegeyi ezt is megcsinálta a cserzettképű Borkájának!

Köteles szelíden védte ki a támadást.

— Azt nem ő maga járta ki, mert a tudós fej, mint gyémánt világhíthat az éjtszakában, ha felülről rá nem pillantanak a hatalmasak! Az országos gyűlés nagyurai között valának esmerősei, kik felterjesztették őt a kitüntetésre.

— És kigyelmed tán nem esméri Simon báró s Anna grófnő, aki udvari dáma rangjában begyeskedik! Hát a sok kurátor, konzisztor? Bethlen Imre, aki a felséget végigkísérte az országon, s főfő grata persona az udvarnál?!

— Csakhogy országos gyűlést immár tizenegy esztendeje nem tartott a kisebbik haza, anélkül pedig nincs felterjesztés.

— Elég szegyen, gyalázat. Így hát mit van mit remélni az olyan könnyelműnek, mint jómagam, ki nemtelen névhez kötém ősi nemesi családneveimet? Aféle férfirestség ez is, hogy el nem tudják igazítani

már a megyei urak az országos gyűlés összehívását. Ha ránk, asszonyokra volna bízva, Istenem ne legyen, ha rég ki nem csikarjuk a vén trotyos császártól. Diatét kell követelni, és azon vissza kell állítani Bethlen Gábor törvényét, aki nem szenvedhette, hogy palástot hordó papi ember nemtelen sorba tartozzék!

Köteles csendesen válaszolt:

— Leányainkat nemes emberekhez adhatjuk férjhez — és akkor eltörlődik róluk a folt, amit nemtelen apjuk után hordanak. Az én dísztelen nevem pedig úgysis sűrűszáll vélem, hisz szegény drága fiacskáink elholtanak!

Negyedik fejezet

A VENDEE-I HŐSNÖK

Három gyermek ült e délutánon annak a két-szárnyú földszintes udvarháznak napsütötte kertjében, melyet még az idősebb Simon báró épített volt a Varcagásban, József császár idejében, és amelyet a polgárság csípős túlzással keresztelt el burgnak.

A téres pázsitot hamvas koratavaszi hímmel szötte át a sárga békavirág, és csillagtengerrel pettyezte ki a rózsaszínű boglárbimbó. A leánykák tüvel, cérnával virágyöngysorokat fűztek. Ami elkészült, azt nyakukba vetették. Judit bárókisasszony már a kilencediket öltögtette, amely éppen kurta ruhaderekának övjét fogja verdesni. Boldog képzelődésben játszották: hogy tündérlánykák, akik virágokba öltöznek.

«Der gute Ton», — ez volt a címe a hatalmas, arannyal metszett vöröskötésű könyvnek, melyből ilyen játékorán mamzell Amanda untatni szokta őket. Kicirkalmazott magyarázatok előzték meg benne az olyasféle aranyigazságokat, hogy teszem, miért kell látogatásnál pontosan annyi névjegyet adni le, ahány személynek szól a vizita, vagy hogy miért nem szabad a kürtőkalapot kézből letenni a jólnevelt úriembernek, amíg erre fel nem szólítják. Olvasott, olvasott Amanda, hisz a «Der gute Ton» életének világi evangéliuma volt... A drága jó áprilisi napfényen, a pár-

nákkal bélelt háncsszékekben aztán mégis lehúzta a gyengeség az álom kútfenekére. Bizonyára a dupla ebéd is — mert Amanda a macskaasztal házi kosztjához kikérte a vendégek franciás étkeit is, Mutili szakácmester remekeit — na és a borok, azok a huncut csombordi pecsenyeborok!

Judit csak ezt leste, és hirtelen ölbe ejtette kezét.

— Most pedig elmondom nektek, hogy mi mindent hallgattam ki a sárga nappaliban. Mert tudjátok meg, hogy elbújtam a spinett alá, amíg a nagyok feketéztek. Kata éppen előttem ült, s az újfajta bő szoknyája eltakart egészen!

Rozi, a szakács leánya összecsucsorított szájjal, gondba ráncolt homlokkal csinos násfa-függős nyakláncot aggatott össze magának az apró boglárokból. Most elképedve felejtette szemét a beszélőn. Judit cirógatva arcába legyintett.

— Igen, igen, hallgatóztam, te szent pityóka. Bosszúból, hogy nem vittek el a beiktatásra. Únom már ezt az örökös Hamupipőke-sorsot! Mindenüvé csak Kata megy, és minden rokonfiú neki csapja a szelét. Most is, Bethlen Istvánka el nem mozdult mellőle.

— Na és hallottál valami érdekeset? — faggatózott Katica, a gáldi báróné leánya.

— De még miket! Én már rég töröm a fejemet azon, hogy kik és mik lehetnek azok a jakobinusok. Most legalább azt az egyet megtudtam, hogy professzor Szász Károly is az. Igen. Jakobinus!

Katica bárókisasszony bizonytalanul kockáztatta meg:

— Az valami vallás?

Rozi megrázta fürtös fejét.

— Édesanyám sokat beszél nekünk a jakobinusokról. Ők ölték meg a francia királyt és királynét a forradalomban. Gonosz emberek.

— Azt én tudom, hogy gonoszak, de vajjon miért gonoszkodnak? És ha gonoszak, a professor mért állt közjük? Látjátok, ez olyan titokzatos, olyan furcsa. — Erről kellene valami egészen biztosat megtudni. És lehetne is, én mondom nektek!

Judit most óvatosan négykézlábra ereszkedett, odamászott mamzell Amandához és fölemelte a lába elé csúszott «Guter Ton»-t. Belekukkantott, körülkémlelt, aztán komoly orcával összecsuksa a könyvet, és visszaült pajtásai közé.

— Amikor Szász professor eltávozott a kávéról, nagy vita támadt körülötte. Édesapám őt pártolta. Azt mondta, neki igaza van, az emberekben fel kell költeni az alvó jogérzést, mert e nélkül az egyesek hiába esengenek a törvény után. Így mondta, jól megjegyeztem. Imre bácsi akkor elkezdett lármázni, hogy ez jakobinizmus. Aztán tudjátok, hogy Imre bácsi nem tud csendesen beszélni. És mind azt kiabálta, hogy ez semmiféle joghoz és törvényhez nem vezet. Az ilyen ember gyujtogató, és professor Szász fejünkre gyujtja a kolégyomot! Na de aztán jött az én elégtételelem. Bethlen Istvánka nagy ájtatos képpel közbeszólt, hogy Szász professor a legkülönb ember a scholában. Imre bácsi akkor egész dühbe gurult. «No hallj te rá, miből lesz a cserebogár! Még apádat oktatnád, tejfeles szájjaddal!» Hej, hogy elpirult, hogy szégyellte magát Istvánka ott Kata előtt! De úgy kell nénémnek. Láthatja, hogy az úrfi sem a világ veresse!

Amanda orra gyöngéden fűrészelni kezdett. Halk és egyenletes horkolása a maga tompított, nyugalmas tempójával szinte egybehangzott a dongók és méhek zümmögésével.

— Mit szólt ehhez édesanyám? Ó nagyon is kedveli a professor urat, — érdeklődött Katica.

— Ó, anyámék mind rátámadtak Imre bácsira!

Még az Imre bácsi felesége is, pedig ő máskor mindig lehúnyja szemét és suttogva beszél. De Imre bácsi nem tárgított. Azt felelte: «Teátrálista regisszor ez az ifjú, aki önmagának ámeneztet!»... De a legfontosabb — Amandára pillantott — a legfontosabbat akkor árulta el, amikor kifelé indultak. Visszaszólt édesapámnak a kocsifelhágóról: «Hallom Simon, hogy ti ma estére összeültök Szászszal konspirálni.» — Tudjátok ti, hogy ez mit jelent? Rozikám, te biztosan hallottál erről is valamit.

Mutuli szakács leánya csak megrázta fejét. Gyermekekmeséiből ismerte a francia forradalmat, de ezt a kifejezést vagy nem hallotta még, vagy kihullott emlékéből.

— Nem baj. Majd csak kiszimatoljuk. Én ma estére elrendezem, hogy kihallgassuk a konspirációt.

— Judit baronessz! Ha ezt a nagyságos grófnő hallaná!

— Először is négyszemközt tegeződünk, és én neked csak Judit vagyok. Másodszor igenis hallgatózni fogunk ma este.

Hirtelen röpke csókot nyomott Rozi meghajnalodó arcára.

Mamzell Amanda most a «Der gute Ton» szabályai ellenére jóízűt, hatalmasat ásított...

— Ach, ach... — mérsékelte aztán a szájtátás utolsó kacskaringóját —, meine Bücher... das heisst: mein Buch... wieso? Heruntergefallen?

A vaskos könyv mintegy illetetlenül, összecsukva ott hevert lábánál, ahogy Judit a belekukkintás után visszahelyezte.

— Also Kinder, Baronessen und Rozi, folytassuk, ahol félbehagytuk.

Kiabált, mint a nagyothallók, és raccsolt, csupa előkelőségből. Lelkesen, akár nagy, örök igazságot

hirdette a könyvből, hogy a jól nevelt ember sohasem eszi tisztára tányérját, hanem mindig hagy benne keveset, legalább is a mártásból, nehogy kiéhezett, mohó evőnek tünjék.

— Ezt a tányéron maradó falatot «móresnek» hívják, én azt tudom, különben pedig ha olvas, éppen nem hall! — jegyezte meg Judit, és zárt fogak mögül, félhangosan, de nyugodtan folytatta:

— Este fennmaradunk...

— Baronessen und Rozi: kérem a dunnyogást beszüntetni. Figyelem! Az asztal utáni illatos szájöblítő illedelmes használata következik.

— Helyes. Mi pedig nyáron előadnánk egy kis teátrumot. Ehhez kellene megtudnom, mi az a konspiráció. Ezzel kezdődnék a darab. A címe pedig az volna: «A vendée-i hősnők».

— Kik?

— Rozi ezt jobban tudja nálam.

A szakács leánya alig hallhatóan suttogetta:

— Azok... fellázadtak Napoleon ellen; és mind meghaltak...

— Nagyszerű! — lelkesedett Katica. — Nő létükre fellázadtak, és meghaltak a hazáért? Mondjad Rozi, így volt csakugyan?

— Nem a hazáért, hanem a királyért. De a király akkor már nem élt.

— És mégis meghaltak érte? Hisz ez nagyon szép! Gyönyörűszép!

— Igen, csakhogy előre konspiráltak. Napoleon ellen... aztán elfogták és elhurcolták őket a nyaktilóhoz. Ezt kell nekünk majd eljátszani! — magyarázta Judit hévvel.

— Sokan voltak?

— Sokan... elég sokan. De azért mi hárman is eljátszhatjuk, úgy írom majd meg. Csak nincs papiro-

som. De a vásárkor kapok majd egy garast édesapámtól bubaedényre, s abból megveszem. Rozi lesz az a hősnő, aki almát eszik. Ez a legszebb szerep lesz, Rozikám.

— Almát, a nyaktilónál?

— Bizony.

— De most nincs már alma... vagyis alig van a pincében, s az is csak gyógyi.

— Akkor lesz árpával-érő bőven.

— Jaj, hiszen én nem szeretem az almát. Baritz doktor úr mind vasszegeket szürkáltat az almákba, s aztán azt a rozsdás almát kell hogy megegyem. Nagyon megúntam!

— Hát ott majd muszáj, hogy megegyed. Mert az így lesz: Rozi jön a nyaktilóhoz. Én leszek a hóhér és a procuror... Igen. Azt fogom kérdezni: citoyenne Rosalie, ön betöltötte a tizenötöt? Mert tizenötön alul nem volt szabad senkit megölni a nyaktilóval. Akkor kiderül, hogy Rozi csak tizennégy éves...

— De én igaziból csak tíz vagyok!

— Az nem számít. Ez teátrum. Édesanyám beszélt, hogy Déryné is játssza a tizenhat éves Emmelinát, pedig jóval idősebb ennél. Te is tizennégy leszel, és azt hazudod, hogy tizenöt múltál!

— De mért akarod, hogy én ehhez almát egyem?

— rimánkodott Rozi savanyú szájjal.

— Nem hagytok nyugodtan beszélni. Azért nem is értitek, miről van szó.

— Achtung, Baronessen und Rozi! Én itt hiába igyekszem, hogy oktassalak. Ti azalatt folyton: su-su-su. Én azt igen jól hallom.

— Csak a dongók zúgnak, mamzell kérem.

— Nohát miről volt éppen szó?

— Hogy a tánvérban hagyni kell... és hogy nem illik a szájevizet szétköpdödni.

— Na, schön. Also . . .

— . . . Beszélj hát az almáról. Mért kell azt Rozi-
nak megenni?

— A vendée-i hősnők napokon át koplaltak a tömlöcben. És amikor a nyaktilóhoz vitték őket, a tizennégy éves erősen megkívánta az almát egy bá-
mészkodó citoyenne kosarából . . . Mert azok egész nap a nyaktilónál ültek, és ebédet meg kötést vittek ma-
guknak. És a citoyenne jólelkű volt, s adott egy almát a kisleánynak. És az mohón rágicsálta . . . A szája tele volt vele, amikor vallatták, hogy hány éves. Ő azt ha-
zudta, tizenöt, hogy meghalhasson a királyért. A könyvben ez olyan megható!

— Miféle könyvben?

— Az nem fontos — háritotta el Judit. — Egy könyvben.

— Nem ehetném inkább körtét? A körte édes! — kérlette Rozi.

— Ez hamisítás volna. Édesanyám mondja, hogy a mi teátrálistáink sokat hamisítanak. Stuart Máriát empire-ban játszdják . . . — vélte Katica.

— Katica, te harisnyát kell, hogy kössél!

— Jaj, inkább egyem én az almát! Ahogy a kö-
tést kezembe fogom, röglön izzad a tenyerem és nem csúszik a túl Minden kötötűm rozsdás!

Mamzell Amanda már pillanatok óta nem olvasott. Alattomosan kémlelt a róla megféleldezőkre. Aztán nagy hirtelenséggel felkapta hosszú paplankötő fatűjét, és annak gombos felével indulatosan rákop-
pintott Judit fejbúbjára.

— Baronessz, azonnal felmondja, miről olvas-
tam! . . . Úgy! Nem tudja! Hát hogy akar dáma lenni? Udvarképesse válni? Mi lesz Bécsben, ha nem tud asz-
talhoz ülni? Ha kinyalja a tányért?

Judit lesúnyva magát, küszködött a jóízű neve-

téssel. Egyszer András bácsi, a csekelaki báró, aki anyjuk szerint nagyon rusztikus, ebéd után kijött a gyermekek macskaasztalához és rájuk parancsolt, hogy nyalják ki a szirupot a befőttés tányérokból, mert az prédaság, amit csinálnak. Amanda akkor majdnem szívrohamot kapott!

... Uzsonna után Judit belopózott a burg jobb-szárnyába. Vendégszobák, gyermekszobák sorából állott ez a rész, csak a parkra nyíló tágas terem szolgált Simon báró könyvesházául. Épp ezért a többi helyiségektől mély keresztfolyosó zárta el. Innen két ajtó is szolgált a déli terembe, de csak az elsőt jártak bele, a hátrább lévő elé hatalmas almárium került: mamzell Amanda ruhatára.

Az almárium gondosan zárva állott, ám Judit régen rájött, hogy az ócska jószág hátsó deszkái kiemelhetők. Könnyű volt ehhez a dolgozóterem ajtaját belülről kissé megpattintani, a folyosón pedig annyi láda, polc, egyéb holmi állott, hogy azt senki sem veszi észre, ha az almárium egy arasszal kijebb áll, mint rendesen.

Így készítette elő estére a hallgatózáshoz szolgáló páholyt. Erre a folyosóra nyílt a hálókamra is, melyben Judit rendszerint Rozival és mamzell Amandával aludt. Rozival azért, hogy franciául beszélgessenek. Ma éjjelre azonban a szakács leánya pamlagra kerül, mert helyet adnak Katica baronessznek.

A szoba hátsó falának támaszkodva díszileg Amanda „kukullorium“-a. Bethlen Imre nevezte így a mamzell hálóhelyét, melyet a család különös elnézéssel neki nemcsak a városban, de Vécsen, Kamaráson, Csombordon, ahol csak hosszabb ideig tartózkodtak, megépített. Állott pedig ez egy vaslábakon nyugvó emelvényből, melynek közepére az ágy került. Kereken, fényezett rudakon, hogy előre- és hátratologatni

lehessen őket: virágos kartonfüggönyök csüngtek, de úgy, hogy a viláért a földig ne érjenek. Maguk az emelvény vaslábai ragacsos macskamézfőzettel kenődtek be mindig frissen, hogy egér, fülbemászó vagy feketebogár fel ne mászhassék az ágyra. A párnák fölé boruló mennyezeten néhány rejtett lécz futott keresztül. Azokon pedig alá- és felhúzható zsinórokon különféle zacskók, pompadurok függtek: köhögés elleni méntás nádmézdarabok, szíverősítő konyak, pirított kalács, imakönyv, levelek meg hajfürtök számára... Volt olyan bőrtasak is a függő holmik között, melyre lánc és lakat került.

Amanda azt állította, hogy ez Weimarban, ahonnan elszármazott, minden idős és magányos úri dámánál így van. Nem zavarják, gyötrik éjjel is a személyzetet, hanem szükség szerint segítenek magukon a mennyezetről lógó raktárból.

A mamzell nem foglalkozott a gyermekek vetkőztetésével, ágybategésével. Esténkinti hosszantartó pipe-rézkedése gátolta meg ebben. Krémekkel kente be magát, sőt néha friss nyershús-szeleteket rakott fel a nyakán ki-kiütközű májfoltokra. Ezenkívül hosszú hajtincseit mindig gondosan feltekerte, hogy reggelre fodros «à la Titus» fejet rakhasson magának.

A kislányokat így Papnéni fektette, rendezte. A tiszteletesné időtlen idők óta élt a házban, és «mindig öreg volt», ahogy a rokonság ismerte. Ez az öregség alig harminc éves korában kezdődött, együtt az özvegyiséggel. Azóta is szürke szöttesben, kartonban, fekete fejkendőben járt-kelt egész nap a burg világában. Szinte sohasem látszott, mit cselekszik. Mégis, mindenki tudta, hogy nélkülözhetetlen, és hogy a grófnő bízik benne, mint önmagában. — Ma este is szokott rend szerint behozta a kis négvszögű ezüst tálat, és sorban kitöltötte a gyermekek langyos mosdóvizét, ame-

lyet tojássárgából, búzakorpából és szappanforgácsból főzetett a grófnő utasítása szerint. Aztán főkötőkét húzott fejükre, nyakukon összevonta ingük korcát, és akkor felmondatta velük a Miatyánkot. Hogy Rozi közben feltérdelt és keresztet vetett, azt nem is látszott észrevenni. Egyáltalán nem tett különbséget «Baronessen und Rozi» között, mint Amanda.

— Gyermek: gyermek — szokta mondani elnézéssel, ha valami apró helytelenségen kapták akár melyiket.

Végül mindenkinek odavitte a mézzel édesített hársfateát is, hadd izzadják ki, ha napközben hülés akadt volna beléjük.

— Nyugodalmas jóéteakát, Papnéni. Instállom csak kimenni, majd megisszuk magunkban is! — sürgette Judit.

Papnéni még eloltotta a kasztenen égő gyertyákat. Jóságú viaszfüstillat támadt a szobában. Csak az olajméceses maradt égve, ijedség ellen.

Negyedórai csendben: a kisleányok léleketüket is visszafojtva hallgatóztak. A folyosóról óvatos férfiléptek nesze szűrődött be, a függöny mögül pedig Amanda szöszmötölése: fürteivel, tégelyeivel és a függő pompadurok lakataival. Végre felhallatszott a halk nyirettyűzés, a mamzell rákezdte a horkolást.

— Egy cseppet se aggódjatok — suttozta Judit. — Fülébe olajba áztatott vattacsomókat dugdos. Ágyút lehet ilyenkor elsütögetni mellette!

Kiperdült a paplan alól, és négykézláb bújt be a kukullórium függönye alá. Tüstént vissza is került onnan, az Amanda ágya alól kilopott öblös edénnyel. Összeszedte a teákat és gyorsan beléje loccsintotta.

— Ezt aztán senki fel nem fedezi. Én mindig megizzadok a teától. Hogy menjünk ki izzadtan a gángra?

Pillanat mulva az edény ismét helyére került vissza, a leánykák pedig kiosontak, és a fal mellett lapulva, hátulról bemásztak az almáriomba. Az éjtszaka hűvös volt a mindig árnyékos folyosón, ám a fentről hátukba lógó flanell alszszoknyák kissé takarították őket.

A megpattintott ajtón át felváltva kukucskáltak be a terembe, melynek falait képek és könyvek borították, ők azonban csak a nagy sötétben égő faggyúgyertyabokrot láthatták.

— Jaj, olyan rossz szagú ez a füst! — émelygett Rozi.

Simon báró ugyanis az asszonyok szobáiban és a társaságbeli termekben drága viaszgyertyákat égettet, de magától ezt a fényűzést elspórolta.

A fénykör közepén, a hosszú asztal fölé hajolva a báró barázdált fekete arcát látták a professzor szőke, fiatal képe mellett, és kétoldalt a három fiút: Domokost, Istvánt és Györgyöt, a preceptorral. Valami térképet tanulmányoztak, félhangon suttogva. Szász professzor kis ceruzával mutogatott, és közben ismeretlen szavakat ejtett:

— Az Orion Szent Jakab övével... A Gemini... Ez itt, a Canis maiorban, a Sírius. Kérem jól rögzíteni a képeket, hogy kint felismerhessük helyzetüket, alakjukat.

Az ajtóhoz csak Katica és Judit fért jól oda. Rozi behúzódott a szoknyák közé, és próbált átmelegedni.

— Értesz te ebből valamit? — kérdezte Katica kedvetlenül.

— Nem nagyon.. és képzeld, nem is találok mulatságosnak.

Odabent Györgv úrfi most felkapta a gyertyát, és indult vele a déli kijárat felé.

Csak annyit láttak még, hogy a konspirálók kilép-

nek a nyílt tornácra. György visszajött, és letette a gyertyát. A terem bizonytalan fényben maradt vissza, és nem történt semmi. Csak a lángok fúltak lassan növekvő hamvukba.

— Az ördög tudja, mit csinálhatnak kint az éjtszakában — ásított Katica.

— Mit? Hát ott tanakodnak. Az a sok furcsa szó, az mind valami titkos jelige. Én ezt tudom a Jakobinusok Rémtetteiből.

— Miből?

— Aoah... rámragasztottad az ásítást!

Még pusmogtak keveset, és aztán elcsendesedtek.

— ...Jól esik egy ilyen égi kirándulás, — köszönte meg Simon báró a magyarázatot a professzornak, amikor jó óra múlva visszatértek.

A preceptor elrakta a térképeket, György pedig lekoppantva a gyertyákat, előreindult, hogy a gágon is világot gyujtson és felnyissa az ajtót. A könyvesház felső bejárata — melyet sohasem használtak — huzatba került, és csapódni kezdett.

— Itt valami nyitva felejtődött... Visszament a terembe, és a földgömb mögé lépett. Ahogy jobban odapillantott a sötétbe... Először csak két feléje öltött mezítelen lábat pillantott meg, melyeknek egyikéről alapotyogott, másikán ott fityegett a bojtos piros atlaszpapucs.

Olvasott már olyasmit, hogy rablógyilkosok áldozataikat szekrénybe zárják, és egy-egy régi ládában szörnyű leletekre: emberi tagokra, fejekre bukkanni... csak hogy ez a két láb eleven volt, és libabőrös a hideg éjtszakai léghuzattól.

— Mit csinál az úrfi a földgömb mögött? — sietette preceptor Vajda. — jöjjön, tartsa a gyertyát a báró úréknak!

— Édesapám! — intette oda a fiú Simon bárót tanácstalanul. — Itt valakik elbújtak!

Közelebbről bevilágítottak az ajtó nyílásába: hát a szekrényben Judit és Katica összeborulva aludtak, a gáldi baronessznek orráig csúszott alá fehér batiszt főkötője. Oldalukban Rozi teljesen összegömbölyödött, mint valami fázékony cicuska. Rugalmas, fekete haja rég lelökte magáról a főkötőt, fürtei kibuggyantak alóla, úgy hogy az egész gyermekből csak két felhúzott térd és a ráomló hajgombolyag látszott.

A férfinép meglepetve nézett össze.

— Ezek alighanem mamzell Amanda kenőcsillaitól szöktek ide aludni! — kockáztatta meg István úrfi.

— Humanissime Vajda, szólítsa elé Papnénit, ti meg fiaim, induljatok és feküdjetek le, ideje van!

Papnéni pillanatok alatt jött meg. Mintha nem ismerné a nyugodalmat: rendes házi szőtteseiben volt, csak éppen fejéről hiányzott a fekete kendő. Helyette fehérét viselt. István úrfi a bibliával találta. Nem sápi-tozott, nem csóválta még fejét sem. Hanem gyorsan megtapintotta a meztelen tagocskákat.

— Nem izzadtak . . . így tán meg sem hültek. Kérem nagyságos báró úr, vegye ölbe Juditot, a profesz-szor úr pedig Rozit. Én majd Katicát viszem. Gyorsan bé velök az ágyba!

Apja ölében Judit felnyitotta szemét, és halk sikol-tással dugta el arcát annak vállába . . . Katica is magá-hoz tért, kisiklott Papnéni karjából, mint a csík, és lábán futott hálószobájukba. Csak Rozi nem ébred-ezett. Feje álombeli vak bizalommal nehezedett az őt hordozó férfi vállára. Egész testével beleilleszkedett az átkarolásba: haja, lehellete megcsiklandozta az éjjeli hűvöstől friss férfiarcot.

Alig néhány lépés volt a folyosó egyik végétől a

másikig. Ott, a küszöbön Papnéni átvette Juditot, majd Rozit, s lehuppantotta őket ágyukba. Aztán szaladt forró téglák után, hogy az átfázott lábak alá rakja. A forró téglá nála mindig készen állott a pecsenyesütő kemence torkában.

... A fiatal professzor elhárította a felajánlott hajdút és a lámpást. Az éjszaka még elég világos neki. Különös volt: az eseményekben gazdag nap benyomásaiból semmi úgy nem maradt benne, mint ez az utolsó pár pillanat, mialatt a zsenge gyermeket ölében tartotta. Érezte nemcsak a tapadási pontokat, hanem egész testében a hűvös fehérműk s az átsütő meleg tagok kedvességét, gyermetegségét: az álombeli odaengedést, szinte fogózkodást. Semmiféle profánus érzés nem kísérte ezt. Talán azt sem rögzítette, hogy a gyermek, akit ölében vitt, milyen nemen van. Csak az óvás, melengelés és menekítés édes, tiszta és felemelő öröme borzongatta.

— Apának születtem ... kis aprószentek Christophorosának.

Ezen a hídon át röppent vissza azután gondolata Ágnesre. Ágnes ... az Ágnes gyermekeit vinni így ölben! Ej, ha csak egyetlen szép szavát vette volna, ha egyetlen biztató pillantását! Pedig jó szeme van: nagy, tiszta, hamisság nélküli, mint az apjáé. És milyen szép, milyen hibátlanul szép ... Hát nem több ez mindenféle cifra hozománynál?

... A családi reggeli a közös asztalnál, a palotán folyt le. «A jó kávé jó forrón» — ahogy Papnéni szokta kínálgatni, beszolgálták. A nyájas lélek ilyenkor maga is az asztalnál ült a burgban nevelkedő árva papleányokkal együtt. Ők gondoskodtak róla, hogy minden szép renddel járjon le. Így ma sem ült árnyék a friss étkezésen. Csak István úrfi kacintott egyszer-kétszer Judit felé. Lesz most hadd-el-hadd!

A gyermekek kézcsókja után Amanda sértődötten és egyben tilkos kárörömmel vezényelte:

— Ins gelbe Empfangszimmer, meine Lieben! Die Baronessen . . . aber auch die Rozi!

A hölgyek a sárga kanapében ültek. Arcuk valóban komoly volt: el nem tudták képzelni, mi történhetett az este. Amanda sírt, és panaszkodott, hogy a neveletlen békák vele aljas «Schabernackot» rendeztek. Simon báró pedig aggályát fejezte volt ki még a késő éjjeli órában, hogy Judit szertelen természete még testi-lelki romláshoz vezethet. Különben reábizta a dolgot feleségére. A fiúkat végső fórumon maga tartotta kordában, a leányokat azonban piciny koruk óta dá máknak tekintette. Azt akarta, hogy valamint fiainak az anyja: úgy leányainak ő maga valamelyes eszménykép maradjon, akihez nem fűződnek keserű órák és megalázkodások emlékei.

A két kis bűnös szörnyű zavarban ácsorgott a nappali közepén. Jaj, maga ez a helyzet rosszabb volt mindennél. Ágnes báróné lorgnettel kémlelte végig őket, Judit valósággal hangyákat érzett magán fel és alá futkosni. És ugyanakkor tudta azt is, hogy hátuk mögött egyik ablakban ott ül a mamzell rettenetes fakötőtűivel, melyekkel úgy handabandázik, akárha fel akarná nyársalni valamelyiköket.

Anna grófnő a díván fölé nyúlt, és lehúzta a rézfogantyút. A csengetésre belsője, Druzsi lépett be.

— Szólj fiam a tiszteletesasszonynak, ide várom.

Papnéni megjött, és odaült guzsalyával a másik ablakba. Judit mindig gyönyörűnek találta a fonást: a pántlikával átkötött gombolyagot a faragott, rózsafejes rúdon, a magasban serítő jobb- s a mélyben pörgető balkéz ütemes, boszorkánygyors játékát. Ha Papnénit így látta a nehéz okkersárga függönyök között,

ahogy napégett, sovány arca odahajolt a guzsalyhoz, szíve mindig megszellőződött.

— Gyermek: gyermek, — hallotta szinte, mit dobog az öreg, magányos szív. Egyszeriben érezte, hogy a makacs indulat, mely mint görcs fogja szívét és tagadásra sarkallja, leoldódik, akárha szoros kötelék lazulna meg rajta. Amit a kötötű szúrt a lelkén, most mintha bekötözné a guzsaly puha, ezüstfehér lentömege.

Végül Rozi is megérkezett. Kifogástalanul bókkolt a bárónék felé, azután szelíden odaköszönt a mamzelleknek, Papnéninek. Szebben, illendőbben még soha vádlott nem üdvözölte vádlóit. — Nem is kellett utasítani, magától odaállott a két bűnös mellé.

— Az este, gyermekek, történt valami, amiről ti magatok fogtok beszámolni, — nézett végig rajtok a grófnő szigorúan.

— A' Schabernack! A' Schabernack! — tört ki Amanda.

— Remélem, hogy itt minden faggatás fölösleges. — Juditra szegezte szemét, miközben Katica akarta kezdeni:

— Instállom szépen, Anna néni... mi közösen elhatároztuk, hogy...

— Mindig a vendégé az elsőség, csak a hibák beismerésében nem — intette meg a grófnő. — Itt Judité a jog, hogy őszintén, kertelés nélkül valljon.

Rozi részvétellel pillantott Juditra, és szeme nedves árnyba borult. Egyszerre kipottyantak fényes, kövér gyermekkönnyei! Egész vallatás alatt sírdogált aztán, úgy, hogy Papnéni második zsebkendőjét adott kezébe.

Judit ajkát harapdálta, és sötét arcot vágva, keresgélte össze szavait.

— Már régóta akarom... hogy színdarabot játszodjunk — kezdte óvatosan, mert a „Schabernack“

szálai sokfelé ágaztak. — Színdarabot... de nem tudtam, hogyan kezdjek hozzá.

— Teaterstück! Ezen áll az esze, de nem érdekli őt „der gute Ton”. Nem. Kinyalja a befőttes tányérokat... O meine Kata, mein artiges Herzenskind, milyen más volt mindig!

— Hagyjuk, mamzell. Lássuk, mit szándékozott a színdarabbal. Mondja csak el szepen, apróra.

— El akartam kezdeni az írást... a nagyvásár után, ha lesz papírosom. És addig... addig végére akartam járni, hogy mi az a konspiráció. Mert... azzal kezdődött volna.

— Ki beszélt neked konspirációról?

Judit habozott. Valamiről mintha sehogyan sem akarna vallani. Mint aki kerülgeti a pocsolyát: erre, arra tévedt beszédében. De most nem tehetett kitérni. Egyik pocsolyába bele kellett gázolni.

— Imre bácsi mondta, hogy édesapám és Szász professzor este konspirálni ülnek össze... És nekem hallani kellett egy konspirációt!

— Hol lested te ki Imre bácsi és apád beszédjét? Judit elsápadt. Lesütötte szemét.

— A nappaliban... a feketézés alatt...

— Tehát itt is ólálkodtál? Judit!

A leányka csendesen nézte a földet. Bár megnyílnék! Bár elsüllyedne alája.

Amanda rikácsolón térítette magához.

— Denn sie muss alles wissen. S mindig csak amit Kata csinál, azt kívánja! Tegnap egész nap ideges volt, durcás, hogy nem vitték a beiktatóra. A nappaliban is Kata baronessz után leskelődött. S éjszaka is csak amiatt bújt a sifonérba, mert azt hitte, Kata is ott lesz a csillagvizsgálaton István gróffal.

Anna grófnő rosszalóan rántotta össze szemöldökét. Amanda locsogásai már bosszantani kezdték.

Mintha ötmagát jobban izgatná Kata dolga, mint Juditot.

— Nem gondoltál fiam, ha egyébre nem, hát arra, hogy meghűltök a forró tea után a hideg gágon? Nincs neked ennyi belátásod?

Judit sarokba szorult.

— A teát... nem ittuk meg. Csak megígértük Papnéninek.

— Ach! — eszmélt Amanda hirtelen. — A teával történt a fő Schabernack! Hogy én hogy megijedtem! Azt hittem, hogy valami idegen szemtelen szobalány belopózott nappal a hálófülkébe, és visszaélt a helyzettel!

— Idegen, szemtelen szobaleány: ez csak az én Kalárim lehet persze — súgta Ágnes báróné Anna grófnő fülébe. — Mily tapintatos!

— A baronessz úgy viselkedik, mint akármilyen közrendű! A konspiráció pedig mese. A színdarab is! Csak a helytelenség a valóság.

Judit kissé hátrafordult a mamzell felé.

— Én színdarabot akartam írni, mamzell kérem.

— Ez tiszta igaz, — erősködött Katica is. — Elő akartuk adni a Vendée-i Hősnőket.

Judit rántott egyet Katica friss fehér házikötényén.

— Miféle színdarab ez? A Vendée-i Hősnők? Honnan a sujet? — kérdezte Ágnes báróné. — Csak nem tanuljátok már a francia forradalmat?

— A sujet... a sujet-t én...

Most megszólalt Rozi. Kicsit fátyolos, elsírt hangon.

— Én mondtam neki, hogy azok... fellázadtak Napoleon ellen.

— Tessék, nagyságos grófnő! Tessék! Ez a kis alamuszi, ez tölti meg a fejét mindenféle rémhistóriá-

val. Az ember még azt hinné, hogy kanál vaj nem olvad el a szájában! Ezért nem akarja aztán Judit elolvasni Telemaque-ot. És nem tudja ma sem a kátét... nicht zu erwähnen den guten Ton.

Judit most egészen a mamzell felé fordult. Égő fekete szeme szikrákat szórt, mint a megvaduló macskáé.

— Én a sujet-t nem Rozitól hallottam. Ő nekem csak felvilágosítást adott. A témát én... a mamzell könyveiből vettem!

— Miféle könyveiből? — ámult el a grófnő.

— Amelyeket mindig belop a der gute Ton lapjai közé, és úgy olvassa, mialatt ránk felügyel. És amikor elalszik a felügyeletnél, én titkon kiveszem, és elolvasom őket, mert únom magamat. A Tuileriák Titkait és a Vendée-i Hősnőket. De a Jakobinusok Rémtettei-ben csak a konspirációig jutottam. És még ő beszél, hogy a kis barátnőm alamuszi!

Amanda eleinte csukló hangokat hallatott, mint a felhergelt pulyka. Most azonban hátrahanyatlott széken, úgy, hogy egyik fatűje egész hosszában kiszaladt a kötés szemeiből.

— So jung, und schon so verdorben! Meine historischen Lektüren! Nem elég, hogy a szekrényem deszkáit is kiszedte! Hogy beköltözik, mint az egér, a drága holmiim közé! Ach... Verzeihung, liebe, grossherzige Gräfin, ich muss... ich muss nach Weimar zurück!

Ágnes báróné oly szemet meresztett Amandára, hogy a grófnő jónak látta újra megrántani a rézfogantyút.

— Druzi fiam, kísérd le a kisasszonyokat az alsó tornácre. (Jó időben ott tartották a leckéket.) A mamzell is odamegy majd.

Ahogy magukra maradtak, Ágnes báróné elkez-

dett nevetni, lelkéből, hosszan és csengőn, mint fiatal, bolondos leány.

— Köszönöm . . . köszönöm Annám, hogy kiküldted őket. Azt hittem, megpukkadok, ha továbbtart ez az inkvizíció.

Elő kellett vennie zsebkendőjét könnyeinek letörlésére.

— Tudod te, mik ezek a «történelmi lektűrök», Amanda olvasmányai? A német belsők falja ugyan-ezeket! Tavaly télen Bécsben a hátsó lépcsőn hordta fel egy könyvvigéc! — Koponyahegyek, vérpadok a címképeken . . . Ostobaságok, csak nem alusznak tőlük a gyermekek, ha beléjük pillantanak!

— Kedves Papnéni, hallom, maga tette ágyba a leskelődőket. Kérem, gondolkozzék valami nekik megfelelő büntetésen. Amandát sajnos, én kell hogy bűnhődtessem.

Papnéni illendően ölbe tette orsóját.

— Nagyságos grófnő, nem büntetni kellene itt, hanem átaljában változtatni.

— Szájamból vette ki, kedves tiszteletesasszony, — komolyodott el Ágnes báróné. — Amanda szegény kiszolgált már s elkopott.

— Rég penzionálnom kellett volna, vagyis lefokoznom családi paplankötőnővé. Judit mellé pedig lágy pásztor helyett — ki mellett tudvalevően gyapjat piszkol a farkas — keménykezű fehérnépet hozni! Nem mai gondom már ez . . . de aztán mindig megsajnáltam a mamzellt. Azt hittem, még kihúzza azt a pár esztendő, míg Juditom is pártásleány lesz. Most már: wer hat die Wahl, hat die Qual, kedveseim.

Intett Papnéninek, hogy adja elő a fiókosból a kínai lakkládikát. Külön szalaggal átkötve odagyütötte a guvernánt-kérdésben pár hét előtt megindított

levelezést. Akkortáiban Juditot ismét nagy haszontalanságon kapták.

A grófnő minden télen végiglátogatta a professzori családokat. Ezúttal Katával együtt, mint serdült nagy-leánnyal. Amanda felhasználva a jó alkalmat, belemélyült a kukullórium rendezgetésébe. Judit ezalatt felpróbálta Kata konfirmáló ruháját, s megdézsmálta anyja púderét is.

— Amanda olyan már, mint valami vén pócegér. Táncol, ha a macska távol van! — legyintett Anna grófnő. — Tulajdonképen ma is az történt, ami a multkoriban. Judit és a mamzell együtt a ludasok. Már akkor írtam az új guvernánt ügyében... aztán halogattam a megoldást. Pál apostolunk is kétszeri próbát ajánl a tévedt emberrel.

— Ó Istenem, Anna. Hiszen te ezzel az öreg bútorral már nem kétszer, de százszor kezdtél újra...

A grófnő kivette a leveleket. Egyikben a kolozsvári Rhédeyek ajánlottak egy időtöltött svájci francia kisasszonyt. Ért minden szép, újfajta kézimunkához, szigorú és megbízható. A másik írás szintén Kolozsvárról érkezett: Győrffy báróné magával az ajánlkozó kisasszonnyal iratta meg, egy harmincados osztrák tisztviselő árvájával. Ez őszintén bevallotta, hogy minden gyakorlata az a pár esztendő, melyet a most férjhez készülő Győrffy Klódin kisasszony mellett mint játszópajtás töltött. Vallására nézve katolikus, testvér-öccse is van, akitől nem szeretne megválni.

— Ezeket mint hátrányokat említi szegényke.

— Nekem az tetszik, — tanulmányozta Ágnes báróné a finom gót írással rótt levelet, — hogy beismeri tapasztalatlanságát, de egyben kijelenti, hogy kész minden jót és szépet megtanulni növendékéért.

— Igen, ha Katámról volna szó, akinek most már csak társalkodónő kell, hogy barátját is pótoljon, fő-

leg falusi magányunkban. — Megrázta fejét. — Nem lehet. Tizenhat éves mindössze! Judit belekergetné a kétségbeesésbe.

Ágnes báróné még mindig forgatta a levelet, melynek pici piros pecsétjén az F. M. betűk domborodtak.

— Szimpátis írás... szimpátis személy lehet. Tudod mit? Ha nem veszed rossz néven, lefoglalom én magamnak. Nem mintha Katicám jobb volna a Deákné vásznánál. De őt most jó-szigorúra fogta a fiúk preceptora, aki a magyar helyesírásban oktatja. Ez a Fräulein tetszik nekem, tán azért, hogy úgy ragaszkodik öccséhez. A fiút betesszük a scholába, s vakációra kijárhat Gáldra.

Míg ez folyt a sárga nappaliban, a leánykák a déli tornác reggeli naptüzében friss rögtönzésben eljártszották a Vendée-i Hősnöket, mégpedig Amanda rendezésében. A felbőszített mamzell a két bárókisaszszonynak kezébe harisnyakötést nyomott, és a „cítøyennek“-nek meg kellett tanulniok a „kereksarkot“, aminél kacskaringósabb, unalmasabb procedura nincs több a kötés egész messzeágazó munkarendjében. Rozit azonban Amanda erre sem méltatta, hanem egyszerűen beültette a veranda asztala alá, ahol eléberakott vagy öt darabot a Baritz főkirólgus által előírt rozsdásított almákból. Amanda tudta, kinek hol, mi teszi a legjobbat. Szegény Rozinak mindig kifakadt a könnye, valahányszor lenyomott egy falatot. Később elbeszélte pajtásainak, hogy a savanyú csemege csak úgy ment le a torkán, hogy olyankor Szűz Mária szenvedéseire gondolt, aki az Úr Jézust látta keresztre feszítve.

Ötödik fejezet

ELSŐ GYENGE RAJ

Csekelaka túl van a Maroson, annak a végtelen agyagdombláncnak Száraz-vám völgye nevű katlanában, mely ízes-leves barackot és jóillatú pecsenyebort terem, ám egyébként olyan egyhangú, hogy már majdnem Mezőség. Csak azok szeretik és ragaszkodnak hozzá csökönyösen, akik ott születtek. De azok aztán körömszakadtáig, szíjas beleragadtsággal, szédült szeretetben még a trágyafüst szaga iránt is, mely őszől tavaszig kóvályog a falu felett. Külön művészet ez: a szegénység leleménye, hogy nyáron át szünetlen szárítják a tehénganaj pelyvével kevert kockáit, és télen azzal csiholnak altató meleget az óriási téglakemenékben.

András báró portáján is ilyen trágyakockák száradoztak a kocsifelhajtó virágköröndje körül, a nyárvégi napfényen. Savanykás szaguk békésen vegyült el az apró, korcs tubarózsák és a körönd közepén nyújtózó, varjufészekkel kibokrétázott fenyőfák lehelletével. — A szegényes belsőség tágasan, kerítés nélkül olvadt bele a környező határba és a hegyre felkaptató szőlőbe. A falu felé is csak fagyalsövény szegte, ahol szegte, mert azt is kitördelték-taposták a rendetlenül hazajáró jármos állatok.

A roskadó, alig-alig tákolt lóistálló előtt, a zuhogó

reggeli verőfényben Diénes úrfi állott a lovással. Háttas paripák itt nem voltak, s így a két kocsilovat pakolták meg: az úrfinak Mirzát, a gyepelőst, a szolgának Fatmát, az ostorhegyest. Egyszerű, piros magyar lovacskák voltak, kisasszony mindakettő, s a cifra arabs neveket csak illúzióból kapták, mintha beléjük is került volna néhány csepp a híres zsidói ménes véreből.

Mirza nyeregkápájára borzbőr tarisznya került, benne ösztövére füstös szalonna, komlós cipó és boros kulacs: útravalónak. Fatma nagyobb átalvetőt kap az úrfi ruhaneműjével, ezzel pedig a lovász indul Vásárhelynek, hol ifjú gazdurát majd beszállásolja a Teleki kúriába, Mihály főtitest úrhoz, kinek irodáján Diénes úrfi a patvaristai teendőikben gyakorolja magát, amiért aztán ingyen szállás és asztal jár neki.

Az udvarház vakítóan fehérlett. De csak oromzatán, mert alul, tornáca falát és karcsú két verandaoszlopát zöldesbarna agyagtapasztások éktelenítették. A feljáró kijárt, kiázott, süllyedező kövein egyszerű házi rokolyában, baboskendősen Zsuzsánna baronessz igyekezett lefelé, két feltartott tenyerén hozva Diénes kifoltozott, tisztába tett változóit.

— A frustukot a palotán készítem ki, de ne haragudják lelkem, csak a ládán, az ablak alatt. Friss rozst pergeltettem hozzá Ráki nénivel, s színmézzel édesítettem. Egy kis jó meleg puliszkát magam habartam bé kenyér helyett, mer' esmént nem öröltettünk!

Ez nem volt ritkaság, bár a malom az uradalomhoz tartozott. De a gazda itt néha nem ért rá a legszükségesebbekre sem. Hol a szőlőkapálás felejtődött el, hol a szénaforgatás. András báró ezt mind mellékesnek tartotta: komolyan csak pöreivel foglalkozott.

Most éppen, mialatt nagyfia a ládán ülve kávézott, maga régi, gólyamintás törökselyem pongyolájában a palota asztalának fejénél állott, és terítgetett.

Nem abrosszal, hanem aktákkal, még pedig oly igen sűrűn, hogy tenyérsyi hely nem maradt fedetlenül. Közben lekérte nagyobbik pipáját a kivakult tükör mögül. Csendesen, jóízűen töltögette, nyomogatta hüvelykujjával a csupornagy tajtékfejet az elzsírosodott kostökből, mely a zöldposztós fegyvertartón függött, akár a löporos szaru. András báró pipáit tartotta legkedvesebb fegyvereinek. Pár pillanat alatt a palota kéekesszürke füstházzá varázsolódott, illendő környezetül a báró haditerveihez.

— No fiam, aztán idetekints, ha kiittad a lötytyöt. Minden aktámat nem küldhetem bé folyton utánad. Ez a ti jószágotok, fiam, ez a ti örökrészetek. Kilenc atyafiságos ősiségi perünk van. Szerencsés szám: ha egy is beüt, már nyert ügyed van a jövődre. Azért akarom, hogy agyadat jól kifend a prókatori fogásokra. Mert ravaszság az egész. A duplex conscientia alkalmazása . . .

— Ez egészen mást jelent, édesapám. Nem huncut-ságot. A magyar törvény bibliai szellemét jelenti: ne ítéljünk a holt betű szerint.

— Igen, fiam, csakhogy a magyar nemesembernek nem adódik más mód a gazdagodáshoz, mint ha elperel valamit atyafiságától.

— Szóval: azzal nyerjek, ami által véreim szegényednek. Nyomorúságos sors ez, édesapám!

— Először is nagyon mulatságos. El lehet vele tölteni az életet. Ami pedig az izgalmat illeti, felér egy jó vadászattal, vagy lutriával. Aztán úgy leköti a felesleges erőket, hogy eszébe sem jut az embernek az országháborítás. Ha Martinovics apátúr az én barátom lett volna, hát Istenem ne legyen, ha nem a karoszekben üti vala meg a guta! Így pedig fejébe ment pipafüst helyett a liberté, fraternité, égalité . . . Mintha ez nem mind hasonmód füst volna, Csak aztán a töm-

lőcbe vezet, s a bárd alá. Ennél már csak jobb füst a dohányé, az frissít, pihentet. A trágyáé melegít. A konyha füstje után pedig jóllakol... Egy dologért perszé én is ontanék pár itce vért: az ősi alkotmányért. De ez... ez a füstök füstje. — Nehezet sóhajtott. — Csak azt nem értem, miért nem kaptál még rá a pipázásra? Valami menedéket csak kell teremtsen magának az ember?! Perszé, neked Anna grófnő tónusa az igazi. Ahol a férfiak is portubákot szívnek és hapholnak. Mert jaj, a drága függönyök... jaj, a Katám tüdeje! Na, nem mondom, Katát elfogadnám menyemnek. Aztán megfüstölném, mint a kolbászt. Olyan Pipás-Keményné válnék a kisasszonykából! Mert Pipás-Kemény volt már apám s nagyapám is, ezért nem járunk mi pimpós társaságba. De jegyezd meg: italos nem volt egy sem köztünk soha. Se garázda, se kikapós!... A pipa szelíddé tett minket, bölcsekké: az időhöz való emberekké.

— Szelíd ember nem pörösködik annyit, édesapám, — vélte az ifjú, miközben a csupor fenekére ragadt mézet vakargatta még fel kanálával.

— Hát ebben igazad van, fiam. Az igazi magyar ember békében is él egész világával, csak rokonsággal nem jöhet ki. Láttál te engem szolganéppel s idegennel békételenkedni? De az atyafisággal illik viaskodni a juss miatt. Mindenkinek adhatsz két kézzel, a rokonságnak: Isten haragját! Én tán anyád pereputytyának adjam az ingemet, amikor ha tehetnék, a szőrömet is leborotválnák szősznek!

— Hiszen apám, — forgatta Diénes úrfi szalvétáját — ha nem volna ez a pereskedés tiszta alkímia. Minden reámegey: idő, pénz és akarat.

— Alkímia! S ezt az én okos fiam mondja szemembe!

A szelíd pipázó dühbe gurult, és oly keményeket pöfékelt, mint holmi fedeles gőzfazék szelelője. Nagyot koppintott dohánytól elsárgult hüvelykével egyik iratcsomóra.

— Ez alkímia? Az én tulajdon nagyanyai örök-részem dolga? Itt húztam a legnagyobb kurtát. Nagyanyám apja Kecét fejedelmi adományként II. Rákóczi Györgytől nyerte. Neki csak egyetlen leánya volt, azt megtétette praefectának és így örököltette. A fiú-lánynak, Wass Borbárának fia pedig azt állította, hogy az ilyen birtok is nemzetségi vagyon, s'abból csak a fiág örökölhet. Anyámat kisemmizte a leányi negyeddal. Már pedig az adománylevélben az áll, hogy Kecét öröklük: „heres et posteritas“. No fiam, heres, csak fiörököst jelent, de posteritas mindkét nemű ivadékot. Én így tudom ezt, de amíg kikerestetem az adománylevelet a fehérvári káptalanban, az is ezer bosszúság volt és kálvária. Aztán itt van a boldogfalvi ügy. Boldogfalváról lemondatták anyósomat a fiúk. Csakhogy én kiderítettem, hogy kiskorú volt, amikor rábírták a cedálásra, s azt mindig vissza lehet húzatni, amit ok-talan korában kicsikartak valakitől. Mit beszélsz? Hogy időmúlása által elveszett? Hát neked ezt nem tanították meg a scholában? Családi jussnál, rokonok közt nincs időmúlása! Ötszáz év múltán is helye van a perfelvételnek, mert a birtoklás joga elévülhetetlen. Gyökeres jogon lehet kérni ezt, de a hitványak tagadják a gyökeres jog lételét az erdélyi törvénykezésben. Tudod, mi ez? Patvarkodás, csalárd fortély; ősi, még királyi törvények tagadása. Ki, melyik fejedelem törölte volna el? Ennek láss utána, mert ha a patvart bebizonyítod, akkor a boldogfalviaknak eltörlik a hátgerincük! Aki patvarkodik, az soha többet nem perelhet! Ej, nem ott a bibi, hogy igaztalan úton járok én, hanem egyebütt.

András báró megtörölte homlokát. Csendes keserűségben merengett maga elé.

— Csak topogunk minden ügyemmel, mert a mi tisztelt erdélyi magánjogunk olyan rendetlen, mint a szemétdomb, az öreg ördög sem igazodik el a törvény tekervényein. Mást mond a szokásjog, mást a döntvény, s megint egyebet az eredeti törvény. Ezeket studérozd fiam, saját érdekedben! Ez mindenképpen hasznosabb, mint a vásárhelyi sok kardcsörtetés, bakugráló táncvigalom és egyéb rakoncátlankodás ott a táblai gyakornok ifjak között.

A sivár, göböspadlójú, füsttől csíkosfalú ebédlőben Kemény András, akárcsak ha háborút üzenne, körültekintett az ősi családi képek galériáján. Egyenként, pipaszárával fenyegette meg a feketére pácolt rokonoikat.

— Nincs kivétel. Bánffy, Kendeffy, Barcsay, Bornemisza, Teleki, Thoroczky, Wass... mind uzurpálója jussaimnak. Erdélyben mindenki atyafi, hát mindenki ellen megy a harc. Amit nem szabad rossz néven venni: belvillongás, és a családban marad! De legelőször a boldogfalviakat hozd terítékre! Ez olyan biztos dolog, mint a halál.

Diénes türelemmel állott a tenger írás felett, akárha feneketlen tóba tekintene, melybe előbb-utóbb belé kell vetnie magát. Közben egy édes gond is gyötörte, és megszólalt fiatal szíve szerint:

— Édesapám... — hangjában a szépenkérés alázata csendült, — még meginstállnám valamiért!

András báró riadtan pillantott fel pápaszeme fölött.

— Csak pénzt ne kérj, egyebet mindent, akár az életemet, fiam! Kiadtam, ugyé, az esztendei útravalót, negyven pengő forintokat. Higgyél apádnak, magam megszükítésével. Ennél többem most, ameddig az új-

bort nem tudom korcsmároltatni, nincs se testem, se lelkem felett. Nézd, Eszter és Kati húgaid csizma nélkül állanak ős előtt. Flórika bival ezegyszer elevent szült, és ez nagy haszon ugyan, de így nincs bőr a lábbelikre, mint máskor, ha holtat ellett. Odaadnám pedig neked a szívemet is, mondom.

A báró hangjában sok gyöngédség fénylett. Nagyön is jól tudta, látta ez a füstökádó szelíd-vulkán, hogy ilyen fiú hét határon sem akad. Komolyságát, tiszta értelmét a Keményektől, ércbe-öntött alakját, égő dióbarna szemét, vállig érő hajának fürtösségét a dali Kendeffyektől kapta örökbe.

— Ha nem pénzt kérsz, már teljesült is, édes fiam, a kívánságod.

— Szeretnék először belovagolni Enyedre. Megnézném, Domikát is hová dízlokálják, ha holnapután beérkezik a scholába.

— Perszé, Simonékat sem akarod elkerülni... Igaz, nem ártana Annától holmi kis ajánló írás Teleki Mihályhoz. Tudod, nagy szerencse, hogy patvariára hozzá kerültél. Nagyúri ház, aztán koszt és szállás, amit nekem nincs módom másképp kiállni.

— Elbúcsúznám tőlük is.

— Tán biza tetszik neked ott a szegény rokon szerepe? Tisztelkedés a fejedelmi ág nál az oldalági rokon részéről, mi?

Észrevette, hogy a fiút zavarba hozta, s azért gyorsan beleegyezett a kérésbe.

— No, nem bánom. Restellem is már, hogy Domi öcséd még mindig polcon rugdalódzó. Élhetetlen egy fióka, az bizonyos. No, indulj, indulj... jó szél végy. Jótanácsot nem adok többet. Tudsz te magadnak tanácsolni. Egy csibukot s vaj néhány font fínom dohányt adnék, de azt te nem fogadod el.

Kezet nyújtott fiának, és akkor hirtelen elérzékenyült. Pipafüstös szájaszéle reszketni kezdett.

— En már... tőled várok mindent. Gondolj testvéreidre. Légy az én jó fiam, érettök. Mert én... én a pörök jóvégét már meg nem érem.

Kikísérte, le a lépcsők aljáig, ahol a lovak már kapálták a kiszikkadt, agyagos felhajtó utat. Közben tartotta fia kezét. Majdnem fogódzás volt ez már, és Diénes szíve elszorult.

Előkerültek a hűgök a veteményesből. A két kicsi mezítláb. Egyik burjánt hozott, tejesen csepegő, kövér nyúlsalátát a libáknak, másik kiskosárban a délrevaló zöld fuszulykát tette le a lépcsőre. Jött az öreg gazdaszszony is, a belső, a palotáshuszár és a legkisebbik öcs: aki arra kérte, hogy „cucuháton” vigye el őt is Enyedre... Domika fontoskodva súgta, hol kívánja hálóhelyét, ifjú Bethlen Imruskával közös kamarában. Zsuzsánna ott térült-fordult az úti borzbőrzsák körül, s hirtelen, amíg bátyja fölszállott Mirzára, kezébe nyomott tíz pengőforintot.

— A pulykatojások árából gyűjtöttem neked... Gavallérsorban vagy, néha még feszítened is kell ilyenkor a dámák előtt.

Diénes szemébe könny szökött. Nem a pénznek örvendett, minden jószág úgy meghatotta.

— Isten áldjon, lelkem Zsuzsikám! Aztán: mit izensz Szabó Jóskának? Hátha ott találok az enyedi Magyar-utcán?...

— Tiszteltetem.

— S az Ég olyannak tartsa meg, amilyen volt az utolsó katonatoborzáskor, ittjártában, mi?

Zsuzsánna csendesen bólintott. Mosolygott is, szégyenkezett is.

— No, ne félj, kisasszony, mert én el nem riasztom a háztól. Tudom, apámnak nem tetszik a ka-

tona-vő, de Jóskának magyar szíve maradt a cifra mundér alatt is!

Délnyugatnak fordult, ki a Marospartnak. Ott aztán szekércsapáson, taposott ösvényeken poroszkált előre. Kompot majd csak Csombordnál keres.

A szellő tarlóról fújt, ám a szeptember inkább túlheves volt még, s a kis faluk kertjeiben a földet csókolták a pirosan, sárgán és kéken érő gyümölcsfák. Alma, barack, szilva mindenfelé, roskadásig. Mézédés illat a felporzó utakon. A falusi gyermekek pendelyben, mezítláb köszöngettek az úrfinak, s a küszöbön varrogató ókulárés vénasszonyok is felálltak a címeres lószerszám láttára. A mezőkön hol szabadabban járt a szél, sarjúforgató leányok énekeltek:

„A szerelem olyan édes,
Mint a kenyér, mikor mézes.
De hogyha megkeseredik;
Az epével vetekedik...”

Csak mézét érezte eddig. Annak is csak illatát... Behúnyta szemét, és mélyet lélezett. Keserű ez a szerelem sohasem lehet. Akkor sem, ha csak álmoknak marad.

A Holtmaroshoz ért. Túl a folyón láthatta az óriási magfákat, melyek alatt a cserjés dús hajtásokban sarjadt. És látta a folyó felé kinyíló tisztást, ahol idén tavasszal is, mint minden évben, megtartották a schola pünkösdi ünnepét. Szép fiú-ünnep, férfi-ünnep volt ez: csak a professzorok és a növendékek jöttek ki zászlókkal, dobokkal és mindenféle játékszerrel: spárgán gurigázó emigrette-csigákkal, labdaütő botokkal, papikkal, pickével. Hosszú, földbevert asztalok mellől hallgatta meg a professzori kar az ékes orációkat, kardalokat és szavakat, gyönyörködött a szabad pódiumon, fonott zöld levélszínben folyó teátrum-játékokban. Mindenek végeztével pünkösdi királyt

választottak, a legékesebb külsejű, legpéldásabb viselkedésű felnőtt ifjút. Az idén Bethlen Istvánt, aki szép, mint a nagyleány, s olyan szelíd is. Búzavirág-színű magyar ruhájához, hosszú szőke fūrteihez be jól is illett az apró pünkösdi rózsákból megfont piros korona! Vállrakapták, körülhordozták, s akkor neki kellett szónokolni: az emberiség, a haza, s a profesz-szorok, szülék iránt való kötelességekről. Latinul beszélt, mert nem volt közönség, akit ez zavart volna. Jött az eszem-iszom, s a játék öregeztig, akkor újra vállrakapták a pünkösdi királyt, s úgy vitték a város végéig. Ott már várta a kíváncsi polgárság aprajagyja, kigyūlve az Ebhátra. Az inasfiúk aztán futtig szaladtak be a városba:

— Bethlen István úrfié a pünkösdi királyság!

Felverték vele az utcákat s a kedélyeket.

... Egy kicsit talán irigyelte is akkor kebelbarátját. Ki tudja, Kata bárókisasszony szívét is megmelegítette a hír, a leányok sokat adnak az efféle dicsőségre.

Most meg kellett kerūlnie a Marosig kiugró dombfokot, melynek élén a csombordi Kemények ősi kriptája fehérlett. Túl e fokon, ott szóródott szét a kis jobbágyfalu: apróka, szalmás házak, de jó asztagok és libás, kotkodácsos udvarok a kunyhók körül. Simon báró cselédnépe nem ismerte a fekete nyomort még most öt éve sem, amikor a nagy éhínség pusztított. A megye magtárai tele voltak, s ha kiürültek, az udvar nyitotta meg a magáét.

A földszintes kastély szép, kacskaringós barokk-homlokzata mintha álomba merült volna. Ablakaira nehéz szemháj gyanánt csuklottak le a zöld salugáterek. A fiatal, busa erdei fenyők mint bőszyoknyás fehérnépek állották körül... Álmot vigyáztak. Csak az őszirózsák mertek rikítani ebben a szép, úri néma-

ságban, melynek ápolt illatát olyan jó volt tudöre szívni.

A posztoló hajdú lejött a lépcsőn. Az uraságok mind Enyeden vannak, az úrfik szállását rendezik el a burgban.

— Kicsit szusszantok a parkban.

Beljebb lovagolt a lombok közé. Anna grófnő nem nyiratta már a fákat, amiért rokonsága, a Telekiek, állandóan hergették. Hogy ez titkos rebellió... Kemény-féle szabadosság. Diénes el-elkapott egy-egy alácsüggő, arcába hajló juharfaágat. Gyengéd, vékony levele van a juharnak, mint fínom bőrre, olyan a tapintása.

Lekaptatott a folyó mellé; hadd lássa az öblöcskét, melyben a kisasszonyok fürödni szoktak. Belegázolt a halványsárga, selyemágyú, selyemhullámú folyóvízbe... Talán még tegnap is taposták a meleg szőke homokot... talán ott üldögéltek s fésülködtek a gyeppadon...

Pillantása a napnyugati tájra tévedt. A hazulról, messziségből csak elhasaló, kék fellegnek tűnő Pilis itt hatalmasan tagolva, maga körül Csákyát, Kecskövet térdre kényszerítve, trónolt a táj felett. Előtte az erdőfedte, szelídebb hegysorok, és legközelebb utolsó kiugró fok gyanánt: az Órhegy. Annak feltűrt kötényében, természetalkotta mellvéd mögött, mint bölcsőben, széltől óva és napnak kifektetve: ott pihent Enyed.

Diénes úrfi szíve esett és emelkedett. Mi nyugszik ott, abban a bölcsőben? Szerelme? Ifjúsága? Vagy jövődjé? Magáé? Másoké?

Hirtelen könnyek tüzesítették meg szemhéjait. Mintha nagy és szent titok pecsétjétől húzná vissza kezét.

Mély nyugtalanságban léptetett vissza a part men-

tében, hogy átkeljen a Maroson. — Ebédidőre beérkezett a schola fogadójába, a Két Hattyúba. A szekérszínben címeres hintók állottak, úrfik érkezését jelentve. Nyalka hátsparipák is az udvar cövekeihez kötve, mert sok szülő tartotta még puhaságnak, hogy fiát hintóban küldje iskolába. Kint a szűk piacon, a tanácsház és a várárok közé szorulva, szekér szekér hátán. Minden vidékre való bivaly- ló- és ökörfogatok. Szülők, gyermekek falatoztak, búcsúztak, csomagoltak rajtuk. Nagy dinnyeevés folyt, a fikák csak úgy fogukkal harapdosták a karéjokat. Egy háromszéki deákfuvar éppen most robogott be a Tövis-utca felől. A kőbert leszedték, helyette felvirágozott zöldágból fontak rá filegóriát. A ládákon egymásnak háttal ülő ifjak szeméből jófajta fenyővíz visszfénye csillámlott. Hege-dültek, klánétáztak, úgy érkeztek, mint víg lakodalomba. Szekerük alatt ütemre hintáztak a «köttség»-ül felkötött, gyékénybefont szilvaízes, káposztás fazakak.

A kollégium kúriáján megkezdődött a dizslokáció. Most osztották be az ifjúságot, ki mely kamarában lakik, hol lesz hálóhelye, ládája, mosdószere. Kinek ki áll be szolgálatára? Surgyékkel, ládákkal cipekedett az ifjúság. Látszólag céltalanul, mint a boly hangyái s éppoly céltudatosan, mint az okos, szorgos kis állatok. A nagykapun át szakadatlanul hordták be a padokat. Ezeket dimisszió után pénzsükében könnyelműen eladták pár garasért a kofanéniknek, s most jó áron visszavásárolták. S így volt ez a könyvekkel is: Róza mama, a pecsenyés asztal mellett hatalmas láda könyvet és jegyzeteket is tartalékolt, s nagy szakértelemmel szedte elő a „Hazai Históriát“, a „Jus Romanum“-ot, a „Literatura Antiqua“-t, akármit.

Diénes úrfi átvágott a kúrián, de megállt a hátsó kapu boltíve alatt, és visszabámult a nyüzsgésbe. Valami felsajdult benne a friss sürgés-forgás láttán.

Minden hűséges diákszívnek fáj az: látni, hogy hajlik az új nemzedék az elhagyott alma mater kebelére. Igaz, a régula kegyetlenül szigorú volt itt. Fika korában domine Baczó éppúgy bőrlötte, mint bármelyik közrendű ivadékot a priváttanítója. Aztán étekre sem futotta mindig bőségesen. Ha mit küldtek is a koszthelyről, meg sem ehette mind jóízűen, mert felfogadott szolgadiákja, aki módosan megterített neki a publikán szalmagyékényen, óntányérral, kupával, agancsnyelű késsel: behordva a cserépfazakakat, leült szemben véle a ládára. Kétakkora volt, mint ő, s morogva, koncát féltő komondorként vigyázta falatozását. Ha nagyon ízlett s mélyebben nyúlt a tálba, csak reámordult, hogy nyomban letette a kanalat.

Hideghez, meleghez szokni kellett. Hajnalban tüzet rakni, éjjel felügyelni, megvinni a mulasztókat és engedelmeskedni minden idősebbnek... Az auditóriumban praecest tartott, a temetéseken énekelt, járt a messzi malmokba öröltetni, szüretelt, gabonát mért, — még légátusnak is elment a vidékre. Oly szolgálat volt ez, melyre — mint az apostoloknak — gyalog kellett kiindulni. Néha három napig cubukolt a karácsonyi hóban, a húsvéti latyakban, míg célhoz ért a falucska szélén, ahol várta már az ő alázatos érkezését a presbitérium. S mindezt néhány kurta papírförintért, amit a falusi nép összeadott az Úr követének.

Ámde volt egy feledhetetlen, szenvedéllyel ápolott, őrzött kincs az ifjak e parányi köztársaságában. A barátok forró, rajongásig hű összetartása. A szép órák, melyeket Bethlen Istvánkával, kedves szobatársával átélt, felértek a nyomorúsággal, domine Baczó léniájának irgalmatlan csapdosásaival; éhséggel, hideggel, álmatlansággal. Kivált kedves volt az utolsó esztendő. Maga primáriusa lett a kamarának, Istvánka szekundáriusa: s a kezük alá adott kisebbek csupa

rokonság, atyafiság a vidékből: igazi család. Nem egyszer mondogatták hangosan, sőt felírták a falra is Ciceróból: „Nihil est maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. Nincs semmi nagyobb a barátságnál, nincs áldottabb, nincs kellemetesebb.“ ... És a tej, a tudás édes teje, melyet Hegedűstől, Kötelestől és Szásztól szívott magába, a lelkesedés, a hit! ... S az alma mater ontja tovább, egyformán, tápláló tejét. Mint a madárnak mindig új fiai vannak, a régieket szárnyra bocsátja, vissza soha nem szólítva a kirepülteket.

Szúrást érzett szíve táján. Neki alig is volt más édesanyja, mint a schola. Kiskorában bocsátották föld alá azt, aki úgy járt-kelet az ő szegényes portájukon, mint fejedelemasszony. Tartotta a ház úri szokásait, preceptort fogadott a kisebbekhez, szegényeket gyógyított, istápoltt, ünnepekre minden jobbágyot megajándékozott. Aztán egyszer ... egy koratavaszi nagytakarítás után csak lefeküdt, sötétpirosra gyúlt és ellobogott ... Elvitte a nagy szépségét, jóságát, a rendet, a mód utolsó töredékeit: még a drága jó vanflia-és rezedaillatot is, melyet ő teremtett, ő őrzött a házban.

Csuda-e, hogy apja reménytelen pörösködésekbe menekült, és a zsellérnép ezalatt, néha álla is felkoppván, még a kerítést is elhordta, eltüzelte? ... Szegény Zsuzsánna, most ő kezd kihajtani anyja nyomában, mint kitört fa tövén az új sarjadék. Lót-fut, kuporgat, oszt, beoszt, és hallgat... De elviszik, kirepítik hazulról, hiszen szép is, jó is.

Mélyet sóhajtott, és átkerült a hátsó kiskollégium, a nemes úrfiak külön tanyája felé. A schola e szárnya még néptelenebb volt, az úrfiak rendszeren egy-két nappal később gyültek be.

Zümmögő zeneszó zsongta most mégis körül a tömör, sárgára festett falakat. A tornások bollívei úgy

szűrték a muzsikát, mintha a legütkösebb diákálmokat bocsátának világgá, melyek hosszú éveken át falaiba ivódtak. Ejha . . . csak nem érkezett már be Istvánka?

Kötetlenül, különös légysággal, az álmiodozók szélességével gomolygott a hol vonóval elhúzott, hol ujjal pengetett dallam. Diénes felért az emeletre a szobáig, hol tavaly együtt lakott lelki testvérével. A hegedülő egymagában az Órhegyre nyíló ablak párkányán üldögélt. Feje félrecsuklott, úgy, hogy csüggő haját a légvonot lebegtette; szemét behúnyta, és halkán, kedvesen dúdolgatott:

„Nem kérdem én, sokáig élek-é,
Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-é?”

Ékesszép arcán annyi boldog kíváncsiság tükröződött, mint aki teljes őszintességgel faggatja a sorsot ifjú szerelmesek örök kérdéseivel.

— Istvánka, — szólította meg Diénes óvatosan, mintha alvót költögetne.

A fiatalember felkapta fejét és hátrarázta sűrű, sötétszőke tincseit.

— Salve! Servus humillimus et obsequentissimus! — riadt fel.

Diénes furcsa kettősséget olvasott most arcán. Az öröm őszinte, igaz jelei írótak ki rája, és mégis mintha nagyon messzi és nagyon boldog tájékokról csak nehezen érkeznek vissza a kollégium nyári meszeléstől józanszagú kamarájába.

Megölelték egymást.

— Nem is képzeltem, hogy itt talállak! Domikának jöttem ágyat foglalni.

Diénes könnyű pírt látott barátja arcán. Futó tüzet szemében.

— Enyed a világ közepe . . . itt a legjobb a világon, igaz? — tette hozzá, mintha kérdezne valamit. —

Jómagam pedig jöttem, hogy elköszönjek innen... a helytől is. Sajnálom ugyancsak, hogy éppen most telt ki itt levelem, amikor professzor Szász megkezdi első rendes szolgálati esztendejét.

— Én azt hiszem, hogy ti most már barátok lesztek ezentúlra.

— Ha méltat reá, örömöm volna! Éppen tőle kívánok utasításokat a táblai gyakornoksághoz. És persze átjöttem Csombordon. A familia nincsen künt. Szeretnék pedig tőlük is búcsút venni. A nyáron Vécsre menekültek a hőség elől, és így sohasem láttam őket. Te találkoztál velük?

— Találkoztam. Nem is egyszer. A havasra járunk ki vadászatokra.

— Te vadászta?

— Aki a hegedűt szereti, az nem jól húzza el a ravaszt, — legyintett Istvánka. — Aztán tudod, hogy Kata irtózik a vérengző mulatságoktól. Csak éppen elkísértem édesapámat. És csatangoltam az oldalakban, málnát, epret gyűjtöttem, hogy estére megprezentáljam vele a hölgyeket. Egyszer aztán ők is kijöttek a vadász kocsin Galonyára. Akkor én elvittem magammal a hegedűmet, — na volt csúfolkodás a vadásznép közt! Apám persze mindjárt a szeg fejére ütött: ez az a fegyver, mondta, amivel az úrfi szívekre vadászgat! Ilyen ez az én édesapám.

Elpirult, és gondolkozva nézett maga elé, mintha nyomná valami, amire sort kell keríteni a beszéd folyamán.

— Fél éjszakát kellett akkor várni a vacsorával a máglya mellett. Simon bácsiék vaddisznóra lestek. Mi a puliszkát őriztük a kondérban. Odapirult az alja, olyan sokáig...

Diénes elakadt lélekzettel bámult barátjára. Amit mondott, az már vallomás volt. Ez a «sokáig». Az el-

harapott szón át egyszerre világosan látta a havasi keskeny völgyet, melynek alakját a patak útja szabta meg, a füves tisztással, a félfedelű, rögtönzött éjjeli menedékkal, az óriási vadriasztó őrtűz fodros lángnyelveivel. És érezte, — mily különös, — a parasztosan kevert, üstben főzött puliszkának és az olvadó, csípős juhtúrónak illatos gőzeit... Látta a csészényi, égszínkék harangvirágokat, a karcsú, rezgőszárú rózsaszín vadszegfűket. És látta Katát, az esti tűz váltakozó fényeiben. Háttérben a fenyvesek égreszúró lándzsasorai felett az ökölnyi csillagokat. Vén, kifehéřült fenyőrönkőn ül a kisasszony. Fehérben, ahogy nyáron mindig, csakhogy ez a fehér meg-megbőborul a tűz lángjától. Lábánál Istvánka, ahogyan a hegedűt, mint a mandolint tartja, s pengeti:

«Nem kérdem én, sokáig élek-é?»

Nem. Valami egyebet kérdezett meg. Talán nem is szóval, csak tekintetével.

... Pár pillanatig hallgattak. Diénes mélyen, viaskodóan szedte a lélekzetet. Istvánka szinte bocsánatkérően állt előtte s a földre nézett.

— A sírig... a sírig tartó hűséget fogadtunk egymásnak, — vallotta elszántan.

Megint hallgattak.

— Én aligha... érek most rá, hogy *onnan* is elköszönjek. Add át kézcsókjaimat, kérlek.

Rátette kezét barátja kezére.

— És köszönöm, Istvánka, hogy megkíméltél attól, hogy tán véletlenül eláruljam magam előtte... Még megkérlek valamire. Foglalj le Domikának egy jó ágyat itt a te kamarádban. Imruskával szomszédságban. Most pedig kimászom az Őrhegyre, látogatóba régi tanulóhelyeimre. Őreg Kóródi Zsuzsánna sírkövéhez és Istenben boldogult Albertfi Albertéhez... Az iskolaév

végén az ember elrohan, mint a szabaduló madár a kalickából. Én azt hiszem, madár is van, amely később visszagondol a rabság gyöngyéletére. Vannak édes rabságok, melyekből fáj a menekedés, és így fáj nekem Enyedtől elszakadni.

— Éppen azért ihatnál ma este velem egy puncsot itt a scholában, hogy ne vétkezzünk a régulák ellen. Hozatnánk hozzá valódi Szilágyi Eleonora-féle puncsszeszt, a Hattyúban kapható. Nádmézet pedig pakkolt édesanyám. Én megfőzném. És éltetnök szent Amicitia istenasszonyt!

Diénes fejét rázta.

— Tempus urget.

Felhágott az ablakpárkányra.

— Mégegyszer, utoljára, — mondta szinte nevetve.

Régi, rossz szokásuk volt a diákoknak, hogy ily nyaktörő úton léptek ki a kollégium kertjébe. Az emeletről rá az alsó ablaksor vaskosarára, s úgy a földig.

— Hadd ne járjak igaz úton, amikor örökre elhagyom a scholát. — Odanyujtotta kezét barátjának, majd alácsúszott.

Könnyed, gyakorlott térdhajlással ért földet. Visszaintett, aztán szembefordult a hegyel. Fölfelé menet — mint óriási lépcső fokai — kilenc virágostábla emelkedett egymás végtiben, a kilenc klasszis gondozásában.

A frissen beérkezett nebulók máris öntözték, gyomlálgatták. Az ötödik osztály ügyes fickói ollóval tanították rendre a Bethlen-címert ábrázoló virágágyásukat. A koronát képező sárga fülemile-virágok dús sarjadásban vad bokrokká szilajodtak. Lemetszett, útfélre kivetett ágaik közül Diénes úrfi fölvelt egy kis arany szemű virágkorongot, és beletette zsebnoteszébe. Ezzel fizetett neki ma az élet, a schola, az

eltűnt első ifjúság, Enyed és a burg rejtélyesen mosolygó napsugárkisasszonya. Útszélre hulló, felesleges, halálra ítélt virágocskával.

Aztán megbánta ezt a mozdulatot is, ezt az emlékvirágot. Mert magán érezte barátja utána-pillantását, és nem akart gyengének, ábrándosnak, lesujtottnak mutatkozni. Tudtak volt egymás érzelmeiről s úgy képzeltek, hogy majd mint érett férfiak választottjukra bízzák a döntést. Valami siető végzet akarata a pünkösdi királynak hozta meg az üdvösséget.

Az utolsó virágtáblától visszafordult. Istvánka csakugyan ott állott, és tekintetével búcsúzott tőle. Vajjon attól tartott-e, hogy barátságuk szertepattant? Szomorúság, ha nem bocsánatkérés lebegett arcán. — Ó, soha, soha! Akit Kata szeret: azzal ő csak sírig hű barát maradhat.

Még egy tilos diákutat tett meg: átlépett az iskola-kert sövényén, be az Őrhegy oldalán felnyúló temetőbe. Ez a lépés magát a zabolátlanságot jelképezte. A regulamentum szerint a «kerítésen átmászók» külön-fajta bűnösöknek számítanak.

A letaposott fonadékok jól megmutatták most is, hol szökdösnek a dominék titkos éji korcsmázásra, hámon kívül való tapodásra. Ezt az áthágót ő csak a legendából ismerte. Hogy innen pottyant be egy éjjel egymásután hét úrfi a Csont-család kriptaépítéséhez frissen ásott meszesgödörbe. S ahogy sebesen leugráltak, az újonnan bepottyánót mindig megfogta a már alázuhant, hogy csitt! egy hangot se! míg aztán szabadon felkacaghattak mindahányan a vastag tejfel derékig érő latyakjában:

«In eadem cumba natamus!» — Egy hajóban utazunk. —

Jólesett most ez is. A kikapósok, rakoncátlanok útján bolyongani.

— Sohse leszek többet a régi tiszta diákl! — szorította össze fogait, miközben szemébe szöktek keserű könnyei.

Nehéz léptekkel a tetőre kaptatott, a legmagasabb kiugróra, feljebb Kóródi Zsuzsánna sírjánál is, ahol csendes álomban porladtak a Kemények, Zeykek, s a régi nagy professzorok: Ajtay-Abód, Benkő Ferenc, Tőke-Vásárhelyi István hamvai. — Leült egy koporsóalakú, Zeyk-címeres fekete kőre, és alaküldte pillantását az Órhegy feltűrt kőtényébe.

A dél ezüstös távolaiban Tövisig láthatott, de szeme visszatévedt a temető lábában húzódó Varcagás-utcára. Ott is a magas, vakolt téglafal mögé rejtőző kétszárnyú udvarházra. Megkereste volna jobbfelől Kata szobájának ablakát, de csak az oszlopot láthatta, mely előtte nyúlt fel a tornácon. Olyan volt az most, mint karcsú fehér sírkő. Hirtelen körüldongta a dallam:

«Nem kérдем én, sokáig élek-é?»

Sokáig élni... Miért is kérdené az ember? Hiszen a boldogoknak talán elég egyetlen éjjélbe nyúló este a havasokban, a kedves lábánál, aki ma értette meg először évek óta magunkba rejtett vallomásunkat! A boldogtalannak pedig?...

— A sírig! Egyiknek felmagasztalt élet, másiknak a lemondás keserű nyomorúsága. A sírig. — Irtóztató, úttalan útnak, útvesztőnek tűnt most neki a szó.

Estvelig ült így, csüggedten, összecsuplottan, szárnytalanul. Csorbának, öregnek érezte magát. Aztán néha, amikor már erősen elernyedt, mintha hirtelen álomból ébredne, meredt rá a szóra: «a sírig!»

Távoloról, a Maroson túlnanról újra hallani vélte a sarjúgyűjtő leányok elnyujtott kántálását:

«... de mikor megkeseredik,
az epével vetekedik!»

Összehúzódtott, és tágranyílt szembogárral meredt a valóságba. Ez hát a valóság: Kata soha nem lehet az övé! Nem, nem tudja magát ezzel a ténnyel azonosítani. Nem tudja felvenni ezt, mint a szűk csizmát. Nem bír e valósággal: omlik körülötte a világ, mállik élete, ha ez igaz. Ebből menekülni kell, akárhova.

Fölemelte fejét. Érezte, hogy lelke már keresni kezdi a kivezető utat a gyűrűből. A valótlanságok világába. Az elámítódás gyógyító révülete felé. Megragadta lelkét, mint a bokrosodni készülő paripát.

— Én vagyok . . . itt vagyok és józan vagyok, — rázta fel önnönmagát. — El kell viselnem azt, ami van. Nem lehet szökni sehova. Sem halálba, sem boldulásba!

Alkonyodott. A nap aláhanyatlott a Csákyakő háta fölé, és óriási, aranyporból szövődő küllőkben dicsőült meg a sziklahegy púpjain. Harmat esett már, tücsökhad cirpelt, és a magányos, sápadt holdsarló megderengett az égen.

Felállott a sírkőről, és levánszorgott a temető agyagba vájt, deszkákkal jól-rosszul feltámogatott grádicsain. A főút pontosan a burg elé torkollt. Ott, a nyitott tölgyfakapun át kifelé integettek a körönd ecet-rózsa-bokrai.

Diénes nem is gondolt rá, hogy bemenjen búcsúzni, vagy éppen ajánló levelet kérni Mihály főtiszt úrhoz. Pedig tudhatta, mily nagydölyfű uraság, kit szolgálni fog. De még azt sem szerette volna, ha meglátja és megismeri onnan valaki ilyen állapotban.

Egyetlen egy dolog tartotta még a városon . . . tán az egész világon: Szász professzortól akart elköszönni. Vágyott az erős kéz szorítására, az élettől, lélektől szikrázó szem pillantására.

. . . A professzor testvéri örömmel látta viszont a kireppent tanítványt. Felhozatott az öblös ércancsóval

a halványtűzű, édeskésen fanyar herlói kövérszőlőből. Scholabeli illetményül jár ez.

Az inas szőttes vászonkendőt borított a tálcára, arra állította az italt és hozzá a nagylikú, verthajú, friss fekete torockói búzakenyeret.

— Nincs ennél ünnepibb vacsorám, — mentegette magát a professzor. — Ilyen egyszerűen élek este. Bor és kenyér, de királyi asztalra illik a bor, és vaslelkű népet tart el ez a kenyér.

Diénes báróban felrémlett, hogy a reggeli «lötty» óta nem járt semmi a szájában.

Koccintottak, ittak és ettek. A nemes ital és az izes falat lassan erőt, nyugalmat árasztott a fiatalember ellankadt tagjaiba. Oly nehezen, lélektelenül kezdett volt bele közlendőibe, olyan hitetlenül kérte a tanácsot az örömtelen örökségpörök ügyében, melyeket szegény begyepesedett édesapja akar reábizni. A professzor azonban mindjárt más végéről ragadta meg a tárgyat. Már arckifejezése, mellyel a boldogfalvi esetet, a gyökeres jog körül forgó prókatori vilákat hallgatta: meglepetést keltett Diénesben. A viláért sem únta az ügyet, hanem csak úgy villámlott szemében a sok belső lelki kapcsolásnak kipattanó sebes szikrázása.

— Nincs az ősiségi pöröknek oly variánsa, melybe kegyelmed apjaura bele ne gázolt volna, — vélte utoljára. — Mennyi kényes, nehezen kibogozható, valóságos gordiusi csomó! Keresve sem kereshette volna jobban össze őket.

— Én azt hiszem, ezek mind meddő és reménytelen dolgok, — szólt Diénes szerényen, mert kímélni akarta apja bogarasságát. És mégis, őszinte véleményt kívánt a sokat gúnyolt perekről.

— Az ilyen ágas-bogas pörlekedésnek van egy haszna: aki belekeveredik, lassan kitapintja magánjogunk züllött mivoltát. Ezzel persze jómaga mitsem

nyer, de tanulságokat von le a nemzet gondolkodóinak számára! Én magam is hallottam már derék fiskálisoktól és hínárba fült pörösködőktől, de a schola dolgait intézve is tapasztalhattam, hogy maguk a törvénymagyarázó bírák is szédülnek a tényleges joggyakorlat, az elientmondó precedensek, az írott törvények és a sok, hamis alapon hozott döntvény zűrzavarában.

— Szegény, jó apám e szerint nem egészen okatlanul káromolja ezt az állapotot? — kérdezte Diénes némi halk lelkifurdalásban.

— Nem okatlanul, de egyelőre céltalanul, kedves báró. Mert ide kodifikátor kellene, aki István nagy királyunk óta minden külön erdélyi törvényt felülvizsgáljon, a hamisakat kiselejtezze, az igazakat értelmes rendben egybeszerkessze! Perszé, ez óriási erőt, nagy tudást, ítélőképességet, időt, — egész embert s talán egész életet kívánó munka. De valakinek el kell indítani ezt is, ha nemzetünk nem akar pocsolyában kuruttyoló békasereg maradni!

Óvatosan pillantott a rábámuló fiatalemberre.

— A sorsnak vannak néha ujjsmutatásai. Nekem a hajlamaim ellenére nyert jogi katedra sugalmazott valamit... a bárónak talán atyjaurának sűrű, meddő eszekoptatása!

Darabig elhallgatott.

— Az én porcióm hazánk közjogi helyzetének tisztázása volna. Ha választhatnék, ezt tűzném ki magamnak, mert — friss vérhullám futotta el arcát — ez még nehezebb, reménytelenebb és veszélyesebb! A magánjogot, ha szabad tanácsolnom a bárónak: helyében magamra venném. Mert mi is a férfiember élete, ha nem vállal benne az egészszet betöltő hivatást?

Diénes báróban mintha mozdulna valami. Talán az anya érzi így meg a benne csirázó új életet. Hát maradt neki egyéb a világon, mint a feladatvállalás? A

nagy ürességet, ami ma benne támadt, kitöltheti-e más egyébbel, mint komoly munkával, nemzetének szolgálatával?

— A bárónak nagy szerencséje, hogy összeköttetései útján minden tékához, levéltárhoz, a legelzártabb kéziratokhoz is hozzáférhet... És ez is egy lépés volna a rendezettebb, emberségesebb viszonyok felé, amelyekhez egyszer a mi lecsúszott, kisémmizett, árva nemzetünknek is el kell érkeznie!

Szász föl és alá járt a tágas sarokszoba futószőnyegén. Néha megkoccintotta ifjú barátja poharát, de csak alig félkortyokat ittak. Egyszerű és mértékletes volt a lakoma, mint az Úr vacsorájáé. És átizzították a vallomások, a fogadalmak.

Belenézett az ifjú tüzes tekintetébe. Sohasem látott őszintébb szemekbe. Fényük szinte égi csillagsugárzás tisztaságát tükrözte. És amellet valami mély bánatot! Érezte, hogy árvával és szenvedővel áll szemben, s azok tudják, milyen szent a támogató kéz, amit felénk nyujtanak.

— Nem tudom, hallotta-e a báró, hogy a kicsi Judit baronessz konspirátor jakobinusnak keresztelt el engem és Simon bárót? Gyermekeknek jó szimatuk van...

Mosolygott, rejtélyesen.

— Én a csillagos eget szeretem, jobban, mint a földet. De nem hagy a föld: konokul lehúz a maga feladataival... békességet áhítózom, ágyúcsövem a teleszkóp. De néha rettentő érzés gyötör meg, hogy ma nincs rajtunk kívül senki itt, aki elinduljon és megkezdje a sötétségben a lámpagyujtást. Ha nagyságod például elvégezné, amire most vállalkozik, mocsarat száríttana ki. Honnan mérjük igazságot, ha mocsoktalan forrásokról nem gondoskodunk? Végezzük el a békés, előkészítő munkát, amelyhez talán éppen jó a

mai alvadt, tespedt szellemi állapot. Csöndesen és zavartalanul baktathatjuk át az erdélyi éjtszakát... Ki gyanakszik ránk, hogy forradalmárkodunk? És nem is tesszük azt. A kovács nem harcol, csak kikalapálja a fegyvert...

Világtalan vak sötétségben tették meg ketten azt a pár lépést, a Két Hattyú fogadóig. Enyed felett vastagon feketéllett a borús, nyomott nyárvégi éjjel. És mégis: Diénes bárónak úgy tetszett, hogy fény jár előtte. Viszi valamerre, cél felé. Milyen sötétbe torkolt ma délben a nap a reggeli fényességből! És milyen magasra hágott, hágtatta onnan a professzor. Apja önös, kicsinyes és káromkodós vergődéseiből, melyekkel örök szegénységben hajszolta a földi javakat: *jeladatot* fejtett ki, és tűzött elejébe. Mily különös föl és alárendülés ez a mai nap is az élet hullámjátékában!

Az iskola fogadója a Magyar-utca elején állott. Földszintes, tömör épület, amilyen az utca többi úriháza. De a schola gazdagodását is elárulta már. Az udvar felőli szárnyat megbontották, most kezdtek reáemeletet húzni. Oltott mésznek, szénának és édes-csipős mustnak nehéz szaga áradt elibük a kapualjban. Hallani lehetett, ahogyan az állatok herseggetik az elébük vetett takarmányt. Az ivóban úriás csendben falatoztak a későn érkező vendégek. A futó tornác párkányán olajlámpás égett. Az egyik méternyi mély szobaajtóban a két fiatalember összeölelkezett. Megszorították egymás kezét, forrón, keményen.

Ebben a hirtelen támadt felbuzdulásban is benne égett a nagy fogadkozás. Szolgálni csendben, láttatlanban egy nagy ügyet: a sírig.

Hatodik fejezet

BILD OHNE GNADE

— Légy szabad, mint a madár!

— Szeress módos leányba!

A professzort néha körülzsongta a két szülői tanács. Egyiket sem követte, de nem volt e miatt semmi lelkifurdalása. Tudta, hogy jóúton jár. Ágneszt fogadta szívébe, mióta először látta meg a templom-padban. Azóta is minden vasárnap elmegy gyönyörködni benne. Ágnes úgy jön elé az Isten Báránya-porta kapujából, hogy mindig szép, mindig ápolt és mindig ildomos. Soha egy ránc a szoknyáján, egy porszem atlasz cipőjén, soha egy rakoncátlan hajtincs divatosan omló fürtei között. Az áhítatot is olyan szépen végzi. Nem énekel soha a néppel, hanem elmerül imakönyvében, vagy szendén lenéz kesztyűs kezére, mely ölben pihen. Még nem látta a templomban felpillantani, nézelődni, mint az a kacér kisasszonyok szokása.

Vasárnap délutánokon néha ellátogat barátnőihez, de csak hintón, ami nem csoda. Mióta a női szoknyák bővültek és rövidültek, kitetszett most, hogy Ágnes lába mesebelien apróka. Talán csak ezekért a piszkótákért tartja Köteles professzor a fekete félfedelűt. Anyja is óvja, kíméli ezermódon. Szinte mindig a függönyös, félhomályos szobában tartja. Félti a széltől, a

naptól, hisz gyöngé természetű: sokat fáj a feje és étvágytalan. Városszerte hírlik, hogy Kötelesné nagy haragot tart miatta Mester Károly doktorral, aki a bécsi egyetemről mindenféle újfajta gyógymódokkal tért haza. — Ágnes kisasszonynak például azt ajánlotta, hogy a sok fejfájás, szédülés és gyengeség ellen keljen fel korán reggel, gyomlálja ki a veteményest, aztán menjen ki gyalog a Herlós-beli vincellérjük kunyhójáig. Ott tartsanak egy pár fejős kecskét, s azoknak tejéből még azon fejt-melegen igyék meg jó félkupányit, amennyit csak elbír a természete. Ez ad erőt, s nem a sok ágyba hordott méregerős kávé, mert az csak felpezsdíti az életnedveket, de nyomban újból lelohasztja.

Rebeka azóta csak biccentéssel fogadja a doktor köszönését.

— Gyomlálás, gyaloglás, kecsketej! Istenharagja!

Visszatért Baritz főkirólgus tanácsaihoz: bõjthöz, piócahoz és hánytatókhoz, meg a hólyaghúzó tapasztokhoz. Elvégre Baritz kúrálja a vidék összes mágusait, és a scholában is ő a gyógytudományok professzora. Mit akar hát egy ilyen ujonc? Vajjon az ő Máli leányát kiküldi-e hajnalban a Kukukk-hegybe? Igaz, fura dolgokat beszélnek neveléséről. Mondják, hogy véle kavartatja a flastromok kenõcseit, s odaállítja a betegek mellé, amikor felvágja a sebüket... hát nem tiszta hóbortosság?

Szász professzor Ágnes életét olyan szépnek, előkelőnek találta, hogy soha nem is próbálta azt észszerű mértékkel mérni.

Ha sarokszobája ablakában állva megpillantotta a várkapun kigördülő fekete kocsit, és láthatta elfuttaban Ágnes lebegő csipkefátyolát, vagy csöpp kis nappaizsának bodrait, derekának kecses tartását: mindez hol szívére, hol fejébe kergette a vért. Hogy nem val-

lott még nyíltan is színt, annak csak egy oka volt: Isten tudja miért, szeretett volna először magával a leánnyal jönni tisztába, és csak azután adni okot a világnak, hogy a készülő frigyről tudomást szerezzen. Ha legalább néha, otthonában felkereshette volna! De tudta a régulát: ha a kész fiatalember többször is eljár a leányos házhoz, már kérdőre vonható. S a leány szégyen tárgya, ha a szándék nem volt komoly. A téli bállokra várt, ahol mégis alkalom nyílik a leányokkal szót cserélni. Mert a közönséges életben úgy van az elrendezve, hogy csak távolból lehet őket bámulni, mint a csillagokat s a havasok tetejét.

Többnyire hát ott ült a kisasszony a várpiacra néző nappali kökeretes ablakában. Karját tétlenül a rózsalevéllal töltött illatos selyempárnára fektette, és nézett abba a semmibe, amelybe a szerencseváró széplányok annyi kíváncsisággal és türelemmel tudnak belebámulni.

Ha így látta meg Szász: akkor róla álmodott nappal és éjtszaka. De azt nem tudta kiolvasni a szenvtelen szép arcból, vajjon ő maga-e az a várt szerencse. Ágnesnek hűs és illedelmes volt a mosolya, a találkozásnál kivilágosodott arca, ámde ez a fény mindig megjelent rajta, ha akárki is köszöntötte. Az ő világában a szív valóban hol égre ujjongott, hol halálra szomorodott.

Végre egyszer Szásznak hosszasabb dolga akadt Kötelesnél és így jó alkalma: benézni az Isten Báránnya portára. — Egy megtévedt tógátuson kellett másnap ítéletet tartani. A fiút az éjjeli kémszemlén járó jurátusok korcsmázáson kapták. Mi több: leányzót szöktetett ki magának tisztos polgárházból és azzal rakta a sebesmagyart a városvégi lebujban, amikor nyakoncsípték. A törvény ily esetre teljes illetmény-vesztést írt elő. Végzetes büntetést a tizenhétéves fiatalra, aki

kapálni vissza már nem mehet, különben pedig az évi harminc pengő forintot, a napi négy cipócskát és a sajátmaguk művelte kertből járó zöldség és gyümölcs részét — mindazt, amiből szegényesen fenntartja magát, egyszerre látja elúszni! Mert a boldogtalan félrelépő úgynevezett principista volt: a fejedelmi kegydíjasok egyike.

Szász meg akarta menteni a deákot, éppen a fejedelem réguláira hivatkozva, aki inté vala a bírói széket ülő professzorokat, hogy bánjanak atyaként az ifjakkal. Pártot akart hát szerezni magának az összeülő büntető sedriában, ahol az öregek igen szigorúan vették az ilyen félresiklásokat.

Mint rendesen, Köteles professzort íróasztalánál találta. Jénai diákkorából való akadémiai kurzusaiban búvárkodott: Paulus, Griesbach, Schmidt és Fichte kezéből. A königsbergi vates: Kant művei hatalmas folio-kiadásban felnyitva heverték az asztal magas polcain. — Lujzika ott tipegett körülötte, és cédulákat rendezett. Száz és száz papiroskockát különféle ládikákba, melyeken a professzor most készülő műveinek címe állott:

Sympathia. — Erkölc és vallás. — A Státus Boldogsága . . .

A kisleány a télidőn már nem volt szeplős, inkább nagyon is megsápadt, mert anyja ki nem engedte ilyenkor a szobából. Szoros, kopogó cipőjében csak kényeskedve tudott lépegetni. Hosszú szoknyájában, tapadó ruhaderekában idétlen kis koravénséggé torzult, akinek csak mosolyos öröme emlékeztetett a nyári friss gyermekre.

— Képzeld, Károly bácsi, — dicsekedett, — preceptor Egeivel megtanultam latinul olvasni, hogy ne mind mondjam hibásan a címeket.

A professzor nyájasan bólintott.

— Tudós nő lesz az én kicsi Lujzámból, akit majd beiratunk a leydai univerzitásra!

— Juj! Annyi fiú közé? — riadt meg a leányka őszinte megbotránkozásban. — Hiszen Lillát mindig pirongatja, amiért a fiúk után leskelődik!

A fegyelmi ügy dolgában megállapodtak, hogy tekintetbe vétetik a professzori karral a csökkenő irányzatú erkölcsiséget, melyet az újabb nemzedék mutat, és amelynek csábítása tógátus Kőkösire is kihatott, mint még bizonyára sok más titkos félrelépőre. Vitába is bocsátkoztak, mi lehet a hanyatlás oka. Szász fenntartotta, hogy az egész életet jellemző eszmény-hiány teszi az ifjakat durvává, és sodorja el őket a könnyelmű örömök felé.

— Lám, Csoma Sándor mintaképe volt az aszkézisnek, ki hogy önmagának parancsolni tanuljon, napokon át a vizet is megvonta magától — mert kebelében az ideál szentségét hordozta, minden ereje egyetlen magasztos célra tört. De nem indulhat a schola minden növendéke a nemzet bölcsőjének felkutatására. És így olyan eszményt kellene kitűzni, melyet itthon is megvalósíthat!

Mint a Kötelessel való diskurzusban mindig: ismét átsétáltak azon a keskeny pallón, mely az adott tényektől az eszmék világába és az egyetemes elvek megállapításához vezetett. Elbeszélgettek a nehéz feladatról, mely az erkölcsi nevelésben a filozófia professzorának jut ki elsősorban. Köteles az újabb, gyakori fegyelmi eseteknél önmagára vetett: tanításainak csődjét vélte kiolvasni egy-egy növendék botlásából. Tudta, hogy vannak kartársai, így az öreg Kováts, aki a tévelygésekért egyenest a modern filozófiai irányt okolta.

— Ó, mely alap nélkül való vád, hogy a filozófia tanítása mételye volna az emberiségnek! Igen, van

ilyen filozófia is, — de az is csak a már magában romlott vagy éretlen léleknek árthat!

Rámutatott Montaigne «Essais de Moral»-jára, és megrázta fejét.

— Öreg hiba volt, nem mondom, hogy elődöm még bátorkodott hirdetni s elültetni az ő tanait az ifjú szívekben. Hogy a virtusnak nincs állandó fundamentuma, és hogy azt csak okosságunk szabja meg a körülmények szüksége és kényszere szerint! Ha Montaigne-nak igaza volna: az erkölcs alapelvei is változnának, — és akkor mi történék magukkal az isteni kijelentésekkel? Maga a Mindenható is változó volna így, mert a történelemben változó ember változó erényeinek volna csak bővített mintája. Nem, nem!... Isten lényege csak állandó lehet: az erkölcsi törvények teljessége, tisztasága, mely azonos és örök. Én ebben Platonnal tartok, véle maradok. A virtus szépségének érzése velünk született, és maradványa azon boldog állapotnak, melyben az ember Istent, mint az eredeti szépség és erényesség remek-képét szemléltette.

Szász figyelmesen hallgatta a professzort, akinek társalgása, mint scholabeli előadásai is: szelíd, ám szívós vitatkozás volt az elvekért, melyek mellett kiállt, és az elvek ellen, amelyekkel becsülettel megharcolt.

— Nem, még annyiban sem engedhetünk itt, hogy a cselekedetek erkölcsi értékét a boldogságra való tekintet szabja meg! Az erény jutalma maga az erény, s nem az a boldog állapot, ami belőle folyik. Ezt kellene elsősorban ifjaink lelkébe plántálni. Hitét a személyes élő Istennek, aki maga a tökéletes virtus! Az embert szembesíteni kell Istennel, és őt az iránta való felelősségre, a kategorikus régulák betartására ránevelni. Tudatosítani kell benne, hogy legősibb klenódiukai: az Istentől néki kölcsönadott vonások. És

akkor az ideál-hiány helyébe az ideálkeresés állapota fog lépni, és így megszűnik a bűn, a kicsapongás.

Szász mélyen gondolt utána a szavaknak.

— Talán még az sem elég! — kockáztatta meg. — A felelős lelkek elé a komoly felelősséggel járó életutakat is ki kellene szabnunk!... Nevelhetünk kitűnő erkölcsű jellemet, ha a négy főerényből, melyek a bátorság, önmegtartóztatás, mértékletesség és békességes tűrés: a legelsőt, az igazi férfiúi virtust soha nem gyakorolhatják! Feltorlódik és megfülled, poshad ifjainkban az erő, mert érzik ők azt, hogy nincs pálya, melyen a nemes hév tettekben robbanhatna ki.

... Mint a rakétajáték gyönyörű tűzvirágai röppentek fel a gondolatok, eszmények a két professzor társalgásában. Közben Lujzika félbehagyta a rakosgatást, aztán le is húzódott egy zsámolyra, s végül fejét odatámasztotta az asztallábhoz, és térdére könyökölve figyelt a szavakba.

Künt az ebédlőben ezalatt ajtó ajtóra nyílt. Cselédek jöttek Keresztes professzornétól, Kováts Zéfi kisasszonytól, Dindár asszesszornétól, Nemegyeinétől és Kötelesné más barátnéitól, hozták úrnők kerekas rokkáját a guzsalyos délutánra. Később maguk az asszonyságok is megérkeztek, hangos lelkendezéssel és cuppanósan váltott csókokkal. Szerencsére elvonultak a dolgozószobával átellenben lévő nappaliba.

Ám az ebédlőben újabb, bár letompított zaj és futkosás indult meg: teríteni kezdtek a négyórai oszonnához. Virágos tarka-abrosz került az asztalra, talpas poharak és finom fehérfényű ezüstnémű. A belső töltegette a frissen öntött feketekávé, osztogatta belé a hófehér vastag tejet, és szelte hozzá a kalácsot, amely olyan volt, hogy «fúdd el s elrepül»... Lilla ott libgett-lobogott a terítés körül, talán egy-egy darab nádmézet is kicsent a fogóval, hogy éppen ne körmével

nyúljon belé a tartóba. Kötelesné bosszúsan dugta be fejét férjéhez:

— Lujzika mért nem jő elő habot verni?

— Hagyd el... ő a jobbik részt választotta, — mosolygott a professzor, — és megsimogatta a zsámo-lyon kuporgó leányzó fejét.

Rebeka észrevette Szász jelenlétét, és királynői fejbiccentéssel visszahúzódott. A fiatalember indult is már.

— Ne siess, fiam. Én nem vagyok hivatalos az ozsonnára! Ez magna mater ünnep: csak az asszonyoké. A gyakori evés különben is megterheli a szellem szárnyait! Aztán a női rend csak a sok férfi társaságát kedveli. Egyetlen férfiú kedvöket szegi, mert nem beszélhetik ki magukat egymással szívök szerint!

Szász mégis elköszönt, csakhogy rossz pillanatban. Éppen akkor indult kifelé, át az ebédlőn, amikor a társaság asztalhoz telepedett. Kötelesné világért sem invitálta volna. Jegyváltás előtt — elve volt — a férfi pohár vízre se számítsen a házban. Még, hogy ő etessen, itasson vagy éppen kiszolgáljon egy idegent!

— Már én nem bánom Rebekám, — szólt Borka, amikor az ifjút megpillantotta — legyen csak öcsém-uram saját meghívottam. Én itt fogom ökelmét, Karolin úgyse jött meg (ez Keresztes professzorné volt), ültessük helyébe a mi Károlyunkat, s legalább ő előadja nekünk a Hegedűsné legújabb skandalumát!

Kötelesné tartózkodóan egyezett bele a meghívásba. Szász ismerte szigorú felfogását, ám szíve sokkal boldogabban újjongott fel Ágnes láttán, semhogy sokat szabadkozott volna. Pontosan szembekerült a leánnyal, és gyönyörködhetett fogainak gyöngyházfényében, kezének kecses tartásában, ahogy a csészét fölemelgette, és ajkához vitte.

Amellett nem maradt hatástalanul rá a felhordott

étkek kifogástalan jóíze, frissesége sem. Mindennek megadódott a módja! Csak egy kellett volna még, hogy magát akár főúri házak előkelő körében érezze: fűszeres, finom társalgás szép és szívemesítő tárgyokról. E helyett az asszonynép idétlenül faggatóra fogta valami mendemonda felől. Különösen keresztűzbe vette Kovács professzor húga, egy több mint időtöltött kisasszony.

Állítólag megtörtént a napokban, hogy Nemegyei elküldötte Weress Károly juristát Hegedűs professzorhoz. A tájékozatlan fiatalember az ebédlőn át az asszony nappalijába tévedt, ahol az éppen a lábastükör előtt üldögélt, teljes gálában, fején hat egymásra halmozott kalappal. Napernyőjét, pompadurját kecsesen tartva kesztyűs kezében, hangosan diskurált a tükörképpel.

— Ninácska, Ninácska, te még most is szép asszony vagy!

Amikor a fiatalembert — ugyancsak a tükörből — megpillantotta, felugrott és rákiáltott:

— Takarodjék innen, aljas tolakodó! — És csittcsatt! Kétszer is: jobbról, balról arcon teremtette. Akkor — állítólag — benyitott a professzor a szomszédos dolgozószobából. Rosszat sejtve pillantott az ifjú vérpiros arcába. Kérdezte, mi történt. Weress Károly csak fejét rázta.

— De történt valami, édes jó fiam. Szegény Ninám... ő olyan hirtelen haragvó...

— Nem tudom. Én a professzor urat keresem, üzenetet hoztam...

Valamely kosztos úrfi leste volna meg a jelenetet, vagy tán maga a hóbortos professzorné dicsekedett el véle?... Széltében kacagták a városban a skandalumot, csak Weress Károly tagadott körömszakadtig: szó sem igaz az egészből.

— No, de neked csak bévallotta, édes öcsém, — faggatta, biztatta Nemegeyiné Szász Károlyt. — Halom, ő a «keblenc» diákok!

A fiatalember szerényen, de némi elhárító ridegséggel és majdnem oktatóan válaszolt.

— Nem hiszem, hogy ha meg is történt volna, hát Weress tovább beszélne... Egy professzornéról, akin ekkora nehéz kereszt van; nejről oly kitűnő tanárnak, aki még jóval szerencsétlenebb! Éppen ő, Isten jóságának, dicsőségének aranyszájú hirdetője, aki lelkét teszi ki, hogy a hit, a művészet és az élet valódi szépségének szerelme elültetődjék a szívekben. Bizony derék ifjú ez a Weress, hogy senki egyetlen szót ki nem veszzen belőle!

Az asszonyok kelletlenül néztek össze, és Nemegeyiné ott nyomban lepirongatta öccsét:

— Jaj, lelkem Karcsim, ne légy ily tökéletes, mert az felette unalmas. A fehérnépek pláné, hogy csak a huncut férfiakat kedvelik! A jó pletyka a legjobb frissítő, és kiváltképpen étvágygerjesztő!

— Ez lelkeim, nem is pletyka, mert igazmondás nem emberszólás! — éleskedett Zéfi kisasszony, Kováts professzor húga. — Hegedűsné sült bolond, csak az ura szépítgeti a dolgot. Weress Károly perszé, hogy tagadja, mert nem nagy dicsőség volt a két pofot zsebretenni!

Kacagott, csúnyán és fogatlanul.

Szászban felbuzdult a fiatal vér, és közbe mert szólani:

— Engedelemmel: szegény hibbanttól s meg nem érdemelten az arculütés nem számít, Zéfi kisasszony. Higgye el, hogy Weress a professzort kíméli, ha igaz a história.

Ágnes áhítatban figyelte Szásznak minden szavát. Közben mégis majdnem felszisszent: anyja az asztal

alatt jól megnyomta lábát, jelezve, hogy hagyjon már fel az álmélkodással.

Az uzsonna társalgási fűszerét a többi tanári ház lesajnálása és a férjhezadó kisasszonyok szépség-hibáinak firtatása szolgáltatta. Következett a «Zsurnál», vagyis az öltözködés, a pipere új módija, egy kis sütés-főzés is folyt, de semmi, ami a lelket feltüzelje és a szép gondolatokat kivirágoztassa. Dindárné próbált valami érzelmes románról elmélkedni, ámde Zéfi kijelentette, hogy csak a rest nők olvasnak.

Szász megkavart érzésekkel távozott a házból. Az apa megnyilatkozásai magas és fehér régiókba emeltek. Ő, mint vágyott egyszer ott találkozni Ágnessel! De — és ez már régen feltűnt szerelmes szívének — a kisasszonyt soha nem lehetett ott lelni az apa külön világában: a bástyakertben, a dolgozószobában — a zsámolyon . . .

Az anya és a barátnők lélektelen szórakozása, a beszédmód válogatatlan nagyszájúsága is meggondolkodtatta. Honnan vegyen leckét ez a szép teremtés a viselkedés, a magatartás valódi kelleméből? A szív édes, gyengéd rezdüléseiből? Szemben a férfiú erélyével, értelmével és ezekből folyó harcos mivoltával, vajjon nem ez a nő igazi lényege? Hogyan álljon hát elő a házaselet nemes lelki egyensúlya, ha az egyik mérlegkart nincsen, ami szinten tartsa: hit, jóság, alázat, könyörülő szájalom? Ágnes csinos, ízléses, pipérés és finnyás teremtés, ahogy a szép leányoktól elvárja a világ. De ez még nem az, ami egyetlenül szükséges!

Hosszú kedvetlenkedés után végül is vigaszt lelt a gondolatban:

— Annak a leánynak nemcsak anyja, de apja is van. Apja, aki bizonyára átörököltette reá a maga romolhatatlan képességeit. Csak kézbe kell venni nevelé-

sét... Még olyan, mint az aluvó bimbó. Nem jut lelki napsugárhoz, amely kivirágoztassa. Hallgatag, elzárkózó és vélemény nélkül való. Aki meglesi a kulcsot e lélekhez: bizonyára boldogító szép titkokra nyit...

... Egészen egyébbel találkozott nemsokára, mint Ágnes lelkével. Testi mivoltához fért közelébb. Sokkalta közelebbre, mint gondolta. Elkövetkeztek végre a puritán hétköznapok után a farsang régóta áhított fesztelenebb hetei. És az a tán szándéktalan szabadság vélük, amely a csak csipkefüggönyön, szobafüstölő homályán át bámult, mindig kimért és szótalan leányokat lenge fodrokba, leplekbe burkolva, szépségüket ezer módon, virággal, fürtökkel, gyönggyel, selyemmel fokozva: egyszerűen odafektette a férfi karjába, és a zene csiklandozásával ütemes, gyönyörszító mozdulatokba hajszolta.

Minétet, gavottot lejteni kurta frakkban, fehér szoros nadrágban: csak ujjhegyről fogván a leányzó kesztyűs kis kezét — Szász ezt még csak a tánc pusztá örömének érezte, amit ünnepivé, virágoskedvűvé tett a kedvessel való együttes. Ám az ifjúság rabja volt már a bécsi valcernek, a szoros összefonódásnak, a szédítő keringőzésnek. Nemcsak a test formái, illatai jutottak prédára véle, hanem titkok is: a táncos kitapinthatta, vajjon visel-e párja kemény páncélt a fátyolkönnyű tüllruha alatt, vagy magától oly karcsú, mint a darázs.

Arc az archoz, lehelet a lehelethez közelkerült, a lebegő hajfürtök néha meg-meglegyintették az ifjakat.

Csoda-e, ha Szász ilyenkor nem kereste a beszélgetés fonalát, ha belenyugodott a leány szótlan hozzásimulásába? Ágnes pehelykönnyű táncosnő volt, és minden bámészkodó elismerte, hogy valóban csak tovaúszó színes felhőnek tűnik a bálók forgatagában.

Kissé talán korán kifáradt, és hajnal felé lesápadt,

ám anyját ez szinte büszkévé tette. Nem is egyszer hangoztatta, hogy igazi úri kisasszony nem győzheti úgy a táncot, mint a szolgálók a Sári-bálon. Állandó beszéd tárgyai voltak a tenyeres-talpas vidéki «debellák», akiknek olyan gömbölyű és vörös a karjuk, mintha vízholdás közben éppen lecsapták volna a cseberrudakat, s lábuk akkora, akár a téglázórész. Igazi úrilánynak piskótalába, gyűszű-szája, egy szál béle van. Így tartotta a jóízlés. Ágnes gyöngéd, óvott szépsége valóban királynővé tette, ahol csak megjelent, és így vált szállóigévé Kötelesné gögös szavajárása:

— Már én Ágnes nem féltém!

Némi kedvetlensége Szásznak a farsangon is történt. A Nóbel-bálra, melyen csak meghívtak jelenhettek meg, Ágnesnek virágot hozatott Kolozsvárról. Drága Brust-bouquet-t rendelt meg Bucsi fűszeres útján, aki vásárookra járt le a kincses városból. Remek öt kaméliából állott a csokor: kettő fehér, kettő rózsaszín, és a tetején egy vörös, félignyílt bimbó. A virágok merev, hibátlan bársonyossága mindenképpen talált Ágnes lényéhez és térdig hímzett fehér atlasz ruhájához.

Ez a hűvös virágcsokor feküdt csak kettőjük szíve között, mialatt keringőztek. Szász szeretett volna visszakapni egyet az Ágnes keblén felforrósult, kinyílt virágokból: de nem mert kérni. Valami bolygott benne, hogy a leány talán egészen akarja megőrizni a csokrot. De aztán sohasem látta viszont sem pohárban, sem valamelyik polcon: száradni téve... Hitte hát, hogy a dús virágfejek ott pihennek valami bársonnyal bélelt női doboz illatos belsejében: gyermekkori zsenge hajfürtök, rózsás emlékképecskék, teleírt táncrendek és emlékezetes szalagvégek között.

A húshagyókeddi batyusbálon Ágnes — talán a kis fekete álarc biztonságában — oly beszédesen sí-

mult karjába, mintha mátkája volna. Szabadon maradó állán, ajkain állandóan ott virult a titokzatosan kedves mosolygás, mindig riadt özike-szeme most, megbújva az apró csipkefodrok rejtekében néha reá-villant, akár biztató, szép ígérlet. Törékeny, hajlós virágnak tetszett, mely arra vár, hogy eljőjön leszakítója.

A másnapi ébredésnél a fiatalember tagjaiban hordva még az éjszakai szédületet, azon töprengett, hogy ma még csak nem is láthatja a kedvest, mert nem vasárnap következik, mint a rendesen szombaton tartott multságok után. Ilyenkor ugyanis a leányok bizonyos kevély dacolásban a testi töröttséggel, a dél-éltti istentiszteleten csakazért is megjelentek.

A nap mégis — úgy látszott — kedvezett neki. Dél felé megérkezett Kolozsvárról Bucsi fűszeres, és felküldte inasával a megrendelt könyveket. Köztük azt a várvavártat is, melyet talán már nem oktatásul, hanem vallomásul óhajtott Ágnesnek átnyújtani. Női zsebben, táskában is elhordható, kicsiny kötésű díszművecskét, amely csinosan illik majd bele Ágnes csecsebecséi: a táncoló Kolombina, a gitározó trubadur és a vadrózsákkal kifestett díszpohár közé. Az arany metszés még összefogva tartotta a lapokat, szüzen érintetlen könyvecske volt: Kisfaludy Sándor regéi. Szász óvatosan, zsebkéssel szedte szét azt az egy lapot melyen ez a négy sor állott:

«Szigligetben fogunk élni,
Szerelmünkben boldogok,
Honnan egykor kirepülni
Egykönnyen majd nem fogok.»

Ide, könyvjelzőül parányi, borostyánszirmokból fűzött koszorúcskát fektetett be, nem nagyobb, mint egy ezüsthúszas. Elakadt a szíve, ha arra gondolt, hogy Ágnes kézbeveszi, elolvassa, és megsejti a célzást a közös jövődre.

Hogy érthetőbbé tegye magát, a négy verssort lehelletvékony piros vonalakkal bekeretezte.

Másnap átment az Isten Báránya-portára, ürügyet keresett, megbeszéltnivalót a professzorral... Tudta azt is, hogy ezen a napon az asszony nép Kováts professzoréknál tartja a guzsalyos délutánt. Kötelesné ilyenkor Ágnest is magával vitte.

— Addig boldog, ameddig véllem lehet! — mondogatta barátnőinek.

A fiatalember áhítatos szívdobogással követte el a merényletet. Darabig elidőzött az ebédlőben, ahol a kisleányok történelemleckét mondtak fel preceptor Egeinek. Majd egy óvatlan pillanatban belépett Ágnes szobájába, és lelopta a könyvecskét a gitárt pengető trubadur elé, a csipketerítőre.

Így utazott el aztán a böjti vakációra, melyet az úgynevezett tetves diligenciának, a karácsonytól húsvétig tartó irgalmatlan hosszú évharmadnak enyhítéséül szokott adni a schola, Simon báró vadászni hívta meg Kamarásra, ahol a Mezőség végtelen dombjain ilyenkor olcsó préda a nyúl és a róka.

Nem volt alvajáró természet, de most azzá tette a szerelem. Kezdett a külső, hangos világ terhére válni, és a hajnaltól alkonyig tartó törődések után csak akkor érzett igazi megkönnyebbedést, amikor újból hazafelé tartva, a tordai országútról megpillantotta az Örhegy szelíd kúpját és a kékesszürkén álmodó templomtornyot.

Még azon délutánon átment a Köteles-portára. Szíve erősen dobogott: döntő várakozásban. Változásra számított az egész háztájban, a küszöb átlépésétől kezdve. Talán a professzor köszönésre nyújtott jobbáiban érzi meg a szeretet hévebb szorítását. Remélt valamit az anyától is, ha többet nem, hát némi büszke-

séget, hogy leánya által fiat fogadhat magának, ő, a fiak nélkül maradott.

Ámde az ebédlő sarkában hímezgető asszony csak feszes fejbiccentéssel és a csókra feléje nyújtott kéz üres szertartásával fogadta. Szász ezt most mégsem mérte fel, mert a maga felindultságán át észlelte a világot. Pár pillanatig eltársalgott a ház asszonyával, miközben szíve csak egyet várt: hogy végre a kedves is felbukkanjon.

— Kérem kegyes engedelmét, hogy Ágnes kisaszszonnyal néhány szót váltsak, — kockáztatta meg aztán nagy elszántságban. Talán — gondolta, a leány nem szólt még, és utólag majd kimagyarázódik mérésége.

Kötelesné rideg arcot vágott. Magas hangon felelt:

— Ágnes ugyan nem szokott saját szobájában fogadni, de mivel ma hülése miatt éppen rabságban tartom, hát parancsoljon oda befáradni.

Valami átreppent arcán, mosoly-féle, ami nem hozott örömet a fiatal szívnek.

A leányszoba szokatlanul forró volt, és szinte nyirkos a széthintett szagosító szeszektól. Ágnes a dívánon ült, csipkés párnák között, halvány barackvirágszínű pongyolában. A szorosan tapadó atlasz alsóruha elárulta törékeny alakjának vonalait — de a vállától földig omló sűrű tüll-lepel tompította, felhőbe zárta majdnem profán leplezetlenségét. Még fején is tüll turbánt viselt, melyen áttetszett hajának rengeteg, mestersegesen fodorított fürtöcskéje.

Ölében hanyagul pihent a Moniteur des Modes legújabb száma, szétnyitva néhány színesen kifestett acél-metszetre. Ezt is Bucsi szállította, közös ládában a «Regékkel». És Ágnes mint látomásba merült el az új-

fajta, moaré-pántlikás bÉbÉ-kalapok szépségeibe... De honnan lehet ilyesmit beszerezni?

A fiatalember megállt a küszÖbÖn. Csak lélekzetnyi szÓtlan várakozás után mert bekÖszÖnni. Ágnes elmerengve látta, és a merengést jó jelnek magyarázta, csendesén felkészült a tekintetük boldog találkozására. A leány részéröl egy mosolyra, egy szemérmes pilla-mozdulatra számított és a felÉjenyujtott kéz világos, érthetÖ, senki által nem ellenÖrizhetÖ édes beleegezésére. Egy néma «igen»-re.

Ágnes valóban zavarba jÖtt. Restellkedve pillantott végig magán — hogy is engedte anyja ide a fiatalembert, amikor Ö ily nagyon nem idegenek szeme élÖ öltÖzött? Elpirult, lesütÖtte szemét. — Szászt pedig megkörnyezte a láz és a lázzal együtt a bizonyosság. Fontolás nélkül lépett a kommÓdhoz, felemelte a lila könyvecskét. Az kettévált magától, ugyanott, ahová a koszorúcskát tette volt... különben pedig nem nyílt szét sehol. Az arany festék szorosán tartotta Össze lapjait. A koszorúcska kicsúszott, és leesett a padlóra; aprÓ, gyámoltalan virágai céltalanul szÉjjelperegtek.

— Nem tudtam elképzeln, hogyan került ide a szobámba, és nem is nyúltam hozzá, míg érte nem jÖ, aki ittfelejtette, — magyarázkodott Ágnes a könyvre pillantva.

— És kegyed... nem volt kíváncsi rá, hogy mi van benne? — Csodálkozás és szemrehányás volt hangjában, amit nemcsak Ágnes, de Lilla is észrevett, aki babarongyot varrt az ablak alatt állÓ zsámolyon.

— Ó, Ágnesnek nem szabad olvasni, mert édesanyám azt mondja, hogy attól szarkaláb nÖ a szeme alá! — fecsegett a kisleány.

Szász még mindig nyitvatartotta a Regéket, és elnézett felette a leányra. Mintha vak bálványra bámulna, melyhez ok nélkül, oktalanul imádkozott. Valami el-

suhant akkor, elmúlt meddón, haszontalanul: a pillanat, mely ezer boldog lehetőséget hordott magában. Úgy hullott szét hamuvá, mint a koszorúcska. Ágnes nagy zavarban, gyámoltalanul hajtotta féloldalra fejét, pillantása a megriasztott, söt rajtakapott gyermeké volt. Alig értette Szászt, de valami ösztönből olvasott arcának kedvetlenségében.

Hallani lehetett, ahogy a könyv, mintha sóhaj-tana: összecsapódik. Szász bocsánatot kért az alkalmatlankodásért.

— Csak ezért jöttem, — mutatta fel a könyvet, és elköszönt.

Szörnyű vereségben maradt! — Hogyan is festhetett hát Kötelesné, a dölyfös illemtudó előtt, amikor a leányszobába mert belépni! Hiszen csak abban a bizakodásban vállalkozott e merészségre, hogy a ház beavatódott már az ő szent szándékaiba! Ó, hogy cserbenmaradt... marasztalódott Ágnes által, akivel olyan hamis számvetést csinált! Kudarcat pedig önmaga idézte fejére: mert el nem képzelte, hogy olyan leányt istenít, aki napokig együtt élhet úgy egy szép könyvvel, hogy belé ne nyisson, belé ne felejtkezzék!

— Bild ohne Gnade! — csikorította össze fogát a kékülő téli esthajnalban. Otthon ledobta a a redingotkabátot: nem volt rá ereje, hogy a Kisfaludy-kötetet kisedje belső zsebéből, ahová hirtelen becsúszta a vereség első, főbeütő érzésében.

Valósággal irtózott a könyvecskétől!

Eleinte úgy tetszett, hogy mostmár minden össze-roppant, amit idáig ebben az ügyben álmoként felépített. Aztán mégis: visszajött a kép, a rózsaszínű túllfelhő alatt a zsenge leánytest... A test. Csak a test... És hirtelen visszaemlékezett az anya mosolyára, amellyel a leányszobába beengedte... Talán csak nem éppen azért, hogy Ágnest ilyen lenge öltözetben találhatta...?

A gondolatra kínos, kelletlen borzongás futott át rajta, és ez szíve legmélyén szomorúra hangolta. Testtel... testre csalogatták őt, aki éppen arra készült fel, hogy végre egyszer már a lélekkel is találkozzék.

OSZK

Hetedik fejezet

KILÁTÓ

Húsvétra Szász meghívást kapott László báróéktól Alsó-Gáldra. «Ott lesz a burg is». Ebben volt valami sejtetés, hogy a családi összejövetel mögött egyéb is meghúzódik.

Már a kiutazás is könnyebbséget hozott az örökös emésztődésekből. Szaladt előttük a kornétás lovas futár és a hölgyek zárt batárja. Nyomukban a kisebb úrfiké kavarta az első száraz országút porfellegeit. Preceptor Vajda Dániel a fiúkat vigyázta, Simon báró legidősebb fiával, Domokossal és Szászszal, a nyitott félfedelút választotta. Utánuk ötlovas társzekér hozta a ruhaneműt, ágyneműt, a házipatikát, liktáriumokat, füves zacskókat; fazekakat is az írok, orvosságok készítéséhez. Egész kis háztartással kerekedtek fel, sok gondtól kímélve meg így a vendéglátókat. A holmik felett Druzsina, Anna grófnő belsője trónolt.

A Maros völgyében első boldog ébredésben zsendült a tavasz. Szőke fűsarjak, bíbor vérvesszők virítottak frissülő kérgükkel a ragyogókék folyótükrök mellett. A baloldal dombsorán lilán bolyhosodtak a fák, s itt-ott kanáriszínű sombokrok nevettek elő közülük. Az arannyal-versengő égősárga foltjai elborították a nedvesebb partokat.

A frissen dudáló szél jólesett Szásznak a füledt,

füstölővel illatosított leányszoba nyomasztó emlékei után. Lelohasztotta a nyugtalanságot, melyet a kényesen kikészített szépleány közelléte mindig felkavart benne. Nem érezte a társtalanságnak, a társ utáni vágyásnak azt a kínzó gyötrését sem, mely a város falai közt az élet szorossága folytán mindig újra meglepte.

Tágult már a völgy, közeledtek Fehérvárhoz, de a város előtt hirtelen nyugatnak kanyarodtak, a hegyek irányába. Óriási természetes földemelvényen — akár a nagy nyugati láncolatnak kilátó erkélyén — bukant eléjük az alsógáldi várkastély. Két előreugró szárnyának homlokzatát kőfal és kapu zárta együvé, oldalfalait sudár tölgyfák állták körül, mint testőrség. A front előtt szabad, füves síkság terült. Pompás, tág terep mindenféle vitézi játéknak, futtatásnak. Sasfészek, — ám téres, szellős, szabadságillatú.

A felnyargaló futár trombitajelére a kapu kétfelé tárult. A zárt udvaron, a kocsifelhajtó közepén hatalmas szökőkút csobogott a kömedencében. A nyugatról beomló napfény szivárvánnyá tört a váltakozva szétporzó vízsugarakban. Sűrű, egymásba illeszkedő repkénylevelek díszítették a falakat, mintha nagy művészettel emberi kéz rakta volna ki velük a fehér íveket. A jobbik szárny sárga kőlépcsőin a bárói pár állott, mellettük Katica és egy másik felnőtt kisasszony, aki ugyanolyan egyszerű, zöldkockás flanellruhát hordott, mint a ház többi nőtagjai. Magas, jókötésű és szokatlanul szőke a sok barnaság között; arca is gyorsan piruló, átszínesedő. Friss és egészséges, mint a hibátlan alma. Viselkedése semmiben sem különbözött a többi hölgyekétől, úgy, hogy a fiatalember valami távolabbi rokonnak nézte az első kavarodásban. Csak hajviselete volt szokatlan: mert a többi, fürtözött fej között egészen símán hordta választékát, feje tetején tenyérnyi magas koszorúba tűzve fel hamvas és erős fonatát.

A repke fészekrakás után, melyet ki-ki elvégzett a neki kijelölt tanyán: megozsonnáltak, s aztán lesiettek mind a szabad térségre, hogy körüljárják a kastélyt, megkeressék a kilátókat. Park csak hátrafelé volt, nyírott buxusok között sok-sok törökrózsával, német szegfű-táblával, de Ágnes báróné kedvéért néhány szabadon hagyott kőris-, juhar- és fenyőfa tette levegősebbé. A háttért, akár Enyedét, a nagy nyugati mészláncolat szegte, ám itt az agg Pilis helyett észak felé a púposhátú Csáklya uralkodott vihartördelte sziklaorrával, míg délnek a karcsú Kecskékő, a hajdani tündértanya, honnan Tündér Ilona járt le Árgirushoz. Ó, minden meseszerűen szép, lélekbontó itten! A fennsík három szabad oldaláról, a tágas, dúsan termő folyóvölgyből tizenkét falu bámul ide a Maros, az Ompoly és a Küküllő mentéből. Mintha sorban térdepelnék körül a messzefénylő fehér kastélyt, melynek legdicsőbb ura, a nagy Simon báró valaha innen indult ki a fegyverházból, hogy a szentimrei csatában életét ajánlja fel Krisztusnak az ő legnagyobb vitézéért, Hunyadi Jánosért. Vagy az a valóság, hogy az önkéntes halálért nyerték e pompás sásfészket a vértanú fiai?

... A társaság felkapaszkodott a déli várfalra. Nyugat felé még fehéren integettek az intregáldi havasok, de déli irányban már hevesen tört elő a természet zöld újulása. Ez a vidék Erdély Meránja, ahol jóval korábban érkezik a tavasz. De Szász nem a természetet figyelte. A nagy Simonra gondolt.

— Ezt kellene tudni... érteni... — sajgott fel szívében. Felvenni a páncélt, ha tudnók is, hogy biztos halálba tartunk benne! Ez igen, ez hivatás volt... sors, amely kivételes! Míg nekünk... Ó Istenem — de hátha mégis jelent valamilyen, hogy éppen középpontjában állunk most a vármegyének, melyben még dobog néhány hű szív a nagy dolgokért!

Megrázta fejét, hogy magához térjen. Megbékült férfiak és csengőkédvű ifjúság veszi körül. Miért akar hadba indulni? Két tágnylású, lenvirágszínű szem pihent éppen rajta, amikor felpillantott. Az ismeretlen bárókisasszony...

— Nagyon... túlságosan is szép ez a kilátó, — mentegette magát a fiatalember.

A kisasszony szemét kicsit nevetősravaszul, mégis fiatalos ártatlansággal szegezte a professzorra.

— Mamzell Fannika nem ért magyarul, — hízelgette körül Katica.

Szász elpirult. Hát így fest a mumus, akit a baronessz fékentartására szereztek be? Kicsit restelkedett is. Hiába, mágnásnőnek nézte a guvernátot, s ez a mamzellre nézve lehet hízelgő, de őt könnyen zavarba kerfithette volna.

Jól beesteledett, mire a csatangolásból visszakerültek a családi asztalhoz, a tágas palotára. Szalmaszínű súrolt padló, alig pár bútordarab, sok sötét olajkép és sok-sok bokros fali gyertyatartó adott a teremnek ünnepi, majdnem templomos hangulatot. A háttérben téglából rakott, meszelt, nyílt kandallótűzhely világított. Szent Márton-naptól Szent Györgyig szakadatlanul égtek itt a kettőbe hasított bükk törzsek, még akkor is, ha a család Enyedre költözött be telelésre. Éjjelre is csak ráhúzták a hamut a parázsra. Tavaszidőn persze néha az is megtörtént, hogy a szél az óriási kürtön visszacsapta a füstöt: ámde ma úgyis nyitva tartották az ablakokat, mert a levegő kint szokatlanul enyhe volt. A vacsora levessel kezdődött, és négy dús fogásból állott, végül a magyarkás inasok óriási ezüstkannákat hoztak kitűnő, méregerős feketekávéval. Ezt a csömör ellen mindenkinek meg kellett kóstolni.

Most a férfiak visszavonultak László báró írószobájába, még az ajtót is behúzták maguk után. A hől-

gyek ezt nem vették rossznéven. A társzekéren a fonókerekék is megérkeztek. A gyertyákat kioltották, és körülülve a kandallót, a tűz táncoló fényében surrogatták a rokkákat és villangatták a kötötűket. Egyedül Fanni nem kézimunkázott. Ágnes báróné megkérte, hogy szolgáljon egy kis muzsikával.

— És tudja, hogy melyiket énekelje? — kérdezte Anna grófnő komolyan. — „Wer nie sein Brot mit Tränen ass . . .“

— Ahogy parancsolja, grófnő — pillantott rá Fanni. — De az oly szomorú.

— Éppen azért, mert olyan jó napunk van. Ez magyar szokás, Fanni. Mi akkor vigadunk, ha baj van! Ha nagy az öröm: rá kell tenni a bánat hangfogóját — oktatta Ágnes báróné.

Az ebédlőterem megtelt a dal, a gitár, a rokkazúgás és a tűz játékával. Valami kevés átszűrődhetett a férfiakhoz is. László báró szólni akart, ám Simon intett, hogy ne zavarja őket.

— Nincs megnevugtatóbb, mint országos dolgokban törve fejünket, hallani, hogy az asszony nép meghitten, gondtalanul tevékenykedik, dalolgat. Ez a férfisor egyetlen igazi nagy öröme és kiváltsága!

Szorosan egymáshoz tolták az egyszerű, bőrrrel bevont székeket. Az inas behozta a készleteket. A legnagyobb zajtalansággal, ügyességgel kezdett töltögetni.

— Majd én, more patrio — vállalkozott a házigazda. — Magunkra hagyhatsz, fiam.

Simon báró rácsapott a portubákos szelence fedelére, kínázkodott belőle. Társai fejet ráztak.

— Már én csak füstölök, kedves bátyám — szabadkozott László báró, és kiemelte pipáját a tartóból.

A professzor, engedelmet kérve, borszivarra gyűjtött. Az édeskedvűbb, mint a pipa. Megszokta már ezt az újmódit Bécsben.

— Marcit nem azért küldtem ki persze, mintha félnék, hogy béáll névtelen levélírónak, mint sok bölcs írástudó. Ezek az egyszerű renden lévők nem öblítik szájukat méntásvízzel, de a nyelvük tisztaságára jobban vigyáznak, mint sok nyalka öblögetős.

Simon báró elővette a nagy tarka zsebruhát, ami együttjár a tubákszívással, a sok tüszentéssel.

— Szóltál-é öcsém a professzor úrnak, mily irányú megbízatást vettél a nagyságos kormányszéktől — fordult aztán László báróhoz, aki éppen szent csipett a kemencéből.

— A napokban fentjártam Kolozsvárt, és Jósika János arra kért, puhatoljam ki, vállalná-é testvérbátyám Alsó-Fehérben az adminisztrátori tisztelet. Bethlen Imre ugyanis általmegyen a kancelláriához.

Simon báró bólintott.

— Okosan teszi. Maholnap nincs egyetlen hitünkbeli a fő állásokban... bár nékem ugyan meggyújtja a gondomat a változással.

Szászban nagy, messzi gondolatrajzás indult meg.

— Clarissime, mint jogtudós, bizonyára nálamnál is jobban tudja, mit jelent az ajánlat. Látja, ezért invitáltam meg Alsógáldra, — magyarázkodott Simon báró. — Itt, éppen itt kívántam kérdőre vonni magamat: vajjon én, aki mindéig is csak alkotmányos stallumokban, mint a megye választottja szolgáltam, nem ejtenék-e foltot azon az Enyeden őrzött, rozsdásan is tündöklő páncélon, amely Simon ösünké vala, — ha elfogadom a főtisztséget oly kormány kezéből, melynek ma már csak egyetlen törvényes, országos gyűlés-választotta tagja van, öreg Straussenburg szász atyánkfiában. Nem történik-é ezáltal csakugyan az, amit az istentelen professzor Nemegyei mond a pápszentelésről, hogy egyik bitor felken egy másik bitorlót?

A szó kegyetlen volt, de szenvedélytelen. Valami

tompa végzetszerűség csak a hangban csendült meg. A börtönben összezártak között más illemtan alakul ki: így tanulták meg Erdély vezető elméi is régóta a kényszerű helyzet rozsdafoltjait elviselni.

Csendesen, a dohány, a kávé és bor örömei közt: elvitatkoztak. A gubernium törvénytelen módon ül kormányon, ehhez kétség nem fér. A kísérleten, amely legelőször történt a jogos helyzet visszaállítására, immár évtizedek pora penészedik. József császár intézte volt el akkor, egyetlen elhárító mozdulattal, a törvényes kormányzékért és egyéb alkotmányos sérelmek orvoslásáért közbenjárókat: a szász Rosenfeld tanácsos urat, gróf Bethlen Pált, Dániel és idősb Simon bárókat . . . Ámde úgy látszik, Simon báró lelkén titokban, mint szomorú örökség, rágódott az apa kudarc.

— Általában sohasem voltunk aulikusok. Fejedelmi ősöm, János, kérte ugyan vállalkozásaihoz az Ausztriai Ház segítségét, de e magatartás nálunk nem vált hagyománnyá.

— Ez igaz, bátyám. Mégis, vigyázzon, kit enged maga helyébe, ha ma félreáll! Valamely tirannusi hajlamokkal bíró adminisztrátor képes lesz márkális székeinket örök keserűségek színhelyévé tenni.

Szász komolyan szólt közbe:

— Ha nem a pillanatnyi tehető jót, hanem az eljövendők perspektíváját vizsgáljuk, akkor talán mégis jobb volna nagyságod részéről elutasítani a felkínálást, és helyet adni akár egy olyan gyűlölt személyű adminisztrátornak, aki bosszantásaival tüzes parazsat dugna elaludt véreink talpa alá. Ha azonban a közelvalókat tekintjük, úgy természetesen annak sok s a megyei közéletben talán nagy haszna is lehet, ha a báró úr eddigi tapasztalataival és kitűnő társadalmi helyezésével elfoglalja a főpolcot Alsó-Fehérben. Jó lelkiismerettel perszé nehéz egyébként, mint kenetlen talyigá-

nak nevezni mai vármegyei életünket, s így a vállalásban bizonyára van honfiúi áldozat is.

— Szavaiból némi rosszalást érzek ki, clarissime. S ne higgye, hogy nincs más, felettem örökös szív is, mely ne aggódnék lépésemért... — Pillanatra behúnyta szemét, aztán megkeményítette magát. — Engedjen bővebben is szólanom. Én sokat adok rá, hogy hazám jeles férfiai előtt belső szándékaim tisztán álljanak. Olyan az idő, hogy külső tetteink, sajnos, olykor nem vethetik reánk az égi szivárvány kristályos színeit!

— Az alkotmány előírt parancsolatai nélkül kínált állásban is védelmezni lehet a közállapotok tisztességét, ahogy még sok más rendünkbeli tette és teszi, ki ha törvény nélkül is került székébe, patriarkális hagyományai folytán a köznek javát kívánja szolgálni és nem pusztán szolgalelkű bürokrata módon kormányoz — vélte László báró.

— Ami félő, — vetette ellen Szász — az, hogy ha nagyságod mint helytartó alkotmányos előírások szerint kormányoz, úgy szegény megyénknek még tán nyakába hozza a királyi biztosságot. Az aztán a maga alacsony fondorlataival és szemérmetlen lélekvásáraitval megadatja a törvénytelenül kért ujoncot, adót; s az ódium alulról, a kegyvesztettség meg felülről háramolhat nagyságod adminisztrátori személyére.

— Éppen ezért kellene, hogy kedves Alsó-Fehérünket békességgel kalauzoljuk el a jogtalan kicsikarások és a meghozható áldozatok közt! — biztatott továbbra is László báró.

— De miért nem lehet megindítani a harcot részünkről is az alkotmányért, mint a nagyobb magyar hazában?

— És claritásod ezt tőlem kérdi? — pillantott fel

Simon báró. — A mi helyzetünk Erdélyben százszorta nehezebb!

— Gyengébbek valánk s jobban a víz alá nyomhattak, világos, — pőfékelte László báró félszájból.

— Nem mindig a kisebb a gyengébb. A mi gyenge voltunk egyben a mi bűnünk is. Mondja clarissime professzor, ha maga saját személyében kerülne szembe a bécsi kormányval, vagy magával a felséges uralkodóval, mire hivatkoznék a kényes viadalomban, amiképen azt magyarországi testvéreink mindig teszik? Kifogyhatatlanul ott van szájukon Werbőczy jeles munkája, ott vannak régi országgyűléseiknek feljegyzett dokumentumai. Ezeket elő lehet húzni, ezekre lehet támaszkodni, ha ádázul berzenkednek a magyar alkotmányosság és nemzetiség irígyei. De mit húzzunk elé mi? Alkotmányunk alapoklevele rejtve vagyon, mint a dalai láma, a profán szemek elől... Már pedig anélkül nincs igazi ereje a második Rákóczi György-féle Approbátának és Compilátának. Mert az alapoklevél köti az uralkodót a többi törvénygyűjtemények szép rendben való betartására!

— Épp azért kellene már érvényre, fényre hozni a Diplomát! — vélte Szász.

— Ez így igaz, mert a Diploma Leopoldinum maga is csak felületesen és töredékekben esméretes. Iktatták ugyan 1691-ben, és ki is adták 1710-ben, de vált-é aztán közönséges kincsévé nemzetünknek? Soha keletkezésének környülállásai napfényre nem kerültek. Már 1697-ben panaszkodnak a rendek, hogy a dekrétumokat a nyilvánosság nem ismeri. Kaptunk szerződést, per sundám-bundám! Megírta-é valaki az erdélyi jus publicumot s annak történetét? Márpedig a politikai teória csak levegő-épület, ha szilárd, lefektetett adatait a história és a szerzett törvények mezejéről nem veszi. Így van-é, clarissime?

Szász kénytelen volt gondterhelten bölintani:

— Nekem is feltűnt már vastag tudatlanságunk a polgári alkotmányunkat kiegészítő rendelkezések eredete és értéke körül!

— Maguk között a jó patrióták megmaradhatnak a törvényes alapokon, de harcolni csak tények elétárásával lehetséges. Ad oculos est demonstrandum! Még saját begyepesedett koponyáink felé is az írott törvényt kell odatartani, mert tamásfajta vagyunk, és ujjunkat be akarjuk dugni a sebekbe, hogy higgyünk bennök!... Hiszen a mi középrendű és kismemesi sorainkban — bár soha senki be nem pillantott a Diploma rejtelmébe — egyetlen felfogás járja az egész, I. Lipót öfelségével kötött szerződésről. Senki a világon nem tartja az eszélyesség, az adott helyzetben való ultima ratio böles diktátumának, amely az önállásra képtelen kisebb hazánkra nézve a félhold hanyatlásával az egyetlen életformát jelentette. Egyszerűen valami, Sátánnal kialakított eladási szerződészámba megy, amit szegény jó Annám dédapja, Mihály kancellár borsos sáépért kötött Ausztriával, vásárra víve a hazát. Ezt ki nem írtjuk a lelkekből, s magára a Diplomára nem is kíváncsi senki, akárcsak az ördögre. Ahelyett, hogy ismerni, óvni és betartani kívánták volna!... Hiszen a Diploma olyan időben készült, amikor Ausztria csak védelme s nem hatalma alá vevé hazánkat, lévén őmaga is szorongatott helyzetben. Így tehát *optimum* — a lehető legjobb kontraktus volt, mit el lehetett érni az idők szerint.

— Később pedig a kétfejű sas erőre kapásának idején biztos oltalomná válhatott volna, ha szíve vérevel áll vala mindenki mellette! — erősítette maga Szász is.

Simon báró a tűzbe bámult, és keserűen elmosolyodott.

— József császár öfelsége nagyon is kitapintotta gyenge pontjainkat. Azon a nevezetes kihallgatáson, melyre a kormányszék, kancellária és államtanács nagy vitalkozásai után a császár apámat ad audiendum verbum regium meghívta, ilyesfélét mondott néki: „A szerződést nemcsak egyik félen kell követelni. Azt mindkét szerződőnek őrizni és tisztelni kell, hogy érvényessége végkép el ne avuljon. Önök ajtót feszegetnek, melyhez a kulcsot rozsdásodni hagyták, ha el nem veszítették!”

Olyat árult el most Simon báró, amiről nem beszélt soha, senkinek. Mindhárman tudták, ahogy tudta jól hajdan az idősebb Simon báró is, hogy a kalaposkirály szavaiban sok az igazság. Az írások zöme, melyeket kötáblára vésve kellett volna az erdélyi három nemzet házaiban köztudat és köztisztelet, *parancs* tárgyául kitenni, együtt az ősök képével, lappang, ha meg nem semmisült. Szűkkeblűen rejtegették a nemzet szélesebb rétegeitől, és így hagyták elfelejtődni. Talán, hogy maguknak ne kelljen betartani, s a betartás harcát körömszakadtáig megvívni... Egyébre szolgált: mint a megkaparintott, dugott kincs, amit jó áron lehetett részenként, darabonként eladogatni.

— Mit is volt mit erre válaszolni? — döbönt el László báró. — Nekem apám csak annyit mondott egyszer: «Ó, mely vigasztalan dolog a császár parkettjén, véle szemtől-szemben állani!...»

— És ha egy ióta nem maradt volna meg a szerződésekből, de a két becsületes fél még emlékszik tartalmukra, akkor már elevenek és kötelezők. — Így felelt meg édesapám, bizony elég keményen, majdnem kurucosan.

— És a császár?

— A császár vállat vont a maga természetes, nyers modorában. «Ez csak akkor áll, báró uram, ha a régen

kötött szerződés nem sérti valamelyik fél jó lelkiismeretét. De a nagyságtok kontraktusai, jelesen alkotmányai a század világos szelleme szerint ócska anomáliák gyűjteménye. Múzeális érdekességek, semmi egyebek, melyeknek aprólékos fejtegetése vana subtilitas, olyan játék, mint a henyélő papok malmozása.»

— Azóta sok víz folyt le a Dunán, mennyi idő lett volna rá: felvenni újból a harcot!

— Jött Martinovics apátúr eltévelyedése, jöttek a francia rémnapok... a napoleoni szorongattatások... mind alkalmatlanok arra, hogy alkotmányunkat visszagyökereztessek a földre, melyből kitépődött! — S nem is illett volna a szorongatott császárt szorongatni...

Szász fellobbant az enyhe szavak hallatára:

— Ez volt a sorsunk örökkéig! Ha az osztrákot nyomták: mi kíméltük. Ha pedig jól főtt a lencséje, akkor ugyanvalóst követelözhattünk, mert ránk se hederítettek, s hátunk mögött kikacagtak bennünket száználmas vergődéseinkért! Gondoljunk vissza, mi mindent ígérgettek a lipcsei nagy napok előtt, és hogyan hallgattak el azután, hogy a népek ömlő vérével megragasztották rozszant trónjaikat! Szolgálni bér nélkül: ez a sorsunk. Jobban mondva: fizetjük a subsidiumokat és még szolgálunk is!

Simon bárót néha bántották a fiatalember kemény kifejezései. Nem ildomoságból, hanem mert nem hitt a hévben, mint jó harci eszközben. Épp azért csitította:

— Ami az állam nehéz éveiben divatlan követelőzésnek tűnt, az később visszajáró kísértetté vált a lassú tespedésben. Ugyan kinek kezibe adhatnók ma, mint nemzeti Szentírást, a Diploma igaz históriáját? Üres szemmel bámulna rá a három uniált nemzet: mint ismeretlen nyelven rótt parancsolatokra! A megmozdulásnak talaja többé nincsen!

— Jaj, hát nem ez a legszívszorítóbb? Van-e annak részére, aki a baj élénk érzetével, a segélynyújtás hő szomjával nézi a közáilapotot, rettentőbb, elcsüggesztőbb, mint midőn látnia kell, hogy a nyomasztó helyzettel a sokaságnak fásult megnyugvása párosul, és hogy a törvény-, igazság- és erkölcsellenes nemcsak türelemre talál, de általános csendben üli háborítatlan diadalát. Második évtizede már, hogy kisebbik hazánkban a közélettől nemcsak a rokonszenv de a figyelem is teljesen elfordult! Lám, túl a Királyhágón egy-két esztendeje egyre keményebben ütik a vasat. Tiltakoznak, felírnak minden anomália miatt. Még maga a kancellária is, ugyanakkor, amikor a mi kancelláriánk a csúszómászók tétlen kigyófészke! Csoda-é, hogy nem szeretnek, lenéznek, sőt megvetnek bennünket erdélyieket odakint? Kicsi hazánkat, melyre mint felkelő napra tekintettek nagy fejedelmeink idejében, most az ázsiai sötétség birodalmának tartják, magunkat medvékkel lakozó barbarusoknak. És volt idő, midőn Pázmány Péter esdekelt Erdélynek, hogy ne tágítson a nyakaságban! Most meg, mintha minden erő kiveszett volna velőnkéből, és csak álmélkodni tudunk az odaát dacoló férfiakon.

Simon báró rejtélyesen pillantott Szászra:

— Férfiakon? — mormogta, — hol vannak a mai férfiaink, akikre számíthatnánk?

— Hát hiszen micsoda az ifjabb Wesselényi? Nem ő száguldotta be az országot az éhínség esztendőiben, könyörületre bírva még az érzéketlen kökebleket is! Kétannyian is odavesznek, ha ő meg nem osztogatja a gazdagok kenyerét a szegényekkel!

Simon báró még rejtélyesebben mosolygott.

— Szíve van az ifjúnak ... de van-e ftélete? Az úrbér körüli dolga, a Czirákyana commissio elgáncsolása nem vall tiszta fejre. Az úrbért el kellett volna

fogadni még országos gyűlésen kívül is, ha már a pór-népnek oly felette való nagy barátja és sorsán enyhíteni óhajt. Ő pedig 19-ben a megyegyűléseket is beszáguldotta. Előtte járt a biztosságnak, s mindenütt bevágta a csapját azzal a tetszetős, hangos érveléssel, hogy nem az úrbér, de lelkünk üdvössége sem kell diaetai határozat nélkül. Két dolgot nem látott helyesen: elsőbbszer, hogy az úrbért nem a nemesség, hanem a parasztság kezéről üti el! Holott törvényen belül perszé: 1790-ben, élén a miénkkel, minden hazabeli megye kívánta annak rendezését!... Csakhogy azóta... Fialat barátom, csak fejébe ne menjen a vér: tempora mutantur! Szentül hiszem, hogy a mai alvadtvérű nemességnek alkotmány útján sem fog kelleni az úrbér! A nép igaz barátjának azt éppen mint ráinktukmálást kellett volna elfogadni, mert jószántunkból aligha fogunk már a százados bitorlás által önkényesen szentesített s bűnösen isteni eredetűeknek nevezett jogainkról lemondani.

Szász összeszorított fogakkal hallgatott. Keserű szavak voltak ezek az ő forró képzelődésének és jóra-készségének.

— Báró uram, megbocsásson: az ifjúság küzdeni, nyerni, s nem alkudozni akar! Nem fogad el alamizsnát! Innen Wesselényi tiltakozó száguldása! Csoda-é, olyan rátermettséggel, mint az övé? Kit tüntetett ki az ég szebb testi és lelki képességekkel? Neki győzni kell és teremteni! Egy ország — oly kicsiny haza, mint a mienk, szűk keret az ő talentumainak, ki Széchenyi nevű barátja biztatására a görög szabadságharcba készült megszökni, hogy ott halált és dicsőséget szerezzen!... S itt ne legyen tere? Itt ne szabadjon neki megvívni, csak «Istenfizessé»-vel köszönni a nyujtott alamizsnáért? Jaj nekünk, ha ezzel telnek el legjobb esztendeink, és múlnak el legszebb erőink!

— Még a legjelesebb férfiúi akaratot is lefékezi ma az idők szelleme. Wesselényi reám a tüzes paripa hatását teszi, melynek farkára gyujtogató csóvát kötöttek . . . Iszonyú pusztításokat tehet a maga vak vágtaiban! Imé, odakint nem egyetlen vakmerő ember tombolja ki hazafiúi merszét, hanem a megyék egész sora verseng az ellenállásban, és az eredmény mégis!? *Finis coronat opus . . .*

László báró sóhajtott és kiöntötte magából a keserűséget:

— Elaludván a nápolyi tűz, jöttek a troppai resolútiók. És ránk is szorosabb nyeret tesznek. Nincsen kitől félniök. Véreinket idegen országokba hurcolják a szabadság elleni küzdelemre, idehaza pedig szorítják az adót ezüstben, folyik a katonafogdosás kötéllel! . . . S a szegénység sótalan kenyeret eszik . . .

Simon báró öccsére pillantott, mint akit a mondtak megerősítenek szándékaiban.

Szász keserű célzást kockáztatott:

— Bécs arra számít, hogy ez úgysem fáj a nemeseknek. Nem az ő vére és verítéke az ujonc és az ezüstpénz! Nem ő lesz nyavalyás az ízetlen kenyértől!

— Ne sértsen meg, *clarissime!* Nem az én fiam és nem az én pénzem, de *az én* alkotmányom jut így ebek harmincadjára! Amelyet kegyes apáink szereztek, óvtak, — amelyért felelősek vagyunk fiainknak és unokáinknak!

— Ha ez így igaz, akkor síkra kellene szállani ezért az alkotmányért! A példát megadta a nagyobbik hon. És melyik vármegye kezdje el a küzdelmet? Nem az, amelyből idősb Simon báró indult el Bécsbe éppoly elszántan, ahogy a maroszentimrei hős robogott ki innen, meghalni a jó ügyért? Nem tőlünk vár a pislogó hazafiúi reménység egy moccanást, egy sóhajt

bár, az élet legkisebb biztató jelét? Mely vármegyének rendei, ha nem a miénk, tartották 1790-ben ama fel-emelő szellemű gyűlést, melyben oly nemes végzést tőnek a tanácskozók! Emberiséget tisztelő gondolkodás-módjukat nem ők mutatták-é meg legelőbbszer is, amidőn az országos gyűléstől állandó törvénybe iktatását kérték az örökös jobbagyság vissza nem kívánásának! És írák vala kérésüket különösen ékes magyarsággal! Ó, Kolozsvár kaphatta a guberniumot, Szeben a kincstárt, Vásárhely a Táblát — a szívet Isten ülteti el és ő azzal a legdíszesebb megyét, Alsó-Fehért ékesítette fell

A hév, mely imént Simon báró szép férfiarcába szállt, lehiggadt, mint fővő víz, ha félrehúzzák a tűzről.

— Ez nekem nem jutott ki — mormogta önmagának. Lehúnyta szemét, és megtörölgette, mintha hűsíténé. — Egy tisztségre szólítanak, talán nem is a kormányzék... talán maga a végzet. Tisztségre, melyet vállalnom kell, mert nincs időm: nem vállalni! *Ars longa, vita brevis*: igen. Nagy Werbőczynk duplex conscientíája megengedi, hogy a törvényt jó lelkiismeretünkhöz alkalmazzuk és ne a holt betűhöz ragaszkodjunk... Ha nem lehet alkotmányosan, majd gyakoroljuk emberségesen!

Néma csend szorult meg a szobában. Szásznak eszébe jutott Simon báró táblabírói tevékenysége. Mily tiszta lélekkel, mily remek ítélettel állott ő a jövedelmi fórumok élén, mely tisztében a kormány azt várta tőle, hogy mint ősi kamarai javakat elszedje a szászok falusi iskoláinak, lelkészeinek járó dézsmát, és visszafélje azt a kincstárnak. Ámde Simon báró valósággal opponált a kincstár jogtalan pénzszerzési módszerének. Való igaz, a magasból hulló kegy fénye, a stallum dicsősége ezt az embert soha nem kecsegtette! Állott az igazság mellett, egyszerűen és alázatosan; tette,

amit tehetett, a szent ige szerint. Dicstelen idők, dicstelen csaták komor harciosa volt!

Oly mély hallgatás borult e gondolatrajzások fölé, hogy az elcsöppenő viasz koppanását meg kellett hallaniok a csiliár alá helyezett bádoglapon. Mintha pecsétet ütne a szavakra.

Sejtelem suhant át a szíveken. Hallgattak szemérmesen, mert nem illett előállni lágy biztatásokkal. Férfiak voltak és maguk között. Tudták, hogy a sors: sors.

Az ebédlő felé a légvonat benyomta az ajtót. És újra besurrant a zene:

«Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass:
Der kennt Euch nicht, ihr himmlischen Mächte!»

— Csak az a valóságos hazafi, aki a lehetőért dolgozik. Azt a küzdelmet én... sem megindítani, sem jó végre vinni sohasem foghatom. Egy híre mindig is volt családomnak, s ahhoz tartom magam: nem volt csak magának való. Ha mit teszek, vállalok, nem magamért, hanem a közösségért teszem. — Claritásodhoz, professzor uram, volna ezzel kapcsolatban egy nagy kérésem. Generális székbírómnak, megyei táblabírómnak óhajtanám magam mellé. Szükségem van olyan jogtudósra, tanácskozó társra, akire rábízhatom a magam lelkiismeretét is.

A professzor megilletődött. A felszólításban igen nagy tisztesség rejlett. Hiszen oly fiatal még. Igaz, Fortini juris professzor azzal dícsérgette néha a kolozsvári tanfolyamon, hogy ha tőle függne, tizenhét esztendejével katedrába ültetné. Dehát ez csak az oktató tanár hiúságából fakadhatott!

— Két okom is van rá, hogy erősen meggondoljam magamat e kérdésben... Nagyságod tudja jól,

hogy én igazság szerint nem a hősi trivium, hanem a bekességes quadrivium embere vagyok: a lovagi művészetekből a szelídebbeket kedvelem leginkább. A szám-tant, a zenét, a mértant és a csillagászatot. Azonban a sors, mely néha önkényűleg nyúl belé pályánkba, nekem a jogi katedrát juttatta. Kötelességem tehát, hogy jogaink történetét nyomozzam, és ez kivetkezett békeséges lelkiállapotomból. És minél inkább kutatom e téren a való tényeket, annál inkább szemembe szökik kisemmiztetésünk mértéke. Az én szívemben hévséges vágy lobog, hogy egész közéletünk megforduljon, más kerékvágásba térjen. Ugy érzem néha: szívesen adnám életemet, hogy az alkotmányt helyreállítva láthassam. Ezt meg kell így nyíltan mondanom. Ha ezekután is fenntartja nekem tett felette kegyes ajánlatát, akkor engedje meg, hogy megköszönve bizalmát, azon komolyan gondolkozzam. Mert ha elvállalom, jó munkatársa s a terhekben osztozó tanácsadója kívánok lenni.

László báró biztató szavakat keresett.

— Nézze clarissime, hány kitűnő kebel állott még a mostoha viszonyok között is közszolgálatban, mióta Bánffy gubernátor az ő személyes tapintatával és bölcsességével a dolgok élére került volt. És mi haszon van abban, hogy egyes rátermett embereink tétlenül félrehúzódnak? Talán András atyánkfia Csekelakán segít valamit nemzetünknek azzal, hogy a pipafüst sugalmára sorban perli be rokonait? Hol és mikor tanul bele az ifjúság a küzdelembe, a megyeélet sok tekervényébe, ha csökönyösen félreáll? Ki és hogyan veszi fel a harcot, ha netán jó erre alkalmas óra?!

Szász szeme rávillant László báróra.

— Nagyságod hisz ilyen óra jövetelében? — kérdezte forró megindultságban.

— Külső nagy változások még rábírhathják az

irányítókat a nagyobblelkűségre. A históriának egyetlen fázisa sem állandósult még soha, és hát: forog a kerék, mint Solon mondá!

— És belülről, általunk, a honi nemes lelkek akarata, kitartása, erőfeszítése révén nem jöhet hajnalodás? Nem az elszánt férfiúi kebel a legbiztosabb faltörő kos a zsarnokság ellen?

— Próféta nem vagyok, csak a jelen kötelességeit szóлом, — intette meg Simon báró a két vitatkozót. — Kegyednek, clarissime, ajánlom, tanuljon belé mélyebben a vármegyei dolgokba, mint azt így: a kollégium ügyeinek pusztá képviselőjeként megteheti.

Elmosolyodott, fájdalmasan és jelentősen, és ez a mosoly az ő szelíden szigorú lényén, soha semmi testi vagy lelki gyengeségét nem tükröző külsején úgy villant át, mint vértén a napsugár. Nem tette lágyabbá, csak fénylőbbé. Lassan Szász felé nyujtotta kezét:

— Ein guter Mensch — idézte Goethét — ist sich des rechten Weges wohl bewusst! — ... magyarul: tudja Pál, mit kaszál!

Az erdélyi történések e pillanatában ez a kézszerítés megalkuvásnak tetszett. De a lélekben, mely a keményen egybekapcsolt tenyereken átsugárzott, mint ha mégis komoly elszövetkezés, s a feladatoknak való elígérkezés reszketne...

Pillanatig, az ebédlő nyitott ajtaián át elnézték a társaságot, mely a tűz és zene fényében, áradásában felolvadott, és áttevődött szebb világokba. A két asszony még egyre pörgette a fonókereket, de a leányokat nagyon is előfoghatták a szép érzések. Katica és Judit egymáshoz húzták faszéküket, (töltöttre ülniök nem volt szabad) és összeölelkeztek. Kata mamzell Fanni vállára hajtotta fejét. Gondolatai messze járhattak, tekintete az ablakon át a csillagos égen függött, míg öléből lebomolva gurult el a csipkegombolyag.

Közben kiteljesedett rajta az a bűvös, szende mosolygás, mely mostanában mintha glóriával övezné fiatal arcát, egész lényét. Titokzatos, bizakodó és végtelenül boldog ragyogás. Az apa szíve egyszerre fölengedett. Míg átmentek a hölgyekig, elgondolta:

— Csak a tűzhely körül legyen áldás, békesség. . . Vigyázni egy ilyen mosolyra, mert ebből születik minden, amiért érdemes élni, küszködni a világon!

László báró vágott egyet szemével a két leányka felé:

— Mit szólna a hölgykoszorú egy kis konspirációhoz?

A csillagászkodást a tavalyi «Schabernack» óta így hívták szűk családi körben.

— Ha olyan lesz, hogy a hölgyeknek is örömük lehet benne, akkor mind konspirálunk, ugye Ágnikám?

— Örömmel, csak kérjük be Druzsitól és Kaláritól a meleg nagykendőket, és talpra jakobinusok és jakobinák! — nevetett Ágnes báróné.

Felkerekedtek, ki a kastély szabad előterére. Tökéletes megfigyelő hely volt, ahonnan az ég egész kupoláját áttekinthették. Egyetlen óriási, időtlen-vén vadgesztenyefa zavarta csak meg a látást észak felé.

A mennyég éjféli mezején ott virult tengernyi rezge ezüst virágjával a csillagvetés, mely az avatatlan szemlélőnek szabálytalanul, céltalanul kiszórt pazarság csupán, — a járatosnak ezer beszélő jelkép. Szemben a gyönyörű végtelenséggel, Szász lelkén meglazult a földig nyugözöttség szinte megalázó érzése. Szemét elfátyolozta a mély megindultság. Örült, hogy a homályban senki nem láthatja arcát és nem olvashat rajta, mialatt a legalkalmasabb kilátópontot keresték, ahonnan az ősi gesztenyefa is eltörpüljön, és gátul ne álljon közöttük meg az ég között.

Hányszor érzett magában ilyenkor szárnyakat, és milyen forró csalogatás volt neki bécsi éveiben a szentpétervári főiskola meghívása. Élni egy gazdag, tágas birodalomban, a végtelenségnek!... Az orosz követ, aki ott asszisztált a polytechnikum vizsgálatain, mindenáron hazájának akarta őt és talentumait megszerezni. Ám benne feljárt anyjának szörnyű rettegése Muszkaországtól, ahová Pali bátyja egyik mende-monda szerint megszökött a hadseregből. Napoleon ellen kívánt harcolni, amikor Ausztria megbékült a hódító zsarnokkal. Maga fiúi engedelmességgel visszatért ide, Erdély gúzsbakötött igazai, gúzsbavert reménységei mellé, apró fények gondozójának. Aztán néha ismét elereszti őt a föld lehúzó röge, újból érzi a távolok szédítő szólítását, tiszta légkörét, és kísérti a régi álmom: soha mást nem szolgálni, csak az egek szeplőtlen tudományát.

Mintha ilyenkor volna hazafelé indulóban és nem akkor, amikor a föld törvényei után veti magát. Sajgó fájdalommal ébred rá az égi honvágyra, mint aki elhagyott egy ártatlan, szép arát... Nem, nem fogja elhagyni soha! Titkos, örök szeretője marad, örök alá-zatos hódolója.

Beszélni kezdett, magyarázni a mocsoktalan törvényekről, melyek ércutakat szabnak elébe a boldog csillagoknak, akiknek soha nincsenek kételyeik.

— Ismerni ezt a végtelen világot, hová csak szemünk és szívünk, tudásunk és képzelemünk érkezhetik el, ám szentségtelen lábunk soha, és éppen ezért ott soha meg nem botolni sárgöröngyben és az emberi nem lábnyomának hátrahagyott szemetében! A lélek oda-fönt megtanul gyémántporos utakat tapodni, és azután megtisztulva tér vissza a rögös földi tájra.

Felvázolta nagy hirtelen az égi térkép tájékozódó

pontjait, a legszembeszökőbb csillagképeket. — Mennyi értelem, mennyi rend támadt szavai nyomán odafent a gyémántháló titokzatos képletei között! Mennyi szívhez közelhozó, értelemhez szóló legendát, igazságot, költői elképzelést kevert hozzá magyarázataihoz! A hölgyek csillagot akartak választani, hát tessék, válasszanak: ott az ég peremén az Antares örök, lihegő színváltozatokban, annak, aki ismeri a nyugtalan szerelmet. Az Aldebaran izzó vörös golyója a változatlan szénvedélyé; a már alásuhant Síríus kék gyémánttüze a megközelíthetetlen szíveké. A Vega a magányos árva bolyongóké, mintha mindig szöknék a társtalanság elől s hiába, mert nincs hozzá senki fogható. A Bootes a pásztorok, a pakulárok néma őrcsillaga, ő vigyáz a nyájakra földön és égen. Pillantása meleg, bizalmas: tiszta arany. A Hattyú igazából fenéges kereszt az Ég mellén, az Északi Koszorú pedig a csonka boldogságot jelenti, mert hiányzik egy csillagszeme... Elgurult valamerre már a teremtés idején.

— Talán minden emberi boldogságnak jelképévé vált így, — merengett Anna grófnő.

— És melyik csillagkép professzor uramé? — kérdezte a háziasszony, kicsit huncutul, hogy rajtafogja valami önkénytelen vallomáson.

— A Mérleg, természetesen, az igazság egyszerű, puritán ábrája. Sajnos, most nem látható, mert leáldozott.

— És tájékozza ő professzor uramat affelől, hol az igazi út... a mai útvesztőben? — kérdezte Anna grófnő, oly halkán, hogy senki ne hallja.

Szásznak hirtelen nyilallott szívébe Simon báró iménti idézete az «igazi útról». Érezte az összefüggést.

— Higgyük, hogy az igazakat elvezetik az ő jó csillagaik... — felelte nem magáról szólva, és a gróf-

nő megértette a választ. Csendesen, megadóan bólintott.

... Másnap húsvét első ünnepe volt, a délelőtt eltelt a messzi völgybe való kocsizással, ahol a fehér kis templomban mindenki úrvacsorát vett, kivéve Fannit. Az ebédnél az ősi régula szerint a papi, kántori és jószágkormányzói család is megjelent, így telt el a nap vendégeskedésben. Csak este verődtek megint össze a tegnapi meghittségben.

A hölgyek elzárták a kézimunkát, és az urak a politikát. Csak örvendezni és gyönyörködni szabad a Támadás szép, piros örömére. Székeket hordattak a tűz köré, Fanni a hárfát kérte elő.

— Milyen kedves volna, ha valamely férfiú felolvasna nekünk! — indítványozta Ágnes báróné. — Talán claritásod, professzor uram. Hozassak át valamit a könyvtárból?

Szász odatapogatott redingótja zsebéhez. Szegény Kisfaludv-kötet! Ott lapult máig. Nem volt hozzá ereje, hogy előhúzza és szétnyissa az aranyszélű lapokat. Ezt a gyöngéd munkát ő egy könnyű, sápadt liliumra emlékeztető kéznek szánta... Még mindig fájt, a lapokat saját kemény férfikezével széjjelválasztani. De a sok rája függesztett, meleg, várakozó szempár elűzte a könyv lapjai közé szorult kísértetet: a lealázó csalódottság emlékét, és rá mert nyitni a csobánci boldogtalan szerelmesek históriájára:

«Új mellém a kandallóhoz,
Föl van szítva melege...!»

Érezte, hogy a kezdet nyomban megragadja a lelkeket. Ahogy olvasott, a keserűség helyébe csöndes elégtétel lépett. Visszhangot kapott: ez volt az egész. Társakat, akikkel együtt járhat be szépséges lelki tájékokat. És élt benne a vágy: nemcsak az egyetlen társ

után, hanem homályos sóvárgás is, hogy sokan köves-
sék. És ó, hogyan követte ez a hallgatóság! Mint a méh-
raj a királynét, mint a forráshoz útmutatót a meg-
szomjazottak. Amikor Róza kínszenvedéseihöz ért,
aki még a falakhoz is elveszített Lászlójáért esdekelt;
egy-egy könny hagyott letöröletlen fénynyomot az ar-
cokon . . .

Nem daczból, nem haragból Ágnes iránt, csak há-
lából a szép húsvétért, Szász emlékebe hagyta ott a Re-
gét az alsógáldi könyvtárnak.

Nyolcadik fejezet

GYEHENNA

Alig hitte volna, úgy vagy két esztendeje, hogy lehet minden igaz öröm nélkül is közeledni Enyed felé. Lehet teli zavaros, kimagyarázatlan kételkedésekkel, fáradt ábrándokkal, szomorúan, és rettegve valami újabb, nem is tudja, honnan, hogyan támadó keserű megcsalódástól. Érzékszervei: szeme, füle, orra, ujjbegye kívánta Ágnes szépségét, hangját, illatait, kezének bársonyos tapintását, — de szíve, mint eső előtt a lóherefű levele ijedten csukódott össze a gondolatra, hogy újra sebet kaphat. Nem igen ismerte a félelmet, semmi formában; most félt. Félt, ahogy a szépet álmodó fél a kijózanító, kiszegényítő felébredéstől.

Férfigyávasággal azt tette fel magában, hogy kerülni fogja Ágnest: hadd maradhasson az meg neki olyan szép bálványnak, amilyenné lassan fölemelte lelkében. Mert ahhoz, hogy ezt a bálványt ledöntse, nem volt semmi ereje.

Annyiszor álmodta meg a boldogságot Ágnes oldalán, gondolataiban annyiszor élt üdvözítő közelében, mint férj, mint szerelmes, mint gyermekek apja, oly sokszor képzelte el, mily gyönyörűség lesz megtanítani a szerelem, a titkos egyetértés, egyettartás mosolyára azokat a rózsaszínű, rajzos-szép ajkakat és az

ölelés lendületére a mindig hűvös, ildomosan tartott elefántcsont-sápadt karokat.

Volt még egy nagyon erős kapcsolata Ágnes felé. Az apa felsőséges, apostolian tiszta élete, feltétlen tekintélye, amellyel nemcsak tanítványai vettek körül, de a város és a kisebb-nagyobb haza is övezte. Valamit abból is sejtett, hogy Köteles Sámuel nem kapott meg feleségétől minden ajándékot, amit magának a párválasztó, forró férfiszív ígér, s hogy éppen ezért jár neki sok más elégtétel az élettől: így az ő előre fellángolt fiúi szeretete is.

Kerülte Ágnest, hogy zavartalanul szerethesse. Belefeküdt tankönyveinek megírásába, felkészült minden erejével jogi előadásaira, beásta magát a fizikum gépei közé, és nem egyszer csak hajnal felé került haza a látcső mellől, melyet a schola harangtornyában szerelt fel. De ez mind úgy ment csupán, mint mikor kő kerül cipőnkbe, és sántán, folytonos sajtások kíséretében próbálunk szaladni. Szíve fájt, és vasárnap sápadtan, várakozón vonult be kartársaival a templom tanári padjába, hogy szemtől-szembe kerüljön Ágnes-sel... Érezte a helyzet fonákságát. Dolgában, feladataiban boldog, elhívott, szabadlelkű szolgálatába szegődött ő a scholának, és most fennakadt egy mézes lépvesszőn, egy virágzó, de tövises rózsabokorágon. Közben pedig váratlanul és ok nélkül fel-felbukott benne a húsvéti napok szelíd békessége, üdítő gazdagsága. Ha kiemelhetné Ágnest a titokzatos homályból, melyben félig eltakarva éli életét, ha bevezethetné abba a magasabb világba, ahová maga bejuthatott — ha foglalkozhatnék vele, ha társíthatná őt a szép lelkekkel, akik résztvesznek a férfiúval az emberiség minden nemes élvezetében!

Most, hogy sokáig távol maradt a Köteles-háztól, észrevett valamit. Ágnes egyszer, szokása ellenére föl-

emelte pilláit a templomban, nem, hogy a papra figyeljen: hanem éppen öreá. Ha a tekintet kiállja bátran a visszanezést, nem tűnt volna fel, de amint találkozott a szemével, újból lesütődött, elmenekült a pillák eresze alá. Később ez a jelenet az utcán is megismétlődött. — Ágnes a hintóban ült, és várakozott anyjára, ki bement Luka Pepi divatárúslány csipkeboltjába. Szász elhaladt mellette, köszönt és visszafordult. Tekintete akkor elsötétülő, szemrehányó pillantással találkozott. Mi ez? Kacérság? Szemtől-szemben néma, hideg és szótlan, távolból vádaskodó? Vajjon hírhordók súgdostak neki valamit a gáldi szép napokról? Hát nem tudja azt, hogy aki lángban áll egyetlen egyért, azon nem fog semmiféle egyéb tűz? Hogy akin fog, az nem is szeretett igazán?

A pünkösdi ünnepekre lelátogatott Vizaknára, hogy pár napot szüleinek szenteljen. A távollét megnövelte nyugtalanságát. Elhatározta, hogy véget vet a bizonytalanságnak. Neki otthon kell. Nemcsak külső, de belső, lelki otthon: amelyben áldottan, megóva nyílnak ki hasznos alkotásai a köz javára.

Megérkezett Enyedre. Valahogy úgy esett, hogy nem tűnt fel a sárga, könnyű hintó megjötte senkinek. A kocsis behajtott a boltíves nagykapun, és elrendezkedett az istállóban. Maga megebédelt az otthon felpakkolt jókból, egy kis forró feketét öntetve hozzá az inassal. Ebéd után felvette frakkját, kürtőkalapot tett és fehér selyem nyaksálat — úgy öltözött, mint a legünnepibb látogatáshoz. Keresztülvágott a déli forró órában áthevült piacocskán, be a várba. Mit is akart tulajdonképpen? Elhatározta, hogy félretéve minden előírt formát; ünnepélyes leánykérők indítását, tisztába jön Ágnessel. Tudni akarja, hogy szereti-e őt a leány, vagy sem. Meg fogja kérdezni tőle, most már nem kerülővel, jellel, versszóval: hanem nyíltan, egye-

nesen, ha csak pillanatra is magában kaphatja, — de meg fogja kérni akár a szülőket, hagyják egy percre magában Ágnessel. Céltudatosan ment, elszántan, felkészülve rá, hogy minden eredmény jobb lesz a mostani beteg állapotnál.

A nehéz, zöldes tölgyfakaput zárva találta. De nyitva volt a pince ajtaja, Dadus birodalma. Lement a nyirkos lépcsőkön, fényhez szokott szemét hunyorogva körüljártatta az alacsony, gondosan kimeszelt, pompás boltíveken, melyeknek bordáin a záró, faragott kősapkák csaknem a földet érték. Fejedelmi pincelakás! A fiatalembert megcsapta a történelem levegője, és levette kalapját. Ki tudja, mi minden talált itt a viharos századokban menedéket! Bizonyosan korábban épült a vár-falaknál is, melyeket a tatárok ellen húztak volt fel 1239-ben. Magános menedék lehetett Strassburg am Maros várában, hová oltalomba tért a vándor. Rendház lévén, szelíd szerzetesek is lakhatták valaha. Talán itt pihent meg útjában a Szent Korona, mielőtt Castaldo kezére juttatta a bujdosó királyasszony. Mert postaháza volt ez később a fejedelmi kornak.

Szeme csak most szokta meg a homályt, és csak most vette ki a vén Dadus ócskaságait: a szöttes szőrtakaróval lefedett falócát, az egyik boltív mélyedésében a kecskelábú asztalt és a súrolt faszékeket. A fogason bokkrétákban felkötözve mindenféle fű száradt: ménta, zsálya, csombor, bodza, ánizs, kígyófű, kutyatej és, máktövek fejestül... A fogas felett húzódó poison mázas csuprokban különféle írok, olajok, kenőcsök, liktáriumok. Az asztalon egy folt-hátán-folt zsubé, a beleszúrt goromba nagy foltozótüvel: Dadus kézimunkája. Mellette ókularé, szép együttesben a faggyúgyertyával és a koppantóval. Pár ruhadarab is függött a falba vert szegeken, sőt még egy fancsali zöld tükör is, háta mögé dugva a csorba fésű.

A legsötétebb sarokban most a felnyitott és falnak támasztott csapóajtó ötlött fel, és maga a tátongó üreg, mely a még alsóbb kontignációba szolgált lejáratul. A professzor várt valamicskét. Talán előkerül valahonnan a vén ajtónállóné. Aztán távoli, duruzsoló zajt neszelve, amely a nyíláson hatolt fel, megindult a falépcsőn lefelé. Rég vágyott látni a vár alsó világát, melyről mindenféle mese keringett: titkos pénzverdéről és falból meredő emberkoponyákról. Hűvösre számított és nyirkosságra, ahelyett fojtó, kellemetlen meleggel találkozott. A hatalmas, faragatlan kövekből rótt fal ideleln már vakolatlanul tűnt elő a furcsa váltakozó rózsaszín-sárga derengésben. Ez a fény a szomszédos belső helyiségből áradt. Káposztáshordók, szüreti kádak, puttonyok, mosóteknyők s más, a kiszáradás ellen óvott fanemű halmozódott a külső pincében. Bent óriási, tíz vékára épült sütőkemence árasztotta szét az izzó fényt és a fülledt hévséget. Egy polcon árva fagygyúgyertya is égett.

A kemencét kereken padka övezte, a padkán Dardus macskái hemperegtek, — egyik kölykes volt és nagy gyönyörűséggel szoptatott. A kemenceszáj előtt zsengefiatal szolgálócska tördöste mezítlábalával a száraz bükkfagallyakat s a felaprítottakat felölelve, a vakító parázsra vetette. Sisteregve harapott a tűz a friss martalékba, és felhőmódra haragosan pattogzott elő belőle a szikra. A leány közben hangosan számlált:

— Nyolcvanöt, nyolcvanhat.

A száznál aztán odalépett egy vakablakhoz, és lábujjhegyére ágaskodva darabkát lekapart a vaskóval a falra tapasztott agyagos sárból. Az agyagot elmorzsolta, vaskanálra tette, csipet fehér port is hintett rá és valamit még, ami hirtelenében egy pillangó kitépett szárnyára emlékeztetett. Az egészet aztán gyorsan beleszórta a mérgesen lobogó lángtengerbe.

Valamit suttoghatott is, ám ezt a küszöbön álló fiatalember nem értette.

— Mit csinálsz itt? — szólt rá a leányzóra, aki guggolva, térdére tett kézzel meredt a bevetett poroktól sárgán megújuló lángokba.

A leányzó rövidet jajdult és körülpillantott, mint ha segítséget várna.

— Dadus nén' — motyogta — a temetést ment lesni... Mindjárt gyün.

— Kenyeret süttök? — kérdezte a fiatalember újból, azonban nem látott ehhez sem tekenyőt, sem tésztát, semmit. A pince üres volt, csak a tenger felhalmozott ágcsomó töltötte ki egyik mély szegletét.

— Nem... nem sütünk kenyeret, — szólt a leányka lesütött fejjel.

— Hát?

— Hevítünk. Csak hevítünk. Furton-furt, húsvét-tól fogva. — Elpirult, és még jobban lesúnyta fejét, hogy kendője eltakarja arcát.

— Ejnye, hát titok az, amit csinálsz?

A leányzó szeme kitágult.

— Talpat hevítünk — suttogta szégyenkezve. — Én nem tudom, mitől jó ez — tette hozzá ártatlanul. — Én csak segítek Teca nénémnek.

— S ki engedi, ki rendezi ezt?

— A tekintetes professzorné asszony... jaj Istenem! — kapott a harizsáló lapáthoz, hogy a széthulló parazsat összekaparja véle. — Nem számoltam, számolni kell kerek egyezerig, tűzrakástól tűzrakásig.

Ebben a percben Dadus papucsai kezdtek csatogni a lépcsőn. A vénasszony megtorpant az ajtóban. Csak bekapta a levegőt, ám kiereszteni már nem bírta, és szája tátva maradt. Mint a megidézett szellemre, révedt reá a tűz sárga fényében álló fiatalemberre. Ré-
mülten s mégis haragosan suttogta:

— Ejszen többet vetettél a parázsra, te bódogtalan!

Olyan mozdulatot tett, mint az ugrásra kész vészett macska. De ez csak pillanatig tartott. Hirtelen magához tért, kinyájasult, szinte azt mondta:

— «áhá!»

mint mikor valaki egeret lát meg a fogóban. Mézes-mázos módján, némi titkos, befelé mosolygó önérzetben a professzorhoz fordult:

— Megkövetem, instállam alássan, lelkem drága jó professzor uram, hát hogy is tévedhetett éppen e helybe? Jaj, de a fiatalok soha se fülelnek, sze' hallhattad vóna, hogy gyün valaki, te málészájú te!... Egy kis cseresznyém van aszalni való, annak hevítünk, de előbb perszé kisütem a pipéket is. Csak sütökemencében sülnek jóízűre, ahogy a drága jó tekintetes aszszanyam szereti. Mer' neki csak a finum jó, s az a szavajárása, hogy a vizet se úgy issza, mint más!

A fiatalember majd elkábult a szóáradattól. Homályosan megfordult benne, hogy nem lát itt sem koppasztott pipét, sem aszalódeszkákat, sem cseresznyét. Ahogy tétován körülnézett, a vakablak polcán akadt meg a szeme, ahol a súrolt fasótartó mellett a Nöbel-bálra általa hozatott kaméliabukéta porosodott. Még a rózsaszín szalagcsokor is rajta volt a csipkés papiros manzsettán, melyet azért rendelt volt, hogy a virág szára a báliruhát be ne piszkíthassa. És egyszerre, különös tisztánlátásban átvillant rajta, hogy a pillangószárny, amit imént elhamvadni látott, egy kaméliaszirom lehetett.

Révetegen, a gyötrőn rárohanó gondolatok súlya alatt szinte szédülve, odamutatott egy kökeretes ajtóra. Nehéz, fekete vaspánt feküdt át a kemény összerovott tölgydeszkákon.

— Az ott merre vezet?

Dadus készségesen cibikelt a rejtélyes ajtóhoz. Lekapcsolta a keresztpántot, és benyomta az ajtót.

— Tartsd csak a gyertyát, Sáríkió. — Gáng ez, instállam, de csak egy kis darabig tart, aztán beomlott a mennyezete és eldugta föddel. Valami papak-útja lehetett... ejszen fehérnépekhez.

Kitűnt az irányból, hogy a folyosó a templom alá vezet a kriptához, vagy a keleti szárny titkos pincekapolnájához. A pókhálós, omlatag falak nem kecségtettek behatolásra. Különbö is névtelen szorongás ült a férfi szívében.

— A tekintetes professzor úr idehaza van? — kérdezte fakó hangon. — Bár nem kívánta, hogy most itthon legyen. Ó Istenem, hogy ilyet is megérhetett! Nem óhajtott Köteles Sámuel tiszta szemébe pillantani!

— A kisasszanak a tekintetes asszannal ma ebéden vagynak Tövissi protonótárius úréknál. A tekintetes úr pedig kiméne a Herlósba utána nézni a szőlőkapálásnak.

A fiatalember mint rosszízű, nyomasztó álomban vett csak tudomást a szavakról.

— Isten megáldja, Vizsnyainé — hártotta el Dadus kézcsokjait, és megindult kifelé a gyehennából. Odafönt még tétovázott a ház előtt. Szeme fennakadt a homlokzaton, mintha búcsúznék a zászlóvivő báránykától.

Mi volt az, amit odalent végignézett? Nem értette a dolgot, de nem szabadult fel többé a sejtelemtől, hogy itt valami nagyon lealázó, meg nem engedett dolog történik. A vénasszonynak titkos, külső és belső hévségben kiizzadt arca, öntelt, vigyori mosolya, sunyi alázata és a szikrányi rossz láng, ami turpisan lobbant fel az ő megláttán a vizes öreg szemben! — És mit jelentett az a düh, amivel majdnem ráugrott először a

Jeányzóra? És mit azok a szavak: «Ejszen többet vettél a parázsra!»

Mi történik itt, két emelettel alább, mint ahol a professzor lakik? Imé, ott ül az, aki Platon égi ideáival társalog, aki az érzéki, értelmi, érzés- és akaratbeli világnak egyetlen fenséges összhangzatba való hozatalával álmodik! Aki nagyszerű rendszert tervez, önállót, minőről a két magyar hon még sohasem hallott, — alatta pedig, ki tudja, miféle rút és sötét babonák kígyófészkén trónol a boszorka. — És ez az emberi csúszó-mászó a ház úrnőjének bizalmasa, tanácsadója, Ágnesnek belsője! Aki csak úgy surran ki és be a küszöbön, melyen ő mindig megremegett! De vajjon tud-e Ágnes a rosszról, amely környezi?

Talán igen, de inkább nem. Ahogy sajnos, ki kell mondania, a jóról sem tud, ami apjából virágozik ki egy nemzet dicsőségére.

Nehéz fejfájással érkezett lakására. A bezárt salugáterek mögé odarekedt a késő tavasz melege. Port érzett a levegőben, szellőzetlenséget. Mint minden férfiszállás, derűtlen volt a tanya, otthontalan. Hiába rendezte be a sarokszobát most már szőnyegekkel, függönyökkel is. Azt az édes jó illatot, amit tiszta asszony-személy hoz be magával a házba, nem tudta elővarázsolni sem a kényelem, sem az inas buzgalma.

Nem találta nyugtát. Nem találta sajátmagát sem. Szüntelenül kavargott benne a pincevilág látomása, az égő tűzkatlan, a szolgáló ügyefogyott szégyenkezése, a vénasszony ravasz körmönfonsága. Talán téved, talán nem történt semmi különös... de az az alattomos mosoly, az a galád öröm a szipirtyó szemében! Arra mindig újból rá kellett ébrednie. Az kézzelfoghatóan árulkodik arról, hogy rosszban sántikált. És bizonyos, hogy az a rossz összefüggésben van az ő saját személyével.

Mi az, hogy „többet vetettél?“ Mit keresett a tűzben az ő kaméliája . . . hogy is kerülhetett egyáltalán a föld alá, az ostoba kis szolgáló és agyafurt vénasszony karmai közé, mesterkedésébe? Ő azt gondolta, az a virág Ágnessel őrződik egy szobában!

Gyötrelmes, izzadákos éjszakája volt. Mintha életét az eltorlaszolt folyosó jelképezné, mely a gyehennán túl nyílt a föld gyomrába. Nincs, nincsen útja tovább! Legalább is arra nincs, amerre eddig hitte! Mert kilátástalan sötétségbe torkollik.

Délelőtt a burgban volt dolga, ahol némely kollégáinak különös bosszúságára természettudományokból külön órákat adott a báró úrfiúknak.

— Mintha a scholában nem tanulnának eleget! — morgott Kováts, a matematika professzora. — Ez csak afféle ifjúi izgalmaság, s dörgölődés a nagyurak frakkjához!

Rendszerint a fiúk jártak fel hozzája, de mióta kítavaszkodott, úgy találták, hogy a munka jobban megy a szabad természetben. Mint idősebb testvér, fesztelenül beszélt ő ilyenkor fiatal barátaival, és a tanulságos órákat nem egyszer Simon báró is megszította velük.

Ma azonban az udvaron Mátyással, István úrfi szavajárása szerint a „madárnevű huszárral“ találkozott, aki éppen hozzája indult a báró kimentő levelével. A fiúk egy nappal késni fognak a visszatérésben. Csombordon kell maradniok váratlan kedves vendégek udvarlására.

A fiatal embernek ez is könnyébségére volt. Ahogy visszafordult a lépcsőn, pillantása a burgbeli kocsifelhajtó hatalmas köröndjére esett, melyet az utca felé mellvédnyi kőfal kerített el minden profán tekintet elől. A körönd közepén tengernyi ecetrózsa virágzott égő rózsaszínben. Illatuk édessé tette a tavaszi levegőt.

Mélyet sóhajtott, és indult volna kifelé a kőbálványos kapun, de akkor észrevette, hogy a rózsák között két fehérkendős fej imbolyog. Anna grófnő papi árvái: Anikó és Máriskó ollóval drótszitába szüretelték a rózsatermést.

Az udvar háttérében borostyánsorral eltakart szín húzódott, mely esős időben egyben átjáróul szolgált egyik épületszárnyból a másikba. Minden szabadban végezhető női munka itt járt le. S most éppen a rózsabefőttek és a rózsavíz-szűrés ideje volt. Az árnyéktartó fedél alatt egész kád lemetszett virág mellett Papnéni ült, szorgosan szemelgetve le a hibátlan leveleket. A kecskelábú asztalon lefedett cseréptálak sorakoztak, fedelükön púposan izzott a parázs, hogy az alájuk zsúfolt szirmokból — száz és száz virágból egy gyűszűnyi, olykor csak harmatcseppnyi rózsanedvet kiizzasszon. Odébb szabad üstben a téasztzerűen átdagasztott sűrű levélmassza főtt: nádmézzel és néhány csepp citromlével együvé töltve, télire való nyalánkságnak. Ezt a pépet egy harmadik papi árva, Orsika keverte: tagbaszakadt, barnapiros leányzó, akit egészen kigyullasztott a hő munka.

Papnéninek a szorgos tevékenységben nyakába csúsztott komor fekete kartonkendője. Hajának lágy ezüstje csillogott a fényben, és szokása ellenére a csendes, komoly zsoldározás helyett most világi nótát dúdolt:

«Ez itt az utolsó rózsá,
a többi eltávozott rég...»

Bizonyosan a töméntelen virág és az üstből, szitákból és élő bokrokból kábítóan felpáráló rózsaszag jutatta eszébe a kedves «Árva Rózsát». Valamikor ő is árva rózsája volt a Kemény-udvarnak, mint Anikó, Máriskó és Orsika: a mai friss leányok.

— Jöjjön, jöjjön, lelkem professzorom! Éppen

indítottam Matyit, a huszárt a levéllel s még egyébbel: izenettel. Na, hagyja, ne csókoljon ilyen mocskos kezet, össze-vissza kentem már magam ebben a rózsakotyvasztásban.

— Jaj, kezitcsókolom, de olyan szagú a keze, mint a legfínomabb dámaké a Nöbel-bálon!

— Tudja lelkem, megpróbáltam a rózsalapít a Benkő professzor receptje szerint szagos muskátával is keverni és lombikban párálni. Nem megy az én öreg, hatvankétesztendőös fejembe ez az újfajta tudomány!

— Nemcsak a jó pap, de a jó papné is holtig tanul, kedves tiszteletesasszony.

— De nehezen, professzor uram. Aztán gondolhatja claritásod, hogy nem kicsi okból késnek egy napot fiaink. Simon báró nem érti a tréfát az iskolázás dolgaiban.

Hogyne tudná ezt a professzor. Tavaly húsvétkor, amikor az áradás miatt a komp nem járhatott, csolnokon küldte át fiait a zajló Maroson . . .

— Bizony, van drága dolog most Csombordon! Mátkásítják a nagyleányunkat!!

Boldogan, mint saját-nagy családi eseményét beszélte el, hogy Bethlen Imre gróf pünkösdi első napján maga mellé vette a fugadi Bánffy bárót, és nagy parádésan, díszes nemzeti ruhában, virágos hintóval jelent meg Csombordon. Így kérte meg nagyurasan Istvánka gróf részére Kata bárókisasszony kezét. Igaz, kicsit váratlanul jött a dolog, mert Istvánka úrfi még a scholába jár s csak egy hónap múlva lesz a dimissziója. De azután kimegy két esztendőre külső országokba. S éppen erről volna szó, hogy az úrfi sehogysem akar már most, a nyár elején kiindulni akkora messziségbe, csakis, ha eljegyezheti Kata baronesszt, s még tölthet is vele néhány szép vasárnapot az indulás előtt.

— Hát ez van most odakünt. A jó hírt véve, össze-

gyültek az asszonyságok, Bethlen Imréné őexcellenciája és a fugadi báróné is. Három napja folyik a mátkaság megünneplése. A hütölés persze azutánra marad, ha az úrfi hazatér.

— Papnéni előbb is tudott a dologról?

— Mük a nagyságos grófnéval rég észrevettük a két fiatal egymás iránti buzgóságát... Kata kisaszszonyban nincs semmi színlelődés, — de hát bennem kútfenekén van a titok, professzor uram. S Kata mindig azt hajtogatta: jaj, elsüllyedek, ha megtudja édesapám! Úgy szégyellem magam...

Bólintott, és szeme könnyel telt meg.

— Születés, ifjúi kellem, míveltség, szívbeli jószág halmozódik ez ifjú párban. A világi örömök végnélküli láncolata mosolyog ily frigynek elejébe, — elmékedett a professzor is. — Perszé még nagyon fiatalok, várhatnak egymásra.

— Fiatalnak fiatalok, de látja lelkem professzor uram: a leány olyan, mint a virág. Megvan az ő ideje... Midőn hull az arc rózsája, késő a lángoló érzelem!

A fiatalembert megsebezte a szó. Sietni kell az étellel. Tudja, érzi ő is. Maga huszonnégyéves már. István gróf csak a huszadikban van.

Az öregasszony figyelmesen vizsgálta a férfi arcát.

— Mit néz rajtam, kedves jó tiszteletesasszony?

— Nem mutat jót claritásod képe. Már megbo csásson lelkem, de nagyanyja lehetnék, hát csak ki mondom: mintha belső forróság emésztenél!

— Hát engem emészt is valami mondhatnám kíváncsiság, bár olyanféle, hogy a lelkem állapotjára megy.

— Csak nem? Ekkora tudományos ember, mint kegyed, csak végére tud járni a világi dolgoknak is... Nem?

A fiatalember elpirult. Rettentő gyámoltalanság

szállotta meg. A csillagok útjait jól ismerte, a földi vak-sötétségben még botorkálni sem igen tudott. Attól tartott, hogy a tiszteletesasszony szemébe kacag, ha elő-áll, mivel emészti magát. De csalódott. Mert amint meghallotta, mily babonával kell a fiatalembernek vesződnie, elkomorult. Eloldotta nyakába csúszott kendőjét, s elgondolkozva újból bekötötte véle galambösz fejét.

— Nem szép dolog, — mormogta csendesen, mialatt újból megmerte ölet rózsafejekkel, és végezte gépiesen, csodálatos pontossággal a szirmok lefejtését.

A fiatalember várakozva figyelt a tisztas arcra, az egész elhárító magatartás mozdulataira.

— Leányos ház, — kérdezte az öreg, — ahol ezeket a praktikákat úzik?

A professzor bólintott.

— Úgy. Hát ahogy én tudom, valamely leányos háznál ha elpártol vagy bizonytalankodik a kérő, kérésik a szókimondással: így próbálják visszahozni, kinyilatkoztatni erőnek erejével. De ehhez egyéb is kell. Megveszik bűnös kézzel a férfi talpányomát, hátulról előre, s azt feltapasztják a vakablakba, abból hintenek egy cseppet jól megsózza a gyehennába. Úgy tartják, hogy ettől aztán megviszket a talpa, és addig fut, amíg visszatalál, s térdepelve vallja be szándékát. De ehhez megint az kell, hogy valami tárgyat, ami tőle magától való, mindig utána hajítsanak a lába nyomából való pornak. Efféle tárgyért még lopni is képesek: zsebkendőt, pipát, dohányszelencét. — Uram bocsáss meg! — nézett óvatosan a papi árvák felé, — még meghallják a kis csirkéim, pedig nekik ilyesmire még nem hegyeződött a fülük! Én is csak asszonykoromban hallottam a parasztbábától.

A férfi halkán megkérdezte:

— Papnéni csak nem hiszi komolyan, hogy az ilyen praktikának van valami ereje?

— Nem tudom én azt, lelkem fiam. Mert az ilyesmit próbálni is bűn, tán elmondani és meghallgatni is. Egyet azonban bizonyosan tudok, hogy nincsen ez a jó Istennel. A Szentírás meg ugyancsak tiltja az ördögös mesterkedéseket. Ha fog a kuruzslás, akkor ördöggel való dolog. Én csak azt mondom: fusson claritásod az ilyen fehérnéptől, mert aki erre vetemedik, az ezer más fifikát is tud! Képes megégetni, itatni a férfiút bűbájos étkekkel, italokkal!

A fiatalember megsemmisülten, üveges szemmel hallgatott. Az öregasszony közölte titkok megrendíteték. Szent Isten, az emberi léleknek vannak tartományai, amelyekről neki, a híres főiskolákat járt tudós férfiúnak sejtelve sincsen! — Dehát minek mindez a rútság, cselszövés, amikor ő amúgy is hajlamos volt szívét felajánlani! Miért a szenny, a titokzatos hókuszpókusz, amikor egyetlen tiszta szó, mosoly, egy melegebb kézszorítás elég lett volna, hogy őt örökre Ágnes lábához térdepeltesse? Két más világban élnek: az övé világos, tiszta és egyszerű... a másik homályos, sötétben járó és facsarékos. Lehet, hogy a leány nem hibás abban, mit érte mások üznek, de külön világokból nincsen út, nincs mód az összetalálkozásra.

— Na, erősen elszontyolódnék, professzor uram! — Kérdezett és én őszintén feleltem, mert láttam, hogy emésztődik lelkében is, ami a legnagyobb kórság.

A professzor a rózsaleveles kád fölé hajolt. Beszívta a drága, hamisítatlan illatot, és kikeresett egy alig feslett bimbót. Azt forgatta kezében, úgy búcsúzott el Papnénitől. Valamiért, Isten tudja miért, a bimbó üde, szinte nyers rózsaszíne pár pillanatra megnyugtatta. Életszínű volt, a szabadban nőtt virágok erejét lehellte...

Otthon elővette Köteles Sámuel egyik remekbeirt tankönyvét, és kezét tördelve, gépiesen és értetlenül olvasta:

«Ha nem míveljük lelkünket, elgyengülnek annak nemes tehetségei és felfogják azt a setétség, tudatlanság, balvélekedések, babonaság és fanatizmus, mint a gyep és a tövis a műveletlen földet.» —

— Te mondád . . . te mondád . . . házad homlokán a fénylő Istenbárányt hordja és méhében a gyehennát, a sötétség hatalmát!

Nehéz férfikönnyeivel az apától búcsúzott. A leány már nem érdekelte.

Ezen az éjjelen a hideg alaposan kirázta. Valóságosan, test szerint is betege lett a kiábrándulásnak; ugyanakkor, amikor megbizonyosodott, hogy Ágnes kész lett volna övé lenni: meg kellett tőle halálosan csömörölnie.

Kilencedik fejezet

ÁRVÁBÓL LESZ A JÓ KATONA

Amikor Diénes úrfi belovagolt Vásárhelyen a Szentmiklósi és a Fazekas-utcák sarkán fehérlő Teleki kúriára, elcsodálkozott annak tágasságán, jómóddal való építésén. Majdnem akkora volt a ház, mint az enyedi kollégium. Három szárnya zömök, emeletes boltokkal zárta körül a kövezett udvart, maguk a Fazekas-utcába mélyen benyúló istállók is cseréptetős, vastagfalú udvarházak képét idézték első megpillantásra. Csak még egyszer érezte így a maguk otthoni szegénységét, amikor mint siheder Vécsen járt apjával vadászaton.

Tetszett az ifjúnak, hogy ilyen hatalmas palotában fog lakni, ahol lám, sűrög-forog az inasnép a reggeli takarítással, súroló asszonyok gyúródeszka színeére csutakolják a tornácok padlóját, és a háttérben, a léccel kerített istálló-udvaron nagy veder vizekkel locsolják a hintókat. Lovak állják a kefét, farkuk, sörényük fésülését, befonását.

Szép élet lesz itt, és majd kinyeri a háziak jóindulatát. Hiszen amerre eddig megfordult, mindenütt meg tudta becsülni magát.

Bizalommal sietett fel a jobbszárny emeletére, ahol a tornác leghátulján a patvaristák lakószobái so-

rakoztak. Lovásza, Marci, már tegnap széjjelrakta egyik nagyárnyékú, hűvös szobában cókmojkait: a frakkot, a fekete magyarkát szellőzésre. Spárgára kötözte a szalonnát, szobaszegletbe állította a befont demizsont a csekelaki dohos borral. Koszorú hagymát is hozott magával az úrfinak, azt illendően beakasztotta az almáriomba, és egy kis papirosban sót tett fel a polcra.

— Idegenben mindég is jól fog a rejtett jó falat, — bizonygatta. S mi van finomabb az édeskedvű vereshagymánál!

Diénes úrfi leküldte Marcit az udvarra friss vízért. Prüsszögve mosdott derékig, rendbehozta hajfürteit, felöltötte a frakkot. Ünnepélyesen kívánt bemutatkozni, hogy tetszésével találkozzék a nagyúrnak.

A vármegyeháza alig egy futamodásra volt. Az is vaskos, várszerűen bezárt épület, ahol a megye legfőbb ura éppen fogadta tisztjeit. Diénes úrfit az ajtónálló huszár leültette az előszobában, csakhogy az ajtó nyitva maradt, és ő álmélkodva hallgathatta, nézhette végig az audienciát. A főtiszt aranyaspaszományos zöld sapkát, bő selyem burnuszt viselt. Törökfejű tajtékpipájából iszonyú gomolyokat füstölt a falnál sorakozó vármegyei tisztek orra alá. Fel és alá sétált előttük, mint valami kapitány a közvitézek előtt, úgy szedte be tőlük az alázatos jelentéseket. Diénes úrfi nem ismerhette a személyeket, de tudni való volt, hogy csak jeles familiákbéli férfiak lehetnek, és volt közöttük egy egészen ősz, hajlottabb korú is. Ezt ily vigyázz állásban látnia: felháborította. Egy másik, szintén idős uraság kemény faszéken húzódott össze, mintha beteg volna... Bethlen Imre, Alsó-Fehér főispánja is gögös ember, de azért tisztviselőivel, akárcsak a professzorokkal, sohasem bánik leereszkedően. Türelmetlen, borsos élceket farag, gorombáskodik is, de ezt min-

denkin egyformán gyakorolja. Ebben leányait sem kíméli!

— Spectabiles domini! Teljesítsék rendeleteimet, és egy hét mulva itt lássam kigyelmeteket az új tiszti gyűlésen!

A hang kimért, hivatalos, sőt rideg volt. A főtiszt kezét sem adott, csak fejét biccentette meg a tisztelettel hajlongók felé.

A hajdú bejelentette Diénes úrfit.

— Na végre! — szólt a főtiszt feléje. — Hallám lovászodtól, hogy még benéztél Enyedre, Annáékhoz, egy kis slepphordozásra. Ezt szereti húgomasszony! Addsa hát ajánlólevelét! Persze: derék, alázatos, törekvő, szorgalmas és nagyraihivatott ifjú vagy. Anna így szokott mindenkit beajánlani nálam, akinek szűk a pungája, és azért rokonságot tart fenn vellem!

Pipagyömöszöléstől elsárgult ujjait odanyujtotta Diénes felé.

Lobbanó pirosság gyúlt fel a fiatalember képén. Nagyon jól esett most, hogy nem kért ajánlólevelet. Feljebb emelte fejét, és merészen pillantott szemébe Teleki gróf őuraságának.

— Magam ajánlom magamat: édes szüleim tisztessége, és volt scholám bizonyítványai, — szólt büszkén.

— Úgy? — A gróf sandán nézett végig rajta. Meg kellett állapítania magában, hogy nagyon is daliás és ragyogó tisztán felöltözött az új patvarista. Ez megbosszantotta, mert gyorsan és keményen reccsentett rája:

— Most itt mindjárt eldöntheted, társaiddal akarsz-e együtt tartani asztalomnál, vagy családom körébe kívánkoznál inkább. Választhatsz, mert akár melyik hely megillet.

Diénes megbánta heves indulatait, és szerényen válaszolt:

— Kitűnő tisztességemnek tartom a meghívást méltóságod családi körébe, de hivatalbéli társaimnak talán rosszul esnék az elkülönülés tőlük. Ha szabad, a társak közt foglalok helyet. Monoszlai enyedi jóbarátom volt, ha nem is grádusbélim.

Mihály gróf arcán kicsit kaján, de megelégedett mosoly jelent meg.

— Perszé, perszé, ez az a híres enyedizmus! Halom, hogy az úrfi s a szolga ott, ha évtársak, hát keresztnéven szólítgatják egymást, és hogy egyik se ütheti pofon a másikat, vagyis bármelyik visszakaphatja a másiktól az orrba-pánkót. De una eademque nobilitate? Sőt fraternité, égalité, he?

— Mint Isten országában, méltóságos főtiszt uram.

— Na, — savanyodott el Mihály gróf — mindez óráig még messze vagyunk a szép másvilágtól, és a földön kell keresnünk a boldogulást. Itt pedig egyelőre más a rend. Látom, prücsköt eleget költöttek ki fejedben a tudós professzorok. Még csak itt kell, hogy összekerülj clarissimus Bolyai Farkassal, azt is Enyed fabrikálta félnadrágosra. De annak a ruházata is boldondos, Schiller-hajat visel és lengyel plundrát... Te pedig, látom, a gigerli tempókat kedveled, s a bécsi süsse Herrchen-ek receptje szerint pincoskodol!

Beharangozta a huszárt, hogy kísérje át az új patvaristát az irodába. Ott aztán Sziki, a púpos, idős kancellista kijelölte helyét, és másolni valókat adott neki, hogy kipróbálja írását. Közben két fiatal szem-pár óvatosan kacsingatott feléje, biztatóan, de tán résztvevően is.

Az ebéd a Teleki porta palotáján várta őket. Mihály gróf akkor is ott terítettett, ha egymagában étke-

zett. Pedig hát táncteremnek való, istentelen nagy szála volt. A család kint időzött Sáromberkén, így maga ült a főhelyre, mellé az agglegény kancellista, aztán következtek a patvaristák terítékei. Mindössze öten voltak a kerek asztal mellett. Kaptak egy kis laska-levest, hozzá fekete cselédkenyeret, aztán sóba-főttet öreg marhából, körítések nélkül, krumpliszószszal. Diénes úrfi bámult a porciók szerénységén. Igaz, ők szegények, de náluk a tálak mindig bőven teltek, és nincs étel, amiből ki ne vinnének a konyhabélieknek. Mert szép a páva a farkával, és az úriház az elégedett cselédnéppel, tartja édesapjok. Itt alig volt, miből mórest hagyni a tányéron. Node ez talán a fogások nagy száma miatt lesz így, — gondolta. Az inas kibontotta a celnait. Ezt a bort még Enyeden is irigykedve emlegették. Egy pohárkától mézes-muskotályos illattal telik meg a szoba, és a szív kápráztató könnyűséggel. — Pezsgő nem vetekedik véle.

Közben a huszár a lencsét hozta tejfölösen, fokhagymás marhapecsenyével. Monoszlai jót nyomott most Diénes lábán, aki nagyon bámult, hogy az ő terítéküket senki át nem váltotta. Az inas végigkínálta a pecsenyét, a főzelékes kerektálat — már tudniillik a grófnak és a kancellistának. De amikor Monoszlaihoz fordult volna, szépen félretette az edényeket a távoli pohárszékre. Diénes úrfiban valami olyan elképedés támadt, mely magára a főtisztre is kihathatott, mert Szikihez fordulva nem is pillantott többé patvaristái felé, hanem dőlyfösen magyarázta, mint kezd már lazulni a fegyelem a közpályán szolgáló emberekben.

— Ma reggel — háborogta, — az öreg Bölcskevi táblabíró engedelmet kért, hogy szemem és személyem előtt leüljön a jelentésekor, mert éppen leli a hideg, a negyednapos jár reája. Perszé, erre nekem kellett fel-

állani s aztán se tudtam mérgemben egész délelőtt helyt maradni!

Az inas másodszor töltött a celnaiból, mely mint folyékony fény csurgott az ezüstkupába. Lent az asztalvégen hideg királykúti víz és savanyú bor járta. Monoszlai később megmagyarázta, hogy ez a bor a grófi pincék praebendája, mely az udvari molnároknak, kovácsoknak jár ki együtt a kialkudott búzával fizetésbe.

Később Diénes kitanulta a rendszert: a patvaristák kosztja főtt hús és főtt tészta. Ami sült hús és sült tészta került fel, attól orruk fokhagymás maradt, hát még a franciás halféléktől, a vadpecsenyéktől! Még abba is belé kellett szoknia, hogy nagyobb vendégjárásakor, rokonok látogatásánál az asztalvégét jó méternyi térköz üresenhagyásával különítették el a magas uraságoctól, nehogy a csak nemes véletlen is megérinthesse a főnemes úrfiak könyökét. Ilyenkor Mihály gróf néha mintha átkacsintott volna hozzá véres szemefehérével: kellett neked ez a fraternité?

Az irodában is nyűgös, igényes főnök volt. Szidta az enyediék konyhalatinságát:

— Ez stílus curialis? Perszé, hazai históriát bifláztatok, honi nyelvű filozófiát! Na csak jó, hogy Köteles professzor elhordta innen az irháját, mert képibe kapná a ti latin fogalmazványaitokat!

... A Tábla volt az egyetlen menedék, ahol az ítélkezés nyilvánosan folyt, és ahonnan mindig lehetett hazahozni okulást, jótanácsot, csak éppen hazafiasságból nem kaptak leckét soha.

A táblaelnöki polcot a Keményeknél szokatlan gögű Samu báró töltötte be. Nagy rendet tartott, és a pereskedés dolgaiban sokat tanulhattak tőle. Ha ugyan járhattak volna rendesen az ülésekre! Csakhogy Mihály gróf folyton útra vitte őket saját ügyeiben.

Örletni, szóratni, bort lefejtteni-feltölteni hajszolta vagy hurcolta patvaristáit magával falusi birtokaira. Hisz csinálta ezt Diénes Enyeden is a schola szolgálatában — de azt úgy végezte, mint apjának tett dolgait: igaz jószívvel. Itt mindig forrt benne a keserűség.

Hát amikor délidőn olykor fel-felállította őket az asztaltól, és rájuk kiáltott:

— Eridj úri barátomhoz, a Tábla elnökéhez és mondd, ma a celnait az ő egészségire iszogatom.

Ezt a tisztelkedést rendszerint Monoszlai patvaristának kellett elvégezni. Igen jóképű ifjú volt, kinek szótlán egykedvűségén legkönnyebben lehetett basáskodni és az ingerültséget kitölteni. Szemrebbenés nélkül állott fel akár a legelső táltól, felballagott az emeletre, fekete magyarkáját átváltotta díszöltözetre, és indult akármi csatakos csúfidőn, feneketlen sárban. Mire hazatért, hol az asztalt szedték, hol már a mosogatólányok is elfelejtették az edényt. Gazdag család fia: az istállóban hátsparipát, az előszobában inast tartott, és ez módfelett bosszantotta Mihály grófot. Amikor — legelőször — lovon akarta hírvül vinni az üzenetet, alapos korholásban részesítette:

— Az én izenetem nektek olyan szent, mint az ünnepi légáció. Gyalog kell azt megvinni, apostolok lován, akár az evangéliumot!

Diénes úrfi szívdobogva hallotta az istenkáromlást. Tisztelte a fennálló rendet, abban a hitben, hogy a nemes ember azért nemes, mert különb a közrendűnél. A mágnás pedig még nagyobbra hivatott! Így példázta ezt neki Enyed, a burg tiszta éghajlata. Akié a parancs, azé a felelősség, azé a jónak és rossznak szigorú ismerete és megkülönböztetése!

Simon báró és Anna grófnő nem is parancsoltak soha. De csak a szemük rebbenésére is mindenki fel-

figyelt, és örömmel engedelmeskedett. Miért? Mert óhajuk mindig hasznos volt és igazságos.

Ám lehet-é az, hogy egy italos, véreserű szem rámered az asztalfőről, és egy rekedt hang rája-reccsent a spárgacsomónál rágósabb vénmarha sóbafőttnél:

— A báró úrfi átmegy a Toldalagi kúriára, és jelenti gróf Toldalagi Zsigmond atyámfiának, hogy iszom az egészségére!

— Méltóságos főtiszt uram, nekem nincsen díszöltözékem, hogy méltóan képviselhessem kigyelmed házatáját!

— Persze, persze! Ein Gott, ein Rock, ez a burg, ez az enyedi puritánizmus! Vedd fel Monoszlaiét, és indulj!

Kemény Diénes pillanatra felkapta fejét, hogy haja mint haragvó üstök rázódott hátra. Mély, a szív fenekéről szökő vérhullám terült szét arcán; szemét olajos, majdnem lázas fény öntötte el. A gróf kajánul szemlélte. Várta a tiltakozó kitörést a szolgálai szerep ellen — a rangjábólól. De egészen egyéb történt. A fiatalembert megszállotta valami. Miért ne ismerje, kóstolja ki nemcsak a scholában, de a világban is a rangján aluliak sorsát? Kimérten meghajolt, és indult kifelé. Monoszlai megmagyarázta, hol találja meg az öltözéket, díszkardot.

... Ej, de mit szólnak majd a tréfához a Toldalagiak? Ma náluk van Katona Zsigmond kormányzéki tanácsos Kisludasról, abból pedig nagy könyvbolondot nevelt Göttinga. Illik a Toldalagi Schöngestlerek közé.

Mihály gróf nem ismerte a zavarbajövés szorongó érzését. Most mégis olyasféle viszkettette meg orrát. Jó volna utánaküldeni Miska huszárt az oktondi fráternek, és megfordítani útjában. Ám revokálni saját parancsát?...

Diénes úrfi ezalatt már oda is érkezett a várme-

gyeház szomszédságába, ahol a Toldalagi kúria állott. Szép, egyszerű, boltos tornáccal épült úri hajlék. Nem volt itt semmi cifraság, mert az honneur-öket a család a piaci palotában adta. Ide csak a hozzátartozók szállottak be, és most is csupán a két Zsigmond üldögélt a nehéz ezüst kupák mellett, koronkai könnyű fehérbornál. Suttogták a városban, hogy apatársak lesznek: Katona Zsigmond úrnak a maga lelki képére formált Anna leányát szemelte ki a gróf menyül magának. A két — egyelőre még csak lelki-rokon valósággal megrökönyödve pillantott a belépő ifjúra, akit a daliás ruha, a felháborodás és önkéntes megalázkodás láza kerubszerű látománnyá tett. Haja meglobogott néha, és szemét félig lehúnyta a megszegyenítő szerepben.

— Kicsoda az ifjú? — szólt hozzá Zsigmond gróf harmadik személyben, mint alantashoz szokott beszélni.

— Kemény Diénes, Andrásfia Csekelakáról, — felelte az a szégyenkezés furcsa gyönyörűségében.

— Ilyen küldetésben? — pillantott rá a sovány, kicsi Zsigmond gróf, akinek zöldült magyarkáján kopottas vitézkötések búslakodtak, és akinek parókája is régóta frissítésre várt, de homlokán ott ült a senkitől soha nem függő nagyúr öntudata. Szemügyre vette jól a hírnököt, aztán szótalánul odabólintott vendégére. Mindketten a földre néztek. Nem akartak nyiltan háborogni Mihály gróf eljárásán.

— Ismerem apádat, — nyujtott kezet a gróf Diénesnek. — Jóanyáddal atyafiságot is tartottunk... nyugodjék békében. No, ülj le nálam, öcsém, és idd ki velünk ezt a kortyot, aztán vidd hírül a főtiszt uradnak, hogy nem maradtam adósa, és érette koccintottam véled egy poharat.

— Parancsára, — felelt Diénes. Reszkető kézzel

felemelte a kelyhet, melyet a huszár gyors szolgálatban töltött meg színültig. De már nem bírta tovább. Hirtelen lefutottak fiatal, keserű könnyei. Az élet sorozatos kegyetlenségeit bírta, — a csepp jószág megrendítette.

— Nono — hajolt hozzá, és veregette meg vállát a guberniumi tanácsos, aki szép szál ember volt, akár a fenyőfa. Árvából lesz a jó katona, fiam!

Ez az eset, főleg a visszahozott üzenet halálra böszítette Mihály grófot. Most már meg akarta mutatni a patvaristáknak, kicsoda Teleki Mihály, Marostorda főtisztje, és kicsodák ők, akik irodáján és kegyosztján körmölnek. A csúfot azonban óvatosan nem Diénes úrfin szándékolta elkövetni! Tudta, hogy Monoszlai apja görcsösen fogózkodik a főnemesi családokba, onnan vár minden jót fiának, és hogy kettéhasítja a fickót, ha eljártssza a főtiszti ház kegyeit. Diénest csak a koldussága tartja nála! És a koldusok tudnak büszkék lenni, a kapaszkodók soha...

Mostanában egy fikarc szóhibáért, törlésért visszadobta az ifjak fogalmazványait. Töttösit egyszer Egerszegre hajtotta ki az asztaltól valami „baráti üzenettel“, mielőtt egy kanál levest nyelt volna. De az igazi parádé magától, szinte a gróf szándéka nélkül adódott.

Karácsony havába fordultak, és az idő megszigorodott. A főtiszt őszi számadásokra járt ki környékbeli falvaiba. Monoszlai volt a rudas, őt rángatta mindig elő. Valamikép észrevette, hogy ez jobban fáj Diénes úrfinak, mint ha őt magát pirítgatja. Egy este megint kiadta a rendeletet a szelíd fiúnak:

— Hajnali ötkor, még setéttel indulunk Sáromberkére. Gondoskodj róla, hogy a kocsiruhák, bundák melegek, és Áron, a cigánykocsis józan legyen. S itt

van a sáromberki szakács spájcettlije, vásárolj bé mindent Patrubány szatócsnál, még a kora délutánon, nehogy szegfűszeg helyett szerecsendió-por-t mérjen a szőrösfülű örmény!

Szegény Monoszlai izzadtan érkezett vissza a fűszerestől. Reszketve gondolt rá, hogy valamit elfelejtett, vagy elvétett a mennyiségben, minőségben. Soha életében nem értett a bevásárláshoz. Tudta is ő, mi az a gyömbér, szegfűbors vagy szerecsendió-por! Bátran csomagolhatnak be neki akármelyik helyett puskaport. Odahaza mindent kétszer is átvizsgálta, megjegyzett, osztályozott. Le sem vetkőzött éjszakára, hanem csak úgy az asztalra borulva „kukunyált“ valamicskét, közben fel-felriadt és lefutott a cselédkonyhába, ahol a forró sütőkemence padkáján melegedtek az útiruhák: lábzsákok, pokrócok, kucsmák, bőrösök. Csikorgós, csillagos éjszaka volt, mégis kifordult az istállókba is, Áron kocsist ellenőrizni. A cigány aludt, mint a fekete föld, a szénára terített szőrpokrócon, akár ha tudná, hogy az ébredés nem lesz az ő gondja.

Öt óra előtt még fáklyafénynél minden szép rendben várta az urat. Mihály gróf pontosan meg is jelent, ő hajnalra mindig kialudta az ebédkor és estidőben gyűjtögetett mámort, és a nap délelőtti felét igen józan állapotban töltötte.

Most hát alaposan bepakkoltatta magát a hátsó nagy ülésben. Bekecsére bundát, fejére füles-kucsmát húzott, lábzsákját derékig gomboltatta és forró téglát rakatott beléje. Monoszlainak a bakra kellett ülni a kocsis mellé, mert el nem fért az uraság temérdek ruhaneműjétől. Éppen indultak volna a hasadó, csípős szürkületben, amikor Áron hirtelen alábukott a kocsi-ról a lovak közé, csak ostora akadt fenn a lábak védjén. Holtrészeg volt, s a kora friss levegő egyszerre vette le lábáról. Az üveget még az este eldugta a já-

szolba, azért nem találta meg azt Monoszlai körülötte, és felkelés után fenéig felhajtotta.

Mihály gróf gyilkos dühvel ripakodott rá a sóbálványként bámuló patvaristára:

— Így ügyeltél te erre a pálinkás butykosra! De nem addig van a, te málészájú, te! A parádés? Hogyne! Majd megvárom, amíg mundérba búvik, s pusztítom a drága gúnyáját, amikor dologban járok! Nem ketten szereztük azt! Hopp, át a jobboldalra, uramöcsém, s kézbe a gyeplőt! Elkucsérozol te engem, ha így csúffá tettél!

— Engedelmet instállok, — azt már még parancsára sem tehetem.

A gróf szeme kiguvadt. Kitágult arcerei megteltek csúf, kékesvörös vérrel, akárha szalmaszállal fújták volna fel.

— Fogod bé a szádat? — ordította. — Vagy... Kezébe kapta a gazdátlan, fennakadt ostort.

Monoszlai már leugrott a bakról, és szaladt fel a grádicson. A gróf nehezen kecmergett elő a lábzsák-ból. Nagy hátrányban volt a menekülővel szemben. Mire felért a felső tornácra, szuszogott a nehéz holmikban, és káromkodva nyitott be Monoszlaihoz. Az ifjú szétfeszített lábbal, kivont karddal állott a szoba közepén.

— Az nyúljon hozzám, nemes ifjúhoz, akinek nem kedves az élete, de az is csak karddal, gróf uram!

A főtisztnek elállt a lélekzete. Nézz te rá a szöszi-szőke málészájúra! A hunyászzkodó köpenyeg-felsegítőre! Olyan az arca, mint a veszett kanduré. S az a tartás, az az elszánt, orcátlan maga-kihúzása!

— Bolondnak kitérek, — vetette oda a gróf. — De jaj neked, aki uradra fegyvert emeltél!

Elhagyta a szobát, igazság szerint vereségben, ám

annál gonoszabb haragban. Csak ez kellett az ifjúnak. Összedobálta ruhaneműit, magára kapta finom, fehér köpenyét, és lefutott a lépcsőkön, hátra az istállókhöz. Ott nyergeletlen, kantározatlan Ruzstem nevű paripájára vetette magát, s elvágtatott szőrén a kitárt kapun keresztül. Bottal üthették nyomát, mire valaki a még álomból ocsúdó istállónépből észbekapott a pitymallatlan decemberi sötétben.

A főtiszt ráfanyalodott a parádéskocsisra, és mégiscsak megjárta Sáromberkét. Ebédutánra hazatért, és mivel ekkorra Áron cigány kijózanodott, egyik megyei hajdúval kegyetlenül megcsapatta. Bakra most aztán nem ülhet jóideig. — Innen a főtiszt bevonult restelgő szobájába, ahol kényelmes bőrdíványon szokta elszívni a két pipát, s felszürcsölni fertálynyi szín-fekete-kávéját.

Az inas Diénes úrfi névjegyét hozta azzal az alázatos kéréssel, hogy a méltóságos főtiszt úr fogadja és hallgassa ki őt.

Bebocsáttatván az úrfi: megköszönte a szállást, az ellátást és jóindulatot, de — mint mondá — szolidárisan patvarista társával, Töttösivel együtt kilépnek a szolgálatból.

A gróf csúf, rossz arcot csinált.

— Majd megkötöm én a koszorútokat fickók, a táblaelnöknél... szolidárisan mindhármotoknak! Monozslait hűtlenség bűnében fogom elmarasztaltatni, a Hármaskönyv első részének 14. címe szerint, mint az ország képviselőjének merénylőjét! Mert nem terjed ki a nemesi ótalom az állam főtisztviselőinek támadóira! Különben pedig: ott az út, ahol a kerékvágás. Még sokra viszed fiam a rebellis természetteddel!

Intett kezével Diénesnek, hogy távozzék.

Nagy megkönnyebbülés jött az ifjúra. Nem akarta hinni, hogy ennyivel kiszabadult e börtönből. Szédült

a szabadság szelének érintésétől. Pénze persze kitarásra — pénze az nem sok van!... A negyven forintból vagy kilenc elment kosztpótlásra. Eszébe jutott Zsuzsika tíz pengője. Gavallérságra csúsztotta oda neki... ott volt érintetlenül, bevarrva a kopott magyarka felső zsebébe. Be jó volt most ott tudnia a csengő ezüstöket a klott-bélés alatt.

Hallotta patvarista társaitól, kikkel a Táblán ismerkedett össze, hogy a minorita rendház főnöke ad ki néhány üresen álló cellát, és hozzá tisztességes kosztot a szegényebbrendű táblai irnokoknak. Bejáró ebédesek is vannak, akik mint nagy család, testvéries kollégiumban ülnek össze a refektóriumban páter Viskolczy védszárnyai alatt. Összeszedték hát Töttösivel cók-mókjukat, kerítettek egy talicskás embert, és elhurcolkodtak.

A rendház egyvégtében álló hosszú emeletes épület volt a Szentmiklósi-út elején. A kapualjabeli főgrádicsok jobbra is, balra is zárt ajtóba torkolltak, de Töttösi tudta, hogy hátra kell kerülni, és az udvar végén egy rozoga, szabadon álló létrafélén fel lehet kapaszkodni az emelet tornácára. Mindjárt felvitették és lerakatták a zsákokat, átalvetőket, úgy kopogtattak aztán végig néhány ajtón, míg a rendfőnökhöz bejutottak.

Páter Viskolczy, aki éppen a Hórákat olvasgatta, furcsa figurának tűnt, ahogy ültéből felemelkedett. Hórihorgas alakján, melyet a reverenda is megnyujtott, tökéletes gyermekfej pihent: kerek, piros alma-kép, karikára nyílt szürke szempár, pisze orr és puha, szelided szőke haj a tonzura körül. Legkülönösebb azonban, ami rajta Diénesnek felötlött: felcsúszott reverendája alatt megpillantott meztelen lábaszára volt. A páter nem viselt fehérneműt, csak durva szürke szőringet a fekete papi ruha alatt.

Szabadkozott, szerénykedett, hogy itt náluk nincsen főházbéli lakókhöz illő szállás: a cellák szűkösök és az ágynemű kemény, takarózni pedig maguk hoznak az irnokok csergét. Aztán csak Márton konfráter szolgál ki mindenkit, s az egy kicsit együgyű inas. Diénes úrfi viszont fogadkozott, hogy nekik csak csend kell, háborítatlanság, mert tanulni és dolgozni akarnak. Töttösi azonban kerek-perec székelyesen kikotytyantotta, hogy ők már biztosra jöttek, ide is targoncázták a cele-culát, hát csak annyi van hátra, hogy megalkudjanak, és kezet csapjanak.

A cella havi két pengő és a koszt négy lesz. Ej, hogy derült ki egyszerre Diénes úrfi képe! Egyelőre csak megél valahogy, aztán majd akad valami mellékes kereset is: másolómunka. Így ragadtak meg a rendházban.

Töttösi ügyesen berendezte a kamrát. Márton konfráterrel gyorsan és gyökeresen létrejött, tőle aztán összeszerezte a kellékeket. Holmi rissz-rossz deszkákból egyes polcokat, ládikókat fűrészelt, kopácsolt, ragasztgatott. Így készített Diénes úrfi iratainak, céduláinak pompás alkalmatosságot a keresztfalra, ezenkívül esernyőtartót, szemétládát, tükörrámát is. A cédulás dobozokra fel is került szakszerűen: «Kormányzás». «Közlekedés». «Törvényhozás». «Szokás». «Gyakorlat». «Döntvények». «Felső határozatok». «Visszaélések»....

A piktorkodásban nagyszerű segédje, sőt mestere akadt a konfráterben, aki nyáridőben templomfestéssel foglalkozott. Az egész székelly Szentföld tele volt a Márton festette bandzsi angyalokkal, akik bizonyára az örök fénytől kancsalítottak.

Ciszta is készült a tartalék ennivalónak, és azt kifüggesztették a hűvös tornácre. Végül Töttösi valami polgárházból, ahova részben a kisdíákot oktatni, de

inkább udvarolni és ozsonnázni járt a kisasszonyokhoz, ócska faliórát, ablakvirágokat és egy nagy pokrócot is hozott haza szőnyegnek.

Diénes úrfi bámult e sok ügyességen. A szerzések körüli huncutságokról persze sejtelve sem támadt, Töttösi erre gondosan ügyelt. Aztán könnyű volt az úrfi szemébe port hinteni, hiszen nyakig ült a Tábla döntvényeiben. Kemény Samu ugyan jól lehordta, hogy odahagyta a főtishti patvariát, de az irattárt kinyitotta neki. Diénes tehát gondosan kutatott, jegyezgetett, és nagyítóval böngészte a régi írásokat.

Páter Viskolczy rendszeresen látogatta őket, mint gondos, jó atya — bár hiszen atyjuk még nem lehetett volna, mert úgy a harminc és negyven két mesgyéje közt, a középén járhatott. Egy este aztán belenyúlt reverendája hátsó titkos zsebébe, és abból kihúzott egy csomag francia kártyát.

— Na, csak ne botránkozzék az úrfi! — veregette meg Diénes vállát — nem lehet örökké egérrágtá, rongyos papirosokban babukkolni, s olyan gyászos képpel járni, mint a rossz időjárás. Meg kell őrizni a szív vidámságát, hogy ne csüggesszük el embertársainkat!

— De én nem ismerem a kártyát, nem is járt soha kezemben.

— Na hát kit ismert, amikor a világra jött? S ugyé, volt mersze beállítani?

Diénes elpirult a tréfán. Óvatosan figyelte a páter fürge két kezét, melyek vígan keverték, rázogatták a lapokat.

— Aztán nem ingyenbe játszunk. Minden öt vesztes egy fitying a kasszába. Ezt kibírják az urak is.

Töttösi mintha konyfított volna az ördög bibliájához.

— Attól függ, mit játszunk.

— Mit játszunk? Hát amihez még a kálvinista

szentek is értenek. Libát. Ez a világ legegyszerűbb játéka. Piros szív mindent üt, akinél felgyúl a kártya, az a liba.

Rövidesen belémelegedtek.

— Kapd fel öcsém, katona! — rikkantotta Töttösi, ha kidobott egy szíveskártyát, amire Diénesnek fel kellett szednie a csomót. A páter hahotázva nevetett, és csapkodta lábszárát.

— Kapd fel öcsém, katona! Ejnye, de jóízű mondas ez!

Márton konfráter ugrasztotta szét őket a vacsora hírével. Akkor a páter behozatta a szegények perselyét. Diénes úrfi hármát fizetett be, a páter kettőt, Töttösi semmit. Értette módját a huncut kártyakeverésnek.

Később egy kis jófajta enyedi bor is került fűszernek: Szász Károly küldte vásár alkalmából a gyolcsos tóttal, Bugány bácsival. Kártyaközben ki-kiittak egy cinpohárral, és ilyenkor a páter szemlehungya kérdezte Diénestől:

— Hogy mondják a német studensek? Nunc est bibendum!

Az étkező asztalnál is vidáman tereferéltek. Minden húslevesnél újból kezdték faggatni az étékfogó Márton konfrátert, hogyan is történt a híres ebéd Szepessy Ignác püspök úr tiszteletére. Márton akkor tizenkét tyúkból főzött volt erőlevest, és majdnem egy véka zöldséget tett hozzá ízesítőnek. Amikor elkészült vele, leemelte a kondért, és húlni tette a földre. Bejött a kukta. Gondolva, hogy mosogatólé áll és vár ott az útban kiöntésre, hirtelen felkapta, beborította a leöntőbe. Csak akkor kezdett maga is ordítani, amikor látta, hogy a veteményes lével együtt a tyúkok is belebukdácsolnak a bádögöbölbe. Ámde nem vesztette el fejét a tragikus pillanatban. Mentette, amit a nagy víz-

merítő kanállal hirtelen még menthetett: és visszamerte szinte az egészet tyúkostul.

A díszes társaság: főtiszt, városfőhadnagy, a plébánia gögös apátura még meg is nyalta száját a leves után.

— A páterkának a fazékban maradottakból táltam; a többinek, mármint Teleki Mihály főtiszt uramnak pedig nem ártott, Szepessy őexcellenciájának éppenséggel külön jót tett a leöntöbéli leveske, adj Isten egészségére! — vigasztalódott Márton mély meggyőződéssel. Nem esett kedvébe a püspök úr, az bizonyos.

— Különben is, — morfondírozott máskor — ugyan ki tudja, mitől hízik? Csak aki a maga és az édes-kedves anyja kezéből eszik! Ezért csaptam én fel barát-kuktának, mihelyt meghótt az édesanyám! S nem azér', amit rámfogtak, a kancsiságom s a homlokomra nőtt vadhús miatt! Elvégre piktör-inas voltam, s abból is meg tudnék élni, feleséget pedig az ördög is kap, különben honnan szaporodnék?

Elérkezett a nagybőjt ideje, amikor aztán szétugrott a világi társaság. Kölesre, haricska-puliszkára, törökbúza-kására a páter nem marasztott meg senkit. Töttösi boldogan kért helyét magának a csizmakészítők asztalánál. Csak Diénes úrfi nem akart tárgítani. Addig instállta Viskolczy páttert, addig istenkedett neki, hogy amivel ők élének, eléldégél ő is, míg a rendfőnök fejét vakargatva bevallotta a nagy titkot:

— Nézze kigyelmed, kedves báró úrfi. Én látom, hogy igazi nagyúri renddel van dolgom személyében. Őszinte akarok hát lenni ebben a bőjti dologban. Én bizony nem szoktam bőjtölni, és a többi barátnál sem veszem ezt olyan szigorúan. Némiképpen hajlok a gyomorégésre, gyakran szorulok Márton konfráter gyenge tejes-vajas kosztjára, nem bírom a dűrva kását

és savanyú ciberéket. Hát ha úri szavát adja, hogy el nem árul, itt maradhat.

Diénes úrfinak arcizma sem rezdült meg. — Csendes, termékeny hetei következtek, mert a kártya most elmaradt, a páter imádságokkal pótolta a böjtöt. Tötösi pedig csak aludni járt haza.

Így érte az úrfit egy estefelé nagy magányában a meglepetés. Valaki felsurrant a hátulsó garádicson, pillanatra elárnyékolva az ablak szürkülő világosságát. Aztán felnyílt az ajtó, és belépett Monoszlai. Sáros volt, rongyos is, és a csattogó hidegben csak kurta székely zekét hordott. Arca sárgállott, mint azé, aki sokat nélkülözött, sőt tán beteg is. Óvatosan kémlelt maga körül, és csak akkor mert nyugodtan leülni, amikor Diénes átölelve biztatta.

— Mi bajod amice, édes enyedi komám, te?

— Bajom sok van... s most a nyakatokra jöttem véle — sóhajtott a fiatalember csüggedten. — Apám kiadta utamat. Csak egynéhány napig túrt meg, amíg anyám s húgaim fékeztek. Akkor aztán nekem jött, hogy mi lesz így belőlem! Tanulatlan, végzetlen falusi gabógya! Mit csináljon az, aki eljátszta a hatalom kegyességét? Akassza fel magát, akinek nem kenyere a disziplína! A főtiszt jóindulata nélkül soha a székben, ahol birtokunk van, nem vihetem semmire! Valósággal ostorral vert ki a házból, hogy jöjjenek, s kövessem meg Teleki Mihályt!

— És azért vagy most Vásárhelyen?

Monoszlai csendesen ingatta nem-re fejét.

— Darabig bujdokoltam aztán a nyárádszeredai rokonoknál, de az is kiderült, mert a főtiszt hajdúkkal kerestetett Kebelén, apáméknál. Akkor idehúzódtam Ernyére... A régi molnárunk portáján lappangtam — ott is a hiúban, mert az ég rámszakadhat, de én annak

a pokolfajzatnak szeme elé kerülni nem fogok, mert még meg találok fojtani!

Közelebb hajolt Diéneshez, és óvatosan suttogta, mintha félne, hogy a falnak füle van:

— Jelentkeztem Szele toborzó kapitánynál katonának. Nagy szó, hogy olyan paripám van, mint Rusztem. Zsibói vér... De a vizitációt elhalasztottam, amíg jobban leszek... mert... jaj! — Felszisszent.

Diénes elálló lélekzettel figyelte szegény barátját. Olmütz és Spanyolország... mi egyéb vár ma a katonára? És tíz év... tizenöt év...

— Mert kutyául érzem magamat... Különben nem háborítanálak titeket a nyomorúságommal.

— Fáj valamid talán?

— Na, a szívem, édesanyámért és húgaimért. De azonkívül is —

Hasához kapott. A görcs eléfogta, nem bírta többé egyenesen ülni: összezsugorodott a széken, és fejét is aláejtette.

— Kutyahideg szalmában aludtam a múlt éjszaka! — nyöszörögte. — Ha a molnár fel nem hoz egy kicsi fenyővizet, megfagytam volna.

Diénes úrfi mély részvétellel hallgatta, ámde teljesen tanácstalanul állott. Szerencsére éppen hazaérkezett Töttösi, erősen illatosítva, mert fokhagymás kolbászt vacsorázott rántott káposztával, és rá császárkörte-pálinkát iddogált a mestrammal, aki célzatosan mondogatta minden koccintásnál:

— Így élünk mi, kancellista uram!

Töttösi azonnal helyben volt Monoszlaival. Orvostudományt a falujabeli doktrixtól: saját anyjától tanult, aki értett a jó füvekhez, gyógyító dűrűckölésekhez, fürdőhöz, füstöléshez.

Legelőször is háttal fordította maguk felé Diénes úrfit, mert nem neki való dolgok következnek. Aztán

megcsinálta a diagnózist. A szerencsétlen összekuporodott Monoszlait fekvésre kényszerítette. Majd hüvelykével derekasan megnyomkodta hasát, hogy kitudja, hol a betegség fészke.

— Aha! — mormogta örömmel, amikor Monoszlai a lágyék keményebb kitapintásánál felordított, mint akibe kést szúrnak.

— Nyomon vagyunk, most csak a csapdákat kell felállítani, s beléjük sétáltatni a fenét, ami belédállott. Kólika ez barátom, olyan, mint a pinty.

Kiment a gángra, és lekiabált a földszintre a konfráter után. Egy s más kellékeket szedetett össze véle. Márton különben maga is szeretett doktorkodni. Elsőben is alaposan bekenték a has fájdalmas tájékát, aztán kirakták rövid gyertyavégekkel, melyek a zsírban jól megragadtak. A konfráter néhány mázas cserépcsuprot is hozott a konyhából. Ezekbe kis gömbölyeg kócot raktak, és papirosvéggel meggyújtották a gyertyákat. Jóságú templomi viaszgyertyák voltak: áhítatos öreg nénikék, szerelmes leányzók kegyes felajánlásai.

Monoszlai azt hitte, pusztá kuruzslás folyik véle, valami hókusz-pókusz, ami sem nem árt, sem nem használ. De legalább gondolt véle valaki, és már ez a bajtársi buzgalom is jót tett.

Az égő gyertyákra Töttösi most sorban reá nyomta a csuprok száját. A láng elégette a kóccsomót, és a csupor mint a pióca szája tapadt a bőrre. A megritkított levegő szívni kezdte a fájdalmas helyeket, viszont a zsír nem engedte, hogy levegő férjen az edények alá. Monoszlai nyögött kínjában, és fogát csikorogatta.

— Az a fő, hogy a sárvizet kicsapoljuk, — hát tőrj egy kicsit, édes komám — biztatta Töttösi. — Hevítés kell, belsőleg is. Adja bé fráterka a herbateát ka-

nalanként. De rum legyen benne, hallja-é? Az felfőzi a beleket, és nyomja kifelé a rossz nedveket.

Megitatták, és pokróccal takarták be a beteget, közben a vaskemencébe is jól bedurrantottak. A beteg izzadni kezdett, egész teste harmatozott.

— Na, most még forró lábtéglákat. — Jó helyen az mindég készen áll a konyhán, ha valami betegség jönne közbe.

Félóra múlva leszedték a csuprokat. Sűrű, sárga verejték csorgott alóluk.

— Ez az! Ha egészséges volna, egy csepp se fakadna efféle csúfság a testéből, — állapította meg szakértelemmel Töttösi.

Megtörölgették, és új szipókákkal rakták tele a páciens hasát.

— Könnyebbedsz ugyé, koma?

— Mintha egy kicsit... sóhajtott a Monoszlai. Most már ki is nyújtzkodott magától. Később elszen-derült. Arcára enyhe pír ült, vonásai kisímultak. Bizonyára lelke is átforrósodott. Töttösi a földön ágyalt meg magának. A konfráter némi habozás után kibökte:

— A csuprokért hajnalban vissza kell jöjjek, majd jól kisúroloom őket a tisztelendőknek a reggeli kávéhoz hamulúggal, hogy ne éreződjék rajtuk a fonnyasztózsír.

Másnap híg tejbekása, harmadnap gyenge becsinált került a betegnek. Negyednapon már szalonnát kívánt és vereshagymát, hozzá enyedi bort. Ötödnap hajnalban pedig rémülve tanulmányozta magát törülközés közben a Töttösi fabrikálta falitükörben.

— Jézusom, hát én hogy állok így sor alá!

Akkora vérszívások voltak rajta, mint a tenyere. Pirosak, kékek, zöldek. Elérzékenyült.

— Valahogy izenjetek édesanyámnak... Hogy jó

egészségben tettek útra. Osztán vagy láttok, vagy sem. Nagy a világ, s a halál sokféle.

Diénes úrfi napokig nem volt jól belé, ahogy Monozslai dolgán elgondolkozott.

— 1791 eltörölte mágnás és nemes különállását, mely Erdélyben sohasem volt nemzeti fejlődés gyümölcse. Maga az első Teleki Mihály ablakán vetette ki a neki odaküldött grófi címadománylevelet... azt tartják. És utóda... saját véreit pusztítja rangjának hatalmával!

Nincs valami rendén a világ rendjében!

OSZK

Tizedik fejezet

OPTIMUM

Szász hallotta a zsidói ifjú Wesselényi Miklósról, hogy ha valami testi baja van, — forróság, csömör, egyéb változás, — hát lóra pattan, levágtázik két-három paripát, és ezzel a tusáztatással kiizzasztja magából a betegséget. Ilyen lelki kúrát szabott maga elé az Ágnesből való kiábrándulás böjtidejére. Mint el nem hessenthető darazsak dongták körül lelkét Simon báró emlékezetes szavai: «Ugyan rászánta-é valaki magát nálunk, hogy megírja az erdélyi jus publicumot és annak históriáját?» «Az adott környülállásokban a Diploma a *lehető legjobb* kontraktus volt. Optimum».

Tehát meg fogja most írni ő azt az elsikkadt közjogot, rekonstruálja első forrásokból, a rája-bízott ifjú sereg számára. Ahogy ígérte volt beköszöntőjében, ez lesz tanításainak magva. Nem fog Tunyoghinak és más dohos jogtudósnak kitaposott nyomaiban haladni. Kikutatja, ízenként szedve szét a joghistória szálait: igaza van-é Simon bárónak, a türelmes, bölcs és önzetlen férfiúnak, ki fejét meghajtva a sors előtt, mint ha semmi mást tenni nem állana módjukban a patriótáknak, viseli békességes tűréssel az idők terheit!? Optimum volt a kialkuvás? És ha optimum, akkor hogyan vezethette a nemzetet a mai ájult állapotba? Ho-

gyan teremthetett a lelkekben a valódi tények ismerete és arra való szemernyi kíváncsiság helyett csak keserű gyűlöletet? Vajjon nem arra vall ez, hogy elejétől fogva tiltakozott ellene a széles rétegek szíve, és hogy nem közös elszánás gyümölcse volt? Teleki Mihály kancellár neve valóban a fehérvári hóhéréval egy tisztelettel említődik a keserűen dacoló, istenfelejtette udvarházakban, (saját rokonainál is) mindenfelé a kisebb hazában.

A nyarat rászánta a történelmi távlat tisztázására. Össze akarta hordani a multak tanuságtételeit. Mi indította hát — mert világos, hogy nem a lojalitás — a hajdan büszke, boldog és gyönyörűséges fejedelmi Erdélyt a császári házhoz való visszapártolásra? Tehetett-é volna csakugyan egyebet és főleg: jobbat?!

Hogy zavartalanul, saját ítéletén át mérlegelhesen mindent, a nyáron át jobbára otthon, Vizaknán tartózkodott, és ott dolgozott. Ám néha — újabb csapásokra lelve — mégis be kellett rándulnia Enyedre, a forrásokhoz, útbaigazodásért. Ilyenkor lóra ült, és úgy intézte, hogy hajnalban érkezzék az alvó városba. Megbújt aztán a tékába, még ebédjét is oda hozatta fel. Eleinte üldözte, s néha valósággal megrohanta valami kínzó illat, melyet vak lángolása idején Ágnes szobájában, ruháin, haján érzett meg. Fojtónak, szelölözetlennek tűnt ez most, mint a kent-fent asszonyok mesterséges szaga, melytől néha el lehet a fejet vesztetni, de utólag émelyedést hagy maga után. Nem, nem feleségillat ez; a feleség tisztaszagú, mint a harmat, a tej, mint a friss hó.

Ilyenkor lelki fürdőnek tetszett: belemélyedni Bethlen Miklós vallomásaiba, mérlegelni okfejtéseit — bár az ítélet, mit Szász maga tartott a hajdani kancellár, a hitlevél megszerkesztője felett, örömtelen volt.

Neki, a boldogtalan kancellárnak szállt fejébe először a császár maszlaga, mit az idegen, Erdély szívverését kívülről sem halló Dunod páter, a dominikánus pap hozott meg: «Volentes, nolentes protegit vos Sua Mā-jestas». Akarjátok, nem akarjátok, a felség pártfogásába vészen titeket. — Vajjon kikerülhetetlen végzet lappangott-é ebben az akarva, nem akarva pártfogásban? Nem lehetett volna-é kikerülni a kinyujtott csápokat? — Egy bizonyos: Erdély csak addig állhatott meg önmagában, míg a két egyformán éhes és erős oroslán tátott szája leselkedett reá, akik jól vigyáztak, hogy a másik hirtelen be ne kaphassa a prédát! Mit érzett hát meg előre az izengető császár? . . .

Mint tűzben égő vonal a vaksötétben, rajzolódott fel a férfiban a sors, hogy a félhold hanyatlásával Erdélynek aligha maradt más útja, menedéke, mint az, hogy Lipót császárt ültesse abba a védőhatalmi állásba Erdély fölé, mely eleddig a szultánt illette. És Apafi óvatosan betartotta a jog parancsait. Nem a maga fejével cselekedett. A gyulafehérvári gyűléssel jóváhagyatta, hogy küldöttséget indíthasson Lipóthoz. Nincs, nincs itt sehol fogantyú, amelyben megkapaszkodva a fejedelmet hibáztatni lehessen! Még az időpontot is jól találja el! A végeken Thököly portyázik és fenyegeti a császár érdekeit. Buda ostromához pedig zavaratalanság kellene a lotharingiai hercegnek. Bécs puha, mint a vaj, kenyérre lehet kenni. És alá is írja a hitlevél első alakját, melyet *bécsi szerződésnek* hívnak. Mire megfordul a szerencse és Zentán győz Veterani, az írás készen áll. És: scripta manent! — Caraffa megszállhat, igaz, a szebeni fejedelmi házban, és fogadhatja a magát megalázó Telekit, aki könyörög a vérszopó tigrisnek, hogy bátorság okából rakja meg a többi erdélyi várat is császári sereggel. . . . Ez mind megtörténhetett: *de nem ingyen!* Mindennek ára a bé-

csi szerződés törvénybeiktatása. Mert mit tehet a nád-szál a viharban? Hajlik és lapul szél iránt!

És Teleki végig állta a sarat! Kisebbik uráért, Apafi zsenge fiáért karddal áll elejébe Thökölynek... Megvív koncepciójáért Zernestnél a kuruc fejedelemmel. Vereségének, szerencsétlen végének, tíz sebén át elfolyó vérének árán csikarja ki aztán Erdély a Diploma aláírását, mert ha nem: Thökölyhez hajol. Igaz: enged valamit, engedni kénytelen. A védőhatalomból uralkodási jog lesz. És mindössze nyolc nap múlva Thököly csillaga lealkonyul... Nyolc napi előnnyel biztosította magának Erdély az alkotmányt!

«Az adott környülállások». Hát ez volt, igen. Volentes, nolentes...

Gyakran történt meg a bűvárkodó Szászszal, hogy fogát csikorgatta, míg a történések láncolatát egymásba illesztette. Ilyenkor aztán hiába bámult ki a sarokház ablakán: hasztalan látta a várbeli fekete félfedelűt elsuhanni Ágnesnek immár Bécsből beszerzett röpke moárészalagos kalapjával, a selymek, csipkék felhőivel, — keserű könnye különös fátyolt vont szemé és szíve elé: minden elmosódott, feloldódott benne, rajta keresztül az egész külső világ, még sérelmei, sebei is, melyeket ez a világ néki osztogatott.

Mert egy más, férfiszívhez illőbb fájdalmas kérdéssel viaskodott. Ha már oda kellett esni császár kényire: miért ilyen formában? «Optimum» — hallotta újra a szót... Ennek az egy szónak igazságáról tanuskodik az események külső történelmi sorrendje. Itt nincsen kétség. Hát a belső tartalomban van-é olcsó alku, oktalan jogfeladás? Hanyagság, megfélelkezés? Időszerűtlenség, árulás? Nincs! A hitlevélről azt tanították, hogy az bölcsen szerkesztődött. Mintha nem is a pipogya Apafi, de a sasszemű Gábor fejedelem alkotta volna, mintha Báthori István ültette volna nem-

zetét beléje, mint Noé bárkájába a vihar hánytorgásai között. De ha ez így igaz: akkor is jaj annak, aki nem *magában* erős, hanem csak a pillanatnyi adott helyzet előnyeivel él! A hitlevél mindent biztosít... de a hitlevélhez férfiak, nemzet, nép kellett volna, aki vérré váltja magában, és védi körömszakadtáig. Optimum... a kard is lehet jó, de ha nincs kéz, amely forgassa... És miért nem volt senki, aki a hitlevél mellé, érette kiálljon? Ó, Simon báró megmondotta: a vezető főuraságoknak így volt a kényelmesebb, és főleg hasznosabb! Mert a szorultságban kiadott okmány drága portéka lön: minden tégláját nagy kegyajándékokkal váltotta vissza Ausztria. És így vásárló erővel bírt, mint a legjobb pénz, melyet nem gyümölcsöztetnek, hanem tőkéjében elköltenek!

Dehát nem akadt volna más út, mint a Bethlen Miklós-i, Teleki Mihály-i elgondolások e hitlevele? Nem kínálkozott-é jobb, megbízhatóbb kéz, melybe Erdély megkapaszzkodjék, csak a népek javaival vásárt űző császári házá?

Szász fel és alá léptetett néha szobája futószőnyegein; fújta a kék füstöt, míg szinte fulladásig vastagította meg a levegőt. És valami vád kezdett lelkében felderengeni.

Ez a szerződés csak azon az egy alapon volt a legjobb, hogy Bethlen Miklós Erdély *multját* akarta megmenteni. Az önállást, a függetlenséget, és nem ébredt rá, hogy annak akkor már örökre vége szakadt! Mint az ősködben a megszületni nem tudó csillag magva — lázas, ködös gomolygásban fordult meg benne a bizonytalan gondolat:

— Nem jobb lett volna egy a messzi jövőbe elnyúló elgondolásban inkább *összefogni a két hazának*, és közös erővel egymásba kapaszkodniok? Nem

önállóságot — visszacsatolást kérni Erdély számára a császári kegyelemtől?! A történelemtől?!

A vándor szörnyű érzete lepte meg, aki sok, hiába megtett mérföld után ébred rá, hogy a válaszüton rossz irányba kanyarodott. És hogy nincs rá mód: visszatérnie!

Feltépte ablakát, mert nem bírta el a gondolat szorongatását. A becsapó éjjeli hűvösség kegyetlenül józanította ki:

— Merd ezt így kimondani! És a schola, egyházad, világod, egész kisebbik hazád: megkövez. Kinek füle, szíve bírja el, hallani a lesujtó felvilágosítást, hogy ősei másfél évszázaddal ezelőtt már utat tévesztettek, és rossz irányt jelöltek ki számára!

Felidézte magában Hegedűst, aki a haza-históriát mint remek oratori fejezeteket adja elő az ifjaknak. Láta szemének villámló drágakőtüzét, faragványos szép ajakának szélén a megvetést. És hallotta megdörögni hangját a felháborodás magasbacsapó színezeivel:

— Visszacsatolást kellett volna kérni a nagyobbik hazához? Erdélynek, a függetlennek, az alkotmányosnak, a türelmesnek, a lelkiismereti szabadság földjének Magyarhonhoz, a nyomorgatott, gúzsba kötött, árnyékalkotmányú, hitében százszor megcsúfolt-hoz? A magyar nyelven törvénykezőnek a deák szó bilincsébe verthez? Nem annyi lett volna ez, mint összefektetni az ép embert a himlőssel?

— Ó Istenem, — felelt meg Szász lelkében a nagy professzornak — hisz amire oly büszkék és féltékenyek voltunk: politikai, vallási szabadságunk mind halálra ítélődött már, de az összefogásban új, titkos erőket nyertünk volna az elavulók helyébe, hogy közösen váljunk újra egészségessé a jövőnkben. Így pedig remény nélkül múlt el minden dicsőségünk! Az

erdélyi alkotmány ma több nyíllal van átaldöfve, mint Szent Sebestyén teste!

Így viaskodott magában hosszú hónapokon át, és közben rakta, illesztette a tényleges közjog apró tételeit, faggatta a Corpus Jurisokat, II. Rákóczi György összebogarászott törvényeit, és magát a hitlevelet. hogy lelki fiainak, tanítványainak bemutassa a «meglévő állapotot», melyet a kormányzat kerek másfél évszázada taposott, tagadott, herélt, kijátszott. Mert mégis ehhez kell ragaszkodni körömszakadásig a közélet felelős állásaiba induló új nemzedéknek: amit a baljós Diploma megmentett legalább betű szerint, és ennek kell egyszer végre-valahára érvényt szerezni. A Magyarhonnal való összeforrás idegén, sőt gyűlölt gondolat. 1791-ben kísértett ugyan, de ma nincs híve senki! Pedig ma... ma már odaát hajnalodik. Nekik pedig, erdélyieknek, egy soha be nem tartott szerződés elismertetéséért kell kunyorálni. Jó, mentsük hát a menthetőt. De ha legalább a Diploma világos volna! Csakhogy a szentesített szöveg körül suskusnak kellett történnie. Ám ki fedi fel a rejtélyt: honnan ez az elcsúrt-csavart, félremagyarázható szöveg? Ez a kétértelmű fogalmazás? Annyi Eris-alma a hazafiaknak, ahány kibúvó benne a császár kényének!

Már télre járt, a fiókos Meissner-kemencében égett a szakadatlan tűz, és a fiatalember töprengve bámult az éjtszakába. Néha megtörtént, hogy ablakán lidércesen váltakozó rőt fény világított be, és alant csattogtak a hepehupás macskakövek a robogó kocsik kerekei alatt. A fény és a zaj bált jelentett, a szomszédos városháza száláiból gyertyabokrok csillogtak ki a négyszegű piacra. A tanácsház kapujában ott nyüzsgött a város aranyifjúsága. Ki-ki lesegíttette szíve páriát, és úgy vezette föl a zezugos, körbenfutó kőlépcsőn az öröm, a szédület felé. Szász megpillantotta egy-

szer Ágnest is: aranyzsinóros krémszínű belépőjében, fején csipketurbánjával, kesztyűs kezében finom tolllegyező... Egyik fürge megyei ülnök elütve őt Wolkenstein huszárhadnagy kezéről, karjára fűzte, és elűnt vele a kapualjban. Halványlila ruhája, melyet sötétkék bársonyrózsák díszítettek, hetekig bosszúság és irigység tárgya volt.

A fiatalembert mindez fel nem indította többé. Szíve fájt még, de már nem fájt vissza a multba! Társaságot alig keresett, csak a hajdani délutánok hiányoztak, amikor néha átment Köteles professzorhoz, meghányni-vetni az iskola dolgait. Ámde valami viszatartotta az Isten Bárányporta küszöbétől.

A városban nyüzsögtek a bent telelő, farsangoló előkelőségek. Úgynevezett «kemény-tél» volt. Így mondták a polgárok, ha a burg, a búzapiaci Gajzágóház, a Sáska-porta kiadó szárnya, s még néhány jobb-képű szállás megtelt a csombordi, alvinci, alsógáldi, geredi és egyéb közeli-távoli falvak Kemény bárócsaládjaival. Enyed nekik téli gyülekező hely volt — és ott is a burg mint középpont, ahol vasárnap külön istentiszteletre jöttek össze, a palotára. Ilyenkor a kapualjakban előállottak a zárt fogatok, alaposan kifüstölve, szagosítva a téli betegségek ellen, s abba pakkolták be a kicsinyeket, úgy vitték őket igehallgatásra. Különben levegőre soha nem kerültek. Szász látta néha a rózsaképű mamzell Fannit is elsuhanni a hirtóban a burg felé. A kicsi, beteges Albert úrfi rendesen ölében ült s úgy integetett ki az ablakon. Egyébként a gáldiak András báró leányának, a szép Zsuzsánnának farsangoltatásával voltak elfoglalva. Bizony, még a köntösöket is Ágnes báróné ruhatára állta ki: de a szende szépleány meg is csinálta szerencsésjét. Böjt-időre jegybe lépett Sárospataki Szabó József huszárzredessel.

Szász elvonult az élet e csillogó napjai elől. Témájával birkózott, és birkózott lelkiismeretével. Valamivel viselősnak érezte magát, a legnehezebben világra hozható magzattal: az igazsággal. És félt, hogy ha a gyermek megszületik: ki kell tennie, mint Oedipus királyfiút, hogy elpusztuljon.

Tavasza elkészült a jus publicummal. Amennyire lehetett, a közjog tételeit történeti mozzanataiban kísérte, és ahol a létező állapot a jogossal meghasonlott, ott az elhajlásokat élesen jellemezte. Okuljanak belőle! Vegyék szívükre!

Csakhogy meggyőződésének egy titkos darabja mégsem került művébe. Hogyan is merte volna papírra tenni? Az igazság istenasszonya, a fenséges Astraea rég az égbe költözött, és csillaggá változott, mert a földön nem adtak hajlékot neki! Szeretett volna Simon báróval tanakodni a tárgy felett, — ám az adminisztrátort az új hivatal erősen elvonta a csendes napok köréből, melyeket régebben a tudományoknak szentelt. Maga a burg költözőben volt: a báró a praetoriumbeli rezidenciát tataroztatta. Ismerte a vármegye nyomorát, a két ínséges esztendő, 1817 és 1818 elcsigázta a népet, azért a maga költségére javíttatott, és ugyancsak saját pénztárából rendelte meg a fogadótermek bútorait. Mindez pedig sok utánjárást, ellenőrzést, tárgyalást és egyéb aprólékos vesződést kívánt.

Szász mégis addig igyekezett, míg megtarthatta vitaóráját a tudós adminisztrátorral. Ösztönből sejtette, hogy legtöbbet ő gyanít a kusza erdélyi titkokból. A báró maga kereste fel akkor a schola valamely ügyében.

Ó, elsötétült a vendég arca az «úttévesztés» elméletét hallván, melyet a professzor gondosan kifejtett előtte.

— Hogyan kívánja clarissime, hogy valaki száz-

ötven évre legyen előrelátó? Vagy még sokkal több időre! Hiszen mindmáig a nagyobb hazára nehezedék jobban az elnyomó kéz! És ki tudja, hogyan alakuland sorsa továbbra is? A Diploma a meglévőt mentette, a magyarországi különb jövődő pedig nemcsak akkor vala chimaera, de talán az is mindmáiglan. Ami pedig a hitlevél hamis szövegét illeti, hát ez a szöveg kétségbeejtő talány. Aenigma, a szó szoros értelmében.

Összefonta karját az asztalon, és lehajtotta fejét. Aztán különös, fátyolos messzibenézéssel pillantott fel Szászra.

— Ha közöttünk marad a szó, tehetek egy vallo-mást claritásodnak. Amikor boldogult édesapám az alkotmányos életért való folyamodásra készült — sok urak jártak volt mihozzánk Alsógáldra, ahol őkegyelme rezideált. Igen-igen zöld legényke valék még, de jó szülém már a bölcsőben kezdte belénk csepegtetni a hivatástudatot. Nem egyszer térde közé fogott, s úgy hajolt írásai fölé, itt-ott mutogatva, magyarázkodva nekem. És innen maradt emlékemben néhány vastag, ócska, cafrangosszélű papír, amelyeket hónapokon át bújt, és amelyekre vigyázott mint szemefényére. Azt mondotta, hogy kölcsönkapta őket, és hogy ezekből derül világ a szegény Erdély valódi igazára!... Lehet, hogy a hitlevél eredeti fogalmazványai voltak; lehet, hogy panaszírások a szöveg elferdítése miatt... Ezt onnan hinném, mert egyszer rávágott öklével az asztalra s felkiáltott: «Tria e receptis religionibus!» Hármat a bevett vallásokból! — Én akkor ezt nem értettem... Ma tudom, min botránkozott meg. És tudja jól claritásod is.

Szász bólintott, mint aki elégtételt kapott most, helybenhagyást egy régi titkos gyanújára. Mai napig nem tudja senki: három személyt kell-e a főhivatalokra jelölni és a császárhoz felterjeszteni — vagy

tizenkettőt? És ha csak hármat, melyik felekezet mel-
lőzendő a négy egyformán jogosult közül?

— Sok ily kétértelműség lappang a Diploma szö-
vegében. Hát elhihető-é, hogy az eszélyes Bethlen Mik-
lós így fogalmaz vala — és ő, aki szerette nemzetét,
ilyen csapdákat állítson saját fajtájának? A haza
örökös élő idejére?

Szász mohón kapott a szón.

— Ó, ha csak egyszer kézbe kaphatnám a Diplo-
ma eredeti, lappangó szövegét, úgy, ahogy Bethlen
Miklós kancellár kezéből kikerülhetett!

Simon báró gondterhesen bámult a professzorra.

— Én, mint érett férfiú, próbáltam aztán utána-
járni az írásoknak, melyeket apámnál láttam. De a
kéz, amelybe kerültek, kemény, kegyetlen fegyver-
forgatóé... császári emberé, ki pokolba menne a két-
fejű sasért, és én igencsak póruljártam véle. Amikor
őszinte hazafiúi lélekkel, emberséggel feltártam neki,
mivégre óhajtom esmérni a dokumentumokat, azt mon-
dotta: tűzbe vetné inkább levéltárát, semhogy abból or-
szágháborítás indulhasson. Hallgattam hát, számított-
tam rá, hogy senki sem halhatatlan. Mintsem hogy egy
olyan vad katonát felbőszítsek, és haragja által örökre
megsemmisüljenek az alkotmány megértéséhez szük-
séges okiratok!

Mint akinek torkát szorítják, úgy bámult Szász
Simon báróra. Tehát volna kút, ahonnan tiszta vizet
lehetne merni!

— És ez... ez az állapot máig is fennáll? —
dadogta, kapaszkodva a szóba, mint mentő kötélbe.

Simon báró lassan megrázta fejét.

— Ez rég volt... tizenöt éve. A császár embere
azóta halott. De hogy nem vetett-é mindent mégiscsak
a tűzbe? Azt nem tudom. És ha egyszer hinni fognám,
hogy használok vele, claritásod volna az, akit útba-

igazítanék, hogy merrefelé induljon el kutató útjában. Ámbár hiszen tudja jól, hogy én az alkotmány feltámadásában nem hiszek. Egész Európa rátért az abszolutizmusra, a rendi alkotmányok sorban kivéreztek, — hát honnan vesszük mi a vak sóvárgást, a hitet, hogy a miénk fenntartható. sőt feltámasztható? Éppen a világbirodalom legkeletibb szélén, a legcsöppnyibb országban!

— Ugyanabból a fájdalomból, melyet nagyságod érez reménytelenségében, más szív tán reményt csihol, mert nem bírja el e földi létet remény nélkül. Én az ifjúság számára, miképen a lelkiatya, csak a feltámadás hírnöke lehetek. És nagyságodnak vérszerinti fiaik vannak! Hát kérdem én az Írás szavaival: kicsoda ad fiának kígyót, ha az kenyeret kér tőle?

Simon báró megrázkódott.

— Fiának... — mormolta csendes mérlegeléssel és valami halk kérdezéssel a hangsúlyban. — Fiaimnak. Igaza van, ha fiaimra emlékeztet.

Szászban gyötrelmes gyanú bolydult meg, melyt elszégyelte magát. Simon bárónak hön szeretett leánya is van, akire, ha férjhez ment, a császári ház közvetlen fényei hullanak majd. Kata kisasszony előbb-utóbb kancellárné leszen...

— Nagyságodnak persze — a szó sebzetten és sebzön szaladt ki száján — számot kell vetnie minden gyermekének sorsával!

— Erre nem felelek! — rázta meg fejét a báró.

Először gögnek tűnt kurtaszavú elhárítása, de aztán döbbsent, sötét pirulás húzódott fel arcába. És megfontoltan — szinte tanácsot kérve, fűzte szavaihoz:

— Volna-e értelme, legdrágábbjaim boldogságát háborgatni, fel is dűlni talán egészen, amikor a köznek úgysem szolgálnék véle!? Hanem az idő... az idő

mindent kiforoghat, és a történelmet sarkantyúzni oktalanság.

Szász érezte, hogy újból csak megfeneklett. A Jus Publicumba sejtetésül sem kerülhet bele, hogy valamikor, valahol hogyan sikkadtak el a kisebb haza alkotmányának, kétségbevonhatatlan igazságai... és fiainak, lelki gyermekeinek nem adhat konkolytalan tisztabúza-kenyeret.

Tizenegyedik fejezet

CORONA BOREALIS

... Eljött a tavasz, el a pünkösöd. Alsógárd ilyenkor Aurora-ünnepet ült. Úgy tartották, hogy sehol a világon nem jó fel szebben a nap, mint itten: a Marost szegő dombsor megöl. A burggal együtt Szákz is meghívót kapott a piros ünnepnapokra.

Ám a természet incselkedett velük. Este mindig csillagos volt, hajnalra köd, szürkebársony fellepkárpit vonódott össze az egek boltján. Harmadnapra mindenki elkedvetlenedett, a csörgőórákat sutba rakták, a költögető belsöket, inasokat felmentették a hajnali ébresztéstől.

Szász mégis felserkent idejére. A vendégszobák a kastély régi szárnyában voltak, mely magánosan nyúlt ki észak felé. Sűrű izabellagallyakkal befuttatott fatornác vette körül. Nyáridőben ez zöldhomályú függönyt alkotott, ámde most még csak zsendültek a venyigék, és a hajnal erős fénye betört közöttük a szobákba. Szász felkelt, és óvatosan lépkedve a tornác recsegő deszkáin, lekerült a kilátóra, az ezerkarú, ezer gyertyásan virágzó gesztenyefa elé. Senki sem láthatta a kastélyból, és ő viszont mindent láthatott. Végiggyönyörködte az égi színjátékot. A fellegek bazsarózsaszínű diadalkapuja alá felsuhant a minden földi fényességet megszégyenítő napkorong, mely széles

fényküllőit csaknem a zenitig küldte itt fel valami titokzatos fénytörés csudája folytán. Ugyanakkor lobogó rózsaszínbe precskelte a kastélyfalakat, és szivárványszínűen kavargatta meg a Marosvölgy mélyen gomolygó hajnali ködeit.

Frissen és az élmény örömeivel betelten a fiatal-ember éppen indult vissza szállására. Ekkor eszébe jutott, hogy jobb lesz, ha nem csikorgatja meg újból a tornác padlóját. Behúzódott hát egy repkényes öreg filegóriába, míg a ház ébredni kezd. Szokása volt, hogy mindig, úton, idegenben, sétáin is magánál hordja jegyzőkönyvét, és feljegyezze hirtelen megvillanó ötleteit naplója számára. Most is rovatni kezdett.

Elmerültében csak később ébredt rá, hogy az ösvényen, háta mögött könnyű, friss léptektől cserszén meg néha a kavics. Azt hitte, valami szorgos cseléd bibelődhetik a virágágyások palántáinak öntözésével. Csak akkor kezdett felfigyelni, amikor a halk, mormoló beszéd is megütötte fülét. Futtában kitekintett a sűrű repkénylevelek közül.

Fehérruhás, kendőbe burkolt alakot látott ott imbolyogni és éppen visszafelé fordulni a park nyírott élősövénye előtt. Csendesen közeledett, lehajolva a kezében tartott könyvecskére. Egyszer meg is állott, fejét felszegte és makacsul, mint a magolva tanuló gyermek, elismételt pár szót a szövegből. Magasra font szöke haján csillanva babrált most a napos reggeli szellő. Aztán újra alápillantott, és hangosan tagolva olvasta:

«Mult szüretkor Ba-csa-donyban —»

Megrázta fejét. Nagynehezen végre kiejtette „Bada-csonyban“. És ezt most már elismételte vagy ötször, míg szépen, formásan kikerekedett és kijött száján a szó:

„Mult szüretkor Badacsonyban
Ezt múzsámtól vettem én...“

— Badacsony... ej, Badacsony. Merkwürdig. Aber Szigliget ist noch schwerer zu sprechen. Szigli-get!

Mamzell Fanni! Mit csinál itt mamzell Fanni?! A fiatalember átlátta, hogy nem leshet rá, viszont megszökni a nyílt téren nincs semmi mód. Inkább kilépett elébe, amikor a kisasszony megint a filegória felé közeledett.

— Guten Morgen Mamzell, — köszönt rá németül. — Mi széppel foglalkozik a múzsák barátnőjének, Aurorának e rózsaszínű órájában?

Fanni kisasszony arca a pünkösdi rózsa nyersenüde pirosságába borult, és ezt a hevülést néhány tavaszi szeplő még élénkebbé tette.

— Ó bocsánat... — pillantott a fiatalember kezében lévő jegyzőkönyvre. — Bizonyára szép gondolataiban zavartam meg az én gagyogással?!

— Vagy én zavarom a kisasszonyt, akinek ez itt talán mindennapi munkahelye?

— Én — igazat megvallva — a korai órákat szoktam felhasználni, hogy elsajátítgassak valamit a magam részére is.

— És mit, ha szabad kérdenem?

— Magyarul tanulok. És bizony titokban.

— Hát tilos Erdélyországban a két fő nemzetségnek nyelvét gyakorolni?

— Nekem tilos. Katica baronessznek és a báró úrfiaknak sejteni sem szabad, hogy értek valamit anyanyelvükön. Többet soha rá nem lehetne bírni őket, hogy velem németül vagy franciául beszéljenek.

— S éppen az én könyvecskémet tiszteli meg azal, hogy belőle okulgat?

Fanni mosolyogva bólintott.

Mi is esett most olyan jól a professzornak? Nem az, hogy a Regék ily kegyre találtak, hanem valami

sokkal egyszerűbb dolog. Gondos női kéz fehér papirosba fogta be a kényes, aranynyomású könyvfedelet.

— Kaptam az alkalmon, hogy vershez jutok. Nagyon szeretem a verseket, és jóval könnyebb is fejen tartani őket.

— De ha ez így van, akkor kegyed már igen járatos lehet magyar nyelvünkben?!

— Nem mondhatnám . . . De én így tanultam meg franciául is, boldogult édesanyámtól, aki elzászi születésű volt. Ő azt mondta: legjobb a legjobbon kezdeni. Mert az érdekelni fog engem, megszeretem és szívesen forgatom. A Cidet olvasgatja nekem! . . .

— Hány éves volt kegyed akkor?

— Hat múltam . . . És nyolcévesen már árván maradtam. Milyen jó volt: korán kezdeni!

A park nyírott falához érkeztek. Az ágakon félve kandikáltak ki a zsengepiros levélkéek csücskei, mintha készen volnának valami gonosz hideg szellő elől mindjárt vissza is húzódni a rügy kemény kérgébe. Selymük áttetszően remegett a hajnali fényességben. Hirtelen vidám pintyőkepár rebtent ki a lomb közül, harsogva, trillázva, kergetőzve.

— Ezek az én kosztosaim!

Mamzell Fanni belenyúlt reggeli ruhájának zsebébe, és kendermagot hintett le az út kavicsai közé. A két madárka félelem nélkül szállott alá. Vig mohósággal szedegettek, néha össze is kaptak egy-egy jó falaton.

— Úgy-e, milyen csinosak? Az a rózsaszínű hamvasság a torkukon! S a fehér-fekete sakkminta az oldalukon. Igazi divatdámák lehetnének!

Mint aki alig volt gyermek: Fanni megőrzött magában valamit a ki nem élt gyermekségből. Most itt, a szabad, friss reggelben egészen kisleánnyá alakult vissza.

Naív, játékos örömmel szolongatta madárkáit:

— Vögelchen! Kommt zum Papi! — Hirtelen körültekintett: a madarak ijedten elröppentek. Fagyott téli gally zuhanhatott le a sűrűben; a leány eszmélt, együtt a madarakkal. Szemét kérőn függesztette a férfira, és az megértette őt. Visszaadta a Regéket, és elköszönt. Meggondolta, hogy a mezőnek szeme és az erdőnek füle van. Ha más nem: valaki cselédféle tanuja lehet a véletlen találkának, és szóbeszédbe keverheti a kisasszonyt.

— A viszontlátásra, — értette meg Fanni a hirtelen búcsúzást, szerényen és hálásan a figyelemért.

Ez az óra, mint a hajnalodás maradt vissza a professzor lelkében. Kettős örömmé, titkos örömmé varázsolta Ágnes báróné meghívását, hogy a nyári vasárnapokra járjon ki Gáldra és tartson nekik leckéket a magyar nagyasszonyok életéről.

Ezeket a vasárnapokat később Szász különféle nevekre keresztelte el naplójában. Volt, mindjárt eleinte, egy Bilak-vasárnapja. Ezen a délutánon ugyanis kikocsiztak a Bilak-hegyoldalba, amely valaha az apulumbéli tudós római orvosok fűvészkertje volt. A lankák gübbenői, melyeknek vulkanikus talaját gyorsan forralta fel a nap, csak úgy virultak az aprófajta jázmin- és káziabokroktól. Arnikát, nemes méntát és egyéb ezerjófüvet lehetett itt gyűjtögetni a házi patika számára. Mialatt a férfiak komolyan botanizáltak, a hölgyek boldogan rakodtak meg virágzó gallyakkal. Este aztán apró koszorúkat fűztek selyemszálra a szirmokból, virágfejekből, hogy a nap emlékéül lenyomtassák és üveg alá tegyék.

Aztán jött a Lotte-vasárnapja. Ezt nem Gáldon, hanem Csombordon töltötték. Az Anna-napi köszöntők érkeztek meg ekkor a Kemény-udvarba, a messze vidék és Enyed úri rendjei. A falubeli jobbágygyermek is

százzszámra sereglettek rigmusaikkal a parkbeli fedett csűrbe, ahol Fanni és a bárókisasszonyok vendégelték meg a kis szerencsekívánókat. Szász véletlenül tévedt arra. Fanni éppen megszegte az óriási barna-búbos kalácsot. (Mert Papnéni úgy tartotta, hogy csak az az igazi kalács, amelyiknek külső felét megkapta a tűz.) Ahogy kebeléhez támasztva vágta és a körbenálló fiúk kezébe adogatta a szeleteket, a férfiban az a különös érzés támadt, hogy valahol látta már ezt a képet. Csomó tülekedő, éhesszájú apróságot, akik bőven osztó kézből várják a jóllakás örömét... Boldog ámulással ismerte fel benne Werther virágzó Lotte-ját: az egészségnek és gazdag adakozásnak eszményét.

Berenice-vasárnapján a csillagokat tanulmányozták. Szász valami belső ihletettségben az egyiptomi királyasszonyról beszélt, aki levágta szép aranyhaját és felajánlotta az isteneknek, hogy férjét óvják meg érte a csatában. Az égiek aztán szánalomból a mennyboltra szögezték a fürtöket: ott ragyognak most már örökkéig, mint a hitvesi áldozatos szeretet jelképe.

Katica akkor felhozta, hogy ő másképp hallotta a regét Sára dadájától. Egy gonosz mostohaanya irigységből orvul lemetszette és kiszórta leánya aranyhaját az ablakon, de a szél szálanként elültette, és abból nőne ma az árvalányhaj.

— És ez — tette hozzá — mamzell Fanni meséje, mert ő is szőke és ő is árva!

A mamzell elpirult, és ügyesen kivédte a hízelgést:

— Szerencsére nincs mostohám... s különben nem is tudom, mi az az árvalányhaj.

A fiatalember érzelmeinek határozott irányt mégis Szent Erzsébet-vasárnapja szabott. A nagyasszonyok életéről szóló tanítások a kék nappaliban folytak, mely a palota és az úrnő munkaszobája közé esett. Így Ágnes báróné is végighallgatta az előadásokat, miközben kö-

tött vagy hímezgetett. Az egyedüllét mégis fesztelenséget biztosított a hallgatóknak, a professzornak pedig bő alkalmat nyújtott a fiatalos lelkesültség szabad szárnyaltatására. Ilyenkor érezte, hogy Fanni, mialatt ujjai sebesen bújtatják a tűt fel s alá a kézírása gyöngymunkáján, ájtatosan figyel.

Egyszer aztán parázs vita támadt lecke közben.

Szász Árpádházi Boldog Margitot és Szent Erzsébetet összehasonlítva, kifejtette, hogy míg a világosodó század nehezen érti meg Margitnak amaz érdemét, hogy a tisztálkodásról, mint hivalgásról leszokott — addig Erzsébet, ki a szegények barátnéja volt: az újuló kor ideáinak mindjobban kifényesedő példaképe lesz. Ágnes bárónő átjött saját fészkéből, és beleszólt a vitába, mert más nézeten volt. Erzsébet asszony tulajdonképen a házassági régula ellen vétett, mert férje ura tudtán kívül, — sőt annak akaratát, tilalmát megszegve, alamizsnálkodott. A professzor megjegyezte, hogy a biblia tanítása szerint semmiféle rokoni kapcsolat nem olyan szent, mint az isteni parancsok betöltése, és így Erzsébet hiba nélkül cselekedett.

Míg ezt fejtegette: érezte, hogy a két lenvirág-színű szem rácsodálkozik.

Az esti sétán, mely mindig a kilátó szabad terén folyt: megkérdezte a mamzellt, mi nem tetszett neki a vita elveiben? A leányzó egyszerűen, de meggyőződésből felelte:

— Erzsébet nem hibázott, mert férjeurát nem ő választotta. De ha valaki maga dönthet affelől, kivel lépjen házasságra: akkor olyan férfit válasszon, akinek ítéletében feltétlenül megbízik, és akkor sohasem kell őt kijátszania, még jó ügyért sem. Hanem el kell fogadnia az ő akaratát, s mindig egyezségben kell véle cselekednie...

A férfi megilletődve hallgatta a vallomást. Sok-

szor figyelte ő már a leány csendes munkálkodását. Amikor félnapig bontogatta Katica összekuszált pamut-matringjait, amikor darabról darabra illesztette, enyvezte össze az apróra tört díszpoharat. Tudott szorgalmáról, türelméről, irgalmáról, — de csak most tudta meg, milyen alázatos.

Jött az ősz, és jött a «Koszorúk vasárnapja». Szász előzően megmászta az Órhegy legmeredekebb, szinte nyaktörő oldalát. A sárgult, aszú domboldalt kaszálni való bőséggel lepte most be az árvalányhaj. Szedett, amennyit csak markába bírt fogni. Otthon mézvízbe áztatta a csokrot, hogy megsárguljon és felgöndörödjék.

Gáldon aztán megkérte Katicát, hogy tegye oda a mamzell pipereasztalkájára.

— Tudja mit, professzor uram, lopjuk be ketten az ajándékot.

— Hát szabad nekem oda belépni?

— Majd én megszabadítom!

Előresurranva maga után intette a fiatalembert.

Szellős, világos és fehérben tartott szobába léptek; egészség és tisztaság szaga terjedt benne: friss meszelesnek, rezedának és mosdószappannak illata. Szász mégis lehangolódott.

Fanni ágyának apróra berakott batiszt ágyvédője felett a falon egy fekete és két kis aranyozott képkeret függött; utóbbi kettőben a bilaki jázmin- és kázsia-szirmokból font koszorúcskák őrződtek. Ez a felfedezés zsibbasztóan édes hullámot vert fel Szászban — ámde ugyanakkor meglátta a harmadik koszorút is, nagyvirágú, ismeretlen kék nefelejcsből. Ez a kép középen és magasabban függött, mint a másik kettő. Szűrő féltékenység fagyasztotta el a férfiban a gyöngéd és boldog elzsibbadást. Tehát van virágemléke — nefelejcs! — mely szebb keretet kapott, magasabban

díszeleg, és még olvasóját is rajta nyugtatja! Szentebb, szenteltebb hát, mint az, amelyik közös élményeikre emlékezteti!

Rossz gondolatai támadtak. Magasorsú fiatalemberrel a leány nem igen találkozhatik. Talán csak nem fűzi ábránd valamelyik mágnásifjúhoz? . . .

Fanni csak lefekvéskor látta meg a viaszgyertyák fényében selymesen sárgálló árvalányhajcsokrot, és csak reggel köszönt a meglepetésért. A tornácon, ahol véletlenül összetalálkoztak, Szász tartózkodva kérdezte meg a kurta pillanatban:

— Szabad-é tudnom, mamzell Fanni, mily kedves emlékül őrzi ágya felett azt a nefelejcs-koszorúcskát?

A leány ártatlan hökkenéssel nézett vissza.

— Boldogult szüleim házsongárdi sírjáról való.

Hajnal és tavaszodás áradt el a szavak nyomán. Csak a hirtelen gyógyulás ilyen édes, ilyen könnyefakasztóan drága.

A fiatalember úgy eláradt, hogy óvatlanul magához emelte Fanni kezét és megsókolta.

— Köszönöm . . . köszönöm!

A leány hökkenése szívettágító csodálkozásra váltódott. A szépet álmodók arcán ül ilyen kifejezés, mint amilyennel a fiatalember ragyogó arcába bámult.

Vajjon értették-e tökéletesen egymást a futó reggeli találkozásnál? — De ennyiben maradtak, és ennyivel be kellett most érniök, mert nem nyílt aznap több alkalmuk a kimagyarázkodásra. Ígéretföld küszöbén lebegtek.

Jött aztán az utolsó vasárnap, az elgurult csillagoké . . . Igaz: hétköznap volt és örömtelen nap, de zárószemnek illeszkedett az események gyöngysorának végére.

A schola szüreti nagyebédjét azon esztendőben a

Körtefáján ülték: az Órhegy legmagasabb hajlásában. A háziasszonyi tisztség, mint mindig, Danczkainét, a jószágfelügyelő feleségét illette. Keze alatt két kenyérsütőné hajnalban dagasztotta, vetette be a mosott búzából készült komlós cipókat. A libákat még azelőttvaló napon megmellyesztették, és a káposztát is megtöltötték. Most csak sütni, melegíteni kellett az ételneműt, még pedig a schola fogadójának, a Két Hattyúnak óriási sütökemencéiben. Rohanvást, szármárszekéren érkeztek ki aztán a tepsik, fazekak a hegybe. A vincellérnéknek más dolguk volt: reggel óta forgatták a kürtöskalácsrudakat. A szedők, puttonyosok és a mindenre felvigyázó «szemek» a diákságból teltek ki. Csak a taposást végezte Gyorgya, a schola oláh cigány zsellére, aki az ifjúság nagy barátjának számított.

Lúgos szapulókádban vett forró lábvíz után napestig ugrált a spárgazsákba gyömöszölt fürtökön. Hogy a tánc vígabban menjen, Csucsuj, a felenyedi parasztprímás zszakátát húzott talpa alá. Így aztán napokig bírta egyfolytában!

Szokása szerint folyton kurjongatott, de most mintha eszét vesztette volna, szólongatni kezdte a sajtószín elé érkező vendégeket.

— Ez a munka, nem az «én pap vagyok, prédikálok, nincsen székem, hova állok» — álljon csak bé ebbe a szószékbe, nagytiszteletű uram! — rikkantott rá Hegedűs Sámuelre, akinek arcizma sem rándult meg az inzultusra.

— No, ide gyöjjen claritásod is, professzor Kováts, ez aztán az á-bé ab, kecskebab! Táncoljon csak egyet helyettem! Maj' nem kínozza a deák urakat a sok fene színusz-mínusz-szal!

Danczkai, a katonás, nagyszájú inspector pofot ígért neki, csak hogy Gyorgya úgy taposott, mint senki,

és azért a poftól sem ijedt meg. Szeme különben is szikrázott most, erei kidagadtak. De hol volt fejről az elmaradhatatlan báránybőrkuicsma? Mert igaz, hogy csak egyingben, feltürt alsóban táncolt, ám fejét, azt mindig gondosan óvta a szellőtől bozontos süvegével.

Két óriási vadkörtefa alatt, földbevert asztalokon terítettek. A diáknép majd a füvesen, Isten zöld abroszán falatozik. Folyt a széy dárídó, jóízüen és méltóságban az asztalhoz beköszöntő úri cigány hallgató nótái mellett. Mindenki itt volt, aki a scholához tartozott, egyedül Köteles professzor érkezett párja nélkül, két kicsi lánya fogta csak karon.

— Rebekám igen sajnálja, hogy nem jöhet, de nem akarta szegény Ágnest magára hagyni.

A leányzó mostanában valóban kórjadozott. A télen a híres lila ruhában áttáncolt báléjtszaka után megszakította volt a farsangolást, és azóta rendre felhagyott a vasárnapi vizitákkal, sőt a templombajárással is.

Szász nem vette észre, hogy az asszonyok a mentegetőzésnél előbb összenéznek, azután jelentősen rája pillantanak.

Rákerült a sor az előírt negyven cseppre. Danczkai inspektor hangosan kiáltotta végig a hosszú asztal felett, hogy senki meg ne kóstolja a feltett borokat — először be akarja mutatni a maga külön termését. Most ötesztendei évjárat, a nagy éh-ínség utáni hirtelen bőség idején szúrte: ha meggyujtják ég, mint a Szilágyi Eleonora-féle puncsszesz.

Tóásó Gyurit, aki étékfogóként szerepelt, sutogva igazította útba, kerítse elő a butéliákat a kút-mögötti bodzából, ahova hidegvízbe rakta. A mondott helyen Tóásó csak szétdobált, üres üvegekre bukkant, együtt Gyorgya elveszített süvegével. Most derült ki, honnan kerekedett a taposóember pokoli jókedve és

mersze: a lánggal égő ital benne lobbant orcátlan szellemességekre.

Danczkai inspektor indult, hogy agyonüsse. A bűnös azonban már közeledett: térden csúszva, égnek emelt kézzel, égre fordított szemmel.

— Nem magamtól csináltam! A Gonosz volt velem... ő tanácsolta! — esküdözött a legnagyobb rémületben és őszinte meggyőződésben.

Az asztal hahotára fakadt, és Danczkai csak bele-rúgott a boldogtalanba:

— Eridj a fenébe s állj be a kádba, disznó!

Be kellett hát érni a schola terméseivel. Szász áthajolt a véle szembenülő Köteles Lujzikához, hogy megérintse poharát. A kisleány kedvesen mosolygott volna rá nyári szeplői közül — de akkor történt valami. A rőthajú, fürtös Lilla már előbb eltakarta poharát mindkét gödrös kacsójával, és most hirtelen meg-rántotta nénje köntösét.

Lujzika letette poharát, és zavartan sütötte le szemét. A kis szókimondó Lilla azonban kereken arcába fecsegte a professzornak:

— Édesanyám meghagyta, hogy ne barátkozzunk Károly bácsival, mert nem szeret minket!

Mintha kést szúrt volna Szász Károly szívébe. A férfinak nem volt mit szólania: minden szabadkozás csak élt adott volna a szavaknak, melyek így az általános, csengő vigalomban hallatlanul vesztek el mások fülének. Korán felkelt az asztaltól, és lement a füvesre, falatozó diákjai közé. Különben is felborult a rend. Az ifjúság az asztalvégre verődött. A férfiak is egybe-rostálódtak, és a schola ezer ügyét-baját vették elő, az asszonyok pedig a szófia beszédeket.

A délutáni sétánál aztán (mert lohasztani kellett véle a sok ételt-italt) Nemegyeiné csak belekarolt

öccsébe. Mint gyermeknek szokás a szelíd vallatásnál: kezét kezébe fogta és megpaskolta.

— Ne húzódj na, amért vénasszony vagyok. Javadat akarom. Tudod-é, mit hajtogat vala az asztalnál Danczkainé? Hogy Ágnes kisasszony miattad kerüli a világot s egyáltalában, hogy a te beteged. Az anyját a kutya se sajnálja, de a leány a légynek se vétett soha.

A fiatalember elhalványodott. Ő is beteg volt sokáig, az Ágnes betege. Aztán csak kiizzadta a kór-ságot.

— Nem szólsz, ugyi fiam? Hát akkor mégiscsak igaz a dolog?

— Nem tudok én arról, édes néném, semmit: kiért, miért beteg a kisasszony. Csak azt tudom, hogy sohasem áltattam semmivel, s nem vétettem neki gondolatban sem.

— Nono. Sokat keringőztél vele, ami már magában veszedelmes dolog. Én, az igaz, hogyha volna leányom, prédára így oda nem engedném a bálteremben. Aztán tudod az a kamélia-csokor nagy hírrel történt! Mindenki beszélte s irigyelte akkor Ágnestől.

Szász összehúzott szemmel bámult maga elé. A halott kaméliák sorsára gondolt. Örömtelen, fájó, de már elroskadt álomként élt benne az emlék.

— Már aztán hogy eshetett a szegénykének, hogy te az elmúlt farsangon egyetlen bálon sem mutatkoztál. Amíg legény vagy, táncolni, bálozni illik, különben megszólnak, hogy különködöl.

— Nem hiszem, Borka néném, hogy a kisasszony komolyan vette volna egykori csekély figyelmességeimet. Legalább is sohasem mutatott irántam különösebb hajlandóságot. Sipos Pali volt grádustársammal s a megyebeli ifjakkal éppen úgy táncolt, mint a svali-zsérokkal.

— De azért köztetek mégis volt valami, ne tagadd le.

— Miért hazudnám éppen nénémasszonynak? Nekem egyidőben Ágnes kisasszony szépsége igen nagyon kedvembe esett. Ábrándoztam felőle, de aztán fel is ébredtem. S hallotta-é valaha, hogy az ember vissza tudja készteni magát a megszakadt álmába?

— Ejszen nem is akarod te azt. Talán anyád füstje szállott fejedbe, s nagy módot akarsz vinni házadba? Nem volna szép, ha elfelejtenéd, hogy Ágnesnek azért nem lesz bő ládája, mert apja minden garast a tudományokba öl... Ezt az uram így mondja, én persze ehhez nem értek. Hát csak annyit teszek hozzá asszonyi eszemmel: ne vedd fiam magadra egy cserbenhagyott szívnek reámondott átkait! Megvér az Isten, hidd el nekem.

— Én az átkokban nem hiszek, néném. De ha fogna is az átok: csak azt foghatja, aki azt megérde- melte. Én... ha jól megvizsgálom lelkemet, akkor sem tudnék más utat magamnak, mint amit választottam. Más a felelős azért, ami történt s ahogy történt — nem én, és nem a kisasszony. De még a gyóntatópapnak sem mondhatnék többet, ha történetesen római hiten volnék, miútt hogy sorsom — amiképen hegy hegyel nem jön össze, — soha Ágnes kisasszony sorsával nem találkozhatnak.

Az asszony érezte a szavak mélységes komolyságát. Utánuk gondolt, és aztán más csapásra tért.

— Ne ingerlődj, édes öcsém, szavaim miatt. (Köriülnézett, nincsen-é valaki nyomukban a kanyargó hegyi ösvényen). Anyád rámbízott ebben a tekintetben, s így tartozom az ügyelettel. Én csak javadat akarom, meg kell hát mondjam, mi egyebet is pustogtak ma terólad. Egy illető fenntartotta, már úgy mondom,

ahogy hallottam, hogy föbe akarod ütni a szerencsédet bizonyos kóduš-tarisznyával!

Szász arcán fiatalos, érzékeny harag villant át. Homloka sűrű ráncba futott. Borka érezte, hogy telibetalált!

— Attól függ, — a szó pattant, mint a gyors elhárítás — ki mit tart a házasságban s az életben szerencsének. Amit én tenni szándékszom, azt én magamra nézve a legnagyobb szerencsének tartom.

— Szóval... tehát igaz?

A férfi keményen szemébe nézett nénjének.

— Annyira igaz, hogy vétket követnék el, ha megtagadnám az illetőt akár nénémasszony előtt is.

— És anyád... anyád tud valamit? — hebegte az asszony egyszerre átlátva, hogy itt semmi helye tréfának, de még tanácsnak is bajosan.

— Anyám?... Ő meg fog érteni!... Meg kell, hogy értsen!

Határozott, szinte türelmetlen pillantása ellágyult, s kérdőn, hozzá menekedőn szegeződött Nemegyeinére.

— Szegény öcsém, te, — szánta meg hirtelen a néne. — Azt mondanám, ne várd be, amíg Déborah más szájából hallja meg! Ez neki nem válnék javára nehéz természetével — de neked sem!

Szász érezte, hogy ebben jóakarát van és főképp nagy igazság. Nemegyeiné még hatni is tudna az ő édesanyjára. Az asszonyok általában inkább hozzáférköznek egymás eszejárásához.

— Ez a dolgok rendje, öcsém.

A séta megfordult: lefelé indultak. A fiatalság rövidesen utólérte őket.

A szőlőskert aljában, a füvesen már lobogtak a venyigemáglyák. A szedőfiúk faragott fapálcáikra szúrták fel a tömlőtúró-szeletet, s azt pirították a lán-

gon. A parázsban innen-onnan tarlózott krumplit, éretlen kukoricacsövet is sütögettek. A tanárnék a vincelérházban az előre megszedett, állanivaló csemegezőlőt válogatták kosaraikba. A férfiak még iddogáltak. Szász leült a szőlő martjára, kicsit távolabb a tűztől, s térdére könyökölve: fejét tenyerébe hajtotta. Most már érteni kezdte a furcsa célzásokat, melyekkel egymásik kolléga szolgált neki olykor. Ingerültek rá, csak Köteles maradt változatlan. Talán maig sem sejt semmit. Vagy mégis, feltűnt volna neki az a körülmény, hogy ő, Szász, aki annyi buzgalommal és rajongással látogatta régebb, úgy másfél esztendeje csendesen félreállott, és házukat elkerülte? Nemcsak azért, mert nem akarta, hogy Ágnessel együtt szóbeszédbe hozza a város, hanem mert sokáig irtózott szinte átlépni a ház küszöbén, melyben kuruzslásra használták ajándékait és praktikákra az ő hajnalodó érzelmeit! Gonosz varázsgyűrűt vont ez számára a ház köré! Vagy némi gyávaság is volt benne: a nagyon megsebzett, alázott szív riadalma és önnön-kímélete?

Köteles eleinte hívta: kérdezte. Később elnémult, úgy, mintha ez a hanyagság csak ő rá vonatkoznék, saját házigazdai személyére, és az ifjúság külön útjával magyarázná meg a tartózkodást. Nyájas volt, de talán zárkózottabb, mint azokon a szép hajnalokon, amikor Szász át-átment hozzá filozófálni, tanácsot kérni a maga lelkiismereti kérdéseiben. Hogy tudott-e Ágnes leányának dolgairól, azt ki nem lehefett olvasni soha magatartásából. Arról pedig, ami a készülő kapcsolatot aláásta és valósággal darabokra tépte: nem tudhatott, és nem is szabad tudnia soha.

Ahogy most a martról Szász lopva elnézte az asztalnál ülő szelíd apostolt, ott a kora alkonyfényben, fejedelmi tartásában, mindig szép dolgokba merülő szemének megnyugtató pillantásával — szívét össze-

szorította az emlék, hogy egyszer apjául kívánta ezt a férfiút... Milyen hű, odaadó fia tudott volna lenni!

Nem a leányért fájt a szíve, azt csak szánta már, mint oktalan áldozatot — de fájt az elveszített lelki szülőért, és tudta, hogy soha meg sem közelítheti valaminő vezekléssel. Az apai szív sajgó megalázottságát — ha belélátott a dolgokba — semmi ki nem engeszteli, és a bölcsesség, mellyel ez az ember a földi próbák felett átmegy: nem törli el, bizonyára nem is enyhíti, csak felmagasztalja a szenvedéseket. Ó, ha tehetne érte valamit! — De nincs rá módja soha többé. Egy maradt meg: alázatosnak s örök titoktartónak maradni véle szemben. Hiszen még a gyermekeket is eltiltották tőle. Talán az anya, ha nem maga Ágnes. A kicsinyek pedig bizonyára a testvérrel, a szülővel tartanak. Elvesztette hát őket is.

— Nagy ára van annak, amit boldogságnak nevezünk... Az árnyék, amit az ő szívükbe vettem: reám is visszahull.

... Nem, sohasem teljes a fejünk fölött kigyúló csillagkoszorú...

Egy kis góbé, talán éppen Tóásó, melléje lépett s megkérdezte, szabad-é a tűznél nótázni.

— Si placet, placeat — adta meg az engedélyt, s a fiúk rákezdték a szívandalító székelly dallamot:

«Mikor engem visznek katonának,
Akkor még a patak is kiszárad...»

Mindig ez a jajszó: az igaztalan katonáigába kényszerítettek tanutlan zokszava. Mihelyt szabad nekik szabadjára engedni kedvüket: gúzsba kötött sorsukat siratják. Ez a nép nem vigasztalódik, és nem felejt! Vajjon nem véték: a magunk boldogságának elgurult csillagai után kutatni, amikor egy egész nemzet gyötördik vascsizmák tiprása alatt?

... Még mindig szólt Csucsuj zsukátája, most már piros fáklyafénynél folyt a taposás. A fiúk szedelőzködtek. Szétdöngették a tűz maradványait, s jó éjtszákát köszöntek. Vastag alkonyat ereszkedett alá, az ég nyugati peremén lehanyatlott a Csáklyakő, a Pilis, és délfelé besötétült a tövisi völgy. Fent az öblös oldalan a megszedettség utáni csend ülepedett a szőlőre, s az őszi nyirok özvegyi fátyoláé. Szomszédban, a temetőben késői tücskök hangoltak egykedvű síri muzsikát.

— Árva népért, árva asszonnyal indulok neki az életnek! — sóhajtott a fiatalember zúgolódás nélkül, a végzet férfias vállalásával.

Tizenkettedik fejezet

A SZERELEM HADDAL JÁR

A búzapiaci Gajzágó-ház emelete ezen a télen kiadatlan maradt. Valami nehéz gyermekbetegség ütött ki Gáldon, éppen amikor felkerekedtek volna, hogy Enyedre beköltözzenek. Különösképen az öreg tisztartóné helyett, ki a betegápolást szokta végezni, Fanni maga kívánt bezárkózni neveltjeivel, anélkül, hogy Szásznak legalább valami üzenetet küldött volna.

Pedig a fiatalember ugyancsak kellemetlen próbákön ment keresztül! Kötelezné általában nem élt jólábön a többi professzori családdal, ám az egy Kováts Zéfi kisasszony akár tűzbe ment volna érte. És ez felbőszülve Ágnes lemaradt sorsán, addig duruzsolt bátyja fülébe, hogy micsoda nagy csúfság készül meg-esni a kollégiumon, míg az öregúr szóvátette Szász professzor dolgát társai előtt. A professzor maga is idejét múlt vénség volt, aki nehezen tartott már tekintélyt az ifjúság előtt. De a kollégák respektálták. Aszkétai szegénységben élt: tejespuliszkán, köménymaglevesen, öntöttsalátán. Odahaza, ha leült, letolta nadrágját, hogy ki ne kopjék, és így a sírig soha újat ne kelljen vennie. Így taníttatott saját zsebéből harmincöt szegény növendéket. A módszert ehhez nagybátyjától vette, ki viszont szép hagyatékokot gyűjtött a scholának jutalomkönyv- alapra!

Furcsaságait kacagták is, becsülték is, és ősz feje meg a schola iránt való nagy áldozatai miatt szavát meghallgatták.

Az öreg felforrt állapotban azzal állított be a tanári gyűlésterembe, hogy a professzori karban, mint a hanyatló zsidóknál hajdanában, bűnös szokás akar lábrakapni. Egyik széllébélt fiatal idegen fehérnépet kíván hozni a tisztos nemes magyar asszonyok körébe. Ilyen csúfság még soha meg nem esett!

— Dicső elődömnök katedrámban: Apáczai Csere Jánosnak is belga felesége volt, — csillapította Köteles.

— Hagyjuk Apáczait, — csóvált fejet Kováts. — A legrosszabb példa. Ujjat húzott fejedelmével, illojalitásba esett, és szégyenszemre távoznia kellett. Neked pedig, Sámuel öcsém, csak ennyit: te vagy süket — és vak vagy, vagy mint unikum spirituszba s múzeumba kerülsz éppenséggel, hogy ezt a készülő házasságot még pártolni is tudod.

Köteles arca nem változott. Csendesen, maga elé tűnődve mérlegelte a hallottakat.

— Ha választanom kell, — mondta mosolyogva — a siketséget és vakságot választom, mert az mint a pán-cél véd meg a világ csúf oldalaitól! — De ami Szász kolléga terveit illeti: hát mióta szól bele férfiember effélébe? A szívbéli dolgokat még a mitológiában is asszonyi nemtők intézik, és Hymenaeus csak a hűtlésre jelenik meg.

Abban maradtak végül is, hogy a dologból nem csinálnak kartársi kérdést, hanem megbízzák Nemegeit, mint Szász atyjafiát, beszéljen az ifjúval otthonában és négyszem között.

Szász a tiszteletparancsolta illedelemmel hallgatta meg bátyja pírongatását, de aztán kijelentette, hogy ez az ő magándolga.

Nemegei megmagyarázta neki, hogy nem így

van. Kifelé akkora lojalításra kényszerít a helyzet, hogy legalább befelé: a házi istenségek oltáraiért, tűzhelyéért, «pro aris et focis» őrizni kell az ősi hagyományokat.

— Zabolátlan országháborító lélek vagy te fiam, pódiumon izgatni akarsz a császári ház ellen, de a saját küszöbödön átcipelnéd az osztrák maszlagot. Fordítva kell ezt máma: fejet hajtani a császár előtt, — s védni körömszakadtig a küszöböt!

— Sajnos, kedves bátyámuram... én a lelkemnek kívánok társat, s honunk leányainak lelke általjában, a mi rendünkben, parlagon hever.

— Na, te ugyan szép véleménynel vagy Borka nénédről és tulajdon édesanyádról!

— Én tisztelem őket, de nekem olyan feleség kell, aki néha-néha ráér a múzsákkal is társalogni, és követni tudja az én gondolataim útjait is.

— Hát ez is csak afféle nájmódi. Az én időmben az volt a feleség, aki hozott magával egy pár sustákat s aztán értette a dógát házban, kertben, kamarában, konyhában. Egy kis doktorságot, patyikusságot is, egy kis szövés-fonást, szabás-varrást, szóval azt az ezer jófélét, amit a fehérnépnek érteni kell. Dajkaságra aztán rászoktatja a bába... Fő dolog, hogy a mese szerint mindjárt első nap elvágd előtte a macskája farkát, hogy megértse, ki viseli a kalapot. Jaj fiam a háznak, ahol az asszony okoskodni kezd! Gondolkozzék ő csak a férjeura eszével, s akkor nem áll elé a kétféle akarát, mert abból származik a rossz élet. Na de majd kikapod te a részedet Vizaknán!...

Szász szeretett volna még egy ideig teljes egymagában maradni Fannival a lelki paradicsomban. Hallgatózók, tanúk és beavatottak nélkül a boldogság első szűzi állapotában elidőzni. Nem sietni semerre, hanem mint szerencsés Faust, a kezdet hajnali óráján

felsőhajtani a pillanathoz: „Verweile doch! Du bist so schön!”

De ez az idő elfúvódott, mint a kora tavaszi virágok a föld színéről. Nyilatkoznia kellett.

Levelet akart írni szüleinek. Sokszor és sokáig fogalmazta. Aztán ráébredt, hogy ez lappangó gyáva-ság. És gyávanak mutatkozni az első lépésnél, amit Fanninak e világ szerinti bírásáért tesz, nem volt szabad. Kűszöbön állt a karácsony: a legelső vakációs napon hazarándul, és elrendezi a lánykérés és mátká-sítás ügyét.

Legalább másfélszáz éve, hogy Szász János főbíró ősei Háromszékből kitelepedtek a sivár és hűvöse-gű szász sóvidékre. Mint kisebb fiú, a házat is elő-rökölte az Ebszeg-utcában, és követte atyját a város díszes köztiszt-ségeiben. Tornácos, földszintes kúriájának belső élete változatlan ősi formákat őrzött. Az anya az oldalkamrában lakott, együtt a családi almáriommal, melynek polcai a gyermekek számára az édenkert minden javait jelentették. Fent a tetején: nádmézzel édesített befőttek, aztán: dióval töltött aszaltszilva, mézespogácsa, birsalmasajt, lejjebb liktáriumok, gyomor-erősítők, rozsólis, fenyővíz, majd titkos dobozokban ékszerek, ezüstnéműek és legalól egymásra fektetve hímes női szoknyák, ruhaderekak, csipkék és főkötők.

Csudás jószag áradt ennek a családi frigylá-dának kiszúrkált bádogszellőztetőjén: rózsaméznek, finom pordohánynak és levendulának illatfellege.

Hogy ez a szentély Déborah asszony birtokában és őrizetében volt: a fiúkban kicsikoruk óta azt a titkos érzetet költötte, hogy a házban anyjuk bírja minden-nek igazi nyitját. Bokorkulcsainak pusztá megzörre-nése izgalomba hozta őket, ha az ebédlőablak alatt a fatőkén üldögélve iskoláskönyveiket böngészték.

Egyszer Déborah éppen a csipkeízes fazékkal babrált és Károlyka meghallva a szöszmötölést: rohant be a kamrába. Látva a forró buzgalmat, az anya hirtelen támadt nagylelkűségben telemerte a fakanalat és kezébe nyomta kisfiának. Nagy dolog volt ez, amikor a nádmézet méregdrágán s messziről szerezték a befőzésekhez! Ő ezt soha el nem felejtette. Hátha... környezte meg a reménykedés — megint olyan kedvében találná, mint akkor.

Az este korán beköszöntött. A főbíró éppen járási körútjából tért meg. A sok rázós-fázós utazás után kipárnázták és a tűzhely elé húzták a falócát, a tükör-alatti polcra pedig odakészítették neki a bojtos pipát, a kostököket. Pöfékelve, úri nyugalomban diskurált aztán a beidézett béresbíróval, aki vigyázzban állva, kezében forgatta süvegét, és úgy bölcselkedett a gazdaság mai eseményeiről és a holnap teendőiről. Időnként be-befordult egy kormos cigánykorhantó, és szakértelemmel megpiszkálta az óriási téglakemence zsarát-nokát. Elhízott agarak hengerikáztak békés restségben a tűzhely oldalpadkáin, maga Déborah a piros fény-nél fonókerékét pergette. Néha ki-kiszólt a konyha nyitva tartott ajtaján át Kula szakácsnak, a „vasporos“ nevű becsinálnak apró készítési titkait firtatva. Sodort-é beléje bőven kenyérmorzsát? Elégséges lesz jóízéhez az a maradék libamell? Csak ne igen fok-hagymázzon, uraknak főz s józan fajtáknak, azok pedig nem szeretik azt a sok sót, borsot, egyéb fűszerszámot.

Szánkócsilingelést sodor a ház felé a szél. Friss férfiláb csapja le magáról a kőgrádicson a havat...

— Jaj Istenem, a Károlyka úrfink! — kap kebléhez a belső, aki lábujjhegyen járkálva asztalt terít.

— Csak nem ő a lelkem? — pattan fel Déborah.

— De bizonyisten!

— Na Flórika, hamar még egy terítéket! Ki az ágyneműt a lócából! De a tűz köré rakd, hogy jól átmelegedjék! Kula, galuskát verj fel a vasporoshoz, hogy ne éhezzenek a fiam!

Királyfiakért nem futtatják meg jobban a cselédnépet.

— Károlykám, édes fiókám! — öleli magához Déborah a vendéget. — Szerencsés leszel a házasságban, él az anyósod! Mer' terített asztalhoz érkezel!

Aztán ott ülnek hármásban, a forró tál étel s a hűvös zsidvei bor mellett. Ám a fiú mintha zavart volna, szórakozott... Kést, villát összetéveszt, és nem méltányolja, mint máskor, a figyelmet, hogy Kula hirtelenjében „fásibukát“ is kavarintott tiszteletére, ami palacsintát jelent, amennyiben azt teszi, hogy „csináld s edd“, de nyomban! Déborah boldogan újságolja el, hogy ma még egy nagy öröm szállt a házra: Jánoska fiúktól is levél jött a peregrinációból.

Vacsora után, amikor családiában a tűz köré húzódnak, a fiú megembereli magát. Bevallja szépen, ünnepélyesen, hogy régi óhaját kívánja teljesíteni kedves szüleinek: mátkát választott magának, és ezt jött bejelenteni. Elébe vág minden faggatózásnak, megmondja sebtiben, hogy a leány szegény és szülötlen (hát mégsem él az anyósa!) és hogy bizonyára úgy van, hogy semmit sem hoz magával a kelengyén kívül, amit neki szolgálatai fejében úrnői ígértek!

Az apa félretéve a pipát, csak Déboráht nézte: jaj Istenem, nehogy fejébe menjen a vér, nehogy a szívét zsugorítsa össze a szívfogás!

— És ki az... kiről beszélsz... fiam? — kérdezte az asszony halkán, töredezve, mint akit borzasztóan megijesztettek. Kezéből kiesett s elgurult az orsó, lába alatt megállott a fonókerék...

— No, lelkem, hallgassuk csak ki töről-hegyre Károlykánkat, s addig ne ijedezzünk!

A fiú feladta az orsót, de az anya többé meg nem érintette az eddig sebesen pörgetett jószágot.

— Valami nix-nájszot akarsz a családba hozni, — hebegte.

— Választottam nevelőnő az alsógáldi Kémény báróéknál, Münstermann Franciskának hívják. Édesapja főharmincados volt Kolozsvárt.

— Még ez is... — morgott szakállába a főbíró, de óvatosan elhallgatott, hogy feleségét ne bősztítse.

— Osztrák Beamter... gyűlöletes főharmincados... szegény nemzetünk vámszedője és a leány... nevelőnő és német... német és... fogadom... pápista! — morzsolta Déborah, mint valami fejére ki-mondott szörnyű végzést.

A fiú csöndesen bólintott. Mégis csak fájt neki az anya szenvedését így végignézni. De nem bánta meg, hogy személy szerint jött meg a hírrel. Legyen tanuja annak, amit okoz, és lehessen enyhítője.

— Minden... minden... ami borzasztó, amitől valaha irtóztam életemben!

Szász próbált igen gyöngéd lenni.

— Miért volna ez mind olyan borzasztó, édesanyám? Gondolkozzunk a század világosodó szelleme szerint: senki sem tehet arról, mely rangban, nemzetben és hitben született.

— Igaz, igaz fiam — javítgatta szavait a főbíró. — De a példabeszéd azt tartja, hogy kutya kutyával, macska macskával!

— S ember emberrel, édesapám. Az én Fannim derék emberek derék leánya! Csak ismernek annyira, hogy elhiggyék: magamhoz méltatlant nem választottam!

Mint gyermek a nagyon keserves sírás kitörésé-

vel, küzdött eddig vele görcsösen, ám most elszabadult Déborában az eddig megszületni nem tudó vihar.

— Mit tudjátok ti azt, férfiak! Mindenketek csak véletlenül választ jól, s csak azért, mert nem minden asszony hitvány: hát egyik-másik perszé, hogy eltalálja! Rettenetes! Ezért hoztalak világra, ezért neveltünk mint a szemüknfényét! Főházbéli ifjakkal tanultál együtt már tiszteletes Herepei uram házánál, s vélők jártad bé a nagyvilágot! A haza első főiskoláján lettél professzor! Szent Isten s szerelmes Jézusom! Hát ezért akadályoztuk meg, hogy véled is úgy járjak, mint Pali bátyáddal! Tizenhét esztendősen tűzbe vitte a veszett ármádia!... Én szerencsétlen anya!... Én szerencsétlen szülőanya! Tőled vártam a kárpótlást, és Jánoska öcsédőt!

Kula szakács ijedten dugta be fejét a konyhaajtón, ám a főbíró csak ujját emelte fel, s a jámbor szolga rögtön visszakapta magát. Ismerte ő a nagyasszony nehéz vérét. Egy elpattant fazékért hangos jajgatásba tört ki, pedig teli van a hiú cserépholmival, s maguk égettették a cigányokkal a konyhaedényt.

— Édesanyám — rimánkodott a fiú. — Édes jó anyám! Én azt hiszem, nem beszéltem még eleget és elég világosan. Ha meghallgat aprójára, másképp fogja dolgomat megítélni!

Az asszony szótlanul roskadt magába. Közben előkotorta zsebkendőjét, s két kemény, haragos könyvét irgalmatlanul szétnvomkodta véle.

— Mennivel... idősebb nálad? Ezek úgy tesznek... ha kimustrálják a guvernántot, hát nvakába varrják a pannak. preceptornak a vén klepsidrákat!

— Fannim mindössze tizenneve éves. Kicsikora óta játszópajtása volt Gvörffy Klódin-nak, és Gáldon is családtagnak tekintik!

— Neked is volt szász játszópajtásod, de azért

most bugyogós paraszt Cikmántorban! Aztán képzelem, hogyan fog majd magyarul beszélni! Az én menyem! S ha még hozzá pópista is: pökni fognak rád a kollégáid, az egész város. Tán biza elfelejtette Enyed polgársága, hogy a minoriták lelövelték az egyik városszolgát, mert kincset talált a földjükön, s nem akarta eladni! Pópistát! Hadd lakják jól abból, amit a kolégyom megmentett vala magának VI. Károly és Téréz anyánk koppasztgatásaiból!

Urához fordult, s megnógatta.

— Kegyelmed miért hallgat? Hát kinek a szájából hallám s tanulám meg a szép latin szentenciát, amellyel ama dicső fejedelmek Erdélyország megnyomorítására törtek? «Transsylvania faciam germanam, miseram et catholicam.» Szóljon hát hé! Ez lesz a menyé, ez, hallja-é: német, koldus és pópista!

A két férfi összenézett. Az anyában most a sírás szabadult fel. De ez nem a fájdalom: a düh kifakadása volt.

— Édes jó anyám, — kezdte újból a fiú, mindkét kezét feléje nyujtva —, Fannim igaz, hogy német, de már szépen beszél magyarul, és ismeri halhatatlan költőinket. Énekel is a hárfához magyarul! A vallásunkat sem gyűlöli, hiszen kálvinista házaknál van tíz esztendeje... És árva, édesanyám! Hiszen maga mindig azt mondta, a leány az igazi árva, mert a fiú megél a jég hátán is!

Déborah most már érzékenyen sírt. Ám fia feléje nyujtott kezét nem fogadta el.

— Nem szabad senkit fitymálni fajtájáért, hitéért, családbeli állapotáért. Idvezítőnk ezt nem így tanította! — intette a főbíró feleségét.

— Ó, hát én sajnálni is tudom akárki ija-fiát... De hogy az én menyem... miért éppen az én menyem legyen ilyen ágrólszakadt?

— Ha én szeretem... ha édes szüleim is megszeretik: akkor Fanni többet nem lesz ágrólszakadt. Higgye el, édes jó anyám, ő már mostan, előre szereti magukat. Mindig faggat: mivel járhatna majd kedvibe anyámasszonynak. Szép kézimunkával? Virágneveléssel? Madarakkal? Ő ezekhez mind jól ért. Aztán apámnak majd elfújja a nótáját, hogy «Ezt a kerek erdőt járom én»... Olyan szép csengő énekhangja van!

— Mit ér az, ha bűnrossz gazdasszony lesz?

— Fanni? Kész ő értem mindent megtanulni!

— Nekem ne is mondd! Engem nem lehet elbolondítani, mint titeket férfiakat. Én ismerem az ilyen előre való szép furulyaszót. Nem is kívánom még meglátni se... ahogy kacagni fognak rajtam a barátném, mit értem meg a híres fiammal! Borka... az az irigy kígyó persze nem viselt rád gondot, s elnézte dolgaiddat. Még örvendett is biztosan, mert nem volt jól belé, hogy beköszöntésedkor az egész világ bámulta, milyen ügyibe való fiút neveltem! De megkötöm én a koszorúját! Nem teszi ablakba a levelemet!...

Ez az új fordulat: a barátnék káröröme kétségbe ejtette. Mennyit dicsekedett véle, hogy ilyen s olyan hozományt vár, kiállítás, berendezést, nevezetes nagy családot! Bizony nemcsak Nemegeyeiéknél járt el a szája. Ahogy erre ráészmúlt, a sírás egész áradata szakadt belőle. A nagy zokogás után, mely kamrájában ért csak véget, ismét felborsolta magát. Kutyateremtette, ennyi hát a beleszólása a szülőnek fia dolgaiba? Nem addig van a'!

Akárha késeket fenne ki: hánykódva ágyában új meg új eszközökön törte fejét, melyekkel Károlykáját visszariassza a téves útról. Ha valaki egyszer meghal, azon nem lehet fordítani többet, de a szerelmi állapoton...

Nem tudta, nem akarta elfogadni azt sem, hogy egy fiúnak ne az anyja legyen az első nőszemély a világon! Mindig egy bölcseségre figyelmeztette gyermekeit:

«Jobb az anyám vakarója,
Mint az idegen pánkója!»

Hogy hitte volna hát most, hogy ne lennének fegyverei, és ne diadalmaskodnék! Éjfél tájban kiugrott ágyából, felkapta háziruháját ingére. Kirontott az ebédlőbe, ahol fiának a vendégágyba vetett Flórika nyugvóhelyet.

— Perszé, valami trabális hóka-szőke fehérnép az a... Fáni! S nekem ettől legyenek unokáim! Csúf, házinyúlszínű, kesehajú bakszász unokáim! Nahát, előre megmondom, nem fogom szeretni őket! Nem leszek nagyanyjok, tudd meg, soha!

Állt a hamvadó tűzfényben, baglyasan, mezítláb, és egyre jobban belelovalta magát a vak indulatba.

Fia a lélek különös döbbenésével eszmélt rá, hogy anyja ilyen is tud lenni. Belesápadt a felfedezésbe. Csak úgy reszketve tört ajkára a szó.

— Meg se született ártatlan gyermekekről, akik ha eljövendők, most még az Úristen kebelén alusznak, kegyelmed ilyen nem mondhat szíve szerint, édesanyám!

— Nekem hiába papolsz, fiam. Én soha az életben senkitől meg nem győztem magamat, s tőled se fogom. Én előre gyűlölöm őket, legalább is soha szeretettel várni nem fogom a jöttüket! Isten Istenem ne legyen, ha igazat nem szólok!

— Isten nem veszi bé az ilyen esküt, édesanyám... Ő sokkal jobban szereti anyámat is... és az ártatlantokat is!

— Az Isten a szülőket pártolja, mert ő is szülőatyja. És nem helyesli az engedetlen fiat, de mennyire

nem! Aki így meg akarja keseríteni az édesanyját! Nem biza! S hát még mennyire nem pártol majd titeket, ha anyai áldásomat is megtagadom a házasságodra!

— Édesanyám!

Déborah duzzadt, látva, hogy fia elborzad szavain. Majdnem felujjongva kezdett fogadkozni.

— S meg is fogom tagadni! Meg én! Légy rá elkészülve: felé se menyek a lakodalmadnak!

Ezzel fordult vissza kamrájába.

A fiatalember sem bírta már magával. Könnyei buggyantak elő, sírni kezdett, mint kiskorában. Mintha szívét összeszurkálták, marták volna. Testi fájdalmat, nyilallásokat érzett.

Szent Isten! Ez az ő anyja... az ő nehéz természetű, de hozzá mindig, mindeddig gyengéd, szinte alázatos édesanyja. Hányszor röstellte ő befelé, amikor úgy viselkedett véle szemben, mint aki gyermekében urat szült magának, parancsolót, és annyira elibehelyezte öccsének.

És most... most... még a rendetlen öltözetlensége is elrémítette tőle. Hát mikor látta őt így, gombolatlan köntösben, a kikandikáló elgyűrt ingében!

Az ajtó újra felrepült. Déboráhba egyszerre csapott bele valami gondolat-mennykő. Rekedt volt a sírástól, de túlkiaabálta ezt a gyengességét.

— Nem, belém hiába fojtották az este a szót. Kimondom, hogy mondatlan ne maradjon a késő megbánás idejére! Nem akarom, hogy úgy járj, mint a Bod Céci barátném fia, akit ugyancsak figyelmeztettek... s mégis kicsikarta a házasságot. Másnap aztán golyót repített a fejébe, mert a kisasszonyt nem találta annak, akinek hitte...

Szász felemelkedett a keskeny ágyban. Kezét el-

hárítón, tiltóan emelte maga elé. Megborzadt attól, ami anyja nyelve hegyén lebeghet.

Déborah most már sikoltott:

— Engem az én fedelem alatt el nem hallgattatsz, fiam! A te házadnál, ahol a saját abroszodhoz törlőd a szádat, ott inthetsz, hogy hallgassak! De nem itt!

Felmutatott a gerendás mennyezetre.

— Itt annyit s azt és akkor beszélek, ahogy az nekem jólesik! Én vájtalak ki a piszokból, én dirigálok neked. Én kell hogy ismét kihúzzalak a nyomorúságból, amibe el akarod veszteni magad! Igen, igen! A te becsületedről s a miénkről van szó! Honnan tudod, hogy a báróék *nem szabadulni akarnak* a Fánid-tól!

— Déborah, Déborah! — nyitott be a főbíró az iroda felől. — Mit háborgatsz engem, s mit öled a fiadat is, magadat is éjtszakának idején! Kenesd meg a fejedet, s igyál egy csupor hülep-herbateát. Akkor lenyugszol és elalszol. Így csak megvadítod, sze' esmérheted — próbálta súgva mondani. — Jámbor természetű, — mormogta — de ha taplót dugsz a fülébe, hát nincs Isten, aki megtartóztassa!

Déborah toporzékolni kezdett.

— Hogy én most, ezzel a méreggel elaludjam! A vérem romlanék meg belé. Téázsam, és szundikáljak! — kacagott. — Amikor a fiam nyakába akar venni egy német bulandrát!

Az apa öklével csapott egyet az asztalra.

— Most aztán vége legyen, asszony! A szíved fáthat, fáj az enyém is, de nem rágalmazunk senkit! A becsület becsület, s a hajadoné százszorosan az, még ha a Puci-cigány leánya is! Hallottad? Eridj innét, amíg magadhoz térsz, a kamarádba!

— Hagyja édesapám, — mondta most a fiú hideg elszántságban. — Nincsen kivel beszélni. Édesanyám

nincs magánál! — pillantott utána inkább szánalommal.

— Tudod mit? Cserélj velem alvóhelyet, fiam. Az irodát magadra zárhatod. Aztán holnap újra meghányjuk-vetjük a dolgodat... Éngem is váratlanul ért... mit tagadjam. De nehéz így látatlanban a kapacitáció. Te élsz véle, ahogy én anyáddal. Nem rossz lélek ő sem, csak sok ábrándozásának vágtad ma bé a csapját. Mindéig is mondtam nékie: ne mind jártsd a szájadat Déborah, hogy ilyen a fiad, olyan a fiad. Isten ő Szent Felsége adta őt ilyennek, nem a mi érdemünk!

A fiatalember ezalatt kidugta meztelen lábát a földre, s felhúzta harisnyáját. Aztán cipőjét is felrántva, öltözködni kezdett.

— Hová készülnél fiam, ilyen órában, s ilyen ítéletidőben?

— Nem ülhetek én egy minutát sem ebben a házban, amíg választott párom iránt jóvá nem tettem azt a csúf szót, amit anyám kiabált rá.

— Ej, ne vedd úgy a szívedre. Anyádtól! Szülő s gyermek közt nem az az éle van a szónak! Pláné ha még harag, felindulás közben esik! Tekints engem, s tekintsd őt magát is. Hidd el, csak az első keserűség mondatja véle a nehéz szavakat... Ő adta az életedet, hát több szabad nékie véled szemben, mint másnak.

— Éppen azért sietek el innen még az éjtszaka. Szeretni és tisztelni akarom továbbra is az édesanyámat. Így pedig... még meg találom örökre gyűlölni!

— Mit akarsz hát? Csak nem útra készülsz?

— Visszamegyek Enyedre. Jó, hogy a szánkát éjjelre megmarasztottam. Nem lesz könnyű utam — semmiképpen sem... — Szomorúan pillantott fel apjára.

— Ej, ej fiam. A szerelem haddal jár... régi dolog ez már.

— De hogy miért éppen anyámmal hadakozzam — és hozzá ilyen cigány módon!

— Hát te is nagy követ dobtál be ma a kútba!

A fiú szemébe most könnyek szivárogtak.

— Legalább édesapám nem kellene, hogy haragudjék, s ily szigorú legyen hozzám.

— Haragudni csak vétékért s hibáért lehet. Én nem haragszom, ha öröömre sincs a dolgod. De ha így van, hát így van. Szóbeszéd ezen nem segít, s az Isten mindent jóra fordíthat.

Odalépett a fogashoz, amelyen fegyverei, úti tarisznyái, ruhaholmii függtek. Leakasztotta onnan nagy, fehér, bőrs bundáját s báránybőr kucsmáját.

— Vedd ezeket magadra, ha kedvemet akarod tölteni. S húzd rá a posztócsizmát is a városi cipődre. Éjjeli út az más, az duplán számít.

Kinyitott a konyhába, s szólította Kula szakácsot, hogy költse fel Mátét, a városból hozott kocsiszt, s fogasson be véle.

— Gyertyát tegyetek a szánkó lámpájába, s húzz ki egy forró téglát a kemencéből a lábzsákba. Máténak pedig vigyél ie melegített bort.

Maga tette ki az olajlámpást a tornácra, világosságnak a felkészüléshez.

A fiú némán kezet csókolt. A nyitott ajtón havas eső vágott be marék száraz eperfalevelet.

A főbíró bepakkolta, elrendezte fiát a szánban, aztán odasúgta neki:

— Gondolj reám... én *vélle* maradok!

Déborah éppen előjött a kamarából újabb haragban. Nagyra meresztette szemét, mikor meglátta az égő lámpást a tornácba kitéve, mint estvéli elutazáskor vagy vendégérkezéskor. Éppen az irodába akart be-

rontani, amikor a főbíró Kulával együtt havasan, elázottan, latyakos csizmáit törölgetve visszaérkezett a tornác felől.

— Kelmedék hol bódorognak éjtszakának fejébe? — kérdezte némileg megszeppenve, alászálló hangon.

Kula jelentősen pillantott urára. Nagy dolog a nagyasszony rossz órája. Mit lehet most néki mondani?

— Eridj Déborah — szólt a férfi nyugodtan, keserű szigorral. — Együtt kéne most, hogy tanakodjunk, s aggódjunk — de én csak annyit mondok néked ezen az éjjelen, hogy imádkozzál. Imádkozzál, hogy el ne veszítsd sem test, sem lélek szerint Károlykádát! Kula fiam, te lehúzd a csizmámat, s béhozol nekem is egy csuporral a forró borból. Cudar egy idő kerekedett odakünt, hogy a kutyádat se verd ki!

Kemény léptekkel bement az irodába. Ő is szeretni és tisztelni akarta továbbra is fiainak szülőanyját.

Pár nap mulva, melyeket Déborah ecetes homlokborogatások, szívre rakott vizesruhák és Flórika folytonos kenései közben töltött el az almáriomos oldalkamarában: egyszer csak feltápáskodott a bajból. Komoran, senkivel szót, de tekintetet sem váltva — kiadta a parancsot, hogy húzzák elé a paraszt-szánkát, (az úri szánnal a főbíró körúton volt) melegítsék át a lábzsákokat és férjeura Kinizsi-bundáját: elutazik.

Kula próbált a beállott csikorgó januárral példálózni, figyelmeztetni. — Erre Déborah odalépett a szabad tűzhelyhez, melyen jószagokkal füstölgő hagymásvetrece rotyogott, fülén fogta a lábas edényt s úgy vágta a konyha közepére, hogy csak úgy pattogzott szertesztét a sok cserépdarab. Kula tisztelettudón és lefegyverezve hallgatott el most már. Belátta, hogy itt nincs appelláta.

A száнка Enyeden Nemegeyiék elé hajtott. Déborah le sem rakatta róla a meleg holmit, sőt azonnal megfordította elmenőre az alkalmatosságot. Még a kis kurta bundát se vette le. Hidegtől kikelt képpel, vörös orral s dagadt ajakkal rontott be Borka napalijába, ahol egykor oly ünnepélyes érzelmek közepette öltözött díszbe fia iktatására. Ott aztán, úgy amint feltette magában, képére mászott nénjének. Hogy cseppet sem ügyelt a fiúra, pusztá gonosz irigységből, amiért Károlyka sokkal különb az ő pereputyainál. Hagyta, hogy a kaján mágnásokat bújja, dicsőítette neki Anna grófnőt, ahelyett, hogy meleg ott-hont adott volna neki magánál, minden lépésit számontartva, ahogy illik egy hű rokonnak. S ha már vette észre, hogy baj van, írt volna, jött volna, jelentette volna! De biztosan vihogott-rihogott befelé, hogy «nesze neked Déborah»!

Mindaz a vak düh, amit férjeura beléjerekesztett, most kiömlött belőle. Állott a szoba közepén, lassan veresre hevülve, és hadakozott, sikoltozott:

— De azt nem fogja keed megérni, hogy végigkacagja, mint hajtja lére a rossz gazdasszony németné a tenger drága portékámat: asztalnéműt, ágynéműt, konyharuhát, amit gyűjtöttem a reménybeli menyemasszonynak. Néném perszé pukkan meg a gyönyörűségtől, ha látná, mint lúgozza, maratja a lendamasztomat, éteti meg penésszel, kosszal a kenderholmit. Nahát mondja meg nékie, hogy az orruk attól fokhagymás marad, s inkább bégyujtok sokesztendei kezem-munkájával a sütőkemencébe!

Borka ezt a dühöngést is úgy vette, mint a hajdani nagy büszkélkedést: az anyaszív fergeteges hullámvetésének. De a sok sértés, igaztalanság mégiscsak kihozta sodrából.

— Én, lelkem, próbáltam figyelmeztetni Károly-

kádat, de a kutya fejét is húzhatod a padra, mert az a pad alá búvik!

— Mi? A kutya fejét? Keed kutyának is titulálja a fiamat mindennek tetejébe? Szentül hiszem most már, hogy összejátszott a német cófrinkával 'a fiam s a magam vesztére! Szép rokon, szépséges Aldobolyi Fülöp Borbára! Kár, hogy a rokonokat nem lehet megválogatni — de megtagadni még mindig lehet őket!

Déborah megesküdütt, hogy ~~soha~~ többé a lábát bé nem teszi ide, sőt Enyedre sem. Nincsen neki itten mit keresnie ilyen atyafiságnál és majd egy olyan menyénél, aki nem kérdezi, hogy kell-é valahol, vagy csak anynyira, mint a tövis, amibe beléültünk! Legyen rokona Borkának — neki soha az életben!

Ezzel sarkonfordult, visszamászott a szánba, s belébújt a sok, ki sem hűlt meleg holmiba, fiának feléje sem nézett! Így járta meg a várost, mint a csúf mennykőcsapás.

Estére keserű-keményen érkezett haza, a fejfájás, szívfájás kigőzölgött belőle, hogy Borkának megadhatta. Kulával kocsiskáposztát aprítottatott magának, füstölt oldalast süttetett hozzá sístergős pecsenyezsírban. És helyreette az átbőjtölt, sivár napokat.

— Jöjjön kigyelmed és torozzunk a fiam felett, — szólott komor méltóságban a közben hazatért főbírónak.

Tizenharmadik fejezet

TÜNDÉRJÁRÁS

Annyi csonkaság szorongatta Szászt mindenfelől. A Jus Publicum tökéletlen formában marad, lelki fiainak félelgesen teríthet csak a lélek asztalán. A hazán nincs mód segíteni, a legdrágább férfiú és kartárs szívét meg kell sebeznie, gyermekek elfordítják tőle kedves orcáikat, és anyjára nem tud a régi tisztelő rajongással gondolni többet.

Ám mégis minden kétség fölé fényesen suhant fel, mint biztató csillag, a tisztuló meggyőződés: hogy Fanni az ő sorsa, hogy feléje kell törnie minden akadályon át, és vállalni kell érette mindent. Sokat epesztette fejét a rózsaszínű gondban: hogyan adjon jelt a betegszoba jól őrzött rabságába. Végre eszébe jutott egy tavaly nyári beszélgetésük az elválaszthatatlan galambokról, amelyek belepusztulnak egymás elvesztésébe . . . Volt neki egy ilyen pávafarkú, hófehér gerlepárja. Fanninak finom belső füle van: majd kihallja ebből az ajándékból a beszédes vallomást, melyig el még nem jutottak.

Megbízta Csórót, a megye cigányfutárát, vigye ki a kalitkát Alsógáldra, mamzell Fanninak. Csóró arról volt nevezetes, hogy mire azt hitték: célba érkezett, már itthon termett. Most is, hol gyalogolt, és akkor futott, mint a farsangi szánkák előfutárai — hol felké-

rezett a kocsihágókra, saroglyákba: ám estére jelentette, hogy a «madirkákat» szemeláttára adták be az ablakon az aranyhajú kisasszonnak, aki sírva fakadt az ajándékon.

Tavaszi felé Jósika gubernátorné, a művészetek nagy pártfogója, meglevelezte Anna grófnővel, hogy a minden dícséretre méltó kolozsvári színjátszó társaságot Enyedre is meginvitáltatják Simon báróval. Meszse vidékeken sok teátrum-barát élt a város körül, és a polgárság maga is rajongott a nemes játékokért.

A vármegyeház üléselő szálája jó alkalmatossággal kínálkozott a tervhez. Simon báró a karzatra páholyokat ácsoltatott, és megbeszélte Lilleque-vel, a francia szobafestő mesterrel, hogy mindenkinek mellvédjére, homlokzatára elkészíti a meghívott család címerét: kigyót a gáldtői Bethleneknek, vadkecskét Anna grófnőnek, dām vadat és sok egyéb cifraságot a fejedelmi Keményeknek, és így tovább.

A megnyitó ünnepséghez a kilenc múzsát állítják majd fel a színpadon, kivágott és megtámasztott kullisszaképekben, a nagy kortináról pedig valami hangulatos allegórikus csoportkép tanítsa és vidítsa a szemeket, szíveket. Szőnyeg, délinövény, bútor majd kerül a burgból. A mester nem győzte a munkát ilyen «per postán», ahogyan az idő szorossága kívánta. Most volt jó órákulum Hegedűs professzor, aki ismerte az ifjak titkos-édes hajlamait. Ő ajánlotta be a bárónál Vizi deákot és még egy kurta székelly nadrágban, zekében járó öklömnyi klasszisztát, akit a schola Miklóska piktor néven ismert. Rózsa-, nefelejcs- és gyöngyvirágkoszorúkat, csokolózó galambpárt, összefogózó kezeket mázolgatott a fiúcska fínom, cifrán kivágott velinkártyákra. A forró deákszívek aztán az ilyen keretbe ékes betűkkel rótták be az ünnepre, névnapra s egyéb alkalmakra szóló jókívánatokat.

... Fenyő- és repkényfűzések díszítették a szála falait, megtűzdelve művésziiesen sodort papírrózsákkal. Ezeknek készítésében az enyedi divatárus leányok híresek voltak.

A megyei rideg üléselő terem a bemutatkozás estéjére ünnepi műzsatemplommá változott. Ámde az igazi látni és bámulni valót a síma vászonfüggöny nyujtotta, mely a színpadot takarta. Ezen ugyanis jó magasan, hivatalból és lojalitásból a kétfejű sas keringett csattogóan vérszomjas csőrével, begörbített, prédaleső karmaival. A méltósággal lebegő madárszörnyeteg alatt sűrű nádas összehajló, barna bugái ingadoztak; alattuk, a zöld sásban pedig óvatosan meglapuló árva nyulacska húzta meg magát.

A nádas az alkotmány, és az alatta rejtőző nyúl a magyar nemzetiség, melyet a nád megvéd a gonosz sas karmaitól.

Honnan indult ki e magyarázat, azt senki nem tudta. Való, hogy a terembe gyülekezők boldogan fejtegették meg egymásnak a huncut allegóriát, mellyel a színház túljárt a hatalom eszén.

Ezen a forró ünnepi estén látta viszont Szász Károly hosszú hónapok multán Fannit. A középső, legtagasabb páholyt a két testvéri család: a gáldi és az enyedi Kemények foglalták el. Jobbról tőlük Bethlen Imréék Gáldtőről, balról a szentgyörgyi Thorocz-kayak vonultak be.

Fanni a díszpáholly háttérébe húzódtott, és ott fejét a piros sirtinggel bevont falnak támasztotta.

Lent a színen a pálmák és a kulisszákból kivágott műzsák előtt most sorakoztak fel: Kilényi igazgató, és körötte a sok jónevű műzsafi: Jancsó, Sáska, Telepy, Udvarhelyi, Pergő Celesztin... Neéb kisasszony, Pálné, nevesek és névtelenek. Köztük hófehér, köny-

nyű ruhafelhőben egy őzikebokájú, cingilingihajú asszonyka: Déryné.

-Az üdvözlőbeszédet Simon báró publikus fia, Domokos úrfi tartotta. Arról szólt pedig, hogy e marosmenti Athenaeben a diákságnak van legfőbb joga fogadni a két haza legjelesebb színjászóit. Mert enyedi diákok ácsolták meg azt a teátrumot a kollégium kúriáján, melyből a nagy Wesselényi báró az első magyar színház gárdáját toborozta. Bölcső e hely: kicsiny, de szent, mint minden bölcső.

Jancsó elérzékenyedett az úrfi beszéde alatt. Elő kellett húznia a tarkavászon zsebruhát a redingót hátsó zsebéből. Celesztin vigyorgott. A sok víg vakáció járhatott eszében, mikor mint teátrálista diákok bejárták a környék udvarházait, kastélyait, és volt jó dolguk a Naláczyak, Szalánczyak úri asztalainál. Kilényi ünnepélyes volt, mint akinek ily nemes és magashól jövő szavakat méltóan kell megválaszolni.

Következett a «Svájci Ház» előadása, Déryné kedvelt szerepével, Emmelinával. A törekeny asszonyka torkából üvegtiszta trillákban áradt, gyöngyözött a hang. És milyen igaz érzéssel játszotta a párja elől elrejtőző leánykát, akit kedvese bús furulyaszóval szölongat!

Szász mélységes férfibánattal figyelt a játékba. Ó, úgy hasonlított mindez saját gyötrelmeihez!

Zúgott a taps, a vívát. A publikus úri rend le akarta főzni a József huszárokat a tüntetésben. Csokrokat, koszorúkat és díszes szalaggal átkötött papírterkerceket repítettek fel a művésznő lábához. A papirosokon ékes alkalmi versek hódoltak Dérynének.

Nagy-Sándor József hadnagy azonban ügyes lendítéssel úgy dobta oda az ifjasszony lábához az aranyra festett babérkoszorút, hogy annak hosszú piros szalagja körültekerődött a művésznő darázsdere-

kán. Mukics alezredes ugyan csóváltatta fejét — befelé mégis mosolygott a huszártréfán: ide bűzöljetek bőszipórágók!

Ruzitska úr, a huszárbandisták karmestere hangosan lelkendezte bele a vívátozásba:

— Égből szállt pacsirta! Égből szállt pacsirta!

Ebben a fergeteges, ünnepi hangulatban minden ragyogó arc a színpadon függött. Csak Szász Károly fordult vissza a páholyok felé. Tekintete Fanniét kereste. A leány most is úgy állott: fejét a vörösszínű falnak támasztotta. Csak most tűnt fel a férfinak, mennyire megsápadt a teletésben. Pillanatra találkozott tekintetük: akkor a leány behúnyta szemét, s orcáin fényesen indultak alá a könnyek. Mi ez?

A függöny leszaladt s a páholyok megteltek látogatókkal. Bethlen Róza grófkisasszonyt Somogyi huszár-főhadnagy udvarolta körül, a Thoroczka-páholyban gróf Wolkenstein hadnagy tisztelkedett, míg elválhatatlan két barátja, gróf Draskovich és báró Karwinsky Anna grófnő páholyába robogott kézcsokokra. Ezek a ragyogó fiúk, akik szánkázgatni szokták, sőt lovagolni tanítják a város csinosabb polgárleányait, és akikről sok kajsza beszéd járt a fejszóváltató délutáni fonókákön, most főúri jólneveltségben forgolódtak a nagy dámák körül. Hiába: más dolog az, tudni a hölgyekről, hogy egytől-egyig udvarképesek, és olykor Bécsben teletnek.

A hétköznapi imádoztak titkos irigységgel bámultak fel a selyem-cukorkát kínálgató tiszturakra. Luka Pepi, a kecses barna divatárus leány csak annak örült, hogy szépségén még ilyen környezetben is megakadtak a férfiszemek. Hiszen ha hírneve is úgy fénylenék, mint szemepárja és ékszerei! De a világ kacsingatva súgdosta róla, hogy amikor Draskovich hadnagy a lovaglásból hazahozta, és gavallériával segített neki a le-

szállásnál — hát feljebb nyúlt a kisasszony szoknyája alá, mint ahogy az illik ilyen szolgáltnál. Igaz volt-e ez, vagy sem, de bizonyos, hogy a sarkantyúpengést kedvelő leányok a diákság szemében erkölcsi halottakká váltak.

Szász belépett a középső páholy ajtaján, Anna grófnő nyomban meginvitálta másnap délutánra:

— *Musique en famille*, — súgta. — Különben a kortina pingálója után akarok bővebben érdeklődni, kedves professzor uram!

Bethlen Imre elfogta a szót, és nyomban áthajolt a két páholyt elválasztó korláton.

— Na, már azt én is tudni szeretném, ki rittyentette azt az ostoba kortinát a nádassal és a kis nyúllal! Ezek a mai diákurak nem férnek bőrükbe, úgy látszik, lágy pásztorság alatt vannak az ebadták!

Szász elpirult. A gróf kihívásai mind gyakoribbá váltak. A hely, a pillanat nem volt alkalmas a keményebb férfiúi szóváltásra. Mégis fizetett:

— Akárki ideája e kép, nem az a bosszantó, hogy megfestődött, hanem hogy igazat mond! Alkotmányunk gyenge, mint a nádszál, s nemzetiségünk gyávább alatta, mint a nyúl.

— Simon tudott e képről? — fordult Bethlen Imre Anna grófnőhöz.

— Én azt hiszem, a kép ilyen értelmezése csak a közönség koholmánya. Ekkora lelkesültségben a kapanyél is elsül, — szólott higgadtan a grófnő, és közben aggódva pillantott Szász szemébe.

— A szerzőt mégis karcerbe dugatom! — morgott Imre gróf.

Szásznak alig jutott pár pillanata, hogy Fannival szót váltson.

— Hogy vannak galambjaink?

— Köszönöm, jól...

— Miért nem üzent felőlük... egész hosszú télen erre vártam!

— Nem lehetett, mert nem fogadhattam el az ajándékot... Az úrfik azonban úgy tudtak nekik örövendezni a betegszoba sok unalmában! Azért vártam a visszaküldéssel...

A rendező ébresztő-órával csöngetett a függöny megett. A vizita ideje lejárt. Szász értelmetlenül bámult a további játékba, lelkesedésbe. Tekintete el sem tudta fogni többé Fanni hideg, szomorú pillantását. Még a könnyek is kiszáradtak a kisasszony szemében. Figyelt ugyan a játékba, de örömtelenül és meghatódás nélkül: mint akitől nagyon messze van mindez.

Micsoda éjtszakája volt a fiatalembernek! Micsoda másnap délelőttje. Csüggedt lélekszárnyal olyan nehéz volt magasröptöt venni a scholai előadásokon.

És a délután... a musique en famille... Ha ez az összejövetel csak egészen szűk körben lesz, és Fannit ma sem láthatja, nem bírhatja szóra! Mégis, szíve arról dobogott, hogy a két család: Gáld és Enyed, ha teheti, sohasem örvendezik egymás nélkül. Ebben a reményben indult fel az adminisztrátori rezidenciába.

A palotát csinos ebédlővé alakították. Még perzsaszőnyeg is került a tojásdad nagy asztalra, és a kárpitos heteken át rendezte a nehéz, selyembélésű szövetfüggönyöket. Az ebédlőből nyíló tágas szála fogadóteremmé szépült, lenge sárga mulldrapériákkal, Bécsből hozatott diófagárniturával, meggypiros plüss bevonóval, aminek aztán csudájára járt, aki járhatott: mert ilyesmit errefelé soha senki nem is látott. Simon báró is meglepetésül szánta «nagyleányainak» és feleségének. Legnagyobb «prezentje» mégis a valódi bécsi zongora volt a burgbeli spinett helyében.

Már amíg áthaladt az ebédlőn, Szász fülét megütötte a drága hangzat, mely csattogó madáracsicser-

gésnek tetszett. Az inas felnyitotta előtte a nappali ajtaját.

Odabent, a zongoránál, háttal a belépőnek a húszárbandisták egyenruhájában Ruzitska úr ült, benne a játék édes hevében. Mellette az a törékeny női figura, melyről nehéz volt tudni hirtelen: asszony, leány-é vagy tündér. A kandalló rezgő, rózsaszínű melegében csak könnyű zsakonett-anyagból készült ruhát viselt, kivágott nyakkal és lebegő bajadérsállal. Térdig kihímzett harangos szoknyájából vékony özike-lábak kandikáltak. Ami most, festék nélkül, nappali világosságban, hátravetett fején, aláejtett szemhéján feltűnt rajta, az a gyermekgül finom arc szomorúsága volt. És a bánatos kifejezés, úgy látszott, hozzátartozik vonásaihoz. A «Földiekkel játszó égi tünemény»-t énekelte.

Jobbkézt a dívánon Ágnes báróné és Anna grófnő hímezgettek. Az elszórt székeken, puffokon a leányok: Kata szokott mozdulatával Fannihoz támaszkodva, feslő, átlekesült orcával, kezét összekulcsolva, mintha imádkoznák. Krémszínű ruhájának szerény kivágásánál égőpiros korállsört viselt, és azon kerek arany medaillont. Valamikép feltetszett rajta a színes és csinos ékszer, mert rendszerint nem hordott semmi csillogó ékességet. A korállsor a mátka búcsúajándéka volt.

Az ablakfüggönyök védelmében Papnéni bólogatott, és Amanda végzett zajtalan orrfúvásokat a sírásig való meghatottságtól. Judit svájci nevelőnője takusra forgatta a horgolótűt.

A grófnő helyet intett a fiatalembernek. Mindez úgy ment végbe, hogy az éneklő fel sem emelte pilláit, és így a varázs, mely őt is, hallgatóit is rabul tartotta, meg nem szakadt. Szász lopva Fannira pillantott. Ma még megviseltebbnek, szenvedőbbnek találta.

Amikor a dal elhangzott, Kata hirtelen átölelte és megcsókolta Dérynét.

— Csak még a Cserebogarat... a Sárga cserebogarat! Édes kicsi művésznő! Nézze, nem magam miatt, hanem *őérette* kérem! Az ő nótája!

Kinyitotta a nyakán függő medaillont, és megmutatta benne Istvánka úrfi miniatűr arcmását, melyet Szabó piktor készített.

— Ugye, milyen kedves, szép legény? Nahát: *őérette!*

Megcsókolta a képet, és visszacsúsztotta nyakfodra alá.

Mamzell Amanda szemébe-új könnyek szöktek. Kata az ő «Herzenskind»-je volt. Mint óhajtotta, féltette a lányka boldogságát!

«O, dass sie ewig grünen bliebe
Die schöne Zeit der jungen Liebe...»

Bólintott a svájci nevelőnő felé. Anna grófnő valami különös érzékenységben meghallotta az idézetet. Megfordult és Amandára pillantott. Nyugtalanul súgta oda Ágnesnek:

— Nem értem Katámat. Olyan szertelen a nagy boldogságában! Mintha nem érezné javát a lelkem. — Kata! Hadd fiam nyugodni is a művésznőt. Tudom, hogy Rézmellű Déryné a neve, de azért pihenni kell nékie is!

Csengetett az inas után, és behozatta a tálcákat: metszett talpas poharakban vaníliás, kávéfagylaltot, apró mazsolás, cukros kuglófot. Csemegézés közben arra fordult a szó, hogy magyar operák kellenének!

— Ó, én éjet-napot összetennék, hogy betanuljam és betanítsam — fogadkozott Déryné. — Hiszen már azt is megtettem, hogy külhonból megkerítettem egy-egy jeles dalmű partitúráját, és ha már jól ment, elő-

álltam vele a direktornak. Hát még a drága honi hangzatokért! Pláne, ha tárgya is hazafias volna!

Ruzitska úr tapsolni kezdett.

— Majd eljuttatom a tekintetes asszonysághoz most készülő új művet, melyet e dicső múzsahajlék, a Kemény-rezidencia tiszteletére alkotok. Kemény Simont választottam hősőmnek — pompás női szereppel. Felesége maga öltözteti fel az áldozatra induló férjeurát és halálhírét véve, önkezével vet véget életének.

— Be szívesen eljátszom majd ezt a nagyszerű magyar asszonyt! Micsoda magyar vállat, micsoda mentét varrok hozzája magamnak!

— Mindig hallottam, kicsi Déryné, mi nagy művésznő kegyed! De hogy ilyen lelkes patriótáné, ezt magamnak kell most felfedeznem, és annál meghatóbb rámnézve! — szólott Anna grófnő nagy meglepéssel.

— És hozzá kegyed, mint hallom, nem is vérszerinti magyar nemzetbeli? — érdeklődött a gáldi báróné.

— Bennem — rázta meg fejét Déryné — csöpp magyar vér sincsen. Édesanyám cipszernő, apám osztrák származás. És én mégis, magamtól, magyarnak nőttem fel! Minden porcikámban magyarnak érzem magamat. Nem csudálatos?

— Bizony csudálni való.

— Hallottuk, hogy hívják idegen színpadokra, és perszé tudna is németül énekelni?

A csilingelő vörösbarba fürtök újból megrázódtak.

— Tudni tudok, de én a honi színészetet cserben nem hagyom soha. Mert az olyan nehezen tud felvirágozni, és annak olyan igen nagy szüksége van ön-

feláldozó, hűséges munkásokra! Én igen nagy boldogságot leltem fel e munkában.

Fanni meglehetősen távol ült Szásztól. Most véletlenül mégis egymásra pillantottak. Sötétrózsaszínű pír hágott fel a leány arcába, és azután is valami életderűt hagyott vissza rajta, ahogy a mosolyból is mindig viszsamarad némi aranypor, ha el is reppent már.

Szászt Anna grófnő érintése térítette magához.

— Egy pillanatra fáradjon át vélem claritásod a kicsi nappaliba... Mit szól a mi csattogányunkhoz? — kérdezte aztán, mialatt az inas behordta utánuk fagyaltos poharaikat, édességeiket. — Ide szállásoltam magunkhoz, hogy közel kapja a szálát. Bár ennyi ki-méletben legyen része szegénykének. Mit hányódik, mit dolgozik ezzel a porcellánfigura termetével s a gyermekképével! Képzeld kedves professzor uram, még a köntöseit is maga állítja össze! Bemegyek hozzá tegnap délután, hogy visszaadjam fesztvizitáját, — mert nagyon illemtudó, látszik rajta az úri származás, és mindjárt teljes gálában tisztelgett nálam. Hát ül egy tiszta lepedőn, a földön. Köréje kirakva a sok kellék, s ő varrogat... Ezért olyan elegáns, olyan ízléses mindig, színpadon is, utcán is. Bécsben nem láttam apártabb jelenséget nála!

Szász maga is elismerően adott igazat a grófnőnek.

— No, de rátérek igazi mondanivalómra, mert Kata közben visszaél a kicsi tündéresszony jóságával.

Előbbrehajolt az asztalon, és suttogóra fogta szavát. — Mutili szakács helyett már be kellett állítani Ferenc főkuktát. A mesternek állandó belső forróságai vannak. Fogy, mint a két végén meggyújtott gyertya. Egy-két esztendeje ha van még hátra, így mondta Baritz főkirólgus. Világéletemben nem láttam még ilyen vékonypénzü és kákabélű szakácsot. S tudja-e,

kedves professzor úr, miből látom én, hogy végét járja? Tizenöt esztendeje van, hogy kivándorolt, de soha vissza nem kívánczozott hazájába, legalább is előttünk el nem árulta magát. Most meg öli a honvágy. Elkéri a francia zsurnált s nézegeti, babrálja, cirógatja.

— Szegény jó Mutili mester!

— Arról van most már szó, hogy két leánykájának sorsáról határozzunk. Rég besoroztam volna őket kedves Árva Rózsáim közé. De a Mutili leányok katolikusok, s anyjuk ugyancsak ragaszkodik hitükhöz. «Bár ennyi maradjon meg nekünk a hazánkból», — ezt szokta mondogatni. Így hát semmi lehetőség nincs reá, hogy paphoz, iskolamesterhez férjhez mehessenek. Hanem egyebet gondoltam ki felőlük. Karolina jól számol, a kisebbik szépen hímez. Könnyű a keze, mint a lepke. A nagyobbikat kitaníttatnám, hogy el tudjon vezetni egy kis boltot, a kisebbik mellé pedig oly instruktort állítanék, aki beavatná a kézimunkák előrajzolásába. Arra a deákra gondolok, kedves professzor uram, aki a nyúlacsokas kurtinát pingálta. Remélem, a karcser elmaradt szegény fejtől! Igen-igen ügyeskezdő lehet a fiú. Hallom, hogy már egyszer jutalmat is tűzött ki számára Bethlen Ferenc atyánkfia.

— Ez így van. Miklóska hazatér a szeredai és szombati kirándulásokról s akkor megfesti a kollégium pusztáin látott virágokat. Egyszer fogadott, hogy emlékezetből lerajzolja a patika szarvascímerét, és nagyon derekasan meg is nyerte a fogadást. Aggodalomra csak egy ok van: a legény kicsit gyengén van kiállítva ruhanemű dolgában. Nyíltan kimondom: valóságosan ágrólszakadt. Pedig nem szolgafiú! Anyja éppen nagy nemesi kúriából került ki, Gaál leány, rokonsága Kötelesnének.

Anna grófnő legyintett. Néma mozdulatában benne volt Rebeka asszony cenzurája.

— Mostohaapa van a dologban, — folytatta Szász. — Nincs, aki leszurkolná érte azt a negyven pengő forintot, amiből a szolgálatba nem álló nemes fiak megélnek valahogy. Hanemhát garasokért festget, és néha Hegedűs professzor ott tartja magánál ebéden. Vakációkra pajtásai viszik erre-arra.

A grófnő eltűnődött.

— Terem az ember, professzor uram! A gúnya dolga pedig nem fontos. Majd megszerzi azt ökeme. Elöttem csak egy számít: a tisztességtudás.

— Abban aligha lesz hiba. Ami a tapasztalat hiányát s a faragatlanságot illeti, az is kicsinosodik nagyságod küszöbén belül. «Bei edlen Frauen suche nach der Sitte», — tartotta Goethe.

A grófnő arcát szerény mosoly ragyogta be.

— Az igazmondó bókjának az ember örvendeni tud, — ismerte be kedves őszinteségben.

Megállapodtak, hogy Miklóska holnap jelentkezni fog Papnéninél, aki beavatja a ház rendjébe, és ha szükséges, ki is ruházza az úrfik holmiiból. Anna grófnő jelt akart adni a nagy nappaliba való visszatérésre. Ám a fiatalember hirtelen megragadta kezét s forró vakmerőségben könyörgött hozzá: adjon módot rá, hogy egy pillanatra mamzell Fannival magában maradhasson.

A grófnő jelentősen nézett Szász professzor ifjúi megindultságban tündöklő kék szemébe. Elkomolyodott, és kevésbé elgondolkozott. Aztán csengetett Druziért. Kéreti a mamzellt.

Fanni kicsit zavartan nyitott be. Arcán ott égett a nyers vadrózsapír, szemét is lesütötte.

— Parancsol a grófnő?

— Igen biza! Parancsolom, hogy a mi Fannink bánjék kedvesen kedves vendégünkkel!

Intett legyezőjével, és fejét is megbiccentette úgy,

hogy homloka körül megrezzentek a bécsi főköti ibolyacsokrai. Az ajtót behúzta maga után, csak éppen nem tette be kilincsrre.

Fanni még sötétebb rózsaszínre vált. Keble hülámzásán lehetett látni, hogy lélekezete gyors, nyugtalan, mintha nagy messziből futott volna idáig.

Át az asztalon, az ifjú megragadta a leány kezét. Tán félt, hogy ismét elmenekül tőle.

— Instállom szépen Fanni, magyarázza meg nekem tegnapesti szavait. Mit jelent az, hogy ártatlan galambjaimat el nem fogadhatja?

A leány otthagya kezét az ifjúéban.

— Mert azokat a galambokat — már előre szétépte számomra egy karvaly... Mielőtt bezárkóztam volna a beteg báróúrfiakkal, egyre-másra kaptam az intő leveleket. Azóta is magamnál hordozom őket, hogy mindig figyelmeztessem magamat... Lehet, hogy a mai délután nélkül soha meg sem mutattam volna kegyednek. De most már... nincs hatalmuk felettem.

Szelíd, boldog fény villant át arcán. Olyan volt ez, mint fellegek oszlása a kisírt mennyboltozatról.

Belenyúlt kis gyöngytárcájának oldalrekeszébe, és kiszedett onnan néhány írást. Vagy kettőt mindjárt maga félredobott: ezekben arra figyelmeztették, hogy Szász Károly érzelmeiben teljesen megbízhatatlan. Úgy álljon véle szóba, hogy más leányt is bolonddá tett már. A harmadikban háborgó fenyegetések rémítették: jaj annak a leánynak, aki másnak mátkáját elorozza. Ecettel hígtott fakó tintával, hegyes szarkaláb-betűkkel rótt asszonyi gonoszkodások. A helyesírás Zéfi kisasszony évjára tára vallott. — Volt komolyabban érvelő jóakaró is, aki arra kérte: né tala-kodjék a Bethlen professzornék zárt és előkelő körébe, ahol soha számot tenni nem fog.

Fanni csak egy férfiírást tett a fiatalember eléjébe. Hibás franciasággal címezett, zöld viasszal pecsételt, nehéz merített papiroson „egy nemes kebeles enyedi polgár“ figyelmeztette a mamzellt, hogy alássa Szász Károly jövedőjét a megyében. Mert ha egyszer visszaáll a törvényes világ, szabad akaratból magyar férfi meg nem választja köztizsátségre azt, aki házasságával kimutatta rossz patriótáságát.

Ezt már nem női düh, tehetetlen alattomosság — ezt csak valami keserű, sanda magyar fogalmazhatta. Felszaladt a vér Szász Károly fejébe. Hirtelen apró darabokra tépte és bedobta a levelet a kandallóba, melyben — bár künt ragyogó tavaszi nap volt — még mindig égett a tűz a boltozatos, vastagfalú szoba melegentartására.

— Mindig voltak itt emberek, akik a nagyvilág dolgait a Varcagás-, a Porond- és a Tót-utca szűk kis négyszögablakain át szemlélték életük fogytáig! Mamzell Fanni: én jó céllövő sohasem voltam, de az ilyen agyagszárnyú karvalymadarat igen könnyen leszedem. Kijelentem itt, az első órában, melyet félesztendő óta kegyeddel szerencsém van együtt tölthetni, hogy nem nézem sem származását, sem hitbéli állapotját, hanem ha szintén úgy akarja: ez órától fogva mátkámnak tekintem!

Fanni felragyogott, mint a kigyúló fényesség.

Pillanatokig hagyta, hogy az ifjú forró csókokkal borítsa el kezét. De aztán visszahúzta, mint tűztől, és szelíden figyelmeztette, ellágyulva a boldogságban:

— Ne nekem csókoljon most kezét, hanem Dérynének... Ő az eleven példa énelöttem, hogy mindenki lehet jó magyar... magamagától is, ha ezt szívéből akarja!

Az ajtó felnyílt, a gáldi Katica robbant be rajta.

— Jön a Cserebogár. Ezt mamzellkámnak is halani kell!

— Holnap a világ előtt is szavamnak állok, — súgta Szász még hirtelenjében.

A bordó nappaliban aztán odalépett Dérynéhez, aki éppen most végezte be az „Olasz nő” nagy áriáját. Elkapta apró gyerekkézét, és ráhajolva gyöngéden megcsókolta.

— Ó Istenem, ez túlságosan nagy hódolat egy áriáért, — szabadkozott a művésznő. — Mi lenne, ha minden dalomért kézcsókot akarnék!

— Ez nem a művésznőnek szól, hanem a jó tündérnek, aki varázsszavával két szívet váltott meg a hosszú, csúf, téli átokból! De csitt... erről ma még nem szabad tudni senkinek.

Déryné huncutul pillantott végig a férfin, aztán pusztintett Fanninak. Túllátott ő a szitán, mert tudta, mi a nagy szerelem.

Ruzitska úr türelmetlenül pendítette meg a zongorát. És a bordó nappaliban, a dallam angyali szárnyain felreppent a szerelmesek remegő sorsvallatása:

„Rózsámé leszek-é?”

Tizennegyedik fejezet

RUTH

Mamzell Fanni kibúcsúzott Gáldról, és beköltözött Anna grófnő Árva Rózsái közé.

Egyfelől Papnéni mellett a gazdaságba kívánt gondosabban beavatódni, — de volt még egy másik teendője is Enyeden. Erről csak két nagylelkű védő-asszonyának tett titkos vallomást.

A sógornők: Anna grófnő és Ágnes báróné vete-
kedtek, melyikük adja férjhez Fannit. A titkos szán-
dék felfedése után Ágnes lemondott a mátkásleány
közellétéről, de arról nem, hogy a kelengyét maga
állja ki, mint azt annakidején Györffynének ígérte volt,
amikor Fannit átvette tőle.

A mamzell most egyidőre eltűnt a társaséletből.
Veteményezés ideje járta, és így főképp ebben a tudomá-
nyban gyakorolta magát. Aztán a konyhán sürgött-
forgott, még pedig nem a vármegyei rezidenciának,
hanem a burgnak egyszerűbb háztartásában. Közben
pedig alávetette magát az aposztázia-rendszabály nevű
törvénynek, melyet a hitüket elhagyni kívánó katoli-
kusoknak az Ausztriai Ház írt elő. Hat hétig kellett
naponta oktatásra és leckézésre járnia. A rendszabály
abban az elgondolásban készült, hogy a leckéztetett
személy közben ráébred lépésének bűnös voltára és

hitében megerősítve: visszaretten, és visszatér egyháza kebelébe.

Kora reggelenként, mintha piacra menne, Fanni egy-két órára Orsika kíséretében eltűnt a háztól. Ilyenkor egyszerűbben öltözött fel, mint akármelyik bevásárló patkonca-kisasszony, hogy minél kisebb feltűnéssel léphessen be a vásáros népek közt a minoriták rendházába. Ott, az emelet egy hűvös oldalszobácskájában szembe kellett ülnie páter Roth-tal meg Pípos megyei asszesszorral, mint a nagyságos gubernium és felséges Ausztriai Ház képviselőjével. Mindarról, ami ilyenkor aztán az ónkarikás-ablakú, boltíves oldalszobában folyik Fanni körül, Pípos pontos és buzgó értesítéseket küld a kormányzéknek. Mert ő fanatikus védője a felsőségnek, holott maga is csak nemrég konvertált a római hitre, így jutván be könnyebben kisajtókeréknek a bürokrácia gépezetébe.

Fanni eleinte nem igen tudott uralkodni magán, és mindig elkínzottan, haragvó szívvel tért meg a lelkéről. Két védőasszonya vigasztalta, erősítette a próbákban. Egyszer aztán Ágnes báróné kitört, hogy mégiscsak felháborító állapot ez, így elsikkasztva látni a hajdani Erdélyt, mely mindenkinek egyforma jogot adott lelkiismerete szabadságához, és senkinek beleszólást abba, ha valakit meggyőződése hit-cserére készítetett. Anna grófnő szelíden, szinte vezeklően csilapította le:

— Hadd el Ágnikám, a Telekiek fején van anuak minden átka, hogy utat adtak fejünk fölé az ausztriai sas karmainak!

Fanni nem értette a jelenetet. Ágnes báróné csak később magyarázta meg neki, hogy ami vele történik, az mekkora visszásság! Az írott törvénynek, az erdélyi szent hagyományoknak és érületmódnak nyílt és igazságtalan megtiprása.

Június elejére Simon báróék kiköltöztek Csombordra. Fanni ekkor egészen Papnéni keze és gondja alá került. Mátkáját is az ő felügyelete mellett fogadta a sárga nappaliban, ahova naponta patyolatrózsákat raktak be a papeleányok. Rigók, pintyek jártak énekelni az ablakokat legyező akácfákra!

Egy ilyen nyájas vasárnapi délutánon Fanni végre odatehette mátkája elé a pátertől kapott latinnyelvű elbocsátó írást. Papnéni éppen kifordult a kerti daraszolókhöz, ozsonnát vitt nekik.

— Fordítsa le nekem, a lelkem teljes megnyugvására!

Szász tekintete döbbenve szegeződött hol az írásra, hol a leányra.

— Fannim, kedvesem, hát ki bírta rá kegyedet erre a lépésre? Szent Isten... szégyellem magamat önmagam előtt. Még azt találja hinni valaki, maga páter Roth, hogy én erőszakoskodtam a lelkiismeretével!

— Én pedig azt hittem, örömet szerzek az írással, — főleg kegyed édesanyja miatt... — szepegett a leány.

Szász homlokán új felhő szállt keresztül.

— Tehát kegyedig jutott el az ő neheztelésének híre... de az mindegy, Fanni, hogy anyámnak mi az álláspontja ebben a kérdésben. — Az én felfogásom szerint a hit Isten ajándéka. Kinek-kinek ő írja kebelébe a maga parancsait, és ő maga fed fel magából annyit, amennyit jónak lát. Éppen azért ebben kénysernek helye nincsen. Most már tudom, mért látok hetek óta sötét karikát a szeme alatt. Mit szenvedhetett, amíg az elbocsátást megszerezte!

— Eleinte nagyon szenvedtem. Páter Roth rámparancsolt, hogy ne csak hallgassam leckéit, de tanuljam is meg a kezembe adott kátét, szertartást, hitvédelmet, mint az iskolások. Ez megalázónak tűnt, és

szinte dacolni kezdtem. Aztán rájöttem, hogy ezáltal is magyarul tanulok. Bemagoltam hát a feladatokat, mint valaha a Cidet, később Kisfaludyt és Kármánt.

— És a páter? Símán elbocsátotta?

— Mindig azt kérdezte, miért gyűlölöm vallásomat? ... Holott én különös kegyelettel és hű szívvel csüngtem hitemen, és árvaságomban benne leltem vígaszomat! Ő ezt nem hitte ... mindenfélét rámolvasott ... Végül megfenyegetett. Borzasztóval fenyegetett meg.

Fanni hangja elcsuklott. Csak erőltette magára a derűs nyugalmat, lelke nagyon is zaklatott volt. Nem vette félvállról a súlyos ítéletet.

— Páter Roth — vallotta be reszketve — azt állította, hogy feltétlen elkárhozás vár rám a túlvilágon.

Nehéz könny futott le Fanni arcán.

— Mit felelhetett az én kedvesem ilyen jóslatra?

— Azt ... (és fejét Fanni menekedően a férfi vállába fúrta) hogy én ... kegyedért ... szívesen ... elkárhozom.

A férfi is megreszketett. Gyönyörűség és borzadály futott keresztül minden zsigerén. Szent Isten! Hát van a világon ilyen szeretet?!

Várt egy kicsit, amíg mindkettejük pattanásig dobogó szívverése csillapodott. Messze, a lélek rejtelemvizeibe úsztak el gondolatai!

— Nem tudom, kedves jó Fannim, milyen fogalmakat alkotott magának Istenről. Én őt a legtökéletesebb bírónak tartom, aki a cselekvések mögött az indító okokat kutatja elsősorban, és a szerint hozza szent ítéleteit. Tegye kezét szívére s kérdezze meg önmagától: miért tette, amit tett?

Fanni csendesen sírt a férfi keblén. Nagyon, nagyon mélyen kellett neki is magába néznie, hogy őszinte feleletet adjon e szemernyi álságot nem szen-

vedhető órában. Eszébe jutott minden, amivel a pap vádolta, szigorúan és leplezetlenül pirongatva őt az idegen tanu előtt: hogy világi előnyökért, asszonyi névért, jómódért és főleg a házasság örömeiért adja prédára üdvösségét. A házasság örömeit külön felhánytorgatta. És egyszerre Fanni megtalálta a szót, melynek igazát csak érezte, felmérni most maga sem tudta:

— Mert neked... szükséged van... szükséged lesz rám — olyan társra, aki mindenben egy leszek veled.

A férfi csendesen simogatta kezét, arcát, haját, akár gyermeknek. Az az érzése volt, hogy bocsánatot kell kérnie a szenvedésekért... mindenért, amit a leány az ő tudtán kívül magára vett érette.

— Úgy akarok élni veled, — fogadta meg neki, amikor már belenézhetett a kisírt szemekbe — úgy fogunk élni egy életen át, hogy Isten a mi életünk szentségéért megbocsásson nekünk, ha valamiért neheztel is ránk.

A leány megnyugodva bölintott. Keményebbik énje — melyet csak a nagy felindulás lágyított el pillanatokra — felülkerekedett. Szemét csendesen törölgetve, haját elsimítva kérdezte:

— Igaz-e, hogy kisebbik hazánk törvényei szerint ez a hatheti oktatás túlkapás? Hogy itt minden vallás tagjai szabadon dönthetnek, hová kívánnak tartozni?

— A Lipót-féle Diploma teljes vallási egyenlőséget biztosított.

— És azt miért nem tartják be?

— Mert a hitlevelet az idők folyamai elmosták!

Fanni szeme csodálkozva nyílt el:

— Elmosták? Hát a honfiak ezt miért engedték? És ma miért nem állanak ki érette, miért nem szereznek érvényt neki? Ha tudná kegyed, mily lélekhervasztó ez a hatheti tortura! És kérdem, kit térített ez

meg valaha is?! Inkább éppen eltaszítja az önérzetes lelket. Bennem feltámasztotta a vágyat, hogy azokhoz tartozzam, akiket e törvény megalázni kíván. Hogyan tűrheti ezt el Simon báró, akit mindenki úgy ismer, mint az igazság törhetetlen bajnokát?

Szász tovább simogatta a leány kezét. Nézte ki-
gyúlt arcát, elszánt tekintetét. Lélek ez, mely érez,
gondolkozik és ítélni tud! — Nézett szemébe hosszan,
félíg szomorúan, félíg diadallal.

— Amit megtehet... megteszi! Amit nem tesz:
azt higgye el, nem is teheti.

— Ó, mindig többel tartozunk az életnek és az
Istennek is annál, mint amit emberi számításunk sze-
rint biztosan megtehetünk!

— Nem is tudja angyalom, mily nagy szókat ejt,
mily kemény dolgokat bolygat meg.

Szász szorosabban vonta most magához a csodál-
kozó leányt. Félig annak vígaszára, félíg a maga elrin-
gatására vallott:

— Két világunk lesz Fanni, ahol zavartalanok
lehetnek örömeink. Egy egészen kicsiny, amelyben
kegyed királyné és papné lesz: a házi tűzhely Vestalisa.
Ez lesz a mikrokozmoszuk. Mindazt, ami bennünk erő
és jóság, annak tartogatjuk, és odaáldozzuk erre az ol-
tárra. Nincs ma könnyebbség másutt, nincs öröm és
boldogság e világon. — Aztán lesz még egy birodal-
munk, a legnagyobb: az egek végtelensége, a megiszto-
kozmosz. Ott fogjuk tanulmányozni Isten törvényei-
nek engedelmes gyermekeit: a csillagokat. Az ő szép-
ségük, tisztaságuk, változatlanságuk megőrzi bennünk
a hitet az isteni rend örökkévalóságában. De a harma-
dik világ, a kettőközi makrokozmosz, amely a kicsi
és a nagy, a házi tűzhely és az égi végtelenség közé
esik: a köznek, a hazának és nemzetnek élete... Ott
nem teremnek virágok, csak tövisek. Az igazság elbuj-

dosott a földről, de a mi magyar igazunk vagyon ma legfőképen bujdosóban! . . . Tudja, régen kísért engem egy gondolat. Lerajzoltatni az erdélyi alkotmányt, mint keresztyén mártírt. És minden rajtaütött igazságtalanságot egy belédőfött nyíllal ábrázolnék ki rajta!

. . . A lakodalom a vármegyei rezidenciában folyt le. Eskető papnak Bodolla János püspököt kérték fel, nőszőleányokul a három vendée-i hösnő kínálkozott. Mert — Judit baronessz szerint — az ő érdemük, hogy a „Schabernack”-ból kifolyólag Fanni Gáldra került.

A menyasszony — Anna grófnő biztatására — szép meghívó levelet írt mátkája szüleinek, mintha semmit sem tudna azok ellenző magatartásáról. A levélre a főbíró válaszolt, bejelentve, hogy felesége ugyan nem jöhet, (hetek óta leszakadt a hátpecsenyéje), de ő maga megérkezik.

A vendée-i hösnők ragaszkodtak hozzá, hogy az előestén igazi német siratót — polterabendet — rendezhessenek Fanni tiszteletére. Ezzel aztán kibúcsúzik a németsegből s bebúvik a magyar főkötő alá. Most bezzeg előkerült a sutba dobott Guter Ton, és onnan kiolvasták hozzá az utasítást. Valami összeségás-búgás a fiúkkal is történt. István úrfi négyes kecskefogata térült-fordult Csombord és Enyed között, megpakolva titokzatos kellékekkel, melyeket a huncut fiú gondosan leponyvázott, aztán pedig a megyeháza irattárában helyezett el. Az öreg tintanyaló kancellista nem győzött bámulni a dib-dáb haszontalanságokon, amiket az úrfi titoktartás terhe alatt a hivatalos helyen felhalmozott.

A polterabendet szűk családi együttesben ülték meg. A nagy nappaliban a leánykák és fiúk emelvényt állítottak. Előadásra került — Judit rendezésében — legelőször is a fiatal pár összebarátkozása. Katica alakította Fannit. Felöltözött a mamzell házi kötényébe,

és fejére kócból fonta meg az ő vastag hajkoszorúját. Fel és alá sétált így a pódiumon, kezében szorongatva Kisfaludy Regéit.

— Mult szüretkor Csadabonyban... Dacsabonyban... Bacsadonyban... merkwürdig!

— Ligszigetben... Gígliszegben... Gísligetben... verflucht!...

— De Katica! — tiltakozott Fanni a káromkodás ellen.

— Ne tessék az előadást zavarni, — szólt közbe György úrfi, aki Szász professzornak öltözött. Hóna alatt óriási jogi jegyzettel, füle mögött vastag ceruzával, reggeli slafrokkban egy olaszfal megöl leskelődött. Az olaszfal felborult, és a professzor előugrott:

— Tisztelt mamzell, kijavíthatom-é hajmeresztő nyelvbötlésait?

— Kérem, kérem csak suttogni. Még megtudni baronessz, hogy én työnyörűen beszélek magyar nyelfet!

Ily ártatlan figurázások alatt halálra nevette magát a hallgatóság. Honnan, honnan nem: a kisleányok sok mindent összeszedtek, amiről a fiatal pár azt hitte, hogy az az ő boldog titka.

Az előadás után az ajándékozás következett. Katica kuktának öltözve nagy kosarakban a konyhaedényeket cipelte. Judit mint kéményseprő legény a kandalló dísz tárgyait rakta ki az asztalra, mert Ágnes báróné a gáldi szép felolvasó esték emlékére egy régi fehér csempekandallót küldött be a kastélyból a fiatalok nappalija részére.

Harsány sikere volt a már felnyurgult, kicsit pelyhedző Domokos úrfinak, aki Papnéninek öltözött fel. Elcsente fekete ternókendőjét, ókuláréját, papucsát, szöttes kötényét, melyben a háztartás dolgaiban sürgölődött. Még fehér tincseket is dugott a kendő

alá, pamutmatringokból. Így gurította be a töméntelen kender és lenvászonvégeket...

Végül Rozi érkezett meg, mint francia divatárú-leány. Óriási színes kartondobozokat cipelt, rajtok a legelőkelőbb párizsi cégek címkéivel. Ezekből aztán kiteregette a sok pipereholmit: tollas barettet, bársonykabátkát, fejdíszeket, legyezőt, kesztyűket, házicipellőket... sőt két nehéz brokát selyemköntöst is, melyeket a bárónék saját ruhatárukból ajándékoztak. Egy fehérszínű skatulyát kibontatlanul helyezett el az asztal közepére: főhelyre. Némán, szájára tett ujjacskával jelezte, hogy e doboz tabu: csak a nász napján és csak a menyasszonynak szabad felnyitni. Benne van minden, ami őt azon az egyetlen napon megilleti, kezdve a fehérselyem harisnyán, a fátyolig, koszorúig, a másnap reggeli magyar főkötőig.

Rozi mindezt oly csinosan rendezte össze, és oly szép franciasággal ajánlotta fel, hogy Amanda önkénytelen felsóhajtott a svájci kolléganő felé:

— Ach diese Französinnen... die sind charmant!... Sogar (kapott észbe) die aus dem niederen Stande!

Fanni viszonzta a vendée-i hősnők buzgalmát: Juditnak és Katicának átnyujtotta díszkötésben a francia forradalom történetét. Rozi kis bársonyszelencét kapott, benne Fanni szantálfa olvasóját.

Ebben az ünnepi percben odakint csattant valami. A társaság elképedve ugrott talpra. Mintha mazzarakat sütnének el, vagy óriási tűzibékák pukkanának. Homályosan látni lehetett a félvilágos, csillagos júniusvégi éjtszakában, hogy valahonnan a magasból nagy fekete tárgyak reppennek alá, és pattannak széjjel a kúria kövezetén. Később derült ki, hogy a kecskefogat összegyűjtötte Csombord valamennyi hibás cserépfazekát, lábosát, porzsolóját, és István úrfi együtt

cinkosával, Györggyel azokat vagdosta az irattár tornácáról az udvar macskafejkövezetére. Közben torkuk szakadtából üvöltözték:

— Wieviel Scherben, so viel Glück! . . .

Mamzell Amanda értette meg legelőször a helyzetet. Arca átszellemült, és úgy rebegette a pokoli lárma alatt:

— Ach es wird wirklich *gepoltert!*

A zajos, vidám sirató-estére másnap komoly ünnepség következett. — Délután hat órára a bordó napalít felvirágozták.

Először a vőlegény jelent meg, karján vezetve Anna grófnőt, mint nászasszonyát. Fannit Simon báró hozta a kis nappali felől, hol a tavaszi megkérés boldog pillanataiból még valami lehelletes varázs maradt a levegőben. Az ifjú pár mögé sorakoztak a nőszőlánykák és a vőfélyek: Katica Domokos úrfival, Judit Fanni öccsével, és Rozi Miklóska piktorral. Ehhez a megoldáshoz Judit titokzatos makacssággal ragaszkodott.

Utolsónak Bodolla János püspök jött meg, át a főajtón. Szikár, közepes férfiú, haja, pofaszakálla hófehér. Szája körül szigorból és fájdalomtól két éles, lefelé tartó vonás: egyházáért sokat küszködött, és családjában sok szenvedés érte. Palástja alatt feketebárszony magyarkát viselt: törhetetlen érzületének jelét.

Fanni hátravetve viselte fátyolát, amit Amanda „klosterlich“-nek nevezett, és nem nagyon méltányolt, mert szerinte az arca bocsátott fátyol „morgenländisch à la Sheherezade“ emeli a menyasszonyra kötelező szendéséget. De Fanni így, szabad arccal akart hűséget fogadni, mindenkivel és mindennel szembenézve.

A püspök elvégezte az imákat, az összeeskötést.

Két ígét vett fel a fehérrózsás asztalra elhelyezett bibliából.

„A férfiú elhagy atyát és anyát és szereti az ő feleségét.”

Rövidet, éleset pillantott most Szász főbíróra. És az megérezte, hogy a püspök üzen az Igén keresztül. Bodolla mindig is híres volt arról, hogy választott ígéivel hallgatóit szívenütötte. Élt az igazmondás, a fejreolvasás nagy fényűzésével, amit kivételes tisztében megtehetett.

Hangja elszelídült, szinte megolvadt, amikor a menyasszony felé fordult Ruth asszony szavaival:

„Mert valahová menédsz, oda megyek, és valahol lakádsz, ott lakom. A te néped az én népem, és a te Istened az én Istenem. Ahol meghaládsz, ott halok meg és ott temettetem el. Így cselekedjék az Isten és ezt mívelje én velem, ha az egy halál nem választ el engemet tőled.“

Jött az üzenet Déborah számára is. Aki az árvának gondját felveszi, az Krisztus gondját veszi fel. Szász főbíró vigye el az örömhírt feleségének, hogy nemcsak derék és önfeláldozó leányt kap, de a Megváltón könnyít ma, amikor árva leánynak lesz anyjává.

És beszélt a menyasszony lelkére: legyen hálás sorsához, és higgyen benne, hogy Isten méltányolni és nem megítélni fogja az ő áldozatait.

A szertartás elvégződött, és az ifjú pár fagadta a szerencsekívánatokat. Fanni kezet csókolt apósának, amire a férfiban csak megindult valami forró buzgalom; Déborah tartózkodást parancsolt rá, de ez most lepattant róla. Visszacsókolta menyét, mirtuszkoszorús homlokán. Fanni nem sírt a szertartás alatt, de most, hogy új kézcsókra hajolt le: előlopózott két sebes könnye, olyan nagy ajándék volt ez neki!

A lakomázás ideje alatt a scholabeli harmónia sze-

renáddal tisztelgett. Négy hangon, szép hangszerkísérettel adták elő a nászünnepi dalt:

«Wir bringen dir den Jungfernkranz.»

Amiért aztán jó vacsora járt ki a tornác szellős boltívei alatt.

Csak az asztal estveli, titokbontó gyertyafényeiben tűnt fel valóban, hogy Roziból, a babaházaknak és meseolvasó öregestéknek szelid kis pajtásából kezd kifesleni a gyönyörűséges hajadon. Mindig csinos leányka számába ment, de most, a rózsaszín tüllruhában, fején a krajcár-rózsákból font élő koszorúval: mindenkit meghökkentett, aki csak rátekintett. Szoknyaszélig érő fekete haját hiába fonták be két dús, foszlós varkocsba: a rövidebb tincsek kiugrottak halántékán és könnyű fürtökben tekeredtek arca köré. Óriási kék szeme, mint fényes virág tündökölt a vékony, magasívíű szemöldök alatt, a hosszú, kihajló pillák közül. Hajdan fitoska orra megvékonyodott, arca keskeny profillá finomult. S az a gyöngéd bőr, az a karcsúra felnyúlt, hajlékony termet!...

Sipos Pál, a vőlegény tanuja és barátja néha nyugtalanul pillantott az asztalvégre, ahol a fiatalok szórakoztak. Anna grófnő észrevette ámulatát és oda-súgta neki:

— Elég nagy gondom nekem az a leányka. Ilyen nagy szépség kétélű és baljós ajándék az ő helyzetében!

Rozi észrevette, hogy róla suttognak, és lesütve szemét mélyen elpirult. Ez a pirulás és a szende mozdulat, mellyel fejét is lehajtotta, állandó volt nála, mióta a serdülés küszöbére érve gyakran találkozott az emberek csodálkozó tekintetével. Hozzá most ott ült mellette az újdonsült diák, Miklóska piktor is, és az ámulatnak egész ostromával fogta őt körül.

Miklóska nem igen tudta, mikor eszik bélszínt,

mikor rózsafánkot vagy Brillat-Savarin felfujtat. Teremfáját, ha ezt látná mostoha nagyanyja, a hétfejű sárkány, aki mezítláb, térde közé fogva a guzsaly rúdját egész nap az istálló előtti padkán gubbaszt és leskelődik, hogy a háztól még egy lóganéj se menjen veszendőbe. Hányszor ripakodott rá, ha anyja odadugott neki egy karéj máléskenyeret! S ő most nagy-urakkal eszik cseresznyét egy tálból, világszép kisasszony oldalán, frakkban, fehér nyakkendővel! (Igaz, a ruházatot kölcsönkapta mára az úrfik holmiiból.)

Éjfél után az új pár elbúcsúzott, még pedig hosszú hetekre. Holnap átkocsikáznak Malomfalvára, Kemény Pálékhoz, és ott töltik a mézeshónapot.

Távozásuk után Simon báró a férfiakat maga köré gyűjtötte az asztal felső végébe. Csendesen, ám látható felindultságban közölte velük a hírt. Teleki Domokos, a professzor hajdani principálisa izente. (Az ő két fiát kísérte volt ki Szász mint nevelő a bécsi polytechnikumra.) Amiről oly sokszor elvitatkoztak a preceptorai esztendőkből, kezd valóságos stádiumába lépni. Mondják ezt meg Szásznak. A nagyobbik haza ellenállása a felső vármegyéknek és főképp Barsnak gerinces viselkedése folytán meghozta végre gyümölcsét. A király tudtára adta a magyarhoni főispánoknak, hogy Fiume és Horvátország elidegenített részeinek visszacsatolása után újabb törvényes elégtétel következik. Atyai szíve igazságot óhajt tenni mindenben, és pár nap múlva bejelenti a magyar országos gyűlés összehívását.

Sipos Pál felugrott.

— Nagyságos báró uram! Kegyelmed ezt nem közölte Károlylyal?

Simon báró belépillantott az ügyvéd kipirult képébe.

— És mindenkit kérek, ne is közöljék vele addig

a napig, melyen öfelsége jónak nem látja, hogy nyilvánosan adja ezt tudtára népeinek. Bizonyára ünnepestélyes manifesztum alakjában fog történni... addig hagyjuk meg az ifjú párt a maga teljes zavartalanságában. Pali atyámfiához is kiszalajtottam Csóró futárt, hogy hallgasson, ha tudna valamit. Ez a hír Szász Károlyt a hetedik mennyországban is megrendíti, felrázza és... olyan lesz neki, mint a lángpallos felvillanása, mely elállja *előlünk* a paradicsomot!

Bodolla püspök átszenvedett arcán dacos, kemény vonás jelent meg, szája végén mélyebbre árkolódott az életbarázda.

— Ó, igen. Mert látni fogja, hogy odaát felkél a nap, amikor nálunk nem is pitymallik!

... Ezen az éjtszakán, éppen éjfél tájban Köteles Ágneshez doktort hívtak. A kisasszony utóbbi időben többet feküdt már, mint kelt, és a szobafüstölővel, rózsa- és levendulaszesszel kábítóira illatosított, sűrűn lefüggönyözött hálókamrából akkor se jött ki, ha éppen rá is adták ruháit. Magától nem igen öltözött: nem volt hozzá sem kedve, sem ereje. Lelke úgy félt már a hírektől, melyeket anyja jövő-menő guzsalyos barátnői hordtak ki és bé a ház küszöbén, akár csiga szarva az érintéstől. Sápítozva, teleszájjal, kicsorduló epével, irigységgel folyt a pletyka mindenről, ami történt, és ami meg sem történt Szász Károly házassága körül. Kováts professzor húga naponta hangoztatta, hogy a „németné“ a gáldi báró úrfik mellett közönséges edényhordozó volt téli betegségükben. Gyakorta átrágott csemegéül szolgált a mamzell konvertálása is. Az ördög sem kívánta, hogy áttérjen, de olyan kézzel-lábbal kapott a főkötön, hogy mátkája tudta nélkül járt bé a papokhoz oktatásra és elbocsátásra.

Hogy a burg annyira tudja pártolni a dolgot, az külön bosszúságul szolgált. Keresztes professzorné,

régimódi vidéki nemesleány, sokszor tört ki honleányi felháborodásában:

— Mit akartok? S éppen Teleki Annától? Hát nem a Telekiek adták el a hazát az osztráknak? Mind korcsitúra fajzat a mágnás, az igazi magyarságot csak a mi rendünkbéli tartja!

.... Mindez Ágnesben összebonyolódott a kíncs és alapjában felfoghatatlan tudattal, hogy a fiatalembert váratlanul és visszafordíthatlanul elvesztette. Magáénak tartotta, és egyszerre, anélkül, hogy vétett volna ellene, kisiklott hatalmából. Rettenetes sebet kapott! Hogy szíve vagy hiúsága inkább, ezt ő szegényke nem is igen tudta elválasztani. Valami nem úgy történt, ahogy elhitették vele, ahogy anyja megjósolta — anyja, ez a hatalmas, mindenki felett uralkodó aszszony, előtte első tekintély a világon.

Homályos büntudat is szorongatta. Anyja mindig figyelmeztette, hogy sohase legyen Szászhoz alázatos és odaadó. Férfiember az ilyesmit nem méltányolja. És ő a bálokon — pirulva ismerte be maga előtt — elgyöngült a gyönyörűségtől, hogy a férfi karjába simulhatott, és vitethette magát véle. Most gyötrő szégyenérzéssel gondolt erre vissza... És ennek az ő sajnó titkának tudatával — mert tudnia, éreznie kellett az ő engedelmét, odaadását, mást tett magáévá!

Szégyen, riadalom és megsemmisültség érzése szorongatta, ereje napról napra fogyott. Utóbb már nem hagyta el az ágyat, és nem igen szólt senkihez.

Egy idő óta Rebeka Ágnes küszöbén hálatta a vén Dadust, hogy vigyázzon rája. Ha csak egyet nyöszörög: ugorjék!

A nászi nap éjszakáján Köteles — mint szinte minden éjjelen — fentvirrasztott mécse mellett. Hogy miért kedvelte a füstölgő és olajszagú, gyöngye fény-

forrást, azt gyermekkorá magyarázta. Csakúgy, mint engedékenységét a mezítlábas Tóásó iránt, akinek szabad bejárata volt Köteles kertjén át a Szentlélek-bástyába. A siheder ott mázas cseréptálacskákat rakott a csepegő szalonnnák alá, és abból a zsírból töltögette meg éjjelre a maga fabrikálta mécsesét, mert gyertyára nem telt neki.

A professzor most, a nagy magányosságban eltűnődött mindazon a nyugtalanságon és keserűségen, ami a mai napon villámterhessé tette a háztáj levegőjét. Talány volt ez neki, de mégsem egészen. Pusztá irigységgel régóta nem magyarázhatta meg magának felesége lesujtó megjegyzéseit, melyekkel Szász kartárs készülő házasságát kísérte. A kollégák nem mindig tapintatos célzásai sem találhattak nála süket lélekre. Nem különösen azért, mert leányáról volt szó, Ágnes reményeinek füstbementéről. Ámde Köteles professzor két erős tételben hitt. Hogy a szív dolgaiban kényszernek helye nincsen, beleszólásnak sem. Ha a fiatalember másképpen hangolódott át . . . ha nem kell neki az ő gyermeke . . . legyen az ő titka, miért, miért nem. Másfelől vallotta, hogy a léleknek gyakorolni kell tudni a lemondás és az önnön-erejéből való felemelkedés erejéit. Érinteni pedig soha nem is próbálta Ágnes szívsebét, mert azt gyöngédtelennek és megalázónak érezte — éppen leányára nézve. Minél kevesebbet bontják meg a seb kötését, annál biztosabban gyógyul.

Csak most, a házra nehezedő szomorú és mély-séges éjtszakában szorult össze szíve. Ismeretlen, alak-talan gyász előérzete és féelme kínozta. Próbált elmerülni Platon Lakomájába. — Diotima asszony fen-séges szavait olvasgatta, melyekkel az igazi szeretet lényegét magyarázza a lakomázóknak. Egybe akarta vetni Szent Pál apostol Szeretethimnuszával . . . ámde lelke tövisbe lépett láb volt ma ahhoz, hogy e csodá-

latos utakon járhasson, mint más, magányos lelki bolyongásainak óráiban.

Ágnes egész nap nem látta, és Rebeka köarccal, összeszorított szájjal járt ki és be a leányszoba küszöbén.

— Hagyja kigyelmed! — Mit ért ehhez a férfi! — hárfította el, ha közeledett.

Néha felkelt most, és kikémlelt az ebédlőbe, ahol a vén Dadus vackolt meg magának Ágnes hálójának küszöbén. Csakhogy Dadus igenis jól tudott szundítani, ha napközben agyonhajszolta magát. Éppen azért észrevétlen megtörténhetett, hogy éjfél tájban Ágnes egyingben felkelt. Először szobáját járta körül. Behúnyt szemmel, két kezét maga elé tartva: megtapogatta a bútorokat, a köntöstartókat, kemencét. Aztán az ebédlőbe nyitott. Nagy biztonsággal átlépett a földön fekvő Daduson, aki, mint a kísértetlátó, csak felült, és kitátotta száját. Régen elfelejtett hite szerint hirtelen hányni kezdte magára a görög keresztet. Aztán hasmánt csúszott a professzor irodájáig. Isten tudja, miért, nem asszonya jutott most eszébe!

— Jaj a kisasszan! Alvajár a kisasszan. Holdkóros lett a mük kisasszanunk!

Köteles professzor kifordult az ebédlőbe. Ágnes szobájából csak éppen annyi fény szűrődött, hogy homályosan sejteni lehetett fehéren imbolygó alakját.

A professzor csendre intette a vénasszonyt, és maga is lábujjhegyen közeledett leánya felé, aki itt is különös buzgalommal tapogatott végig minden útjába eső tárgyat. Az álmukban beszélők lélektelen hangján olykor megszólalt; de hogy mit ismételtet ijesztő makacssággal, azt nem lehetett érteni. Amikor végre beérte: az apa óvatosan átölelte gyermekét, nehogy felriadva, magáraeszmélve összeessék.

— Ágnes... kedves Ágnesem — súgta neki vég-

telen gyöngédséggel, és kebléhez szorította. Oly törékenynek érezte, mint beteg madárkát, mintha a hálóing csak a vézna csontokon függene.

Ágnes megrázkódott, és kisodorta magát az ölelésből. Titokzatosan nyögte a vallomást:

— Keresem Szász Károlyt...

Fejét előreszegve újból megindult, apjától az ebédlőasztal felé, két gyámoltalan kezével, mint beteg csápokkal tapogatva...

— Nincs... itt nincs... — makogta.

Az apa csöndesen lépegetett nyomában, míg az egész szobát körüljárta. Azután követte őt saját irodájába, majd a nappaliba, végigbotorkázva a bútorok között, holott a leány behúnyt szemmel is teljes biztonságban tájékozódott. Kijöve a nappaliból, a hálószoba felé tartott, de ott megtorpant a küszöbön, és megrázta fejét. Fogát elcsikorította és visszafordult. Akkor elszédült, megtántorodott úgy, hogy apjának kellett őt felfognia.

Dadus ezalatt felverte a professzornét is, ám Rebeka először reggeli köntösébe bújt, és még főkötőjét is átcserélte. Mire megérkezett, Ágnes az ágyon feküdt, a kék selyempaplanon, sárgán, mint a citrom és libabőrösen dideregve. Apja dörzsölgette kezét, és két-ségbeesetten suttogott neki. Forró, gyöngéd, szinte esdeklő szavakat talált hozzá, mint oly szív, mely már sokat elveszített. De a leány rideg, értelmetlen választásokat adott:

— Ki maga? Én Szászt akarom mostan! Menjen, és hozza ide nekem!

Bezzeg Rebeka mindjárt felfogta a dolgot. Dühösen kárpált, átkozódott:

— A hitvány... a lator! Amíg a professzúra kellett neki s a megválasztáshoz a kigyelmed szava is, addig jók voltunk számára, Sámuel. Most a vármegyé-

ben akar előrecsörtetni, hát a mágnások szolgálójával adta össze magát!

— A leányodat vigyázd most, Rebeka. Én megyek a doktorért! . . .

Kötelesné főtt a keserűségben, hogy féltett Ágnesét ilyen állapotban láthatja meg a főkirólgus. Férfinak betegen sem szabad kitárulkozni, ez volt régulája.

— Angyalom . . . drága kincsem . . . csillapodjék . . . uralkodni kell magán, — duruzsolta egyre rémültebben, ahogy kezdte észrevenni, hogy Ágnes nincs eszivel ezen a világon.

Közben Dadus összeszedte minden tudományát. Forró téglát hordott a leány lába alá, orrához erős boracetet tartott, karját, lábát dörzsölgette.

— Hozzák és tegyék ide mellém! — követelözött a beteg.

A főkirólgus helyett, kit hirtelen vidékre vittek ki, az apa Mester doktorral tért vissza. Szigorú és még fiatal férfival, akinek láttán Rebeka csaknem felsziszszent. Eszébe jutottak a meg nem fogadott orvosi tanácsok!

A doktor nem sokat kellemkedett, mint Baritz szokott. Éppen csak hogy köszönt, és aztán félretolta Dadust az ágy mellől.

— Tartsa a lámpát az ifjasszony! — Gondosan megtekintette a beteget, megszámlálta pulzusát és léleketvételét. Utoljára felnyitotta szemhéját. A pillák mögül csak a szem felfordult fehére világított.

— Van rajta strimflikötő, vagy akármí, ami szoríthatná?

— A . . . a míder — hebegte Dadus. — De az nem szoriccsa, ahhoz a kisasszan hozzászokott.

— Micsoda? — A doktor kioldotta és szétrántotta a nyakbeli korc pántlikáját, és derékig vonta le az inget a leányon.

Ágnes szoros, vaspáncélos fűzőben feküdt, mely csípőtől hónaljig ért, és keblének halmait is keményen összefogta, úgy, hogy a lélekzés gyenge ütemei fent, a nyak táján pihegtek.

— Hm! — Zsebébe nyúlt, és kihúzott onnan egy szarvasbőrtokot. Kisebb ollót választott ki magának a műszerekből, mely ijesztően csillant meg az olajlámpás bizonytalan fényében. Pillanat alatt végigmetszette a fűzőt ott, ahol a vaspántok között kézhez kaphatta a kemény vásznat. Szétnyitotta kétfelé, és fölemelte a testet.

— Húzza ki alóla az ifjasszony! És dobja bé egyenest a sütőkemencébe! Éjtszaka míder!

Amint keze kicsúszott a kékfehér, összepréselt test alól, hirtelen csak visszanyúlt a váll tájékára, és tapogatni kezdte a lapockát. Szemét az anyára emelte, aki ajakát rágva, dacos szabadkozással ismerte be:

— Egy kis vértisztító. — Híres úrinők is alkalmazák.

— Fontenelle! — mormogta az orvos, és fejet csóvált. — Nem hiszem, hogy Baritz kollégám tudna róla. Istentelenség ilyen gyöngö teremtésen!

Az apa riadtan bámult, hol a doktorra, hol feleségére. Fogalma sem volt, miről diskurálnak lihegve, ingerülten. A titkot csak Dadus értette, akit úrnője beavatott a mesterkedésbe. Meghasították a leány bőrét és borsószemeket csúsztattak alája. A seb így nem tudott befornni és állandóan gennyezett. Az ilyen «fontenelle»-nek keresztelt sipoly aztán átlátszóvá, viaszfehérré varázsolta az egész bőrfelületet. Legalább is így tartották.

— Tiszta barbárság! Hallatlan! — mormogta az orvos. Kinyitotta az ablakot, majd ráparancsolt Dadusra, hogy hajtsa a tagokban a szív felé a vért.

Jó félórai munka után az arc sárgasága emberi

színt kezdett váltani, és a lélekzés egyenletesebbé vált. Ekkor az orvos meleg takarókat kért, és gondosan bepólyálta a beteget.

— Az ablak nyitva marad reggelig. Az ifjasszony pedig a kisasszony mellett ül, és vigyázza. Ha újból sápadni kezdene, azonnal esszenciát kell tartani orra alá. Ha enni vagy inni kér: pohárnyi langyos tejet kap, nádmézzel keverve. Nem kell izgatni sem testét, sem lelkét. Ennyit mára. A többit megmondom holnap reggel. Most jöjjön valaki vélem a patikába az esszenciáért.

Az éjtszakában, mialatt Segesdi kapuőr a lakatokkal bajmolt, az orvos nyugtató szavakat keresett az apa számára. De Mester doktornál minden szó szigorúan ütött ki, még a csillapítás is.

— Vegye ki professzor uram leánya vezetését a tekintetes asszony kezéből. Ilyen nagytudományú ember gyermekét feláldozzák a kuruzslásnak! Vigye falura, levegőre, tanítsa dolgozni, neveljen embert s ne babát belőle. Utoljára mondom, mert holnap aztán késő is lesz.

A kapu nehéz nyögéssel hátranyílt. Az orvos meg a professzor kiléptek a piacra. Pontosan szemben velük állott a kivilágított Váradi-ház, Szász Károly rezidenciája.

Ahogy indultak volna a tanácsház sorára: a négylovas burgbeli batár csak elkanyarodott mellettük, oly villámsebes könnyűséggel, mintha sárkányok repítenék. Ferenc darabont félreszökkent a lámpással, majd hogy le nem taposták a paripák.

A ház személykapuja előtt az inas leugrott és felrántotta a kocsiajtót. Az éjtszakában baktató három férfiú jól látta, amint a fiatal férj kiszáll, és karjába emeli a fátylakba burkolt menyasszonyt, aztán eltűnik véle, mint valami fehér zsákmánnyal, a boltív alatt.

— Na, szerencsénk lesz, mondanák a babonások. Biztosan ébrenkapjuk még a méregkeverőt! Menyasszonnyal találkoztunk s még ugyan forró perceiben!

Köteles hirtelen megállott. Szeme fennakadt a látomáson. Szívére szorított kézzel ismételte:

— Szegény leányom... én szegény, szegény gyermekem!

— Nono. A kisasszony még talpraáll, ha megokosodik. A fiatal test sokat elbír... lebír.

— És a lélek? — vergődött Köteles. — A fiatal lélek, doktor uram?

— A léleknek tudósa, szakértője nem én volnék, hanem professzor uram!

Meghúzták a patika falán kiálló vasfogantyút.

... Odafönt most lépte át a küszöböt a menyasszony. Pillanatra tétovázott, mintha az áhítat nem engedné tovább. A rózsaszínbe vont függő olajlámpás fényében ott derengett a kandallón, a halkán ketyegő lábasóra mellett az óriási patyolatrózsacsokor: a burgeli kert ajándéka. És a kandallóban: tűz világolt... Fanni hirtelen visszafordult.

— Sikoltott valaki?

— A patikus csengetyűje szólt.

A vőlegény sodorta volna befelé a menyasszonyt, az habozott még egy pillanatig, és megtalálva a keresett szót, rámutatott otthonukra:

— Szigliget — súgta.

Aztán hagyta magát bévezettetni.

Vége az első kötetnek

OSZK

Digitized by Google

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

